

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції
молодих учених і студентів**

(м. Чернігів, 14-15 травня 2020 р.)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 25 травня 2020 р.).

Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів, 14-15 травня 2020 р.). – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2020. – 372 с.

Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів містять тези доповідей на тему: «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Голова оргкомітету: *Остапенко Л. А.*, канд. юрид. наук, доц.

Заступник голови оргкомітету: *Селецький О. В.*, канд. юрид. наук, доц.

Члени оргкомітету:

Коломієць Н. В., доктор юрид. наук, доц.;

Пузирний В. Ф., доктор юрид. наук, проф.;

Козинець О. Г., канд. іст. наук, доц.;

Колодій І. М., канд. юрид. наук., доц.;

Литвиненко В. М., канд. юрид. наук, доц.

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редколегії збірника.

ЗМІСТ

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

Андріїв В. В. Соціально-правовий захист під час запровадження карантину	8
Біла Г. О. Банківська система: національний і зарубіжний досвід.....	10
Бугай Д. А. Проблеми соціального захисту учасників бойових дій в Україні.....	13
Гапон К. С., Горошко О. О. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування як базовий рівень пенсійного забезпечення в Україні	16
Гармаш В. С. Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві.....	18
Гармаш В. С. Підстави притягнення до відповідальності за податкові правопорушення за законодавством України	21
Дрозд А. С. Юридичне консультування як основний напрям діяльності юридичної клініки.....	24
Жернова М. Г. Адміністративно-правове регулювання діяльності засобів масової інформації в Україні	27
Іванок Д. В. Проблема розподілу повноважень Президента і Кабінету Міністрів України у сфері державного управління.....	30
Івахненко Ю. М. Соціальний захист бездомних осіб в Україні: окремі правові питання.....	33
Калітник О. О. Електронні докази як окремий засіб доказування	36
Калітник О. О. Соціально-регулююча роль податкової соціальної пільги при оподаткуванні доходів фізичних осіб	38
Коваль А. В. Правові основи участі місцевих громад у бюджетному процесі.....	41
Козак О. С. Досвід функціонування банківських систем.....	44
Козинець І. Г. Обов'язкове соціальне страхування в сучасних умовах	46
Кравченко В. Я. Деякі питання безоплатної правової допомоги в Україні ...	49
Кругук Н. С. Участь третіх осіб в адміністративному процесі як засіб сприяння правильному вирішенню спору.....	52
Лось А. Ю. Принципи адміністративного судочинства: науково-правовий аспект.....	54
Мазко Р. М. Державний борг України: стан і ризики.....	57
Мишаста К. Б. Правовий нігілізм в Україні.....	60
Никипорець І. О. Акцизний податок в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку.....	63
Новик Ю. С. Право на охорону праці та гарантії його реалізації	65
Пархуць В. Д. Охорона прав громадянина на муніципальному рівні.....	69
Селецький О. В. Преміювання як різновид матеріального стимулювання державних службовців.....	70
Стеченко К. Л. Застосування вогнепальної зброї правоохоронцями як захід адміністративного припинення.....	73

Трущенко А. А. Сутність і наслідки дефолту держави	77
Чалкова І. Ю. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування як державна гарантія права на соціальний захист.....	80
Штаба Ю. С. Докази в адміністративному судочинстві	83
Щербак К. А. Заняття проституцією як адміністративне правопорушення...	85

Секція цивільного, господарського права та процесу

Апанасенко К. І. До питання про судовий захист інтересів громадян і суб'єктів господарювання.....	89
Войтов А. П. Проблеми дотримання порядку захисту права на ділову репутацію суб'єктів підприємницької діяльності	92
Гапон К. С., Горошко О. О. Етапи розвитку сімейного права України	95
Ігнатенко С. В. Правові проблеми легалізації евтаназії в Україні.....	97
Журко Д. О. Дослідження особливостей умов використання матеріалів проєктів Фонду Вікімедіа.....	100
Калітник О. О. Представництво в цивільному процесі: нові виклики.....	102
Качановський П. П. Проблемні питання правового регулювання захисту прав у сфері відеоігор.....	105
Керноз Н. Є., Лозицька Я. А. До проблемних питань уніфікації подання доказів у національному судочинстві.....	107
Керноз Н. Є., Пророченко В. В. До питання визнання обставин учасниками справи в національному судочинстві: порівняльний аналіз.....	110
Ковалишин О. Р. Конкуренція дерегулювання та її вплив на корпоративне право	114
Коршун А. С. Щодо змін господарського законодавства під час карантину в Україні.....	116
Коршун А. С. Вплив сучасної медичної реформи на права пацієнтів	119
Костючок В. В. До питання співвідношення об'єктів авторського права та торговельних марок	122
Кудряшова О. В. Проблеми визначення правової природи доменного імені	125
Курто О. С. Захист персональних даних в онлайн-сервісах: міфи та реальність.....	128
Лесун А. Є. Статус Верховного Суду: проблемні аспекти	130
Матвєєва Т. О. Порядок передачі акцій у спадок.....	133
Матвєєва Т. О. Зміст права на життя	136
Міщенко М. В. Захист персональних даних в ІТ сфері.....	139
Ментій Б. О. Цивільно-правова відповідальність банків за порушення прав клієнтів при переказі електронних грошових коштів	141
Мулач Т. С. Ринок цінних паперів в Україні: сучасний стан	144
Мулач Т. С. Поняття та медико-правове значення лікарської таємниці	146
Паін Р. Д. До питання легалізації грального бізнесу в Україні.....	149
Пархоменко Б. М. Правове регулювання захисту авторського права в мережі інтернет	151
Подольхов І. С. Іпотека: сучасні концепції та тенденції розвитку	153

Стеченко К. Л. Військовослужбовці як суб'єкти цивільних правовідносин.....	156
Ткачук Н. О. Доменне ім'я як особливий різновид майна: з історії світової судової практики.....	158
Хадієва Е. Р. Питання розмежування господарської та адміністративної юрисдикцій.....	160
Халиман М. І. Правові проблеми абортів в Україні.....	163
Чалкова І. Ю. Про поняття цивільних правовідносин.....	165
Щербак К. А. Набуття права власності на безхазяйну річ.....	167
Ющенко М. С. Гроші як об'єкт цивільних правовідносин.....	170

Секція кримінального права та правосуддя

Бабич О. А. Відмежування предмета злочину від об'єкта злочину.....	174
Бондаренко А. В. Проблеми визначення поняття «склад злочину» в кримінальному праві.....	176
Головко М. Б., Хомко Д. Ю. Особливості розслідування перевищення влади чи службових повноважень, вчинених працівниками правоохоронних органів.....	178
Журавель А. О. Роль судимості в механізмі кримінальної відповідальності.....	181
Ісаченко О. В., Гарига-Грихно М. М. Загальні засади міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	183
Калітник О. О. Мета та актуальність створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.....	185
Кирдан Ю. В. Загальна характеристика структури рішень Європейського суду з прав людини.....	187
Козак О. С. Зміна обвинувачення прокурором: проблемний аспект.....	189
Красновид А. С., Максименко М. І., Боднар І. В. Ознаки, правове регулювання, призначення та проведення судової експертизи у кримінальному процесі України.....	192
Кузьменко Т. М. Функції спеціальних суб'єктів злочину.....	195
Левченко М. Ю. Криміналістичне значення почерку людини.....	198
Лесун А. Є. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження.....	201
Лось А. Ю. Представництво інтересів держави в суді як функція прокуратури України.....	204
Лось А. Ю. Безпосередність дослідження доказів як загальна засада кримінального провадження.....	207
Музика В. В. Зміст і межі права на життя у практиці Європейського суду з прав людини.....	210
Нагорна І. В. До питання криміналізації створення злочинної організації..	212
Назаренко О. М., Лой А. В. Співвідношення з приводу обчислення строків досудового розслідування після повернення судом обвинувального акту.....	215
Патук А. А. Історія та етапи становлення прокуратури в Україні.....	218
Патук А. А. Поняття та захист честі, гідності та ділової репутації в кримінальному процесі.....	221

Савич П. М. Особливості предмета злочину «крадіжка»	224
Савченко Д. І. Тактика проведення слідчого експерименту	226
Семеняга Д. С. Індивідуалізація покарання як принцип кримінального права	229
Старенок І. П. Поняття та значення дактилоскопічних досліджень.....	232
Штаба Ю. С. Щодо законодавчих змін процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні.....	234
Юрченко С. М. Організатор злочину як суб'єкт масових заворушень	237
Ющенко М. С. Особливості спеціального суб'єкта злочину.....	240
Яковенко О. М. Юридичне закріплення кримінально-правової кваліфікації	243

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

Артеменко О. В. Норма права: поняття та основні ознаки	246
Басанько Е. О. Виховання правової культури у сучасній українській школі.....	248
Бегека А. Р. Мусульманське право: період становлення.....	249
Берднік С. С. Генеза законодавства про кримінальну відповідальність у Східній Галичині у XVIII ст.	251
Веремієнко С. В., Бокач В. Є. Співвідношення публічного та приватного права	254
Бут Д. В. Японська правова система: особливості становлення	257
Візір А. І. Проблеми правового статусу особи в Україні	259
Візір А. І. Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина.....	262
Вертюх М. С. Розвиток правової освіти України у другій половині XIX-на початку XX ст.	265
Волоха М. Г. Особливості сучасної правової системи США.....	267
Годун А. А. Закон як особливий вид нормативно-правового акту	269
Гончар А. В. Функції держави та їх особливості в сучасних умовах.....	272
Губанова А. С. Поняття і класифікація функцій держави.....	274
Дегтяренко Д. А. Розвиток шкільної правової освіти в Україні у 1917-1920 р.р.	276
Деркач В. С. Поняття та ознаки держави	278
Жернова М. Г. Концепція «м'якого права» у міжнародному праві.....	280
Жук П. В. Про причини правопорушень в Україні	283
Жук П. В. Засади організації судової влади в Україні	285
Комар К. С. Закон: поняття та види.....	288
Кот В. В. Місце та роль інтерпретаційних актів в системі права і законодавства	290
Крошка І. С., Веремієнко С. В. Нормативно-правові акти: поняття та сутність.....	292
Лавріненко Д. С. Форми здійснення функцій держави.....	295
Мойсієнко А. А. Роль органів внутрішніх справ у здійсненні функцій Української Держави	298
Назаренко І. В. Патріархальна теорія походження держави і права	300

Нікітенкова О. О. Механізм держави: поняття та ознаки.....	302
Пальона А. В. Відмінність правозастосовних актів від нормативних	304
Пальона А. В. Республіканська форма державного правління: поняття та види.....	306
Переверза А. М. Щодо співвідношення категорій «форма права» та «джерело права»	309
Переверза А. М. Екологічні права і обов'язки людини і громадянина.....	311
Песік Я. В. Поняття та основні ознаки демократії	313
Петрів К. Є. Історія українських державних символів: міфи і реальність ...	315
Пивовар М. А. Про особливості правової системи України.....	318
Пінчук А. О. Правовий статус особи: структура та види	320
Пономаренко В. А. Юридичні факти: поняття та види.....	323
Приходько Т. О. Індуське право: особливості та характерні риси	327
Пчолкина В. С. Щодо поняття предмету теорії держави і права.....	330
Радченко І. С. Державний апарат.....	332
Радченко І. С. Чинники формування естетичної культури юриста	334
Ричик А. О. Загальнотеоретична характеристика правовідносин.....	336
Ричик А. О. Суверенітет як ознака держави.....	338
Самойленко І. О. Правове регулювання суспільних відносин.....	341
Самченко В. О. Принципи правової держави.....	343
Сипченко А. І. Держава: поняття та ознаки.....	346
Степанець Ю. О. Принципи законності і їх реалізація в умовах формування правової держави.....	348
Трошко А. В. Теорія держави і права як фундаментальна юридична наука	350
Ущенко Я. О. Утвердження та забезпечення культурних прав громадян....	353
Ущенко Я. О. Норма права в системі соціальних норм.....	355
Харченко В. Ю. Поняття правової поведінки	357
Чмир В. М. Сутність поняття «громадянське суспільство».....	359
Шевченко М. В. Склад, струкура та організація діяльності Верховної Ради України	362
Шевченко М. В. Афінська форма виникнення держави	364
Шемець М. А. Публічне право: його ознаки та критерії	366
Ющенко О. Д. Права людини: поняття, класифікація та тенденції розвитку.....	368
Янченко Я. В. Юридична відповідальність: підстави притягнення та звільнення	370

**Секція трудового права, права соціального забезпечення,
адміністративного права та процесу**

УДК 364.6

Андріїв В. В., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
*Київський національний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

**СОЦІАЛЬНОЙ-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПІД ЧАС
ЗАПРОВАДЖЕННЯ КАРАНТИНУ**

11 березня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила пандемію коронавірусу COVID-19. Наша держава постановою Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020 року «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» вирішила установити на всьому просторі держави карантин. Це призвело до обмеження прав і свобод громадян, які спричинила пандемія і викликало не задоволення значної частини населення у зв'язку з падінням життєвого рівня та доходів.

Пандемія коронавірусної хвороби виявила глибокі проблеми соціального забезпечення і охорони здоров'я. Тому, у період дії карантину як ніколи важлива оцінка дій держави з втручання у права людини та соціально-правовий захист громадян, які залишилися без засобів до існування. Перед фахівцями права соціального забезпечення постає проблема дослідження впливу нового соціального ризику пандемії коронавірусу на матеріальне забезпечення громадян і його правове врегулювання.

Правова регламентація соціального захисту громадян під час карантину здійснюється багатьма нормативно-правовими актами як: Конституцією України; Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб»; Кодексом законів про працю України; Законом України «Про відпустки»; Законом України «Про зайнятість населення» та ін.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», карантин - адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб [1]. Регламент встановлення карантину передбачений у ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та ст. 40 Закону України «Про санітарне та епідемічне благополуччя».

Карантин встановлюється і відміняється Кабінетом Міністрів України за зверненням МОЗ України за поданням головного державного санітарного лікаря України. У рішенні про встановлення карантину мають бути вказані: 1) обставини, що призвели до цього; 2) визначаються межі території карантину; 3) затверджуються необхідні профілактичні, протиепідемічні та інші заходи, їх виконавці та терміни проведення; 4) встановлюються тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них.

Органами соціального захисту населення було вжито комплекс необхідних заходів для продовження строків виплати раніше призначених державних

соціальних виплат без додаткового звернення сімей, що звичайно отримало схвальне одобрення в суспільстві. Позитивним потрібно визнати механізм проведення перерахунку пенсій, встановлення щомісячної компенсаційної виплати для пенсіонерів старше 80-річного віку та виплати одноразової грошової допомоги у сумі 1000 грн. Про те, багато проблем соціального захисту громадян, так і не отримали комплексного вирішення.

Законодавець з 5 травня 2020 року ввів у дію постанов Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 № 329 «Деякі питання соціальної підтримки сімей з дітьми», яка передбачає допомогу на дітей до досягнення ними 10-річного віку фізичним особам-підприємцям, які належать до першої та другої групи платників єдиного податку. На наш погляд, не доречним є обмеження законодавцем прав дітей таким віковим цензом. Адже таке обмеження можновладцями віку дітей до 10-ти років, порушує права дітей старшого віку на отримання допомоги в цей складний період для багатьох малозабезпечених сімей.

Згідно Закону України «Про охорону дитинства» дитиною визнається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [2]. Стаття 3 вище зазначеного закону передбачає рівні права для всіх дітей і вони гарантуються державою не залежно від виду нормативно-правового акту. Системне порушення прав дітей з використанням обмежень за віком передбачається законодавцем і в інших нормативно-правових актах із соціального забезпечення, що є неправомірним.

Належним чином не була налагоджена волонтерська діяльність у доставці продуктів додому вразливим категоріям громадян. Аферисти приходячи до людей похилого віку, представляються волонтерами чи соціальними працівниками, пропонують допомогу в закупівлі продуктів або медикаментів, забирають гроші і більше не повертаються.

Перехід на дистанційну форму роботи призвів до погіршення ментального та матеріального благополуччя багатьох працівників і супроводжується не вирішенням багатьох домашніх проблем. Через запровадження обмежувальних заходів в освітніх закладах та дитячих садочках, припинення роботи багатьох підприємств збільшилася кількість людей, які змушені перебувати в неоплачуваних відпустках. У багатьох сім'ях постали проблеми матеріального характеру щодо оплати комунальних платежів і підтримки достатнього рівня життя. Але що робити, коли підприємство працює, а працівник не може добратися до місця своєї роботи у зв'язку припиненням роботи міського чи приміського транспорту? Роботодавець у такій ситуації примушує працівника написати заяву за свій рахунок, але чи є матеріальна можливість працівника перебувати тривалий період без заробітної плати, якщо це одинока мати (батько) з дітьми?

Верховною Радою України 17 березня було внесено зміни до Закону України «Про відпустки» [3], які передбачають, що термін перебування у неоплачуваній відпустці на період карантину не включається у встановлений трудовим законодавством термін такої відпустки (тобто в 15 днів на рік). Варто зауважити, що термін перебування у неоплачуваній відпустці стає фактично необмеженим. А тривалі і вимушені відпустки працівників за власний рахунок по – суті є, прихованим безробіттям. Багато людей не будуть мати заробітної плати, залишаючись формально працевлаштованими і не отримують допомоги від держави, передбаченої у випадку настання ризику безробіття.

Законодавцем не було звернено увагу на оплату ритуальних послуг при пандемії коронавірусу, що важким тягарем лягає на плечі близьких померлого. У Києві похорони померлого від коронавірусу людини обійдуться понад 19 000 гривень (близько \$ 700) і то, якщо «дуже попросити». У вартість включено оренду транспорту, спеціальний мішок і скляний короб для транспортування, оплату праці водія, а також витрати на дезінфекцію [4].

Підсумовуючи потрібно зазначити, що більш чіткого врегулювання потребує трудова діяльність під час карантину, адже багато роботодавців не мають змоги дотримуватись норм трудового законодавства щодо працівників, які перебувають у неоплачуваній відпустці чи працюють вдома. У складній ситуації залишаються численні фрілансери, які працюють через цифрові платформи, для них Уряд не передбачив підтримки. Наша держава не використала жодних інструментів захисту прав людей, у яких немає житла у приватній власності.

Багато держав світу розширили фінансову підтримку самозайнятим, сім'ям з дітьми, тому доцільним для нашої держави буде дослідження і використання досвіду розвинутих країн. Національне законодавство повинне бути чітким, всеохоплюючим і належно доступним та встановлювати конкретні, реалістичні соціальні виплати щодо покращення соціально – правового захисту громадян у складні періоди.

Список літератури

1. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>.
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
3. Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>.
4. В Києві похоронити померлого від Covid-19 коштує від \$700. URL: <https://strana.ua/news/263932-v-ukraine-pokhoronit-umersheho-ot-koronavirusa-stoit-tysjacha-dollarov.html>.

УДК 347.734

Біла Г. О., студентка гр. КІП-172

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА: НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Одним із найголовніших завдань, які варто виконати на шляху інтеграції країни до європейського економічного простору – це встановлення стабільності банківської системи. Міцна банківська система є необхідною і важливою умовою для встановлення економічного зростання в Україні, бо саме банки обслуговують економіку нашої країни.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені та діють на території України відповідно до чинного законодавства. Така система є дворівне-

вою. Перший рівень безпосередньо представлений центральним банком – Національним банком України (НБУ), основним завданням якого є розроблення основних принципів грошово-кредитної політики й контроль за її виконанням, а основною функцією – забезпечення стабільності грошової одиниці України, при виконанні якої НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі; другий рівень – комерційні банки, завдання яких полягає у обслуговуванні фізичних і юридичних осіб, надання їм різноманітних послуг [1]. Така банківська система України має свою внутрішню здатність до виконання певних завдань, має специфічні функції в економіці. Виникає вона не внаслідок автоматичного злиття окремих банків, а складається за заздалегідь визначеною концепцією, у межах якої приділяється конкретне місце кожному виду банків і кожному конкретному банку. Варто зазначити, що потенційними резервами зростання капіталу банківської системи України є: 1) злиття та консолідація банків у різноманітні об'єднання тощо; 2) залучення коштів на умовах довгострокового субординованого боргу; 3) приріст капіталу банківської установи шляхом додаткового випуску акцій; 4) акумулювання прибутку минулих і поточного років та його використання для створення різноманітних резервів. Найбільш перспективним способом швидкого збільшення капіталу в Україні є злиття та консолідація банківських установ. Не варто також забувати, що банківська система України є досить молодою, але в той же час достатньо міцною, вона вже встигла пережити чотири серйозні кризи: 1998 р., 2004 р., 2008 р. та 2013-2015 рр. Політико-економічна криза, яка відбулася наприкінці 2013 року, досить помітно погіршила фінансовий стан вітчизняних банків. Як окремі банки, так і вся банківська система України сьогодні функціонують у досить складних умовах із високими ризиками. Зазначимо, що в Україні, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників, функціонує система банківського нагляду НБУ. У цілому наглядові органи Національного банку мають відпрацьований механізм контролю за функціонуванням банківської системи країни та виявлення ризиків у діяльності банківських установ (рейтинг за системою CAMELSO, визначення показників раннього реагування тощо). Разом із цим існує нагальна потреба в поліпшенні відкритості банківських установ (щодо їх фінансового стану, результатів діяльності, складу власників, тощо), прозорості процедури ухвалення рішень у фінансовій сфері регуляторними органами, а також щодо встановлення інституційної та операційної незалежності регуляторів [2]. Окрім цього банківський нагляд має досконало виявляти внутрішні проблеми банку. До них можна віднести шахрайські дії, порушення законів і нормативних документів тощо. В основному з погляду оцінки фінансового стану банків безпосередня увага має надаватися платоспроможності і ліквідності. У разі виявлення проблем у діяльності банків органи банківського нагляду можуть прийняти рішення про застосування низки заходів радикального втручання в діяльність проблемних банків.

Метою підвищення фінансової стійкості банків України та забезпечення стабільності у вітчизняній банківській системі, НБУ, як основному регулятору всієї банківської системи, у подальшому необхідно вжити ряд заходів щодо: – проведення щорічного стрес-тестування банків та аналізу якості їхніх активів не-

залежними аудиторами. В подальшому НБУ повинен забезпечити повну прозорість діяльності та фінансового стану банківських установ; – сприяння подальшому зменшенню кількості банків на ринку завдяки їхній консолідації. Так, за оцінкою провідних аналітиків, рівень концентрації в банківській системі зараз перебуває на комфортному середньоєвропейському ринку. Індекс Герфіндаля-Гіршмана за чистими активами – на рівні 1000, а частка топ-5 банків – на рівні 60% (для порівняння такий же рівень в 2013 році був у топ-10 банків). Таке зростання концентрації в 2014 -2017 роках було викликане трьома факторами: очищенням банківського сектора, капіталізацією сектора (в основному іноземних і державних банків, зокрема націоналізацією Приватбанку) і пошуком тихої гавані вкладниками і клієнтами банків. Як результат, у 2018 році частка найбільших 20 банків в 2018 році залишиться на рівні 92-93% активів [3].

Щодо питання банківських системи зарубіжних країн в загальному вигляді мають багато спільного, але водночас у кожній із них є свої особливості. Можна як приклад розглянути сучасний стан банківських систем країн: Японії, Великобританії, США. Однією із країн, яка вирізняється своєю жорстко врегульованою системою фінансів є США. Найбільше значення у діяльності банків цієї країни відіграли роль три органи: Федеральна резервна система США (ФРС), Контролер грошового обігу і Федеральна корпорація зі страхування депозитів. На сьогодні ФРС США є унікальною системою, що називаються федеральними резервними банками (ФРБ), основними функціями яких є зберігання та управління резервними засобами, випуск в обіг федеральних банкнот, контроль за процесами створення депозитів і кредитування депозитних установ. ФРБ контролюють і перевіряють діяльність банків, банківських холдингів, філій та іноземних представництв банків у США. ФРС функціонує як незалежний від федерального уряду США орган, підзвітний тільки Конгресу США. У банківській системі даної країни головну роль відіграли регіональні банки, найбільш відомим та переважним таким банком є банк без відділень. Саме тому в США найбільша кількість банків, на відміну від інших країн.

Банківська система Великобританії є однією з найбільш розвинених систем. Вона є дворівневою, так як і банківська система України. На верхньому рівні знаходиться центральний банк, а на нижньому – інші банки, серед яких комерційні і спеціалізовані. Центральний банк Великобританії – Банк Англії – був заснований спеціальним актом парламенту. Він був створений у 1694 році в результаті укладення угоди між майже збанкрутілим урядом і групою фінансистів. Другий рівень банківської системи Великобританії складають банки, діяльність яких переважно спрямована на задоволення потреб громадян та невеликого бізнесу. Головними банками у даному секторі є депозитні банки, саме вони складають основу банківської системи. Велика частина операцій депозитних банків зосереджена в 6 лондонських клірингових банках, що входять до Лондонської клірингової палати. Із них домінують чотири: Barclays, National Westminster, Midland та Lloyds. Ці банки входять до числа найбільших банків світу [4]. Клірингові банки надають послуги саме великим, середнім і дрібним промисловим підприємствам та населенню. Платіжний оборот між цими банками здійснюється за кліринговою угодою, що визначає зарахування взаємних вимог і переказ сальдо.

Ще одна з найбільш стійких банківських систем – це банківська система Японії, саме її пов'язують із серйозними реформами всього сектору фінансів. Її походження починається після Другої світової війни, саме ця система набула чимало спільного з банківською системою США. Складається банківська система Японії з Центрального банку, державних і приватних фінансових інститутів. Інститути державних і приватних охоплюють міські банки, трастові банки, великі регіональні банки, середні і дрібні регіональні банки. Ядром кредитно-банківської системи Японії виступають міські банки, які є основою банківського сектора. Це великі приватні комерційні установи, які обслуговують всю країну. Лідерами серед таких банків є Bank of Tokyo – Mitsubishi UFJ, Resona Holdings, Sumitomo Mitsui Banking Corporation і Mizuho Financial Group, Центральний кооперативний банк для сільського і лісового господарства [5]. У Японії існують кредитні установи, які є необхідними для малого бізнесу: кредитні асоціації і кредитні кооперативи, загальні банки.

Отже, досвід вищевказаних країн показує, що кожна держава має свою унікальну банківську систему, але водночас у кожній із них є багато спільного. Сучасний стан банківської системи України у своєму вигляді має достатньо мінусів, до яких можна віднести один з головних факторів – це низька довіри населення до банківського сектору. Не зайвим у цьому випадку буде перейняти саме досвід вищевказаних країн для формування стійкої, розвиненої банківської системи України.

Список літератури

1. Красман Н. В., Терещенко А. С. Банківська система України: стан та перспективи розвитку. Вчені записки Університету «КРОК». 2017. Випуск 47. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/vzuk-47-2017_51-62.pdf (дата звернення: 29.04.2020).
2. Фатюха В. В. Аналіз фінансових результатів банківського сектору України. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf (дата звернення: 25.04.2020).
3. Рошкован В. Прогноз розвитку банківської системи України. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/rashkovan/prohnoz-rozvitku-bankivskoj-sistemi-v-2018rotsi-2444720.html> (дата звернення: 29.04.2020).
4. Марич М. Г. Зарубіжний досвід функціонування національних банківських систем в умовах глобалізації. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_05/230.pdf (дата звернення: 25.04.2020).
5. Шапіро В. С., Ляшенко В. В. Побудова та функціонування банківських систем: зарубіжний досвід. URL : <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/12/149.pdf> (дата звернення: 2.05.2020).

УДК 364-057.36

Бугай Д. А., студент гр. ТПР-171

Науковий керівник: Чічкань М. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Конституція України (ст. 46) закріплює право громадян на соціальний захист, який включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або

тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1]. Вважаємо, що словосполученням «та в інших випадках, передбачених законом» охоплюються також соціальні ризики передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», зокрема потреба у соціальному захисті учасників бойових дій.

Військовий конфлікт, який розпочався 27 лютого 2014 року внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (захоплення Криму) та триває по сьогодні на Сході України, виявив гостру потребу у вирішенні багатьох проблем, пов'язаних із соціально-економічним і правовим захистом учасників бойових дій. За часи існування незалежної України ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав цієї соціальної групи, але на практиці вони не завжди працюють.

Поняття «учасник бойових дій» визначено на законодавчому рівні у статті 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», зокрема: «учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час.

Також слід відмітити, що у статті 6 перелічені категорії осіб, які визнаються учасниками бойових дій. Згідно Закону України від 01.01.2014р. № 1547-VII «Про внесення змін до ст.6 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасників антитерористичної операції віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни[2]. Так, відповідно до пункту 19 частини першої статті 6 вищезазначеного Закону учасниками бойових дій визнаються військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів [3].

Погоджуємось з думкою Кравченко М.В., що державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції включає забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціаль-

ної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби, організації їх поховання [4, с. 37].

Досліджуючи правове регулювання права на соціальний захист учасників бойових дій в Україні, Литвиненко В. М. та Чічкань М. В. доходять висновку, що відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» система соціального захисту учасників бойових дій складається з доволі розгалуженої системи пільг у різних сферах суспільного життя, зокрема у сфері медичного забезпечення, праці, житлово-комунальних послуг, також транспортні, податкові, освітні та інші пільги. Це вказує на різноплановість заходів державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій у сучасних умовах. Однак реалізація закріплених пільг для зазначеної категорії осіб у різних сферах соціального захисту вимагає залучення як фінансових, так і адміністративних ресурсів. На практиці не завжди вистачає останніх, що призводить до залишення процесу реалізації права на пільги на етапі закріплення у нормативно-правових актах [5, с.30].

Розглянемо деякі актуальні проблеми соціального забезпечення учасників бойових дій. Важливою правовою проблемою соціального забезпечення учасників АТО та ООС є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців-учасників. Хоча в Україні й наявна Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби, Міністерства внутрішніх справ та членів їх сімей, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 1999 року № 2166, внаслідок системного недофінансування, ефективність вказаної програми, як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців, є надто низькою.

На сьогоднішній день із державного бюджету фінансується програма по забезпеченню житлом лише тих учасників АТО/ООС, які зазнали певних уражень або мають каліцтво в результаті участі в бойових діях, а також сімей загиблих учасників АТО/ООС. При цьому решта учасників АТО/ООС залишаються поза державною підтримкою в частині придбання житла.

Іншим важливим питанням соціального захисту учасників АТО/ООС і їх сімей є стимулювання працевлаштування та підприємництва. Зокрема, важливим є підтримувати такий напрям самозайнятості учасників АТО/ООС як фермерські господарства, що має величезне значення для бійців, які проживають у сільській місцевості. Деякі області починають відпрацьовувати даний напрям через комунальний фонд сприяння інвестиціям та будівництву. Залучення ж коштів державного бюджету у цю сферу дала б значно більші результати, які проявляються у створенні робочих місць, додатковій сплаті податків, сприянні соціальній адаптації бійців.

Також потребує системного вирішення проблема полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО та ООС до процесів мирного життя. У першу чергу це стосується відновлення здоров'я, у тому числі психологічного, та подальшого належного працевлаштування.

Крім того, одним із різновидів соціального забезпечення досліджуваної категорії суб'єктів виступають грошові виплати, оскільки учасники АТО та

ООС одержують значну кількість соціальних допомог. На нашу думку, для учасників АТО і ООС необхідно забезпечувати якомога вищий рівень соціального забезпечення, оскільки від їх зусиль залежить безпека та недоторканість держави в цілому і громадян зокрема [4, с. 38].

Таким чином, незважаючи на конституційні гарантії система соціального захисту не забезпечує необхідного рівня соціального захисту учасників бойових дій, знижує мотивацію військовослужбовців, породжує невдоволення, що в цілому негативно впливає на стан обороноздатності держави. Для поліпшення рівня соціального захисту учасників бойових дій, на наш погляд, необхідно провести наступні заходи: завершити побудову нової моделі грошового забезпечення учасників бойових дій з урахуванням їх пенсійного забезпечення; створити інформаційні центри з допомоги учасникам АТО/ООС щодо їх прав, пільг, юридичних консультацій тощо; удосконалити механізм забезпечення житлом учасників бойових дій та їх сімей, зробити його більш прозорим; підвищити ефективність існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей; створити ефективні державну та регіональні системи психологічної і фізіологічної реабілітації та забезпечення санаторно-курортним лікуванням; забезпечити з боку держави та органів самоврядування складові системи соціального захисту необхідними коштами без будь-яких винятків та обмежень.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Про внесення змін до статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 01.07.2014р. №1547-VII: Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993р. № 3551-XII // Відомості Верховної Ради. 1993. № 45. Ст. 425.
4. Кравченко М.В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО / М.В. Кравченко// Аспекти публічного управління. 2015. № 11-12. С. 35-43.
5. Литвиненко В. М., Чічкань М. В. Щодо питання правового регулювання права на соціальний захист учасників бойових дій в Україні [Електронний ресурс] / В. М. Литвиненко, М. В. Чічкань // UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://195.69.76.76/bitstream/handle/123456789/15317/Part_2_pechat-2017-28-30.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

УДК 349.3

Гапон К. С., Горошко О. О., студентки гр. СР-171

Науковий керівник: Чічкань М. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СОЛДАРНА СИСТЕМА ЗАГАЛЬНООБОВ’ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Відомо, що українська пенсійна система пережила не один етап реформування щодо правового регулювання та вдосконалення. Держава на законо-

давчому рівні намагається шляхом реформ та впровадження інновацій покращити стан пенсійного забезпечення громадян.

Метою даних тез є теоретико-правовий аналіз солідарної системи пенсійного страхування як базового рівня пенсійного забезпечення в Україні.

Відповідно до закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року структура системи пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів, розглянемо їх. Першим рівнем визначена солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених законом. Другий рівень становить накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом. До третього рівня системи пенсійного забезпечення належить система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [1].

Враховуючи обрану нами тематику, зупинимося на більш детальній характеристиці першого рівня. Отже, законодавець чітко визначає засади функціонування солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Принцип солідарності на практиці здійснюється наступним чином: за рахунок працюючого населення здійснюється утримання пенсіонерів. Принцип субсидування означає те, що держава бере на себе обов'язок забезпечувати громадян пенсіями та відповідними виплатами у разі нестачі коштів Пенсійного фонду. На сьогоднішній день бюджет Пенсійного фонду не наповнений настільки, щоб функціонувати без підтримки держави. Тому уже багато років при складанні бюджету враховуються витрати на забезпечення громадян пенсіями.

На думку Л. Ткаченко, дія солідарної системи досить проста та зрозуміла: фінансові ресурси формуються і витрачаються в режимі реального часу. Усі правила та надходження регулюються безпосередньо державними та за сумісництвом публічними установами. Позитивним моментом є те, що така система не вимагає великих витрат на адміністрування, достатньо відкрита, прозора та цілком контрольована. Також до переваг солідарних публічних систем можна віднести можливість широкого охоплення населення та надійність забезпечення мінімальних гарантій пенсійного доходу, що особливо важливо для незаможних верств населення [2, с. 3].

Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – основа чинного пенсійного забезпечення в Україні, яка склалась у попередньому періоді і яку передбачалось (як звичну для громадян) зберегти в майбутньому на невизначений термін до вичерпання нею потенційних спроможностей. В основі солідарної системи пенсійного забезпечення функціонує

давно відомий принцип солідарної відповідальності, який вперше введено в пенсійну систему німецьким канцлером О. Бісмарком. Цей принцип полягає в тому, що поточні виплати пенсій пенсіонерам (громадянам, що втратили працездатність за похилим віком) здійснюються із коштів поточних страхових внесків працюючих громадян [3, с. 142].

Проте, ця система має не тільки переваги, а й ряд недоліків, які влучно відмічає Мельничук. Вона непогано функціонувала, доки кількість працюючих була великою, а пенсіонерів – незначною. Та в 1980–1990-х роках ситуація в Україні кардинально змінилася: завершився демографічний перехід до сім'ї з 1–2 дітьми; зросли тривалість життя й кількість пенсіонерів; зменшилася чисельність працюючих. І хоча система давала збої, це не завадило її «вдосконаленню» вже в роки незалежності шляхом запровадження спеціальних пенсій для державних службовців, суддів, прокурорів, народних депутатів, митників, журналістів державних ЗМІ та ін. [4, с. 8].

Таким чином, солідарна пенсійна система працює за принципом перерозподілу коштів між поколіннями працюючих і пенсіонерів. Тобто ті, хто працює зараз, віддають частину свого доходу тим, хто вже вийшов на пенсію. Беззаперечними перевагами солідарної системи є можливість широкого охоплення та надійність забезпечення мінімальних гарантій пенсійного доходу, що особливо важливо для незаможних верств населення.

Список літератури

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
2. Ткаченко Л. Солідарна пенсійна система: сучасне становище та шляхи реформування. URL: https://texty.org.ua/pdf/pensions_policy.pdf.
3. Шевченко Н. П. Напрями побудови сучасної системи пенсійного забезпечення в Україні. Право та державне управління. 2017. № 2. С. 212–217.
4. Мельничук В. Пенсійна реформа: спроба №3 / Журнал «Український тиждень». Вип. №20. 2015. С. 8–11.

УДК 342.72/.73:342.9

Гармаш В. С., студент гр. КПр-171

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Наразі однією із проблем адміністративного судочинства в Україні є відсутність інституту забезпечення відшкодування судових витрат. А витрати на професійну правничу допомогу є найбільш істотною частиною у складі судових витрат для сторони адміністративного процесу. До того ж, на практиці виникло ряд питань щодо порядку та умов відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Так, з реформуванням інституту адвокатури суттєво були лібералізовані підходи до компенсації сторонам витрат на професійну правни-

чу допомогу. Це дало надію на перетворення нежиттєздатного інституту на дієвий засіб перерозподілу судових витрат. Ось чому, на нашу думку, ця тема є досить актуальною в наш час.

З аналізу норм Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), можна сказати, що витрати на професійну правничу допомогу – це витрати, сплачені на надання послуг адвокатами, включаючи і діяльність помічників адвокатів, які були понесені у відповідності до укладеного договору про надання правової допомоги та в подальшому підтверджені належними доказами. Так, розмір цих витрат визначається на договірній основі між клієнтом та особою, яка надає правову допомогу. Однак, при ухваленні рішення по справі суд зможе відшкодувати понесені витрати на професійну правничу допомогу лише за умови, що понесені витрати на правову допомогу можна у належній формі документально підтвердити, наприклад, надати суду копію квитанції чи платіжного доручення про оплату винагороди адвокату тощо.

Важливо зазначити, що докази (договори, рахунки тощо) щодо витрат подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву. За відсутності відповідної заяви або неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду (ч.7 ст. 139 КАС України) [1]. Так, у КАС України відсутні вимоги щодо попереднього розрахунку судових витрат. Відтак, відсутність такого розрахунку при поданні позовної заяви до суду чи відзиву на позовну заяву не матиме наслідком відмови у відшкодуванні таких витрат. Судова практика йде таким чином, що заява про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу може бути задоволена й шляхом ухвалення додаткового рішення у справі, у тих випадках, коли при винесенні рішення суд не вирішив питання про розподіл судових витрат. Варто вказати, що у справі № 826/913/16, суд задовольнив частково клопотання про стягнення витрат на правничу допомогу вже після винесення рішення у справі та оформив це додатковим рішенням [2].

Щодо такого інституту як забезпечення витрат на професійну правничу допомогу, то у порівнянні із Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України) і Цивільним процесуальним кодексом України (далі - ЦПК України), КАС України не містить цей інститут. Так, у ЦПК України (ст. 135) та ГПК України (ст. 125) зазначено, що суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією, про що постановляє ухвалу (забезпечення судових витрат). До того ж у вищезазначених кодексах передбачено механізми для забезпечення права на відшкодування судових витрат (витрат на професійну правничу допомогу) для відповідача у певних випадках: якщо позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов; або якщо позов подано іноземцем (іноземною юридичною особою), який не має на території України ні зареєстрованого місця проживання (місцезнаходження), ні майна, достатнього для відшкодування судових витрат. Таким чином, на нашу думку, у КАС України варто запровадити інститут забезпечення витрат на правничу допомогу та чіткий його механізм.

Наразі національним законодавством України не встановлено граничного розміру компенсації витрат на професійну правничу допомогу. На нашу думку,

це є однією із прогалин у законодавстві нашої держави. Однак, у КАС України зазначено, що підставою для визначення розміру витрат є договір про надання правової допомоги. Разом з тим розмір таких витрат повинен бути співмірним щодо наданих адвокатом послуг із наступними критеріями:

- 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);
- 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);
- 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;
- 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Варто зазначити, що право заперечувати суму наданого стороною розрахунку судових витрат має виключно інша сторона шляхом подання відповідного клопотання. Більше того, на сторону, що заявила клопотання, покладається обов'язок доведення неспівмірності заявлених витрат [1].

Але, на жаль, суди досить часто виходять за межі своїх повноважень та, за відсутності поданого другою стороною клопотання, зменшують розмір судових витрат.

Для порівняння можна звернутися до додаткової постанови Верховного Суду по справі №926/1795/18 від 24 грудня 2019 року та додаткової постанови Верховного Суду по справі №911/1563/18 від 5 серпня 2019 року. У першому випадку до відшкодування було заявлено 10 015 грн., у другому – 26 000 грн. В обох справах учасники подали до суду відповідні докази щодо надання визначеного договорами переліку послуг, у той час як другими сторонами не було заявлено клопотань про зменшення суми судових витрат. Незважаючи на це, мотивуючи свої рішення одними і тими самими правовими нормами, Верховний Суд дійшов різних висновків. У першому випадку суд у повному розмірі задовольнив відшкодування заявлених витрат, а у другому – лише у розмірі 14 000 грн. [3]

Таким чином, можна підвести підсумок вище викладеного, який полягає в тому, що відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві здійснюється на підставі ухваленого рішення суду лише за умови, що понесені витрати можна у належній формі документально підтвердити, наприклад, надати суду копію квитанції чи платіжного доручення про оплату винагороди адвокату, договору тощо. Щодо інституту забезпечення витрат на професійну правничу допомогу, то, на нашу думку, у КАС України варто запровадити цей інститут та розробити чіткий механізм його роботи. Також варто зазначити, що наразі розвивається конфліктна практика в межах Верховного Суду щодо відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України в редакції від 14.06.2018, підстава 2447-19. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення – 26.04.2020).
2. Додаткове рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 22 серпня 2018 року. Справа № 826/913/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76269954> (дата звернення – 28.04.2020).
3. Фісун В. Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу: нормативні та практичні аспекти. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vidshkoduvannya-vitrat-na-pravnichu-dopomogu-vid-a-do-ya-recept-uspihu.html> (дата звернення – 29.04.2020).

УДК 347.73:336.22:343.359.2

Гармаш В. С., студент гр. КПП-171

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Особливу увагу в умовах економічного спаду в країні потрібно приділяти відповідальності за податкові правопорушення. Ухилення від сплати податків і невиконання інших обов'язків, установлених податковим правом, становлять загрозу нормальному функціонуванню держави. До того ж відповідні правопорушення можуть призвести до невиконання дохідної частини бюджету та державних програм, зниження затрат на соціальні потреби тощо. Ось чому, на нашу думку, питання юридичної відповідальності за податкові правопорушення є актуальним у наш час.

Єдиною підставою притягнення до юридичної відповідальності будь-якого виду є наявність складу правопорушення. Відповідно до легітимного визначення поняття «податкове правопорушення», яке визначено в ст. 109 Податкового кодексу України (далі – ПК України), де закріплено, що податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія або бездіяльність) платників податків, податкових агентів та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, які призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, встановлених ПК України та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [1]. З вище наведеного поняття, можна констатувати, що чинне законодавство не містить інституту вини й не зазначає її як один із елементів складу податкового правопорушення. І це, на нашу думку, є одним із недоліків ПК України. Наявність вини – загальний і загальновизнаний принцип юридичної відповідальності у всіх галузях права, тому вина суб'єкта податкового правопорушення в обов'язковому порядку підлягає доказуванню не залежно від її згадування в нормативному акті, а будь-які виключення повинні бути законодавчо закріплені [2, с. 67]. До того ж податкове законодавство зарубіжних країн також неоднозначно підходить до вирішення зазначеної проблеми. Більшість європейських країн (Німеччина, Австрія, Франція, Греція, Італія, Польща, Чехія, Сербія, Естонія) та країн англосаксонської правової системи (Англія, США) визнали існування об'єктивної концепції вини, за якої непотрібно встановлювати умисел чи не обережність у діях порушника адміністративного та податкового законодавства. Достатньою є лише констатація факту порушення положень закону особою, а наявність вини при цьому презюмується. Також є країни, які принципово відстоюють презумпцію невинуватості в адміністративному та податковому законодавстві (Литва, Латвія, Болгарія, Словенія, Португалія, Іспанія) [3, с. 144]. Але, на нашу думку, винність як елемент складу податкового правопорушення має бути визнана обов'язковою, а інститут вини в податковому праві потребує додаткового дослідження.

Варто зазначити, що відповідно до ст. 111 ПК України за порушення податкового законодавства, застосовуються такі види юридичної відповідальності: 1) фінансова; 2) адміністративна; 3) кримінальна.

Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені [1]. Застосування фінансової відповідальності означає процедуру, яка має такі етапи: фіксування конкретного факту податкового правопорушення; прийняття рішення про притягнення до відповідальності (про застосування штрафної санкції); виконання рішення про застосування штрафної санкції – сплата штрафу.

Особливістю відповідальності за порушення податкового законодавства є її компенсаційно-каральний характер, який полягає в необхідності відшкодування державі збитків, що виникли внаслідок недотримання надходжень до бюджетів усіх рівнів від податків та зборів. Тобто відповідальність за порушення податкового законодавства об'єднує дві різні моделі юридичної відповідальності: правовідновлювальну (компенсаційну) та штрафну (каральну). Саме це підкреслює стаття 112 Податкового кодексу України, в якій зазначено, що притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів із питань оподаткування не звільняє посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Адміністративна відповідальність є засобом адміністративного впливу на порушників податкового законодавства із застосуванням адміністративно-правових норм. Підставою для адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства є наявність складу адміністративного правопорушення – винної або необережної дії чи бездіяльності, що полягає в захищені законом суспільних відносин, за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність.

Особливостями адміністративних стягнень є: застосування до фізичних осіб та посадовців, винних у податкових правопорушеннях; адміністративні санкції не тягнуть за собою судимості; застосування до незначних податкових правопорушень, які за своїм характером відповідно до закону не тягнуть кримінальної відповідальності; відсутність тяжких правових наслідків.

Наприклад, відповідно до ст. 163-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4] за порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків на керівників та інших посадових осіб підприємств, установ, організацій може бути накладений штраф у розмірі від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 170 грн.).

Дуже часто між фінансовою і адміністративною відповідальністю за податкові правопорушення ставлять знак рівності. Проте проблема співвідношення адміністративної та фінансової відповідальності є достатньо дослідженою в правовій літературі. Зокрема, М.І. Трипольська, з цього приводу пише, що між ними існують суттєві відмінності, а саме:

- різні нормативні та фактичні підстави застосування даних видів відповідальності;
- розходження в цілях (основною метою адміністративної відповідальності є покарання, фінансово-правової – компенсація збитків);
- різне коло суб'єктів (суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи, фінансово-правової – як фізичні, так і юридичні особи);
- різний склад органів, на які покладається обов'язок застосовувати заходи даних видів юридичної відповідальності;
- різні процесуальні підстави адміністративної та фінансово-правової відповідальності;

- відмінність характеру застосовуваних санкцій, різний їх розмір, різна методика їх обчислення, відмінність правових наслідків, які настають у результаті реалізації даних видів юридичної відповідальності тощо [5].

Щодо кримінальної відповідальності, то її підставою є вчинення особою податкового правопорушення, що містить склад злочину, передбачений Кримінальним кодексом України.

Так, кримінальній відповідальності наявні такі особливості: суб'єктами є виключно фізичні особи; регулюється нормами Кримінального кодексу України; встановлюється лише в судовому порядку; має певні процесуальні особливості.

Наприклад, ст. 212 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати. Юридичні ж особи не можуть притягатися до кримінальної відповідальності. Передбачена можливість звільнення від відповідальності не лише за вчинення діянь, передбачених частиною першою і другою, а й за діяння, передбачені частиною третьою цієї статті. Відповідно до ч. 4 ст. 212 Кримінального кодексу відповідна особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) [6].

З аналізу кримінального законодавства, можна сказати, що ряд складів злочинів, опосередковано пов'язані з порушенням вимог, установлених податковим законодавством та іншим законодавством, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи. Але обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність складу злочину.

На нашу думку, важливим є загальні умови притягнення до юридичної відповідальності за податкові правопорушення. Однією з таких умов є принцип одноразовості юридичної відповідальності, який закріплений у ст. 61 Конституції України: ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Відповідно, що застосування до особи правопорушника заходів фінансово-правової відповідальності за деяких обставин може поєднуватися із застосуванням кримінальної чи адміністративної відповідальності. У таких випадках згадана норма Конституції не буде порушена в тому разі, якщо розглядати фінансово-правову відповідальність як окремий вид відповідальності [7, с. 33-34].

Таким чином, можна підвести підсумок вище викладеного, який полягає в тому, що єдиною підставою притягнення до юридичної відповідальності будь-якого виду є наявність складу правопорушення. А особи, які вчинили податкове правопорушення, можуть бути притягнені до відповідальності, яка передбачена ПК України та іншими законами України, зокрема фінансової, адміністративної, кримінальної. Також варто зазначити, що притягнення особи до інших видів юридичної відповідальності можливо одночасно із притягненням до фінансової відповідальності. Водночас потрібно звернути увагу на відсутність винності як елементу складу податкового правопорушення, що має бути обов'язково визнаним, а інститут вини в податковому праві потребує додаткового дослідження.

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення: 13.04.2020).
2. Оніщик Ю.В. Актуальні питання відповідальності за порушення податкового законодавства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 1. Т. 3. С. 66-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1%283%29__16 (дата звернення: 23.04.2020).
3. Бурдєко З. М. Презумпція невинуватості в податковому праві. Форум права. 2011. № 1. С. 142-148. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2011_1_27.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.04.2020).
5. Трипольська М. І. Фінансово-правова та адміністративна відповідальність: порівняльно-правова характеристика. Науковий вісник акад. муніципального управління: Збірник наукових праць. Серія «Право». 2010. Вип. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_GumNvamu_pr/2010_1/15.pdf (дата звернення: 24.04.2020).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.04.2020).
7. Літвінцева А. Правова природа податкової відповідальності. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. С. 33-37. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/5/part_2/7.pdf (дата звернення: 25.04.2020).

УДК 340.13

Дрозд А. С., студентка гр. АЮ-181

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЮРИДИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ

Одним із ефективних інструментів отримання практичних навичок у процесі навчання студента-правника є юридична клініка. Вона поєднує в собі кілька функцій: навчальну, правопросвітницьку та координаційну. На нашу думку, провідною – є навчальна функція. Адже, здійснюючи її, студенти набувають практичних навичок та закріплюють теоретичні знання через надання правової допомоги. Одним із видів надання такої правової допомоги є – консультування.

Консультування є невід'ємною та доволі важливою частиною діяльності будь-якого юриста. Значення консультування полягає в тому, щоб надати правову інформацію, заради отримання якої, клієнт звернувся до юридичної клініки та досягти результату, якого він прагне.

Консультування – це процес інтелектуальної та практичної співпраці юриста зі своїм клієнтом, який сприяє виявленню різних правових шляхів, варіантів вирішення певних проблем клієнта та визначення способів їх реалізації.

Метою консультування є надання клієнту вичерпної правової інформації з питання, що його цікавить; виявлення та роз'яснення клієнту всіх можливих варіантів вирішення його проблеми; пояснення ймовірних наслідків кожного з рішень; допомога клієнту у виборі найбільш оптимального рішення; у випадку ведення справи надання правової допомоги в реалізації обраного рішення [1, с. 46].

На нашу думку, передумовою для успішного консультування є гарно та якісно проведене інтерв'ювання. Інтерв'ювання – це бесіда студента-

консультанта з клієнтом, мета якої, отримати деяку інформацію про клієнта та з'ясувати всю сутність його проблеми. Під час інтерв'ювання, клієнт являється джерелом інформації, тому студент-консультант має уважно слухати та занотувати деталі справи, адже від цього залежить консультування, де вже не клієнт є джерелом інформації, а студент-консультант, який має бути переконливим, а його доводи аргументованими.

Процес консультування клієнта складається з певних етапів, а саме консультування, як елемент цього процесу, має свою певну структуру.

До етапів процесу консультування входять: підготовка до консультування та консультування.

При підготовці до консультації студент має, узагальнити всі відомості та факти, які були надані йому під час інтерв'ювання клієнта і підібрати та уточнити тексти законів, кодексів та правових норм, які регулюють саме ті правовідносини, які впливають із наданих клієнтом відомостей та фактів. Підготовка також охоплює визначення юристом-консультантом всіх можливих шляхів вирішення справи клієнта та можливі часові та матеріальні затрати для досягнення запропонованих ним варіантів.

Для того, щоб якісно підготуватися до консультації, студент має пройти такі етапи: підвести висновки інтерв'ювання, тобто узагальнити всю інформацію, сформулювати версії справи та визначити перелік нормативно-правових актів, які стосуються правовідносин, що виникли; скласти план роботи, щоб без прогалин опрацювати всі завдання.

План роботи включає в себе: опрацювання нормативно-правових актів, наявність документів, що підтверджують фактичні обставини справи, підготовка запитів, листів (у разі потреби), відвідання разом з клієнтом установ та організацій для отримання потрібних документів, підготовка до консультації

На останок, студент-консультант має визначити де, коли і в якій формі буде проведена консультація.

Наступний етап – консультування клієнта.

Всі види консультування можна умовно класифікувати на такі групи:

1. Залежно від часових перерв в спілкуванні юриста та клієнта: консультування одразу після інтерв'ю та консультування, яке проводиться через певний проміжок часу після інтерв'ювання.

2. Залежно від тривалості співпраці по вирішенню проблем клієнта: разова консультація (проблема клієнта вирішується в ході однієї зустрічі з студентом-консультантом) та консультація, яка даватиметься поетапно на всіх можливих етапах вирішення проблеми клієнта.

3. Залежно від форми спілкування юриста та клієнта: очне консультування та консультування по телефону і шляхом листування [2, с. 86].

Маємо зазначити, що особисті якості клієнта також впливають на процес його консультування. У практиці консультування склалось два підходи до побудови взаємовідносин між клієнтом та студентом-консультантом: опори на власний професіоналізм та опори на клієнта.

Суть підходу — опора на власний професіоналізм^{||} полягає в тому, що студент-консультант пропонує клієнту вигідніший шлях вирішення проблеми, виходячи із власних професійних знань та досвіду, без врахування думки клієнта.

На нашу думку, такий підхід не завжди може влаштовувати клієнта, оскільки він не враховує його побажань, цілей та очікувань, а тому в повному

обсязі не вирішує проблем клієнта, і як правило, він не сприймається клієнтом. Також, ми вважаємо, що для цього підходу у студента-консультанта недостатньо професійного досвіду, тому він не може робити опори на свій власний професіоналізм.

При підході — опора на клієнта студент-консультант будує свої відносини з клієнтом, спираючись на його інтереси. Цей підхід вимагає від студента-консультанта з'ясування у клієнта не лише суті правової проблеми та фактичних обставин справи, але й його справжніх очікувань, цілей та намірів. Проте це не означає, що студент-консультант повинен підкорятися всім примхам клієнта [3].

Ми вважаємо, що вищезазначені підходи не завжди можуть бути актуальними для студента-консультанта тому, що він не має ще достатнього багажу знань, щоб взаємодіяти з клієнтом у повному обсязі та одразу надавати правову інформацію без консультації з викладачем-куратором. На нашу думку, такі підходи взаємодії з клієнтом актуальні лише для юристів-практиків, які мають вже певний стаж та досвід роботи у сфері юриспруденції.

Процес надання консультації клієнту має певну структуру. Спочатку клієнта слід ввести в сутність проблеми, тобто нагадати його причину звернення за консультуванням. Наступний елемент – це коротке описання фактичних обставин справи, тобто студент-юрист має вказати конкретну ситуацію клієнта, відповідно до якої він надаватиме консультацію. Згодом студент-консультант має ознайомити клієнта з нормативно-правовими актами, які стосуються його проблеми. Завершальним етапом є висновок, тобто підведення підсумків всієї консультації.

Не слід забувати, що окрім структури, консультування складається ще й з таких етапів: по-перше, зустріч з клієнтом та роз'яснення порядку проведення консультації, визначення порядку проведення консультування є дуже важливим елементом в забезпеченні успішного консультування. Порядок проведення консультування може стосуватися часу, який необхідно затратити на консультування, виходячи із можливостей студента-консультанта та клієнта, послідовності доведення студентом-консультантом варіантів вирішення його проблеми та їх обговорення, порядку уточнення незрозумілого, задавання запитань, висловлення незгоди, зауважень та пропозицій, прийняття кінцевих рішень та обговорення порядку їх реалізації [1, с. 50].

По-друге, доведення до клієнта можливих варіантів вирішення проблеми, роз'яснення правових наслідків кожного із них та надання допомоги у виборі оптимального рішення. Студент-консультант має викласти всі варіанти вирішення проблеми клієнта, розтлумачити клієнту способи реалізації кожного із запропонованих ним варіантів, щоб він чітко усвідомлював всю серйозність справи та розмір матеріальних витрат, а також поради клієнту оптимальний варіант вирішення його проблеми, що, можливо, заощадить його кошти та особисті зусилля від зайвих витрат. Клієнт може обрати будь-який варіант вирішення і студент-консультант повинен з ним погодитися, оскільки це право клієнта і його слід поважати. Проте, якщо цей варіант є безперспективним, то студент-консультант має про це напряду сказати клієнту.

По-третє, визначення стратегії і тактики реалізації прийнятого рішення. Це завершальний етап консультування. На цьому завершальному етапі слід визначити стратегію і тактику реалізації прийнятого рішення, строки, можливі та

необхідні додаткові зустрічі з клієнтом, обговорити питання і пропозиції по складанню необхідних юридичних документів, розподілити обов'язки: що буде робити студент-консультант, а що може зробити клієнт самостійно [2, с. 90].

Отже, можемо зробити висновки, що консультування вимагає підготовки і планування. Для того, щоб студент-правник вдало надав консультацію, він має пройти певні етапи, які включає в себе цей процес, а також мати добре розвинені «soft skills» для вдалої комунікації з клієнтом. Також слід дотримуватися структури проведення консультації, обирати правильний підхід для побудови взаємовідносин з клієнтом і пам'ятати «золоте правило консультування», тобто те, що консультація являється не вказівкою того, як саме має вчинити клієнт у даній ситуації, а лише пропозицією, яку надає юрист-консультант про альтернативні варіанти вирішення проблеми клієнта та пояснення ризику та переваг цих альтернативних шляхів.

Список літератури

1. Савчин М. В., Менджул М. В., Навроцький В. В. Основи юридичної клінічної практики: навчально-методичний посібник. / М. В. Савчин, М. В. Менджул, В. В. Навроцький. – Ужгород.: Вестед, 2007. – 125 с.
2. Загородня Н. В. Основи юридичної клінічної діяльності: навчально-методичний посібник. / Н. В. Загородня. – Маріуполь. 2016. – 141 с.
3. Немитіна М. В. Професійні навички юриста: навч. посіб. / М. В. Немитіна. - М.: Юрайт, 2015. – 216 с.

УДК 342.9:316.77

Жернова М. Г., студентка гр. КПр-171

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Становлення інформаційного суспільства є неможливим без свободи масової інформації, яка є значущим фрагментом сучасного демократичного режиму. Лише маючи об'єктивну і правдиву інформацію, народ може ефективно здійснювати свою владу. Тому поширення засобами масової інформації достовірних відомостей про реальний стан справ у країні є базою для всіх демократичних процесів.

Засоби масової інформації (далі - ЗМІ) називають ще «четвертою владою», тому що вони мають змогу впливати на свідомість людей за допомогою пропаганди, використання прихованої реклами та інших засобів впливу на маси, а значить і впливати на політику в державі. Крім того, ЗМІ виступають інструментом в інформаційній війні, яка ведеться між державами, тому завданням кожної країни стає посилення контролю за діяльністю ЗМІ за допомогою адміністративно-правового регулювання.

Об'єкт адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні складається з двох взаємопов'язаних компонентів: 1) масової інформації; 2) засобів масової інформації, порядку їх заснування і функціонування. Вони функціонують разом та, є взаємозалежними настільки, наскільки масова інформація потребує власного розповсюдження [1, с. 32].

З технічної точки зору виробництво масової інформації завжди здійснюється на двох рівнях: 1) її може створювати будь-який громадянин у силу своєї пізнавальної природи; 2) масова інформація створюється інституційно, тобто спеціальними суспільними інститутами. Виходячи з цього є два рівні масової інформації: 1) стихійний, що створюється спонтанно й поширюється суспільством переважно в усній формі, 2) організований, створюється спеціалістами й поширюється за відкритими, доступними кожному комунікаційними каналами.

Під ЗМІ розуміються газети, журнали, теле- і радіопрограми, кінодокументалістика, інші періодичні форми публічного розповсюдження масової інформації [2].

Суб'єктами адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні є держава, органи державної влади, юридичні та фізичні особи як безпосередні учасники, носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Суб'єктами інформаційних правовідносин виступають, з одного боку, засіб масової інформації (його засновник, редакція, власник майна редакції) як носій свободи масової інформації та з іншого боку - громадяни, суспільство, держава, політичні партії або державні органи, підприємства організації, посадові особи [3, с. 20].

Можемо виокремити як загальні, так і спеціальні суб'єкти. Загальні - здійснюють регулювання всіх сфер діяльності держави і є загальнодержавними. Спеціальні суб'єкти здійснюють адміністративно-правове регулювання саме діяльності засобів масової інформації, тому їх повноваження обмежуються цією сферою. Розглянемо основні з них. Так, до загальних суб'єктів адміністративно-правового регулювання діяльності ЗМІ відносять:

1) Верховну Раду України - визначає державну політику щодо ЗМІ, законодавчі основи її реалізації, гарантії соціального і правового захисту працівників цієї сфери;

2) Президента України, який є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [4]. Зокрема Президент України видає укази, які носять регулятивний характер у сфері забезпечення діяльності ЗМІ;

3) Кабінет Міністрів України – забезпечує проведення державної політики в інформаційній сфері, спрямовує і координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади у цій сфері.

До спеціальних:

1) Міністерство інформаційної політики України – є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах інформаційного суверенітету України, державного іномовлення та інформаційної безпеки [5];

2) Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень [6];

3) Державний комітет України з телебачення та радіомовлення – є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері [7];

4) Управління у справах преси та інформації обласних державних адміністрацій.

Великий вплив на сферу державної політики мають комітети Верховної Ради України, як органи Верховної Ради України, які утворюється народними депутатами України для здійснення окремих напрямів законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій [8]. Тому, окремо можна відзначити комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики, предметами відання якого є: 1) державна політика у сфері інформації та інформаційної безпеки; 2) свобода слова; 3) право громадян на інформацію; 4) друковані, електронні засоби масової інформації та Інтернет; 5) діяльність Верховної Ради України; 6) засади здійснення рекламної діяльності [9].

Також значущим елементом системи адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні є відносини між суб'єктами масової інформації, адже сукупність інформаційних відносин, що піддаються впливу (упорядкуванню) правових норм, визначених адміністративним законодавством являє собою предмет адміністративно-правового регулювання в сфері масової інформації в Україні. [10, с. 6].

У контексті адміністративно-правового регулювання у сфері масової інформації в Україні виділяються чотири великі групи суспільних відносин: 1) відносини, пов'язані зі створенням ЗМІ та набуттям ними правового статусу; 2) відносини, пов'язані з випуском ЗМІ; 3) відносини, пов'язані з виробництвом продукції ЗМІ; 4) відносини, пов'язані з поширенням зазначеної продукції.

У кожній з чотирьох зазначених груп є в наявності як приватно-правові, так і публічно-правові відносини, при цьому, останні носять переважно адміністративний характер, а отже, регулюються адміністративним правом. Можна розподілити процес правового регулювання інформаційних відносин за напрямками залежно від предмету такого регулювання: 1) правове регулювання інформаційної безпеки (державна політика інформаційної безпеки, політика безпеки інформації, політики та системи захисту інформації); 2) правове регулювання електронного урядування (державна політика з питань електронного урядування; державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні); 3) правове регулювання розвитку інформаційного суспільства (національна інформаційна політика, державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства, пріоритет державної політики, пріоритетний напрям державної політики); 4) правове регулювання інформатизації — основоположні засади сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки; 5) правове регулювання захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина; 6) правове регулювання функціонування та розвитку медіа простору тощо [11, с. 113].

Враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що в Україні функціонує цілісна система адміністративно-правового регулювання діяльності ЗМІ, яка має свій об'єкт, суб'єктів та розгалужену нормативну базу. Проте слід зазначити, що постійна інформаційна війна між державами, поява новітніх технологій, все більший вплив Інтернету на свідомість людей, потребує подальшого постійного контролю та удосконалення цієї системи з боку держави.

Список літератури

1. Цимбалюк В. С. Масмедіа право в інформаційному суспільстві /В. С. Цимбалюк // Інформація і право. 2011. № 1. С. 30–33.
2. Примаков К.Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. URL : http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2017/18.pdf (дата звернення 02.05.2020).
3. Голяшкін О. В. Адміністративноправове регулювання інноваційної діяльності в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Голяшкін. К.: Акад. праці і соц. відносин Федерації проф. спілок України, 2011. 20 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/paran4603#n4603> (дата звернення 02.05.2020).
5. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2-2015-%D0%BF> (дата звернення 02.05.2020).
6. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 23 вересня 1997 року № 538/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 02.05.2020).
7. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 341. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2014-%D0%BF> (дата звернення 02.05.2020).
8. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95- ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 02.05.2020).
9. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-19> (дата звернення 02.05.2020).
10. Олексенко Т. М. Правове регулювання адміністративних відносин між державою та громадянами в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т. М. Олексенко. Запоріжжя: Класич. приват. унт., 2015. 208 с.
11. Сопілко І. М. Правове регулювання державної інформаційної політики у сфері електронного урядування / І. М. Сопілко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 113-115.

УДК 342.9

Іванок Д. В., студент гр. КЮ-181,

Науковий керівник: Шестак Л. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛУ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА І КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

За статтею 6 Конституції України (далі – Конституція) державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Чинна Конституція зі змінами від 02.06.2016 закріплює республіканську форму правління змішаного парламентсько-президентського типу. Це, в свою чергу, породжує дуалістичну організацію виконавчої влади, яка характеризується наявністю двох центрів державного управління – Президента України (далі – Президента) та Кабінету Міністрів України (далі - КМУ). А враховуючи те, що наша держава з набуттям незалежності перейняла слаборозвинену систему розподілу повноважень, яка фундаментально відрізняється від радянської адміні-

стративно-командної системи, можна стверджувати, що дана проблема буде супроводжувати Україну ще не одну конституційну реформу.

Питання біцефальності (дуалізму) виконавчої влади вивчалось працями багатьох українських науковців-юристів, які пропонували свої ідеї щодо удосконалення взаємодії державних управлінських структур. Зокрема, варті уваги досягнення таких вчених як В. Авер'янов, Р. Мартинюк, В. Шаповал, І. Дахова, М. Козюбра, І. Коліушко, А. Коваленко, О. Крупчана, І. Гладуняка, С. Серьогіна та інших.

Метою тез доповідей є з'ясування ролі Президента України у сфері державного управління та його відносин з Кабінетом Міністрів України як проявів дуалізму виконавчої влади з урахуванням сучасної політико-правової ситуації.

Починаючи виклад матеріалу, варто зазначити, що згідно статті 113 Конституції систему органів виконавчої влади в Україні очолює Кабінет Міністрів [1]. Така конституційна норма прямо вказує на те, що він є єдиним формально-визначеним законним центром в ієрархічній системі виконавчої влади, який безпосередньо або опосередковано поширює на неї свої повноваження, передбачені законодавством. Проте, наявність інституту президенства в державі вносить свої корективи до такого тлумачення норми.

Відповідно до статті 102 Конституції Президент є главою держави, а саме гарантом суверенітету, територіальної цілісності та Конституції України, а також прав і свобод людини. Факт всенародного обрання зумовлює належність йому достатньо широких повноважень, особливо у сфері державного управління, для втілення положень 102-ої статті в життя. Яскравим прикладом таких управлінських повноважень є положення ч. 3 статті 106 Конституції, де прямо передбачено, що він видає укази та розпорядження на основі та на виконання Конституції та законів, які є обов'язковими до виконання. Такому повноваженню Президента відповідає обов'язок КМУ, визначений у статті 116, забезпечувати виконання актів Президента. А за ч. 3 ст. 113 КМУ у своїй діяльності керується указами глави держави. Така непослідовність конституційних норм може стати підставою для виникнення конфліктів між урядом і главою держави, адже законодавчо не розмежовано розуміння словосполучень «керуватися у своїй діяльності» та «забезпечувати виконання» [2, с. 112].

Привертає увагу також дискреційність повноваження Президента видавати укази, що відповідно до Постанови 13.03.2017 №6 Пленуму Вищого адміністративного суду означає реалізацію власного розсуду Президента в межах Конституції та законів України шляхом видання указів [3]. А зважаючи на можливість широкого тлумачення повноважень Президента (п. 1, 3 ч. 1 ст. 106 [1]), можна стверджувати, що коло питань, з яких він має видавати укази не є достатньо конкретизованим і може призвести до необґрунтованої концентрації всієї повноти виконавчої влади в руках Президента.

Відповідно до п. 9 та 10 ч. 1 ст. 106 Конституції Президент вносить подання про призначення Верховною Радою України (ВРУ) прем'єр-міністра за пропозицією коаліції депутатських фракцій, міністра оборони та міністра закордонних справ. Всіх інших міністрів призначає ВРУ, але вже за поданням прем'єра. Нормативна підстава такого поділу пояснена тим, що Президент здійснює керівництво у таких сферах державного управління як зовнішньопо-

літична, національна безпека і оборона (п. 3, 18 ч. 1 ст. 106 Конституції) і має в них певні преференції, як вказує В. Авер'янов. Коли ж в усіх інших сферах подібні переваги закріплені за урядом [2, с. 110].

Керівництво Президента у сферах національної безпеки та оборони держави забезпечується, в першу чергу, його головуванням у координаційному органі з питань національної безпеки і оборони – Раді національної безпеки і оборони України (РНБО). Крім того, Президент приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану та надзвичайного стану в Україні (п. 20, 21 ч. 1 ст. 106), а також є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (п. 17 ч. 1 ст. 106 [1]).

Керівна роль Президента у зовнішньополітичній сфері пояснюється його статусом глави держави. Він представляє Україну на міжнародній арені і буде продуктивні для держави стосунки з міжнародною спільнотою. Для цього він здійснює повноваження, передбачені п. 3, 5 ч. 1 ст. 106 Конституції. Координаційний вплив на зовнішньополітичну діяльність Кабінету Міністрів він впроваджує через Міністра закордонних справ.

Чудовим прикладом провідної ролі Президента у зовнішній політиці держави може слугувати його участь у міжнародних переговорах. Зокрема на порядку денному стоїть питання щодо врегулювання збройного конфлікту на сході України. 9 грудня 2019 року у Парижі відбувся саміт в межах Нормандського формату за участі чотирьох глав держав-учасниць формату: України, Росії, Німеччини та Франції [4].

Варто зазначити, що керівництво Президента у вказаних сферах державного управління зовсім не означає, що КМУ не бере участі у прийнятті Президентом владних рішень щодо їх врегулювання. Зокрема, частиною 4 статті 106 Конституції передбачено інститут контрасигнації, а саме скріплення актів Президента, виданих в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання. Незважаючи на це, Президент не звільняється від відповідальності за виданий акт [3]. Навпаки, на думку багатьох дослідників контрасигнування забезпечує гарантії проти зловживань повноваженнями з боку глави держави і глави уряду та вказує на колегіальність прийнятого рішення [5, с. 67].

Важливим аспектом у відносинах між Президентом та Кабінетом Міністрів є те, що за ч. 2 ст. 113 Основного Закону останній несе політичну відповідальність перед Президентом. Це являє собою ніщо інше як легітимізацію політики КМУ народом України, а також інструмент системи стримувань і противаг.

Увагу також привертає право Президента зупиняти дію актів КМУ з мотивів їх невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106 [1]). Крім того, на цій же підставі він може скасовувати рішення голів місцевих державних адміністрацій, які несуть перед ним та КМУ відповідальність, призначаються і звільняються з посади Президентом за поданням КМУ [1]. Такі повноваження глави держави є свідченням виконання ним своєї функції як гаранта додержання Основного Закону, а також досить впливовою формою контролю за дотриманням законності органами виконавчої влади.

На противагу Президенту, аналіз повноважень Кабінету Міністрів безу-

мовно вказує на те, що уряд має широкі та різнобічні можливості державно-владного впливу на регулювання більшості суспільних відносин в Україні. Провідна роль КМУ у здійсненні виконавчої влади в Україні беззаперечна.

Таким чином, як було з'ясовано вище, Президент для втілення завдань, покладених на нього Конституцією та всенародним мандатом, має всі необхідні важелі впливу на виконавчу владу, в першу чергу, в особі Кабінету Міністрів. Однак, у всьому є і зворотний бік медалі. Чинне законодавство фактично не обмежує главу держави у здійсненні ним своїх повноважень, що простежується, зокрема, у виданні Президентом указів на власний розсуд. Не можна допустити необмеженої компетенції будь-якого владного суб'єкта. В той же час, за позитивне вважаємо помірковане розширення повноважень Президента у сферах національної безпеки і оборони та зовнішньополітичної діяльності з чітко визначеним колом питань на конституційному рівні. Крім того, необхідним є зміцнення компетенційних зв'язків Президента і Кабінету Міністрів України для уникнення суперечок між ними у питаннях державного управління та забезпечення злагодженої та скоординованої їх співпраці.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, редакції від 30.09.2016 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.12.2019).
2. Авер'янов В. Дуалізм виконавчої влади у світлі конституційного вдосконалення форми державно-правління в Україні. Вісн. Конст. Суд. Укр. 2010. № 3. С. 106-115.
3. Про правовий висновок щодо дискреції Президента України при виданні указів, якими вводяться в дію рішення РНБО України: Пост. Плен. Вищ. Адмін. суду Укр. від 13.03.2017 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006760-17/print> (дата звернення: 16.12.2019).
4. Загальні узгоджені висновки Паризького саміту в Нормандському форматі 9 грудня 2019 року. Оф. веб-сайт През. Укр. 10.12.19. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-v-normandskomu-58797> (дата звернення 16.12.2019).
5. Совгіря О. Інститут контрастигування актів глави держави в Україні: правова природа та проблеми законодавчого регулювання. Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. 2010. Вип. 85. С. 66-70.

УДК 364-057.66

Івахненко Ю. М., студентка гр. ТПР-171

Науковий керівник: Чічкань М. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗДОМНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Другий розділ Основного Закону України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» визначає ряд ключових положень, що впливають на формування правового статусу особи в українському суспільстві. Звернемо увагу на деякі з них: 1) усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21 Конституції України); 2) конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22 Конституції України); 3) громадяни мають рівні конституційні

права і свободи та є рівними перед законом(ст. 23 Конституції України) [1]. У системі прав людини вагоме місце належить групі соціальних прав, серед яких конституційне закріплення отримало і право на соціальний захист (ст. 46), яке виходячи з вищезазначеного, гарантується кожній людині та громадянину.

Однією із соціально незахищених верств населення у світі є бездомні особи. У повсякденні їх називають по-різному: бездомні, безхатченки, бомжі, волоцюги, блудяги... Проте, існує і легальне визначення даного поняття. Так, у Законі України, прийнятому 02.06.2005 року «Про основи соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей» (далі – Закон) бездомна особа визначається як особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб законодавець відносить 2 категорії: безпритульні особи та особи, що мають притулок. Відповідно до законодавства безпритульна особа – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані; особа, що має притулок – особа, яка отримує послугу тимчасового притулку в закладах для бездомних осіб та інших соціальних закладах і установах, що надають такий притулок [2].

Слід відмітити, що відношення суспільства до бездомних осіб є далеко неоднозначним. Зустрічаючи таких осіб на вулиці, люди реагують по-різному. Одним, здається, зовсім байдуже, інші ж подумки поспівчують та і попрямують далі, а деякі і осудять: «Точно, опинилися в таких умовах через зловживання алкоголем та розгульний спосіб життя... самі винні!» Однак, згідно статистичні соціологічного опитування більшість бездомних – це особи працездатного віку від 39 до 49 років (54%); від 50 років – 38% і найменше бездомних у віці від 18 до 29 років (8%). Майже 40% всіх опитаних здобули середню спеціальну освіту, близько 30% – середню, 18% безхатьків закінчили вищі навчальні заклади (ВНЗ) і лише 15% осіб не завершили навчання у школі. Як стало відомо, більшість бездомних осіб, а точніше кажучи цілих 85%, втратили своє житло через сімейні конфлікти, розлучення і шахрайство, яке, частіше всього, ставалося через родинні зв'язки, і всього лише 4% стали безхатьками внаслідок різних видів залежності, при цьому 11% мають дім в іншому місті чи іншій країні, але, через відсутність контактів з близькими або знайомими та відсутності роботи, не мають можливості повернутися до нормального життя [3].

Аналіз Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» дозволяє виділити ряд заходів, що спрямовані на запобігання бездомності, а також на створення необхідних умов для забезпечення прав і свобод бездомних осіб. Як приклад можна навести ведення обліку бездомних осіб за місцем їх проживання або місцем перебування на підставі особистого звернення або їх виявлення. Облік ведеться відповідними закладами для бездомних осіб - центрами обліку, що створюються органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади, а також громадськими та благодійними організаціями.

З метою підтримки у соціальній адаптації та повернення даної категорії до повноцінного життя, створюються заклади соціального захисту. У Законі надається чіткий перелік видів таких установ та їх визначення (ч.1 ст.19 Зако-

ну). До них належать будинки нічного перебування, центри реінтеграції бездомних осіб, соціальні готелі та інші заклади, що надають послуги бездомним особам. Заклади соціального захисту створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, релігійними організаціями, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, фізичними особами відповідно до потреб регіону. Засновник може утворити заклад соціального захисту для бездомних осіб – центр комплексного обслуговування бездомних осіб. Отже, відповідно нормативно-правових положень будинок нічного перебування – заклад соціального захисту для ночівлі (розміщення на ніч) бездомних осіб, прийом для якого не потребує попереднього медичного обстеження (ч.1 ст.20 Закону). Центр реінтеграції бездомних осіб – заклад соціального захисту, діяльність якого спрямована на поступове повернення бездомної особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб. Центр реінтеграції бездомних осіб може утворюватися для жінок, чоловіків, сімей з дітьми, осіб, хворих на наркоманію та хронічний алкоголізм (які пройшли курс лікування) тощо, з наданням тимчасового притулку – денного перебування, коротко- (до шести місяців), довготривалого (понад шість місяців) проживання (ч.1,2 ст.21 Закону). Соціальний готель – заклад соціального захисту для проживання бездомних осіб, який має у своєму складі окремі номери (кімнати). До соціального готелю приймаються бездомні особи, які працюють або мають інше постійне легальне джерело доходу, недостатнє для оренди (наймання), купівлі житла. Проживання бездомних осіб у соціальному готелі є платним. Оплата за проживання в соціальному готелі може здійснюватися безпосередньо бездомною особою або іншою фізичною чи юридичною особою (ст. 22 Закону).

Заклади соціального захисту для бездомних осіб створюються по всій Україні. Як приклад можна навести громадську організацію «Чернігівський центр соціальної адаптації бездомних та безпритульних». Заснована 15 квітня 2008 року громадська організація «Чернігівський центр соціальної адаптації бездомних та безпритульних» є добровільною, самоврядною, неприбутковою організацією, яка створена з метою надання допомоги бездомним та безпритульним громадян, а також особам, звільненим з місць позбавлення волі. Розпочавши свою діяльність 19 грудня 2009 року, «Чернігівський центр соціальної адаптації бездомних та безпритульних» надає допомогу бездомним та безпритульним громадянам, які опинилися у складній життєвій ситуації. Даним центром ведеться облік бездомних та безпритульних громадян, реєстрація, також надаються юридичні консультації щодо відновлення втрачених документів [4]. У Полтаві з 16 грудня 2011 р. за ініціативи Благодійної асоціації «Світло Надії» та виконавчого комітету Полтавської міської ради та Полтавської обласної державної адміністрації функціонує центр адаптації для бездомних осіб та звільнених із місць позбавлення волі, де вони можуть переночувати, прийняти душ, поїсти, отримати новий одяг [5]. Подібні заклади працюють у Києві, Львові та в інших містах України. Однак, міжнародні експерти вважають, що таким способом проблему бездомності все одно не вирішити до кінця. Спеціаліст з FEATSA (Європейська федерація національних асоціацій, що

працюють з бездомними) Дж. Еванс пише, що реабілітаційні програми (хоч би яким був рівень надаваної підтримки) мало чим допомагають, якщо кінцевим результатом не є надання доступного житла для бездомних [3].

Підводячи підсумок, необхідно визначити, що право бездомних осіб на соціальний захист – це право, гарантоване Конституцією України. На сьогодні, важливим позитивним аспектом у сфері соціального захисту бездомних осіб є правове регулювання окресленого питання, а також можливість на його основі запобігати поширенню бездомності в Україні, створювати умови для належної реалізації бездомними особами прав і свобод та їх реінтеграції.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 26. Ст. 354.
3. Бездомність в Україні: допомога, стереотипи та наукові дані. Інтернет-видання «Полтавщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poltava.to/project/1260/>
4. Громадська організація «Чернігівський центр соціальної адаптації бездомних та безпритульних» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bezdoma.nethouse.ua/>
5. Громадська організація «Центр адаптації для бездомних осіб та звільнених із місць позбавлення волі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lightofhope.com.ua/departments/adaptation_cente.

УДК 342.9.03

Калітник О. О., студентка гр. КПП-173

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК ОКРЕМИЙ ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ

Законодавство перебуває у стані постійного розвитку та удосконалення. Переоцінюються правові явища та процеси. Особливо необхідно це зараз, коли кожного дня новітні технології змінюють наше життя. Застосування різноманітних інформаційних технологій віднедавна присутнє і в адміністративному судочинстві.

Забезпечення справедливого судочинства неможливе без повної та об'єктивної оцінки допустимості доказів. Тому, в адміністративному судочинстві приділена велика увага інституту доказів. Відповідно до ст. 72 КАСУ, доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [1].

Новелою національного законодавства та судового процесу є запровадження електронних доказів. 3 жовтня 2017 року Верховна Рада Україна ухва-

лила Закон України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів" [2], в якому вперше було надане нормативне визначення поняття "електронні докази".

Згідно із ст. 92 вищезгаданого закону, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [2].

Електронні докази активно обговорюються в середовищі науковців-правників, як наслідок, в теорії права існують різні класифікації. Досить поширеною є поділ електронних доказів на: 1) електронні документи; 2) інформація, отримана з відкритих джерел мережі Інтернет; 3) аудіо- та відеозаписи; 4) електронні повідомлення [3, с. 103];

Особливої уваги потребують дослідження публікацій в соціальних мережах, скріншотів та електронних листувань, які є невід'ємною частиною сучасного життя. Саме ці джерела часто не проходять етап оцінювання судом щодо належності та допустимості. Нерідко, в основу неприйнятності даного виду доказів покладаються порушення їх збирання, які не дають можливості конкретно ідентифікувати ці докази з прив'язкою до певної особи правопорушника та місця вчинення правопорушення.

Це певною мірою пояснюється спрощеною системою доступу та реєстрації до більшості соціальних мереж (адже при реєстрації користувач не підтверджує свою особу ніякими офіційними документами) та засобів електронного зв'язку, такі як електронна пошта та месенджери. Окрім цього, сучасні технології дозволяють нам з легкістю змінювати своє електронне місцезнаходження, тому правопорушники використовують засоби шифрування своєї Ай-Пі адреси та таким чином приховують своєю реальну адресу.

Тому, задля уникнення відмови у використанні доказів, вони повинні відповідати встановленим критеріям. А саме, відповідно до ст. ст. 73-76 КАСУ. Зокрема, перший критерій - належність доказів (належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування); другий критерій - допустимість доказів (суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом); третій критерій - Достовірність доказів (достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи); четвертий критерій - достатність доказів (достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування) [1]. Дотримання загальних вимог забезпечить всебічне та об'єктивне з'ясування всіх обставин справи, що сприятиме реалізації мети судочинства.

Таким чином, електронний доказ повною мірою можна вважати окремим способом доказування, хоча й використання саме цього виду доказів є досить таки складним процесом, адже до сих пір не регламентована чітка процедура

їх подання, дослідження, перевірки та оцінки. Тим не менш, зважаючи на всі обставини та шлях, який Україна пройшла на шляху осучаснення законодавчої бази, запровадження інституту електронних доказів можна вважати вагомим внеском в забезпечення позитивних та якісних змін у державному судочинстві.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (Дата звернення: 06.05.2020).
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20> (дата звернення: 14.05.2020).
3. Вернидубов І, Белікова С. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. *European political and law discourse*. № 2. 2018. С. 299-305.

УДК 347.73:336.22:316

Калітник О. О., студентка гр. КПП-173

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-РЕГУЛЮЮЧА РОЛЬ ПОДАТКОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІЛЬГИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Одним із першочергових завдань будь-якої соціально-орієнтованої держави є забезпечення соціальної справедливості та рівності. На жаль, дані принципи є «ахілесовою п'ятою» вітчизняного законодавства, особливо в податковій сфері. В науковому середовищі і досі існують протилежні погляди стосовно такого правового інституту, як податкова соціальна пільга.

Згідно із Податковим кодексом України податкову пільгу визначено як передбачене податковим законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, щодо сплати ним податку та збору в меншому розмірі за наявності визначених підстав, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [1]. Пільги знаходять свій прояв у наданні додаткових, особливих прав (переваг) або у звільненні від обов'язків. Таким чином, податкова соціальна пільга - це в якомусь сенсі перевага, яка надається окремим категоріям платників податків, яка надає можливість полегшення матеріального становища.

Безумовно, податкова пільга є вагомим елементом податкової політики та податкової системи загалом. Адже податок на доходи фізичних осіб є вагомим бюджетоутворюючим елементом, який відіграє значну роль у забезпеченні фіскальної достатності бюджету.

Податок на доходи фізичних осіб - це зв'язок держави та громадян-платників податків, за допомогою якого, громадяни наповнюють та формують

державний бюджет, який, у подальшому забезпечує гідний рівень діяльності соціальних органів та установ. Застосовуючи податкову соціальну пільгу, держава беззаперечно отримує переваги. Адже підвищується рівень платоспроможності громадян, тим самим, знижується частка громадян, які приховують свої статки.

З іншого боку, податкову соціальну пільгу також можна розглядати, як спосіб державної допомоги малозабезпеченим платникам податків. Мета використання соціальної податкової пільги полягає у розвантаженні та зменшенні податкового тягаря, який, відповідно до законодавства, на пряму залежить від рівня заробітної плати та матеріального стану. Адже існує проблема нерівномірності податкового навантаження на доходи фізичних осіб, яка призводить до соціального напруження і загострення відносин в суспільстві, оскільки у заможних громадян після сплати податків залишаються значні кошти, а у малозабезпечених сума, менша за прожитковий мінімум. Крім суми сплачених податків громадян, на податкове навантаження впливає ще і розмір їх доходів [2, с. 161].

Відповідно до ст. 169 Податкового кодексу України платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги. Розмір такої податкової соціальної пільги диференціюється за категоріями платників податку. Зокрема, для будь-якого платника податку податкова соціальна пільга встановлюється у половинному розмірі прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, якщо розмір доходу платника податку не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Податкова соціальна пільга також надається відповідним категоріям платників податку, передбачених п. 169.1. ст. 169 ПКУ у повному, полуторному, подвійному розмірі прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року [1].

Механізм застосування податкової соціальної пільги є достатньо складним і може використовуватися лише до доходів у вигляді заробітної плати за місцем роботи працівника після подання заяви та інших документів, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України. Також не може бути застосована до: заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з іншими доходами, зокрема у вигляді стипендії, чи доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності. У разі якщо платник податку має право на застосування податкової соціальної пільги з двох і більше зазначених підстав, застосовується одна податкова соціальна пільга за підставою, що передбачає її найбільший розмір.

Безумовно, даний правовий інститут має свої недоліки. По перше, податкова соціальна пільга поширюється виключно на обмежені категорії осіб, тобто не враховані окремі категорії громадян, наприклад, ті, на утриманні яких є хворі, інваліди інші члени сім'ї (зокрема, батьки), а не лише діти.

По друге, пільга не застосовується до інших доходів платника податків, окрім заробітної плати. Заробітної плати, яку платник податку отримує одно-

часно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету; доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності [3, с. 83].

По третє, виключення з користувачів податкової соціальної пільги, власне, самого платника податку у випадку, якщо на його утриманні знаходяться певні особи, адже чинний порядок застосування податкової соціальної пільги передбачає, що в разі якщо платник податку має право на застосування такої пільги з двох і більше зазначених у цьому порядку підстав, застосовується одна податкова соціальна пільга з підстави, що передбачає її найбільший розмір. Таким чином, платником податку може бути обрана найбільша податкова соціальна пільга на особу, яка знаходиться на його утриманні, проте сам платник податку податкову соціальну пільгу щодо самого себе застосувати не зможе. У результаті сумарний залишковий чистий дохід із розрахунку на кожного члена такої сім'ї виявиться значно меншим [3, с. 84]. Навіть при застосуванні податкової соціальної пільги, доходи малозабезпечених осіб, після оподаткування, не відповідають прожитковому мінімуму. І як наслідок, громадяни не можуть задовольнити життєво необхідні потреби та перебувають на межі бідності.

Звичайно, функціонування податкової соціальної пільги дещо послаблює податковий тиск на малозабезпечені категорії громадян. Проте, нині вона не забезпечує виконання одного з визначальних у світовій практиці податкових відносин принципів соціальної та фіскальної політики, згідно з яким рівень доходу, що забезпечує базові потреби громадян, звільняється від оподаткування. Враховуючи це податкову соціальну пільгу слід замінити на звільнення від оподаткування частини заробітної плати за рахунок якої фінансуються витрати на транспортні послуги, на харчування, придбання товарів першої необхідності тощо, одночасно дозволивши включати до податкової знижки більшу частину мінімально необхідних витрат платників податку з доходів фізичних осіб.

Іншим шляхом вирівнювання доходної спроможності малозабезпечених громадян могло б стати відновлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян. При цьому, в будь-якому випадку, розмір неоподаткованої частини доходів фізичних осіб в Україні повинен бути значно вищим від величини чинної податкової соціальної пільги, що забезпечить як зростання купівельної спроможності порівняно небагатих громадян, так і підвищення розмірів надходжень до бюджету інших платежів, зокрема податків на споживання та податку на прибуток підприємств [4, с.37-38].

Беручи до уваги низький рівень доходів більшості громадян а також враховуючи рівень безробіття в нашій країні, при оподаткуванні доходів фізичних осіб доцільно використовувати сукупний дохід усієї родини, тобто оподатковувати доходи всіх членів сім'ї разом, а не окремо. Це дозволить мінімізувати податковий тиск на малозабезпечений прошарок населення, оскільки в деяких родинях працездатною особою є один член сім'ї. Таким чином, оподаткування доходів фізичних осіб потребує негайного та суттєвого вдосконалення, насамперед, шляхом вирішення зазначених проблем.

Отже, побудова стабільної, правової держави з високим рівнем економі-

ки неможлива без чіткого дотримання правил соціальних гарантій. На даному етапі податкова соціальна пільга не виконує своєї соціально-регулюючої функції, а системи оподаткування потребує вдосконалення. Лише додержання принципів справедливості, прозорості та політичної нейтральності можуть змінити ставлення громадян до даної системи та збільшити частку сумлінних платників податків.

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran965#n965> (дата звернення: 23.04.2020).
2. Славкова А. А., Степура М. М. Оптимізація податкового навантаження та пільгове оподаткування в контексті зміцнення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. Вип. 20. С. 156-174.
3. Федосова В. Е. Податкова соціальна пільга в системі податкових преференцій під час оподаткування доходів фізичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23(2). С. 81-84.
4. Козинець І. Г. Оподаткування доходів фізичних осіб: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Розвиток наукових досліджень 2013: Матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 25-27 листопада 2013 р.)*. Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2013. Т.3. С. 34-38.

УДК 352:336.14

Коваль А. В., студентка гр. КПР-173

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

На сьогодні, одним із пріоритетних напрямків соціально-політичних перетворень в Україні слід вважати запровадження якісно нового типу взаємовідносин між громадянами і органами влади, такого, за яким кожній людині було б забезпечено реальне додержання і захист належних їй прав і свобод у сфері діяльності цих органів.

Громадський контроль є одним із видів фінансового контролю за ознакою суб'єктів, які його ініціюють, а саме здійснюють. Він може виконуватися безпосередньо самими громадянами, їх об'єднаннями, групами спеціалістів, які створюються при представницьких органах влади, державних і комунальних підприємствах та установах на основі добровільності та безоплатності.

Відкритість бюджету та бюджетного процесу є обов'язковою чи навіть ключовою умовою функціонування демократичного суспільства. Участь громадян у бюджеті, дозволяє соціально активній частині, яка представляє інтереси різних верств населення, мати уяву про складність та альтернативи бюджетних рішень і впливати на органи влади, активно захищаючи свої громадянські права. Якщо глянути на це питання з іншого боку, то стає очевидним, що участь громадян у бюджетному процесі дозволяє кожному громадянину розуміти мову і дані бюджету, а також бачити послуги, виконані за рахунок зібраних податків; дає можливість представникам влади керуватись громадсь-

кою думкою при прийнятті остаточних бюджетних рішень, зокрема, щодо основних напрямів розподілу видатків.

Участь місцевих громад дозволяє відслідковувати якість бюджетних рішень на стадії прийняття та слідкувати за їх виконанням, адже це підсилює довіру населення до місцевих органів влади, тому що розуміння дій представників влади є передумовою громадської підтримки; сприяє поліпшенню соціальної політики і розподілу коштів бюджету. При цьому прозорість фінансової операції має бути досягнута на всіх стадіях її реалізації.

Стосовно бюджетного процесу, це є участь громадськості в розробці напрямів соціально-економічного розвитку країни, регіону, території; участь громадськості та науковців у підготовці проектів бюджетів; обговорення проектів бюджетів; доступ населення до інформації з питань бюджету й витрачання бюджетних коштів на всіх рівнях бюджетної системи [1].

Хочеться звернути увагу на те, що огляд наукових досліджень і публікацій підтверджує, що в Україні зростає інтерес учених до теоретичних і практичних проблем реалізації бюджетного процесу. На необхідність повного та своєчасного розкриття інформації про стан формування та використання фінансових ресурсів суспільства неодноразово звертали увагу такі вітчизняні науковці, як Дем'янюк А., Зайчикова В.В., Кириленко О., Михайленко С., Петрашко П., Фролов С. та інші. Ними, а також іншими фахівцями було вивчено зарубіжний досвід і обґрунтовано заходи, які можуть і повинні сприяти досягненню результативності вказаного процесу, методи забезпечення прозорості державного бюджету та залучення громадськості як суб'єкту контролю за використанням бюджетних ресурсів, зокрема, громадські слухання, «електронний уряд» [2, с.44].

Важливого значення набувають проблеми залучення громадськості до бюджетного процесу, адже, громадяни є головною зацікавленою стороною ефективності управління бюджетом у контексті забезпечення його прозорості та визначення пріоритетних напрямів функціонування бюджету. Головними методами залучення громадськості до бюджетного процесу виступають наступні: – методи, що безпосередньо спрямовані на залучення громадян до процесу прийняття рішень (бюджетні слухання, круглі столи, опитування громадської думки; діяльність дорадчих комітетів, комісій, громадських асоціацій тощо); – методи, що передбачають навчання та інформування громадян (дні відкритих дверей, інформаційні послуги для громадян, навчальні програми, звітування перед громадою, функціонування Центру громадських зв'язків тощо).

Вибір методів залучення громадськості у бюджетному процесі зумовлюється метою, котру необхідно досягнути у результаті участі громадян. Громадяни можуть окремо або групами долучатися до розробки та прийняття бюджетних рішень задля підвищення ефективності управління бюджетом [3 с. 309].

Підтвердженням вищезазначеного є законодавчі норми, що регулюють участь громадян у державному управлінні, до них відноситься: - Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» - визначає важливість залучення громадськості, зазначаючи що «громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад» [4]; - Бюджетний кодекс України – встановлює, що одним із принципів бюджетної системи є принцип публічності та прозорості, який передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвер-

дження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів (ст. 7 БКУ). Статтею 28 БКУ визначено, що «органи місцевого самоврядування забезпечують публікацію інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішень про місцевий бюджет та періодичних звітів про їх виконання» [5].

Інституційно у демократичних суспільствах прийняття рішень лежить на обраних представниках, а фактичне виконання рішень – на виконавчих органах представницьких органів.

Для місцевого рівня управління, задля максимально ефективного використання доступних ресурсів, особливо важливо аби процес прийняття рішень базувався на принципах належного врядування. Для кращих європейських практик управління територіями характерне підвищення ролі громадян у виробленні місцевої політики не лише через делегування повноважень обраним представникам, а й через різноманітні інструменти безпосереднього залучення громад. Організації громадянського суспільства при цьому мають забезпечувати наукову та експертну підтримку процесу розробки політики. Акумулюючи та узагальнюючи місцеві інтереси, вони повинні виступати основним каналом залучення громадян до процедур прийняття рішень [6, с. 9].

Існують певні форми здійснення контролю місцевих громад за бюджетним процесом, отже, по-перше, соціологічні та статистичні дослідження; по-друге громадські слухання (зокрема, звіти посадових осіб, обговорення проблем місцевого значення, розгляд ініціатив, обговорення проектів нормативно-правових актів); по-третє громадська експертиза актів органів публічної влади та їх проектів; по-четверте публікації в пресі, випуски на радіо, телебачення, оприлюднення в мережі Інтернет; та по-п'яте участь громадськості в роботі колегіальних органів влади [7 с. 16-17].

Враховуючи вищезазначене, можна підбити такий підсумок, що активна громадська позиція та контроль за веденням бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні зможе мінімізувати можливості для зловживань зі сторони представників влади, але на сучасному етапі відсутні достатні передумови для проведення ефективного громадського бюджетного контролю.

Участі місцевих громад у бюджетному процесі сприятиме: 1) належний рівень суспільної культури, громадяни повинні не тільки чітко знати й виконувати свої обов'язки, але й розуміти свої права та брати активну участь у вирішенні місцевих питань, оскільки саме активна громадська позиція є вагомим важелем протидії корупції та свавілля з боку органів влади; 2) чітке визначення на законодавчому рівні форм та порядку участі громадян у бюджетному процесі, тобто прийняття єдиного нормативно-правового акту, який би регулював відносини взаємодії органів влади та територіальної громади з приводу формування та виконання місцевих бюджетів замість цілої низки існуючих законів, постанов, указів тощо; 3) безперешкодний доступ громадськості до достовірних джерел інформації.

Список літератури

1. Мних М. В. Бюджетна децентралізація та участь громадськості, а також депутатів місцевих рад в бюджетному процесі при формуванні місцевих бюджетів. Ефективна економіка. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3571> (дата звернення: 3.05.2020).
2. Бак Н. А. Прозорість бюджетного процесу як фактор підвищення ефективності бюджетного менеджменту в Україні. Економіка: реалії часу. 2014. № 1. С. 43-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_1_8 (дата звернення: 3.05.2020).

3. Голинська О. Забезпечення участі громадян у бюджетному процесі засобами державного управління. Зб. наук. пр. «Ефективність державного управління». 2008. Вип. 16/17. С. 305–315.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 02.05.2020).
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 8.05.2020).
6. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: посіб. К.: Ленвіт, 2012. 64 с. URL: <https://parlament.org.ua/upload/docs/GUIDE%20final%20version%20UKRAINIAN.pdf> (дата звернення: 4.05.2020).
7. Громадський контроль за використанням державних фінансів на місцевому рівні. 2018. 22 с. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_kontrol_derj_fin_a5_ukr.pdf (дата звернення: 5.05.2020).

УДК 347.734

Козак О. С., студент гр. КПр-171

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ

На сьогоднішній день банківська система виступає важливим інструментом у механізмі фінансової системи, адже фінансовий стан банківської системи безпосередньо впливає на економічний розвиток держави та забезпечує її економічну безпеку. Тож особливо актуальним постає питання організації надійного та стабільного функціонування банківської системи, оптимізації банківської діяльності в Україні, зокрема, шляхом вивчення зарубіжного досвіду побудови банківських систем.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України. [1].

Сучасна банківська система України є дворівневою. Перший рівень представлений центральним (емісійним) банком - Національним банком України, завданням якого є розробка основних засад грошово-кредитної політики і контроль за її проведенням. Другий рівень складається з комерційних банків, що підрозділяються на універсальні та спеціалізовані банки. Їх завдання - обслуговування юридичних і фізичних осіб, надання їм різноманітних послуг.

Національний банк України (далі – НБУ) є центральним банком, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. На НБУ покладено функцію банківського нагляду і контролю за виконанням банками законодавства з банківської справи, нормативних актів Національного банку та економічних нормативів. Головною метою банківського нагляду і контролю є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Комерційні банки створюються на акціонерних або пайових засадах юридичними і фізичними особами. Свої функції комерційні банки реалізують через виконання таких операцій, як залучення коштів юридичних і фізичних осіб на депозитні рахунки та недепозитні залучення коштів, кредитування

суб'єктів господарювання та громадян, вкладання у цінні папери, формування касових залишків та резервів, касове та розрахункове обслуговування клієнтів, виконання валютних та інших банківських операцій.

Банківська система України має свої специфічні функції, так як:

1) функція створення грошей і регулювання грошової маси полягає в тому, що банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, збільшуючи або зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші. У виконанні цієї функції беруть участь усі ланки банківської системи, і вона стосується всіх напрямів банківської діяльності.

2) трансформаційна функція, яка полягає в тому, що банки, мобілізуючи вільні кошти одних суб'єктів господарювання і передаючи їх іншим, мають можливість змінювати (трансформувати) величину й строки грошових капіталів та фінансові ризики.

3) стабілізаційна функція, на яку покладено забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку. Для банківської діяльності характерна висока ризикованість і банки працюють в умовах постійної і підвищеної загрози втрати грошей та банкрутства, тому боротьба з ризиками є важливим завданням не лише окремих банків, а й усієї банківської системи [2, с. 37].

На думку деяких вчених, банківська система не справляється з покладеними на неї функціями, що як наслідок викликає уповільнення її розвитку, що проявляється у гальмуванні процесу розширення обсягів операцій у реальному секторі економіки та відставанні темпів приросту капіталу банків від приросту їхніх активів [3, с. 252], тому Україна потребує застосування зарубіжного досвіду реорганізації та реструктуризації банків, які допоможуть банківській системі України працювати більш ефективно та вийти на глобальний ринок банківських послуг.

Так, на сьогодні однією з найбільш жорстко врегульованих як на федеральному рівні, так і на рівні штатів, є фінансова система США. Банки в США, як і в будь-якій іншій цивілізованій державі, відіграють важливу роль у розвитку економіки. Сприяючи зростанню виробництва через кредитування бізнесу та підвищенню життєвого рівня через кредитування населення, банки вважаються артеріями фінансової системи країни.

У банківській системі США ключову роль відіграють регіональні банки, діяльність яких регулюється окремим законодавством кожного штату. Це, з одного боку, суттєво впливає на їхню діяльність і прибутковість, а, з іншого боку, – надає певні гарантії і захист інтересів від великих конкурентів. Найбільш розповсюдженим видом регіональних банків у США є банк без відділень. Кількість банків у США значно перевершує кількість банків у будь-якій іншій країні саме через те, що банки без відділень – це абсолютно переважний вид банків у США [4].

У свою чергу однією з найдавніших та найрозвиненіших у світі є банківська система Великобританії, якій притаманні високий рівень концентрації та спеціалізації, добре розвинена банківська інфраструктура, тісний зв'язок з міжнародним ринком позичкових капіталів. Практична роль даної банківської системи визначається тим, що через свої інститути вона направляє вільні кошти підприємств та фізичних осіб на розвиток виробничих структур [5].

Сучасна банківська система Японії виникла після Другої світової війни і побудована багато в чому за американським зразком. На сьогодні вона є однією з найпотужніших і розвинених у світі. Банківська система Японії склада-

ється з Центрального Банку, державних і приватних фінансових інститутів. Група державних і приватних фінансових установ включає міські банки, трастові банки, великі регіональні банки, середні і дрібні регіональні банки. Крім цього, в Японії існують кредитні установи малого бізнесу: загальні банки, кредитні асоціації і кредитні кооперативи. Центральним елементом системи кредитування малого бізнесу є напівурядові банки, такі як, наприклад, Центральний кооперативний банк для сільського і лісового господарства [6].

Отже, проаналізувавши особливості банківських систем згаданих вище держав, можна зробити висновок, що усі вони засновані на змістовних економічних стратегіях та поєднані наявністю жорсткого державного контролю за діяльністю банківських установ, що і визначило їх успішне функціонування. Тому досвід найсильніших банківських систем в світі, звісно, є безцінним для нашої країни, проте, неможливо вдосконалити власну систему тільки за допомогою чужих доктрин, але вивчення світового досвіду побудови і реструктуризації банківських систем може дозволити якщо не уникнути, то хоча б мінімувати власні помилки.

Список літератури

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 22.04.2020).
2. Савелко Т. В. Банківська система як найважливіший організаційний механізм фінансової системи. Економічна наука. 2011. № 23. С. 36 – 38.
3. Сенищ П. М. Сутність банківських систем: типологізація, класифікація і роль в економіці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір. 2013. С. 247 – 253.
4. Буряк О. П. Банківська система США. URL: http://www.rusnauka.com/39_VSN_2014/Economics/1_182035.htm (дата звернення 22.04.2020).
5. Воронюк С. М. Банківські системи розвинутих країн: тенденції та перспективи розвитку. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497> (дата звернення 22.04.2020).
6. Марич М. Г. Організація і функціонування банківської системи Японії. URL: <http://www.mycurator.com.ua/art4u933.html> (дата звернення 22.04.2020).

УДК 369

Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОБОВ'ЯЗКОВЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сьогоднішній день державне соціальне страхування є невід'ємною частиною соціальної системи будь-якої економічно розвинутої країни. Основна роль державного соціального страхування полягає в тому, що держава, з метою підтримки соціальної безпеки суспільства, має брати на себе частину відповідальності за життя людей та забезпечувати їх фінансовою підтримкою.

Практично всі країни використовують соціальне страхування на випадок соціального ризику і надають соціальну допомогу людям, що знаходяться за межею бідності. Однак, системи соціального страхування та соціальної допомоги в цих країнах реалізуються по-різному.

В економічній літературі здійснено типологію соціального страхування за особливостями національних систем:

1. За механізмами фінансування соціальних видатків: північно-європейський та континентальний варіант.

2. За соціальним спрямуванням: система соціального страхування США, метою якого є підтримання мінімального життєвого рівня; системи країн ЄС, які спрямовані на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії чинників соціального ризику [1, с. 140].

Зразками Північноєвропейського варіанту є такі країни як Ірландія, Великобританія та скандинавські країни, де за рахунок соціального страхування покривається до половини соціальних видатків.

Найбільш ліберальна система страхування створена в Великобританії. Модель соціального страхування у Великій Британії охоплює практично все населення країни. Воно включає програми пенсійного страхування, забезпечення по інвалідності, страхування від нещасних випадків на виробництві, підтримку материнства, соціальної допомоги та страхування через тимчасову непрацездатність (допомога по хворобі). Дана програма фінансується за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців. У рамках національного соціального страхування виділяють три основні види соціальних програм:

1) соціальні програми, обумовлені виплатою страхових внесків передбачають існування єдиного страхового фонду, який формується з відрахувань найманих працівників, роботодавців та з державних дотацій, з якого фінансуються пенсійне та медичне страхування, допомога по інвалідності та внаслідок хвороби. Особливістю британської системи соціального страхування на відміну від інших країн ЄС є те, що обсяг наданих соціальних послуг не залежить від обсягу внесків, рівень яких у цілому є досить низьким для більшості застрахованих, але низькими є і розміри більшості державних матеріальних допомог. Проте, це компенсується існуванням приватних страхових схем;

2) соціальні програми, які не передбачають попередніх внесків, за рахунок яких фінансується соціальна допомога на житлові субсидії, харчування тощо, що призначаються для осіб, які не мають інших джерел доходу. Така підтримка надається після перевірки доходів претендента, за результатами якої і призначається допомога;

3) соціальні програми, орієнтовані на певні групи населення, призначені для незастрахованих осіб. Соціальна підтримка в рамках даних програм передбачає допомогу по інвалідності, старості, а також дитячі субсидії.

Система британського соціального страхування передбачає поділ застрахованих на чотири класи в залежності від рівня доходів. Фінансування страхового фонду здійснюється переважно за рахунок внесків працівників із середнім рівнем доходу, а не в результаті перерозподілу коштів від найбільш забезпечених верств населення до найменш забезпечених [2].

Досліджуючи систему соціального страхування в Німеччині, можна відзначити, що саме в цій країні розвивається класичне соціальне страхування. При цьому під терміном «соціальне страхування» розуміється 5 видів різних страхових договорів, які розроблені соціально-трудовами відомствами на базі Кодексу соціального права: 1) державне медичне страхування, яке представлене державними медичними касами; 2) державне обов'язкове страхування у зв'язку з можливістю виникнення необхідності в догляді через хворобу або старість, що надається державними медичними касами; 3) пенсійне страхування, яке надається земельними або федеральними страховими товариствами для

найманих працівників; 4) страхування на випадок втрати роботи, що надається федеральним відомством з праці; 5) державне обов'язкове страхування від наслідків нещасного випадку на виробництві, надається союзом підприємців однієї або спорідненої галузі промисловості [3, с.22].

У межах функціонування державної системи соціального страхування всі роботодавці укладають із найманими працівниками соціальні страхові договори. Розмір страхових внесків залежить від обсягу зарплати найманого працівника. Страхові внески сплачують у рівних пропорціях працівник та роботодавець. Винятком є внески на страхування від наслідків нещасного випадку на виробництві, найманий працівник не несе жодних витрат, страхові внески в повному обсязі сплачує роботодавець [4, с.71-72]. Як бачимо, форми державного соціального страхування України та Німеччини є ідентичними.

Малий бізнес Німеччини, який працює тільки на себе і не наймає робочу силу, укладає самостійно соціальні страхові договори. При цьому вони законодавчо звільняються від двох обов'язкових соціальних страховок: страхування на випадок втрати роботи; пенсійного страхування.

У Німеччині фінансовою базою системи соціальної допомоги є фонди соціального страхування, які поповнюються за рахунок внесків застрахованих людей і базуються на принципі взаємодопомоги. Розмір обов'язкових внесків залежить від доходів застрахованих осіб; пенсія та допомога із безробіття залежать від розміру їх внесків.

Слід звернути увагу на систему соціального медичного страхування Німеччини, яка здійснює свою діяльність через страхові організації - лікарняні каси. У Німеччині, як і в Україні, існують два види страхування: обов'язкове (державне) й добровільне (приватне) медичне страхування. Типовою рисою німецької системи медичного страхування є те, що уряд не бере на себе відповідальність за фінансування охорони здоров'я (за винятком деяких його сегментів), а створює умови для функціонування фондів медичного страхування та контролює їх діяльність. 89% населення застраховано в державних лікарняних касах і лише 11% - у приватних лікарняних касах. Членство в лікарняних касах є обов'язковим для всіх найманих працівників.

Відмінність між обома видами страхування полягає в основному в механізмах сплати внесків та розподілу медичних послуг. Право на медичну допомогу в системі державного медичного страхування гарантовано однаково для всіх застрахованих осіб, за переліком визначеним законодавством, незалежно від розміру заробітку чи віку застрахованої особи. Обсяг медичного обслуговування та розмір відшкодування витрат при страхуванні у приватних лікарняних касах визначаються у кожному конкретному випадку індивідуально. Звичайно, чим ширший каталог медичних послуг і розмір відшкодування їх витрат лікарняною касою, тим дорожчим є приватне страхування [5, с. 122].

Отже, у Німеччині державне соціальне страхування реалізується в обов'язковій формі на основі національного законодавства. Безумовно, в Німеччині фонди соціального страхування, як і в Україні, відчувають дефіцит фінансових ресурсів в умовах невідповідності доходів і соціальних виплат, тому держава щорічно надає їм значну фінансову допомогу шляхом надання субсидій. Поряд із соціальним страхуванням у системі соціального захисту, передбачені механізми соціальної допомоги, що надається в разі, якщо всі види страхових соціальних допомог вичерпані.

Систему соціального страхування США навряд чи можна класифікувати за типологією ЄС. Єдиної загальнонаціональної системи соціального страхування у країні не існує. Вона утворюється з різного роду соціальних програм, регламентованих федеральним законодавством, законодавством штату або обома разом. Окремі види страхування мають обмежений характер (медичне страхування). Державна система соціальної безпеки містить дві основні форми – соціальне страхування і державну допомогу, які відрізняються одна від одної за джерелами фінансування. Виплати за соціальним страхуванням здійснюються зі страхових фондів, які утворюються за рахунок податку на соціальне страхування, що стягується з працівників і підприємців [3, с.51].

Отже, державне соціальне страхування є обов'язковим і невід'ємним компонентом будь-якого розвиненого суспільства, його метою є стабільність у суспільному розвитку країни. Країни Західної Європи є одними із найбільш передових у цій сфері і, попри ряд відмінностей, система державного страхування у різних державах має досить багато спільних рис. Оскільки, кінцева мета соціального страхування полягає в реалізації плану, який захищав би всю сукупність населення від всієї сукупності факторів нестабільності.

Список літератури

1. Юрій С. І., Шаваріна М. П., Шаманська Н. В. Соціальне страхування: підручник. К.: Кондор, 2007р. 464 с.
2. Коляда Т. В. Особливості системи соціального захисту у Великій Британії. Соціальна робота: від теорії до практики: колективна монографія / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань, 2016. URL: http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/5840/1/Коляда_Тетяна_Василівна_стаття.PDF (дата звернення: 2.04.2020).
3. Григораш Г. В., Григораш Т. Ф., Олійник, Субачов І. Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ДДФА, 2007. 146 с.
4. Коваль С. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. Світ фінансів. 2018. № 2(55). С. 67-77.
5. Костак З. Р. Зарубіжний досвід розвитку загальнообов'язкового державного медичного страхування. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2014. Вип. 45. С. 121-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_45_27 (дата звернення: 5.04.2020).

УДК 340.1

Кравченко В. Я., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах питання ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина є найважливішим завданням державної політики.

У Конституції України визначені не лише права і свободи громадян, але й механізми їх захисту. Серед них вказане право людини на правову допомогу, яке є загальним правом для кожного.

Так, ст. 59 Конституції проголошує: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [1].

Тому актуальним постає захист прав людини, підвищення правосвідомості та правопросвітництво як можливість населення відстоювати свої права та

законні інтереси. І саме прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 року стало важливим кроком у забезпеченні реалізації цього права.

У науковій літературі питання безоплатної правової допомоги досліджували О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, О. Г. Гамалій, А. М. Колодій, Ю. І. Руснак, О. Ф. Скакун та ін. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених проблемам у сфері безоплатної правової допомоги, окреслене питання потребує додаткового аналізу.

Створення інституції безоплатної правової допомоги було ініційовано Міністерством юстиції України задля реалізації ст. 59 Конституції України та виконання міжнародних зобов'язань.

В цілому реалізація права громадян на безоплатну правову допомогу регулюється Конституцією України, Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011р., в якому розкрито зміст права на правову допомогу, порядок його реалізації, визначено поняття безоплатної правової допомоги, підстави та порядок її надання [2], Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільно-процесуальним кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

Рада Європи розрізняє два поняття: «правова допомога» і «правова консультація», вони є близькими, але не тотожними. Під правовою допомогою розуміють можливість особи використовувати або захищати свої права у судах, виносити рішення в цивільних, торгових, адміністративних, соціальних чи податкових справах. Правова консультація передбачає забезпечення особам, які перебувають в економічно несприятливому становищі, можливість одержання необхідної правової консультації з усіх питань, що можуть стосуватися їх прав та інтересів [3]. Тобто, можна сказати, що правова допомога – це більш широке поняття, яке включає в себе правову консультацію.

Наприклад, у Франції, правова допомога – це безкоштовна судова допомога, допомога у сприянні в доступі до правового захисту, під яким розуміється: надання особам загальної інформації про їх права й обов'язки, а також направлення їх до організацій, відповідальних за реалізацію прав громадян, допомога у виконанні всіх заходів, спрямованих на реалізацію прав особи або виконання правового обов'язку, консультація адвоката з правових питань, допомога у складанні правових документів, допомога при вирішенні і розгляді кримінальних справ [4].

Закон Англії «Про правову допомогу» від 1988 р. під правовою допомогою має на увазі різні види правових послуг, які надаються особам безоплатно. Зокрема, ними є: юридична консультація, правова підтримка, представництво [5].

Згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу» правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2].

Безоплатна правова допомога є широким поняттям, що включає в себе два види: первинну та вторинну.

Безоплатна первинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відно-

влення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2]. Суб'єктами надання такої допомоги є: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, центри надання безоплатної правової допомоги. Вона включає в себе такі види правових послуг: надання правової інформації, надання консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру, надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Така допомога надається громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, в тому числі біженцям, чи особам, які потребують додаткового захисту.

Щодо безоплатної вторинної правової допомоги, то це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Вона включає: захист, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складання документів процесуального характеру [2]. Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги є: адвокати, включені до Реєстру адвокатів та центри надання безоплатної вторинної правової допомоги.

З січня 2013 року для можливості кращого доступу громадян до системи безоплатної правової допомоги почали створюватись у всіх областях України регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, завданнями яких є надання професійної правової допомоги особам під час затримань. Протягом 2019 року центрами безоплатної вторинної правової допомоги видано 87 114 доручень адвокатам, у тому числі: 4494 – особам, до яких застосовано адміністративний арешт; 20623 – особам, затриманим за підозрою у вчиненні кримінального злочину; 60464 – для здійснення захисту за призначенням; 1533 - особам, засудженим до позбавлення волі, що свідчить про активне функціонування центрів безоплатної вторинної правової допомоги [6, с. 7].

Право на безоплатну вторинну правову допомогу мають особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, особи, до яких застосовано адміністративне затримання, адміністративний арешт та ін. Треба відмітити, що право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Крім тих суб'єктів, які зазначені в Законі «Про безоплатну правову допомогу», важливу роль у системі надання безоплатної правової допомоги відіграють юридичні клініки.

Юридична клініка – структурний підрозділ вищого навчального закладу III – IV рівні акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямком «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [7].

Завдяки своєму функціонуванню юридична клініка створює умови для залучення студентів-правників до практики та надання безоплатної правової допомоги тим, хто її потребує. Тобто така діяльність містить в собі два компоненти: навчальний (вдосконалення практичних знань та умінь) та соціальний (надання безоплатної правової допомоги).

Тому можна стверджувати про доцільність включення до суб'єктів надання безоплатної правової допомоги й юридичних клінік. Головною метою цієї інституції є поєднання інтересів громадян, що потребують правової допомоги і неспроможні оплатити послуги юриста, та студентів, зацікавлених в отриманні знань та набутті практичних навичок, які сприятимуть їх майбутньому працевлаштуванню і кар'єрі.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що система безоплатної правової допомоги діє, і наша держава докладаеть достатньо зусиль для реалізації права особи на отримання безоплатної правової допомоги, яке є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, але й додержанням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань. Підтвердженням цього є законодавчі акти, зокрема, Закон України «Про безоплатну правову допомогу», прийняття якого стало основою відповідної нормативно-правової бази та утворення системи надання безоплатної правової допомоги.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
3. Резолюція (78)8 Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 2 березня 1978 р. // Збірник договорів Ради Європи / за ред. А. Гутнікова. – СПб: Парус, 2006. – 254 с.
4. Закон Франції «Про правову допомогу» № 91- 647 від 10 липня 1991 р. // Правова допомога: заруб. досвід та пропозиції для України / за ред. О. Банчук, М. Демкова. – К. : Факт, 2004. – С. 243–267.
5. Закон Англії «Про правову допомогу» від 1988 р. // Правова допомога: заруб. досвід та пропозиції для України / за ред. О. Банчук, М. Демкова. – К. : Факт, 2004. - С. 146–185.
6. Безоплатна правова допомога: звіт про діяльність системи безоплатної правової допомоги протягом 2019 року. Бюлетень Міністерства юстиції України, 2019. – С.7.
7. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України від 03.08.2006 р. Офіційний вісник України. – № 32. – С. 417.

УДК 342.9

Кугук Н. С., студентка гр. КІР-171

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

УЧАСТЬ ТРЕТІХ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАСІБ СПРИЯННЯ ПРАВИЛЬНОМУ ВИРІШЕННЮ СПОРУ

Справедливе вирішення судом адміністративних спорів є одним із завдань адміністративного судочинства. Для забезпечення його виконання не останню роль відіграють треті особи, які приймають участь у справі. Адже, крім захисту останніми своїх прав та інтересів, треті особи у своїй сукупності сприяють правильному вирішенню судом спору. Тому, зважаючи на їх можли-

вий вплив на правильний розгляд та вирішення справи, що зі свого боку гарантує реалізацію завдань судочинства, вважаємо тему важливою та актуальною.

Визначити місце третіх осіб в адміністративному процесі дозволяє ст. 42 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1], відповідно до якої третіх осіб відносять до учасників справи поряд із сторонами процесу. Тобто до тих суб'єктів адміністративного процесу, які мають заінтересованість у справі, що говорить про їх можливість та бажання захистити свої права та інтереси. Попри те, що законодавець визначає місце третіх осіб, він не надає визначення цих суб'єктів, що, на нашу думку, можна вважати прогалиною законодавства. Тому багато науковців пропонують свої підходи до розуміння терміну «треті особи», зокрема О. В. Кузьменко та М. В. Лошицький надають наступне визначення: це учасники адміністративного процесу, які вступають чи залучаються до цього процесу в будь-який час, до його завершення, з метою реалізації власних специфічних інтересів, таких, що повністю або частково відрізняються від інтересів сторін [2, с. 12]. З даним визначенням важко не погодитись, оскільки КАС України все ж визначає певні ознаки третіх осіб, яким відповідає запропонована науковцями дефініція: положення ст. 49 КАС України підтверджують сказане наступним: «треті особи...можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання...Задоволення позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача...» [1]. Проте не можемо й не вказати на те, що законодавством передбачено два види третіх осіб: 1) ті, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору; 2) ті, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. І запропоноване визначення охоплює ознаки переважно першого виду, адже інтереси другого виду третіх осіб, збігаються з інтересами або позивача, або відповідача. Тому, на нашу думку, слід скоротити зазначене визначення таким чином: це учасники адміністративного процесу, які вступають чи залучаються до цього процесу в будь-який час, до його завершення, з метою реалізації їх прав та інтересів. Такий підхід хоч і не повно відображає всі ознаки третіх осіб, але не виключає риси третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Враховуючи тему нашого дослідження, ми хочемо зауважити, що треті особи сприяють правильному та справедливому вирішенню незалежно від їхнього виду. Тобто в будь-якому випадку участь третіх осіб в судовому процесі буде впливати на кінцевий результат розгляду справи.

На нашу думку, першочергово інститут третіх осіб спрямований все ж на їхню можливість захистити права та законні інтереси. Як вірно відмітив В. Пчелін: «...участь у справі третіх осіб є формою захисту їхніх прав та інтересів, що пов'язані зі спірними правовідносинами» [3, с. 148]. Саме заради цього такі особи вступають в судовий процес. Але це не скасовує того, що, реалізуючи свої права, треті особи сприяють правильному вирішенню спору. Адже вони, не маючи на меті нічого інше, як задовольнити свої потреби, задовольняють й інтереси держави.

Сприяння третіми особами правильному розгляду справи проявляється в тому, що суд забезпечується більшим об'ємом корисної для справи інформації та доказів, завдяки чому прискорюється розгляд справи та більшою мірою стає

можливим повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи судом. Більша кількість доказів забезпечуються тим, що, окрім сторін процесу, заінтересовані в результаті спору й інші особи – треті, та, відповідно, вони зацікавлені і в наданні доказів, що, ймовірно, надалі задовольнить їх інтереси.

Щодо важливості участі третіх осіб у судовому процесі С. Сенік зазначав: «Неучасть у справі третьої особи, зацікавленої у вирішенні спору, призводить не тільки до порушення прав цієї особи, а й до помилок у дослідженні фактичних обставин справи» [4, с. 308]. Таке твердження, на нашу думку, є слушним, адже дійсно неприйняття до уваги тих доказів судом, які не були йому відомі, але могли б бути такими за умови участі у справі третіх осіб, може призвести до несправедливого судового рішення.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, приходимо до висновку, що за участі третіх осіб в адміністративному процесі утворюється більша ймовірність того, що суд прийме дійсно справедливе рішення. Адже чим більше заінтересованих осіб, тим більше доказового матеріалу, що, відповідно, забезпечує повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи у суді. Вважаємо також, що в процесуальному законодавстві, зокрема адміністративному, не вистачає визначення поняття «треті особи». А у наявних наукових визначеннях, на нашу думку, не завжди враховується те, що існує два види третіх осіб, що призводить до неправильного розуміння їх сутності.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
2. Адміністративне судочинство : Методичні матеріали. О. В. Кузьменко, М. В. Лошицький. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 16 с.
3. Пчелін В. Треті особи як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 3. Р. 147-151.
4. Сенік С. Особливості участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, в цивільному процесі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 308-314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnc_yu_2015_61_38 (дата звернення 21.04.2020).

УДК 342.9

Лось А. Ю., студентка гр. КПр-173

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Протягом декількох останніх років внаслідок провадження численних реформ, зокрема судової законодавство України зазнавало істотних змін саме у своїй процесуальній частині. На сьогодні в державі діє низка оновлених процесуальних кодексів, в тому числі, Кодекс адміністративного судочинства України (далі - КАСУ).

Варто зауважити, що зміни торкнулися багатьох інститутів адміністративного судочинства, оскільки останнє в першу чергу свідчить про рівень правової культури наших громадян, з однієї сторони, та про готовність держави належним чином надавати певні юридичні гарантії та забезпечувати захист прав, свобод та інтересів громадян від порушень, перш за все, з боку суб'єктів владних повноважень.

Внесення змін та доповнень до кодифікованого акта характеризується поповненням принципово новими поняттями й категоріями переліку основоположних засад, на яких ґрунтується судовий процес, тобто принципів здійснення адміністративного судочинства [3, с.84]. Звертаємо увагу, що кожний принцип здійснення правосуддя в адміністративних справах, закріплений законодавцем у нормах діючого КАСУ, виконує своє функціональне призначення в організації та діяльності адміністративних судів [1, с.403]. Саме принципи визначають в організації та діяльності адміністративного суду основні, головні моменти, з яких випливають положення більш деталізованого характеру. Тобто правові вимоги, правила, які містяться у принципах адміністративного судочинства, пролягають «вихідною лінією» через увесь хід розгляду та вирішення адміністративної справи, визначають зміст відповідних конкретних процесуальних норм, а також процесуальної діяльності, що здійснюється на їх основі [2, с.56-57]. Разом із тим, вони діють не розрізнено, а в певній сукупності, оскільки об'єднані загальною метою – організувати діяльність судових органів, забезпечити належний розгляд адміністративної справи, закріпити належне виконання прав та обов'язків всіх учасників процесу [1, с.403].

Так, остання редакція КАСУ яскраво засвідчує факт того, що законодавець не лише перемістив перелік основних засад на початок цього законодавчого акту наголосивши на їх важливості та необхідності в адміністративному процесі, а також розмістив їх разом із положеннями про завдання адміністративного судочинства (ч. 3 ст. 2 КАСУ), а й збільшив сам перелік принципів адміністративного судочинства.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 2 КАС України (до оновлення – ст. 7 КАСУ), основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення [4].

Перш за все, привертає увагу доповнення переліку істотно новими принципами, які викликають сумніви у необхідності їх закріплення саме як основних засад адміністративного судочинства.

По-перше, закріплення в КАСУ розумних строків, як окремого принципу адміністративного судочинства, очевидно, є досить умовним, адже КАСУ в кожному випадку обмежує суд щодо встановлення розумних строків конкрет-

ними часовими рамками – мінімальними або максимальними [3, с.87]. Беззаперечно, закріплення такого положення як принципу є спробою гарантувати реалізацію та неухильне дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників адміністративного судочинства. При цьому, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [5]. Таким чином, розумність строків є складовим елементом права на справедливий суд.

Наступний принцип, що став новелою для КАСУ і підлягає обґрунтуванню – неприпустимість зловживання процесуальними правами. Ст. 44 КАСУ закріплює права учасників справи, зокрема ідеться мова про процесуальні права, які виникають і безпосередньо пов'язані із судовим розглядом адміністративної справи. Норми статті 45 КАС України зобов'язують учасників судового процесу та їхніх представників добросовісно користуватися процесуальними правами. Відтак, зловживання процесуальними правами не допускається. При цьому, законодавче закріплення такої дефініції як «зловживання процесуальними правами» відсутнє. Однак з ч. 2 ст. 45 КАС України випливає, що зловживання процесуальними правами – дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства. КАСУ зобов'язує суд вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами, а у випадку зловживання учасником судового процесу його процесуальними правами, суд застосовує до нього заходи, визначені Кодексом [3, с.87-88]. Необхідно наголосити, що як такого переліку зловживань процесуальними правами немає. Наведені факти дають підстави сумніватися у самостійності досліджуваного принципу, адже основні засади втілюють такі цінності, на яких має ґрунтуватися весь судовий процес і недотримання будь-якої з норм КАСУ є порушенням абсолютно кожного із закріплених принципів, а не лише одного з них.

Доцільність закріплення такої засади, як відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, як принципу адміністративного судочинства, теж викликає сумніви. Адже, відповідно до ст. 143 КАС України, суд вирішує питання щодо судових витрат у рішенні, постанові або ухвалі. Відомо, що судове рішення, яке набрало законної сили є обов'язковим для виконання, що відображено у відповідному принципі адміністративного судочинства. Таким чином, правило про відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, можна вважати складовою частиною принципу обов'язковості судових рішень, який прописаний у п. 5 ч. 3 ст. 2 КАС України. Принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення, є складовою частиною принципу обов'язковості судових рішень [3, с.88].

Не зовсім зрозумілою та обґрунтованою постає відсутність серед закріпленого законодавцем переліку основних засад адміністративного судочинства такого конституційного принципу як законність, оскільки аналізуючи статті КАСУ вбачаємо повне роз'яснення суті та опис цього принципу, зокрема відповідно до ч. 1 ст. 7 КАС України, суд вирішує справи відповідно до Консти-

туції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тож, виключення такої засади є абсолютно нелогічним.

Беззаперечно, на основі вихідних засад (принципів) базується весь адміністративний процес, зокрема саме вони визначають його зміст і процесуальну спрямованість. Так, принципи – це засади, ідеї, керівні положення, які не потребують уточнення, доповнення, роз'яснення в нормах КАСУ. При цьому, такі принципи, як розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення викликають сумніви та вимагають деталізованого уточнення та обґрунтування, що не є характерним та допустимим для подібних положень з огляду на їх розуміння як основних засад (принципів), відповідно до яких відбувається здійснення судочинства.

Тож, доречність спроби розширення системи принципів адміністративного процесу, а також необхідність подібних змін в цілому викликає питання, оскільки принципами адміністративного судочинства повинні визнаватися такі закріплені законодавством основоположні засади, які протягом тривалого часу не зазнають значних змін і забезпечують ефективно та результативно виконання поставлених завдань.

Список літератури

1. Потапенко С. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. Форум права. № 2. 2010. С. 403-408.
2. Джафарова М. Принципи адміністративного процесуального права у новітніх умовах сьогодення: науково-правовий аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. № 1. 2019. С. 54-57.
3. Скочиляс-Павлів О. Принципи адміністративного судочинства за оновленим Кодексом адміністративного судочинства України. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. № 17. 2018. С. 84-89.
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (Дата звернення: 06.05.2020).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення: 06.05.2020).

УДК 347.73:336.27

Мазко Р. М., студент гр. КІП-173

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: СТАН І РИЗИКИ

Державний борг є складним фінансово-економічним феноменом, який є проявом не лише економічної політики країни, але й незалежних від волі уряду соціально-економічних процесів. Тому важливим є питання дослідження впливу державного боргу на економічний розвиток країни.

Відповідно до 2 ст. Бюджетного кодексу України державний борг – це загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх її випущених і

непогашених боргових зобов'язань, включаючи боргові зобов'язання держави, що набирають чинності в результаті виданих гарантій за кредитами, або виникають на підставі законодавства чи договору [1].

За останні десять років державний та гарантований державою борг України зріс на 2 019,65 млрд. грн. (53,7 млрд. дол. США). За підсумками 2018 року державний і гарантований державою борг становив 2 168,6 млрд. грн. або 78,3 млрд. дол. США, з яких 85,8% – прямий державний борг, а 14,2% – гарантований державою борг [2].

Насамперед це спричинено девальвацією національної валюти (яка набула свого порогового значення в лютому 2015 р., – 30,01 грн. за 1 дол. США), поряд з тим, обсяг внутрішнього державного боргу, номінований у державній валюті, тільки збільшився.

Причинами швидкого падіння курсу гривні стала відмова НБУ від використання індикативного курсу на валютному ринку та припинення щоденних індикативних валютних аукціонів, що допомагали абсорбувати незадоволений попит, із метою забезпечення єдиного курсу на рівні ринкового, згідно з офіційними заявами керівництва НБУ. У таких умовах Центробанк змушений був повернутися до адміністративних заходів врегулювання ситуації на валютному ринку, що згодом спричинило деяке зміцнення курсу гривні. У той же час додатковий тиск на курс національної валюти чинила практика надання Національним банком кредитів рефінансування в гривні, а також недостатній контроль напрямків використання комерційними банками таких кредитів.

Девальвація національної валюти дозволяє урядові розраховуватися за внутрішніми боргами, що дешевшають разом зі зниженням курсу гривні, меншими обсягами валютних ресурсів, зокрема, отриманих від міжнародних фінансових організацій. Разом з тим, зростання державного та гарантованого державою боргу призводить до значного збільшення боргових виплат, що в умовах макроекономічної нестабільності створює додаткове навантаження на державні фінанси та знижує рівень боргової безпеки.

Тенденцію до збільшення суми державного та гарантованого боргу України визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси. Є й інші причини зростання державного боргу в Україні, серед яких варто виділити: політична криза; глибока економічна рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури й промислових об'єктів на частині території країни внаслідок військового конфлікту на сході країни; знецінення гривні по відношенню до ключових міжнародних розрахункових грошових одиниць; фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене значною мірою збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу; необхідність потужної державної підтримки державних підприємств, банків та Пенсійного фонду України тощо [3].

Станом на 30.09.2019 р. позики, отримані Україною від міжнародних фінансових організацій, складають понад 12,13 млрд. дол. США або 14,6% загальної суми державного та гарантованого державою боргу та 31% сукупного прямо-

го зовнішнього державного боргу України. Зокрема, зобов'язання перед МВФ становлять 2,39 млрд. дол. США, або 20% заборгованості за позиками, отриманими від міжнародних фінансових організацій, Європейським Співтовариством – 3,62 млрд. дол. США (або 30%), МБРР – 4,84 млрд. дол. США (або 40%) [2].

Одним із головних фінансових партнерів України на даний час є і МВФ боргові зобов'язання перед яким становлять 20% сукупної заборгованості за позиками одержаними від міжнародних фінансових організацій. Сума кредитів отриманих Україною від МВФ з 2014 р. становить 13,3 млрд. дол. США [4, с. 196].

Проте, варто наголосити, що МВФ, надаючи кредити українському уряду, висуває вимоги щодо проведення реформ з метою збалансування Державного бюджету України. Такі реформи, що були проведені в Україні з 2014 р. мають неоднозначну оцінку в суспільстві. Адже вимоги кредиторів не завжди відповідають національним інтересам України.

Останніми роками Україна перебуває у стані перманентних кризових ситуацій, тому уряд розробив стратегію щодо управління та подолання негативних наслідків державних запозичень. Основними заходами, які планується здійснити для реалізації Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки, є:

- збільшення частки державного боргу у національній валюті;
- залучення іноземних інвесторів до інвестування в облігації у національній валюті;
- подовження середнього строку до погашення державних цінних паперів і забезпечення рівномірного графіку погашення державного боргу;
- здійснення операцій з активного управління державним боргом з метою зменшення пікових навантажень на державний бюджет та стимулювання попиту на державні цінні папери;
- проведення роботи із забезпечення повноцінного доступу України на міжнародний ринок капіталу;
- подальше удосконалення політики управління державним боргом, в тому числі шляхом створення та ефективного функціонування Агентства з управління державним боргом з використанням найкращих світових практик;
- розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком тощо.

Результатом впровадження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки буде подальше збільшення прозорості політики управління державним боргом та сприяння підвищенню ефективності його управління [5].

Таким чином, в Україні нині проблема державного боргу є як ніколи актуальною та гострою, адже в нашій ситуації отримання все нових позик не підтверджується відповідним помітним зростанням в економіці. І тому за правильного використання та управління державний борг – це той поштовх, який здатний вивести країну зі скрутного становища.

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 2.05.2020).

2. Державний борг та гарантований державою борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovani-derzhavju-borg> (дата звернення: 08.05.2020).

3. Мелих О. Ю. Державний кредит і сучасний стан державного боргу України. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7509> (дата звернення: 08.05.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.83

4. Полковниченко С.О. Залучення зовнішніх державних запозичень та їх вплив на розвиток економіки України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 20. С. 194 – 199.

5. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки: пост. КМУ від 05 червня 2019 р. № 473. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-serednostrokovoyi-strategiyi-upravlinnya-derzhavnim-borgom-na-20192022-roki> (дата звернення: 7.05.2020).

УДК 340.1

Мишаста К. Б., студентка гр. КЮ-183

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В УКРАЇНІ

Однією з основних проблем сучасної України є правовий нігілізм – одна із форм деформації правосвідомості українського суспільства. Проблема правового нігілізму, неповаги до права була актуальною від моменту зародження юридичних інституцій у нашій країні і залишається такою в даний час. Існування в українському суспільстві такого феномена, як правовий нігілізм, та його руйнівний вплив на правове життя суспільства, який ми, на жаль, не можемо заперечувати, вказує на потребу в дослідженні його сутності як одного з проявів «спотвореної правової свідомості».

У науковій літературі існує чимало наукових теоретичних розробок, які досліджують сутність правового нігілізму, аналізують форми його прояву та визначають тенденції щодо їх подолання в умовах демократії. Що ж таке правовий нігілізм?

Правовий (або юридичний нігілізм) являє собою невизнання права як соціальної цінності і проявляється в негативному ставленні до права, законів, правопорядку, у зневірі в необхідність права, його можливості, суспільну корисність. Він характеризується свідомим ігноруванням вимог законодавства, правових цінностей, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій тощо [1, с. 417].

На думку вітчизняних науковців, правовий нігілізм - небезпечне соціальне явище, яке може стати серйозною перешкодою на шляху соціально-економічних та державно-правових реформ [2, с. 26]. Існування правового нігілізму безпосередньо впливає на стан законності і правопорядку в суспільстві, тому досягти реальних успіхів у реформуванні суспільства в умовах економічної кризи та політичної нестабільності можливо лише за умов усунення деформацій правосвідомості та підвищення рівня правової культури населення [3, с.13].

Причин прояву правового нігілізму дуже багато і їх кількість з роками не зменшується, а, навпаки – збільшується. Кожний дослідник виділяє свої причини правового нігілізму.

Привертає нашу увагу думка Шерстюка який вважає, що причинами прояву правового нігілізму в Україні є:

- соціальні – напруженість як результат послаблення соціальної відповідальності держави та неврівноваженість його соціальної політики. Нерегулярна оплата праці, регулярне підвищення вартості комунальних послуг, низький рівень соціального забезпечення населення – усе це прямо або опосередковано провокує нігілістичне ставлення до права і закону;

- економічні – низький темп становлення та розвитку української економіки як незалежної саморегульованої системи, світова економічна криза, залежність від іноземних позик України. У зв'язку з неможливістю та нездатністю швидко адаптуватися до нової економічної ситуації більшість громадян лишилися звичних умов трудової діяльності, унаслідок чого виникли невдоволеність, апатія, агресивність, невпевненість у завтрашньому дні, зневіра у закони;

- політико-ідеологічні – проблеми формування політичної системи українського суспільства виявили неспроможність демократичних суспільних сил реагувати на швидкі історичні перетворення, падіння сталих ідеалів, низький рівень правосвідомості і, як наслідок, руйнування системи правового виховання, що існувала раніше;

- юридичні – відсутність послідовності, логічності законів та підзаконних актів, що приймаються, їх суперечливість підривають віру в законність та служать підґрунтям для правового нігілізму [4].

Ми вважаємо, що до вище зазначених причин можна додати відсутність високого рівня правової культури. Правова культура один з найважливіших елементів правової системи суспільства, обов'язкова умова нормального функціонування держави. Людина, яка не має необхідного рівня правової культури, легко може стати на шлях правопорушення. На нашу думку, в комплексі всі перераховані причини, зазначені вище, сприяють існуванню і поширенню правового нігілізму.

Зовні правовий нігілізм проявляється у певних формах. Існує безліч різних форм його конкретного прояву:

- прямі умисні порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів. Ці порушення становлять величезну кількість кримінальних діянь, а також цивільних, адміністративних і дисциплінарних проступків;

- масове недотримання і невиконання юридичних розпоряджень, коли суб'єкти(громадяни, посадовці, державні органи, суспільні організації) просто не співвідносять свою поведінку з вимогами правових норм, а прагнуть жити і діяти за «своїми правилами». Закон для багатьох став вельми умовним поняттям. Думка про те, що закони пишуться для того, щоб їх порушувати, нерідко у нас, на жаль, виправдовується;

- порушення прав людини, таких, як право на життя і здоров'я, честь, гідність, житло, майно, належний життєвий рівень та безпека. Адже слабка правова захищеність особистості підриває віру в закон, у здатність держави забезпечити порядок і спокій в суспільстві, захистити людей від злочинного посягання. Усе це поєднується з випадками порушення законності і представниками правоохоронних органів [5, с. 601].

У теорії права виділяють і інші форми виразу правового нігілізму: прагнення руйнування правової системи в цілому або її окремих елементів, колізії законодавства, заперечення правової системи, неповага до закону та правоохо-

ронних органів, критичне ставлення до вимог виконання і дотримання норм права. Найбільш типовим проявом правового нігілізму є ігнорування окремих правових приписів.

Різноманітні форми прояву правового нігілізму досить поширені в Україні. В умовах гострої соціально-економічної кризи він стає глобальним, агресивним, відверто демонстративним і посилює нестабільність у суспільстві, гальмує демократичні перетворення, процес розбудови правової держави.

О.В. Дручек вважає, що для подолання правового нігілізму в Україні потрібно:

- підвищити рівень правової культури громадян, їх правової і моральної свідомості;

- поважати і захищати права людей, що є також одним із основних принципів демократії. Важливим є те, що всі люди повинні бути рівні в своїх правах;

- вдосконалити законодавство. З часів незалежності України досі не було прийняте законодавство, яке відповідало б усім вимогам правової держави. Через недосконале законодавство існують різні недоліки в праві, що дають змогу діяти певному колу осіб протизаконно;

- проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів (осіб, які підлягали різній відповідальності, неповнолітніх з неблагополучних сімей тощо). Це одне із основних завдань, яке покладається на правоохоронні органи. Слід покращити систему соціального захисту державним службовцям, підняти їм заробітну плату до рівня, що забезпечує гідне існування з тим, щоб уникнути корупції, встановити контроль за їхньою діяльністю з метою уникнення правопорушень в даній сфері [6, с. 144].

Ми вважаємо, що одним із шляхів подолання правового нігілізму є розвиток юридичних клінік. Оскільки одним із головних напрямків діяльності юридичних клінік є надання правової допомоги та здійснення правопросвітньої діяльності серед населення, що здійснюється на принципах: поваги до права, справедливості, людської гідності; спрямованості на захист прав і свобод людини; гуманізму; законності та верховенства права; об'єктивності; безоплатності надання правової допомоги; конфіденційності; компетентності та добросовісності. Також робота юридичних клінік підвищує рівень правової культури, що є дуже важливим для суспільства.

Підсумовуючи все вище, можна сказати, що сьогодні в правовій науці проблематика правового нігілізму залишається актуальною. Нажаль він існує і в нашій державі. Шлях подолання правового нігілізму, який зараз присутній у суспільстві, залежить від самої людини і вбачається у таких заходах: підвищення рівня правової свідомості та правової культури громадян; розвиток юридичних клінік, що займаються правовою просвітою; приведення законодавчої бази у відповідність до європейських і світових стандартів. Правовий нігілізм – це явище з яким можна і потрібно боротися.

Список літератури

1. Машков А.Д. Теорія держави і права: підруч. / А.Д. Машков – Київ: ВД «Дакор», 2015. – 492 с.
2. Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання/ Ю.О. Тополь // Вісник Хмельницького інституту управління і права. – 2004. – № 4. – С. 25-33.
3. Черніков О. О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву О. О. Черніков // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 10-14.
4. Шерстюк С. В. Правовий нігілізм як антипод правової культури. URL: <file:///C:/Users/Boooohdan/Downloads/pravoviy-n-g-l-zm-yak-antipod-pravovo-kulturi.pdf>

5. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

6. Дручек О. В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння / О. В. Дручек // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 140–144.

УДК 347.73:336.221

Никипорець І. О., студентка гр. КПП-171

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

АКЦИЗНИЙ ПОДАТОК В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Акцизний податок є одним з найбільш практичних засобів мобілізації доходів бюджету держави, що дозволяє швидко та систематично накопичувати необхідні для функціонування держави великі суми.

Розглядаючи непряме оподаткування в історичній ретроспективі, дійсно, можна простежити закономірність, що воно завжди виступало одним із основних засобів наповнення дохідної частини того чи іншого бюджету. Французький економіст Ф. Демезон стверджував, що акциз здатен самотійно приносити казні стільки ж, скільки всі інші податки, а можливо й більше.

Акцизний податок – це непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції) [1].

До основних ознак акцизних товарів можна віднести: масовий попит; високу дохідність; незамінність. Переліки підакцизних товарів визначається кожною країною самотійно (наприклад, в Японії декілька сотень товарів: автомобілі; алкогольні та тютюнові вироби; електроенергія; проживання в готелях; харчування в ресторанах; купання в гарячих джерелах тощо), зазвичай до них включають високорентабельні, монопольні вироби.

Відповідно до ст. 215 Податкового кодексу України [1], до підакцизних товарів належать:

- 1) спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- 2) тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;
- 3) пальне;
- 4) автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;
- 5) електрична енергія.

Як зазначають вчені, до основних особливостей акцизного оподаткування доцільно зарахувати такі: усі акцизи (універсальні та специфічні) є складником ціни підакцизних товарів; платник акцизів не є тією самою особою, що і носій цього податку (розрив фактичного носія податку та платника); усі акцизи мають законодавче закріплення перекладення податкового обов'язку від виписаних у

законодавстві платників на носіїв акцизів (споживачів); вважається, що акцизне оподаткування легше спрогнозувати за надходженнями, оскільки суб'єкти господарювання завжди планують свою виручку (обов'язковий елемент бюджетування на макрорівні). Але у зв'язку з цим є велика ймовірність ухилення від оподаткування серед платників, які можуть не показувати у фактичних первинних документах реальні обсяги виручки; система оподаткування лише доданої вартості (приклад застосування ПДВ) зберігає переваги податку з обороту щодо оподаткування всіх етапів виробництва та обігу товарів, робіт і послуг [2, с. 20-21].

Акцизний податок має низку позитивних ознак у порівнянні з іншими податками, таких як:

- висока фіскальна ефективність та швидкість надходження до бюджету, оскільки перерахування відбувається відразу після реалізації товару чи послуги;

- відсутність ризику несплати у випадку нерентабельного виробництва, оскільки податок не залежить від прибутку підприємства;

- при зростанні добробуту та споживання населення збільшуються надходження акцизного податку до бюджету, а отже, – і доходи держави;

- регулярно і швидко надходить до бюджету, зважаючи на наявність постійної потреби населення у споживанні підакцизних товарів таких як, наприклад, пальне, електрична енергія;

- легкість адміністрування, оскільки кількість платників акцизів менша, ніж кількість платників податку на доходи;

- має стримуючий вплив на споживання товарів, шкідливих для здоров'я населення, зокрема, тютюн, алкогольні напої. Держава отримує можливість регулювати рівень споживання населенням певних груп товарів – стимулювати споживання більш якісних та стримувати споживання небезпечних для здоров'я людей груп товарів;

- диференціюючи податкові ставки, держава отримує можливість впливу на розвиток виробництва і сфери послуг, а також здійснювати рівномірний розподіл податкового навантаження на різні соціальні верстви населення. Тобто сплата податку відбувається менш помітно для платника, оскільки відбувається шляхом включення в ціну певного виду товару.

Якщо розглядати акцизний податок через сукупність принципів соціальної держави, а саме соціальну рівність, справедливість та справедливий розподіл соціального продукту, то акцизний податок характеризується своєю перевагою над ПДВ, так як підакцизні товари споживаються, як правило, більш заможною частиною населення, що сприяє досягненню фіскальної достатності.

Акцизному оподаткуванню властиві як переваги, так і недоліки, попри те, що застосування акцизного оподаткування в Україні має тривалу історію його становлення та розвитку. Найбільший недолік – це відсутність безпосередньої залежності від розміру доходів платників. Групи осіб з низьким рівнем доходу як податок у ціні споживчих товарів сплачують більшу частку свого доходу порівняно з високодохідними групами. До інших недоліків акцизного оподаткування можна віднести: вплив на ціни; більша частка в доходах малозабезпечених верств населення, а тому вони вважаються менш справедливими; обмеження споживання, що у довгостроковій перспективі може призвести до скорочення обсягів виробництва; зменшення обсягів доходу, який міг би бути спрямований на заощадження; збільшення ризику тіньового товарообігу [3, с. 65].

Станом на сьогодні, акцизний податок можна вважати одним із найбільш ризикових податків в аспекті його впливу на формування дохідної частини бюджету. Це викликано, насамперед, особливостями продукції, яка становить об'єкт оподаткування, векторними змінами законодавства, досить високими ставками на групи товарів, що постійно споживаються, а також досить низьким рівнем здійснення обліку платників та об'єктів оподаткування, і як наслідок неефективного державного контролю за обігом підакцизних товарів. Основний недолік цього контролю проявляється в тому, що він концентрується на рівні виробництва, а не споживання [4, с. 5].

Надзвичайно гострою соціально-економічною проблемою залишається наявність тіньового сектору у сфері виробництва й обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів. У зв'язку з цим існує необхідність вдосконалення контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів, що сприятиме розширенню легальної бази оподаткування та зменшенню податкового тиску.

Непродумані дії в цій сфері негайно призводять до зростання нелегального виробництва і контрабанди. Уникнути таких негативних наслідків, а також зробити акцизне оподаткування в Україні цивілізованим, сучасним і узгодженим із європейською практикою - саме це держава і ставить своєю метою.

Таким чином, акцизний податок посідає провідне місце в системі непрямих податкових платежів. Він являє собою надбавку до певних категорій товарів, що включається до ціни таких товарів. Податковий механізм акцизного податку та процес його адміністрування не є досконалим, та містить значну кількість недоліків, подолання яких буде сприяти гармонізації українського податкового законодавства із законодавством Європейського союзу.

Список літератури

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 13.05.2020)
2. Трансформація акцизної політики України : монографія / за заг. ред. В. І. Коротуна. Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. 404 с.
3. Дмитренко А.В., Лебедик Г.В. Особливості справляння акцизного податку в Україні та практика оподаткування. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 12. С. 61-66.
4. Шульга Т. М., Савчук В. С. Проблематика акцизного оподаткування в Україні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 2(18). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18stmovu.pdf> (дата звернення 13.05.2020).

УДК 349 2:331.45

Новик Ю. С., студентка гр. КЮ-183

Науковий керівник: Литвиненко В. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу.

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВО НА ОХОРОНУ ПРАЦІ ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Регулювання питання права на охорону праці є актуальною темою на сучасному етапі розвитку. В ХХ столітті почався процес становлення основоположних прав людини, в тому числі і на охорону праці. Кожен з нас розуміє,

наскільки значима охорона праці для працівників. Збереження здоров'я робітників, вдосконалення умов праці, підвищення їх безпеки, зниження виробничого травматизму і профзахворювань стають одними із пріоритетних напрямків діяльності держави. Умовою ефективної реалізації права на охорону праці є встановлення необхідних гарантій, тому і питанню гарантій приділено достатню увагу з боку науковців, але питання про охорону праці зокрема про гарантії його реалізації потребує додаткових досліджень.

Одним із найважливіших трудових прав працівників є право на охорону праці. Так, П. О. Ізюта вважає, що під охороною праці слід розуміти сукупність правових норм, що регулюють відносини по забезпеченню безпечних та здорових умов праці, а також спеціальних умов праці жінок, неповнолітніх, інвалідів та осіб, які працюють на роботах зі шкідливими, важкими і небезпечними умовами праці [1, с.18]. В.О. Чорнобровка висуває тезу про те, що під поняттям «охорона праці» розуміють широку систему соціальних та правових норм, заходів і засобів, що спрямовані насамперед на захист прав та інтересів трудящих [2, с. 145]. Проте, спираючись на статтю 1 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 поняття «охорона праці» трактується як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, саме на це спрямована державна політика в галузі охорони праці. Державне управління охороною праці здійснюють такі органи, як: Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, на сьогодні таким органом є Державна служба України з питань праці; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування[3]. Держава в особі органів нагляду й контролю контролює виконання законодавчих вимог і здійснює заходи щодо забезпечення їхнього виконання в організаціях усіх форм власності.

В охороні праці зацікавлена не тільки держава, але і самі роботодавці, адже з роботодавця відповідальність за настання нещасного випадку ніхто не знімає. У статті 13 Закону України «Про охорону праці» зазначено, що роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці[3]. Кожен роботодавець зобов'язаний виконувати законодавчо встановлені вимоги з охорони праці та проводити відповідні «працезахоронні» заходи. В першу чергу більше 70% всіх нещасних випадків зі смертельними наслідками, виникають через організаційні причини. Кожен керівник підприємства повинен бути зацікавлений в ефективній роботі служби охорони праці та у створенні належних та безпечних умов праці.

Права громадян на безпечні та нешкідливі умови праці можуть бути реалізовані за умови, якщо будуть встановлені для цього необхідні гарантії. Розуміння поняття «гарантії» не є однозначним та єдиним. В. Д. Перевалов вважає,

що гарантії – це система умов, засобів і способів, що забезпечують всім і кожному рівні правові можливості для виявлення, отримання та реалізації своїх прав і свобод [4, с.504]. Необхідно погодитися з відомими теоретиками права, які термін «гарантія» визначають через категорії «умови», «засоби» і «способи», адже одні гарантії можна вважати умовами здійснення прав, свобод та інтересів людини, інші гарантії доцільно вважати засобами та способами захисту прав, свобод та інтересів людини [5, с.10].

Гарантії запропоновано класифікувати на ідеологічні, політичні, економічні, соціальні, організаційні. Якщо політичні гарантії є визначальними для реалізації усієї системи конституційних прав та свобод людини і громадянина, то належні економічні гарантії фактично обумовлюють можливість реалізації соціальних, культурних, деяких інших прав та свобод людини і громадянина (права на соціальний захист, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на освіту, на охорону здоров'я тощо). Загальносоціальні і юридичні гарантії узгоджені і тісно пов'язані між собою. [6]

Найголовніші з юридичних гарантій знаходять своє відображення у Конституції України та Кодексі законів про працю, де є спеціальна глава VIII - «Гарантії та компенсації». Проте гарантії реалізації охорони праці регулюється не тільки Кодексом законів про працю і Конституцією України, але і такими законами України, як Закон України «Про охорону праці», Закон України «Про зайнятість населення», Закон України «Про оплату праці» та іншими нормативно-правовими актами.

Аналіз законодавства України дає змогу визначити, що юридичні гарантії поділяються на загальні, що надаються всім працівникам та додаткові, які встановлюються лише певним категоріям населення (працівники, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах праці, неповнолітні особи, жінки, особи з пониженню працездатністю).

Загальні гарантії викладені у другому розділі Закону «Про охорону праці». Згідно зі ст. 5 умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам про охорону праці. Це важлива гарантія, адже при додаванні умов, які хоч якось порушують правове становище працівника і не відповідають законодавству, вони визнаються недійсними.

Провідною гарантією є також те, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Так, яскравим прикладом порушення безпеки механізмів є випадок у місті Бердичів. 18 січня 2016 року з оператором установки безтарного зберігання борошна товариства з обмеженою відповідальністю «Бердичівський хлібозавод», під час виконання трудових обов'язків, стався нещасний випадок, внаслідок якого він отримав чисельні травми, через те, що металева лійка не була обладнана огороженням з блокуванням [7]. Стався цей випадок саме через недостатньо безпечний механізм, тому кожен роботодавець повинен забезпечити належні умови на робочому місці.

Усі працівники згідно із законом підлягають загальнообов'язковому

державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Це є важливою гарантією, оскільки соціальне страхування передбачає відшкодування шкоди потерпілим працівникам. У публічному звіті за підсумками 2019 року Державна служба України з питань праці повідомляє: упродовж року на підприємствах України травмувалося 3876 осіб, з яких смертельно 422. Це свідчить про те, що в порівнянні з 2018 роком, у 2019 році рівень виробничого травматизму в Україні продовжив знижуватися. Зараз законодавство робить всі заходи для того, щоб за рахунок коштів Фонду соціального страхування захистити потерпілого при настанні нещасного випадку [8]. Більшість нещасних випадків стаються саме через ігнорування працівниками особистою безпекою та через бездіяльність роботодавців.

Але це не весь перелік гарантій, які викладені у законодавстві. В. В. Лазор, у свою чергу, слушно зауважує, що до загальних гарантій забезпечення трудових прав громадян України слід віднести право на судовий захист, передбачене у ст. 55 і ч. 2 ст. 124 Конституції України. Автор зазначає, що «У системі юридичних гарантій суд є найвищим гарантом прав громадянина, оскільки положення суду, його функції й сувора процесуальна форма діяльності створюють переваги у забезпеченні правильного застосування права й досягненні законності у регулюванні суспільних відносин, у тому числі тих, котрі виникають внаслідок неврегульованих між сторонами розбіжностей із застосування найманої праці [9, с.475].

З вищенаведеного можна зробити висновки, що право на охорону праці є основоположним правом. Охорона праці необхідна для забезпечення безпечної роботи працівників на їх робочому місці та зменшенню нещасних випадків. В даний час в Україні згідно зі статистики рівень виробничого травматизму значно знижується, що свідчить про покращення заходів з боку держави. В Україні для захисту прав працюючих встановлені необхідні гарантії, які мають велике значення для працівників.

Список літератури

1. Ізуйта П.О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки: автореф. дис. ... канд. Юрид. наук: 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / П. О. Ізуйта. – Харків, 2008. – 18 с.
2. Чорнобровка В.О. Поняття та значення охорони праці в Україні / В.О. Чорнобровка // Європейські перспективи. – № 3. – Ч. 3. – 2012. – С. 144-148.
3. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49.
4. Корельський В.М., Перевалов В.Д. Теория государства и права : учебник / В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – И.: НОРМА, 2002. – 546 с.
5. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору : монографія / К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. – Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – 240 с.
6. Гарантії реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mykolaivska.land.gov.ua/гарантії-реалізації-та-захисту-конст>.
7. Нещасний випадок у ТОВ «Бердичівський хлібозавод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zt.dsp.gov.ua/01.html#open1>.
8. Середа М.А. Стан виробничого травматизму у 2019 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sop.com.ua/article/952-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2018-rots>.
9. Усенко Т. В. Роль і місце юридичних гарантій в процесі реалізації трудових прав працівників-інвалідів // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2010. – № 17. – С. 469-481.

УДК 349.2

Пархуць В. Д., студент 5 курсу юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)

ОХОРОНА ПРАВ ГРОМАДЯНИНА НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ

Відповідно до частини 2 статті 3 Конституції України, забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави. Таке забезпечення прав і свобод здійснюється державою за допомогою відповідних правоохоронних органів. У свою чергу, ефективне здійснення державою своєї основної відповідальності вимагає налагодження якісної комунікації між відповідними органами влади та громадянами. Найбільш оптимальний спосіб - це зробити через спілкування з органами місцевого самоврядування, які та відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» мають свої власні повноваження щодо забезпечення законності, порядку, захист прав, свобод та законних інтересів громадян. Більше того, така взаємодія впливає як з вимог законодавства, так і з метою забезпечення координації дій різних державних органів щодо виконання визначеного основного обов'язку держави.

Як ми вже зазначали, питання забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів громадян є актуальним завжди, оскільки потреба в захисті та безпеці є основною з потреб людини. Участь у такому забезпеченні органів місцевого самоврядування є доцільною та необхідною, оскільки вони найбільш близькі до громадянина, при цьому вони можуть ефективно та своєчасно реагувати на існуючі загрози. Тому науковий та практичний інтерес до даної проблеми існує у всіх країнах уже давно.

З аналізу положень ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» вбачається, що повноваження органів виконавчої влади сільських, селищних та міських рад належать до власних (самоврядних) повноважень щодо забезпечення правопорядку, захисту прав, свобод та законних інтересів громадян через підготовку і внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов; сприяння діяльності Національної поліції; вирішення питань з відповідними органами Національної поліції щодо створення належних умов для проведення поліцейського та службового відпочинку тощо. Крім того, у ст. 43 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» зазначено, що на пленарних засіданнях районних та обласних рад проводиться заслуховування інформації прокурорів та керівників управлінь Національної поліції про стан законності, боротьба зі злочинністю, охорону громадського порядку та результати діяльності на відповідній території [1].

Виходячи з положень статті 1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України (поліція) - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. У той же час, відповідно до статті 5 зазначеного закону, взаємодія поліції з орга-

нами місцевого самоврядування відбувається відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [2].

У ст. 88 закону передбачається, що керівники територіальних управлінь поліції повинні проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на обласних, районних, міських та сільських рівнях не рідше одного разу на два місяці, щоб налагодити ефективну співпрацю між поліцією та місцевою владою. На таких зустрічах обговорюється діяльність поліції, визначаються поточні проблеми та вибираються найбільш ефективні шляхи їх вирішення. Керівники територіальних управлінь поліції з метою підвищення авторитету та довіри населення до поліції систематично інформують громадськість про стан правопорядку, заходи, що вживаються для запобігання злочинів.

Крім того, поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та реалізації спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та підвищення ефективності виконання завдань поліції. Поліцейсько-громадська співпраця спрямована на виявлення та вирішення питань, пов'язаних з функціями поліції, та сприяння використанню сучасних методів підвищення ефективності та результативності такої діяльності. Поліція надає підтримку програмам юридичної освіти, просуває правові знання в навчальних закладах, засобах масової інформації та видавничій діяльності (ст. 89). Задекларовані основи взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування базуються на принципах відкритості та прозорості, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з населенням на основі партнерства тощо.

Отже, положення вищезазначених законодавчих актів чітко визначали шляхи взаємодії між поліцією та органами місцевого самоврядування.

Водночас органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Перш за все, ця роль полягає у реалізації власних повноважень шляхом створення відповідної поліції та створення умов для функціонування громадських організацій з охорони громадського порядку та державного кордону; по-друге, у співпраці з центральним органом виконавчої влади - поліцією.

Список літератури

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрану.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?lang=en>.

УДК 349.2

Селецький О. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРЕМІЮВАННЯ ЯК РІЗНОВИД МАТЕРІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Однією з дієвих форм матеріального стимулювання працівників у покращенні виробничих показників є преміювання. Організація преміювання пра-

цівників є невід'ємною частиною сучасної системи матеріального стимулювання. Преміювання запроваджується для посилення матеріальної зацікавленості працівників у виконанні і перевиконанні виробничих планів, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва, поліпшення якості продукції, послуг і економії сировини і матеріалів.

Премія – це винагорода за працю, яку відносять до додаткового її стимулювання. Преміювання входить до системи додаткової заробітної плати і виконує функції забезпечення зацікавленості працівників у результатах праці. Тобто, виплата премії має перспективний мотивуючий вплив на працівника.

До державних службовців як особливої категорії найманих працівників також застосовується згадана форма матеріального стимулювання. Правове регулювання виплати премій державним службовцям здійснюється на підставі Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [1], Типового положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів) [2], постанови Кабінету Міністрів України «Питання оплати праці працівників державних органів» від 18.01.2017 р. № 15 [3]. Зокрема, у Типовому положенні зазначається, що преміювання державних службовців проводиться з метою матеріального стимулювання високопродуктивної та ініціативної праці, підвищення її ефективності, якості, заінтересованості у досягненні її кінцевого результату та посилення персональної відповідальності державних службовців за доручену роботу або поставлені завдання.

Премії державним службовцям можуть встановлюватися за результатами роботи та щорічного оцінювання службової діяльності. Тож ч. 3 ст. 50 Закону України «Про державну службу» закріплює такі види премій:

1) премія за результатами щорічного оцінювання службової діяльності. Оцінювання результатів службової діяльності проводиться на підставі показників результативності, ефективності та якості, визначених з урахуванням посадових обов'язків державного службовця, а також дотримання ним правил етичної поведінки та вимог законодавства у сфері запобігання корупції, виконання індивідуальної програми професійного розвитку, а також показників, визначених у контракті про проходження державної служби (у разі укладення). За результатами оцінювання службової діяльності державного службовця йому виставляється негативна, позитивна або відмінна оцінка з її обґрунтуванням. Державні службовці, які отримали відмінні оцінки за результатами оцінювання службової діяльності, підлягають преміюванню (ч. 9 ст. 44 Закону) [1]. Розмір премії за результатами щорічного оцінювання службової діяльності встановлюється в однакових відсотках до посадового окладу для державних службовців відповідного державного органу, які отримали відмінну оцінку за результатами щорічного оцінювання в поточному році. Зазначена премія нараховується незалежно від фактично відпрацьованого часу у місяці, в якому вона виплачується [2];

2) місячна або квартальна премія відповідно до особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу. Однак варто наголосити, що законодавець закріпив певні обмеження щодо граничного розміру їх виплати. Так, загальний розмір таких премій, які може отримати державний службовець за рік, не повинен перевищувати 30 відсотків фонду його річного посадового окладу. Необхідно також зауважити, що у даному випадку конкретний

вид преміювання визначає керівник державної служби у державному органі залежно від особливостей виконання функцій і завдань державного органу;

3) місячна або квартальна премія за належне виконання умов контракту про проходження державної служби (у разі укладення). Щодо цього виду премій, то звертаємо увагу на наступне. По-перше, така премія передбачена лише Законом України «Про державну службу». Водночас як Типове положення [2] про неї навіть не згадує, на відміну від перших двох видів. По-друге, хочеться вірити, що законодавець все ж таки помилково не встановив обмеження щодо граничного загального розміру виплати цього виду премії, як це вже визначено для попереднього виду премій, а саме – не більше 30 відсотків фонду посадового окладу держслужбовця за рік. Враховуючи, що контракт про проходження державної служби може укладатися на строк аж до трьох років (ч. 8 ст. 31-1 Закону), то відповідно неврегульованість цього питання може призвести до виплат премій такій категорії державних службовців у необмежених розмірах. Це у свою чергу сприяє виникненню корупційних ризиків на державній службі. Тож, як бачимо, дана проблема є нагальною і потребує невідкладної правової регламентації.

Наразі законодавчо визначено, що фонд преміювання державного органу встановлюється в розмірі 20 відсотків загального фонду посадових окладів за рік та економії фонду оплати праці. Встановлення премій державним службовцям проводиться керівником державної служби в державному органі відповідно до затвердженого ним положення про преміювання, розробленого згідно з вищезгаданим Типовим положенням і погодженого з виборним органом первинної профспілкової організації (за наявності). Розмір премії державного службовця встановлюється керівником державної служби в державному органі шляхом видання відповідного наказу (розпорядження). Проте, як зауважує О.К. Любимов, на практиці у більшості випадків визначення розміру премії здійснюється саме керівником державного органу, який за власним переконанням здійснює визначення розміру премій підлеглим працівникам. У такому випадку ми не можемо виключати суб'єктивного ставлення до окремих державних службовців, а тому приймаючи рішення про визначення відсотку премії, керівником державного органу може використовуватись суб'єктивне ставлення до тих чи інших осіб, а отже не виключається ситуація заохочення одних і тих же працівників [4, с. 158].

Примітно, що Типове положення про преміювання державних службовців прописало певні критерії, що мають обов'язково враховуватись при визначенні розміру місячної або квартальної премії. Зокрема, це: 1) ініціативність держслужбовця у роботі; 2) якість виконання завдань, визначених положеннями про державний орган, самостійний структурний підрозділ, у якому працює державний службовець, його посадовою інструкцією, а також дорученнями керівництва відповідного державного органу та безпосереднього керівника державного службовця; 3) терміновість виконання завдань; 4) виконання додаткового обсягу завдань (участь у провадженні національних реформ, роботі комісій, робочих груп тощо) [2]. Окрім цього, Типовим положенням також деталізовано врегульовано порядок нарахування та виплати премій державним службовцям.

У ч. 8 ст. 52 Закону України «Про державну службу» визначено, що премія за результатами оцінювання службової діяльності та місячна або квартальна премія державним службовцям, які займають посади державної служби категорії «А», встановлюються суб'єктом призначення. Знову ж таки варто пі-

дтримати позицію О.К. Любимова, який наголошує, що критеріїв, якими варто керуватися на практиці при визначенні розміру премії такій категорії держслужбовців не визначено, а тому їх варто чітко передбачити на підзаконному рівні [4, с. 158]. Адже дійсно згадуване нами вище Типове положення про преміювання державних службовців встановлює порядок визначення розмірів, нарахування та виплати премій державним службовцям, які займають посади державної служби лише категорій «Б» і «В».

Окрім цього, О.К. Любимов вважає за доцільне встановити громадський контроль за нарахуванням премій державним службовцям категорії «А». На думку автора, досягти такого можливо шляхом створення реєстру отриманих премій державними службовцями категорії «А», в якому висвітлюватиметься не тільки розмір отриманої премії кожного окремого державного службовця, а й зазначатимуться підстави такого нарахування (особистий внесок), відповідно до розроблених критеріїв. Це забезпечить здійснення прозорого контролю за нарахуванням премій державним службовцям категорії «А», унеможливить здійснення суб'єктами призначення корупційних схем щодо здійснення оплати праці, а також кожна людина завдяки функціонуванню зазначеного реєстру зможе побачити особистий внесок окремого державного службовця в загальний результат роботи державного органу [4, с. 159].

Підводячи підсумок, варто відзначити, що преміювання державних службовців відіграють важливу роль в активізації їх професійної діяльності і мають на меті формування у них сумлінного відношення до праці. Однак на законодавчому рівні окремі питання у сфері виплати премій держслужбовцям все ж таки потребують удосконалення та суттєвого доопрацювання.

Список літератури

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 4. - Ст. 43.
2. Типове положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів), затверджене Наказом Міністерства соціальної політики України від 13.06.2016 р. № 646 (у редакції наказу Міністерства соціальної політики України від 06.05.2019 р. № 683) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0903-16#n13>.
3. Питання оплати праці працівників державних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 року № 15 // Офіційний вісник України. - 2017. - № 9. – Ст. 284.
4. Любимов О. К. Проблемні питання оплати праці державних службовців та напрямки їх вирішення / О. К. Любимов // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2018. – № 2 (36). – С. 154-162.

УДК 342.9

Стеченко К. Л., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Шестак Л. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАВООХОРОНЦЯМИ ЯК ЗАХІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ

На сучасному етапі розвитку Україна намагається побудувати розвинену правову державу й підняти рівень громадянського суспільства. Проте, на жаль,

спостерігаємо досить високий рівень злочинності, що тягне за собою вчинення протиправних дій, які становлять велику суспільну небезпеку для життя і здоров'я людини та посягають на її права й свободи. Одним із органів, на який покладено обов'язок захисту життя, здоров'я, прав громадян від протиправних посягань, є Національна поліція України, яка наділена правом застосовувати особливі заходи адміністративного припинення, зокрема – застосовувати вогнепальну зброю (далі –ВЗ), що завжди гостро сприймається суспільством, тому що, захищаючи одних, одночасно несе загрозу життю і здоров'ю інших. Це, по суті, порушує державну гарантію щодо особистої безпеки громадянина, адже «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Взагалі поняття «вогнепальної зброї» у науці тлумачать у широкому та вузькому значеннях. Отож, у широкому значенні – це всі види армійської зброї, артилерія, а також встановлені на бойову техніку збройні комплекси. Тобто все, чим укомплектовані спецпідрозділи поліції, які мають право застосовувати ВЗ. У вузькому значенні – це всі види табельної зброї, прийняті на озброєння поліцією.

Під застосуванням ВЗ правоохоронцями розуміють безпосереднє використання її вражаючих властивостей з метою ураження живої чи іншої цілі шляхом здійснення пострілу або в інший спосіб, залежно від механізму та принципу дії зброї.

Враховуючи те, що застосування ВЗ правоохоронцями є крайнім, найбільш тяжким та суспільно-небезпечним заходом адміністративного припинення, випадки та підстави її застосування чітко регламентуються законними та підзаконними нормативними актами (зокрема, Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, Пам'ятка про порядок застосування вогнепальної зброї). Проте, основним нормативно-правовим актом є Закон України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015 року.

Отож, стаття 46 даного Закону встановлює вичерпний перелік підстав застосування правоохоронцями ВЗ за таких обставин:

1.Для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю (можливим є тоді, коли нападник значно перевищує своєю фізичною силою потерпілого та коли він застосовує будь-які небезпечні для життя та здоров'я предмети);

2.Для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю (у випадку необхідної оборони осіб, що тягне за собою їх захист від реального суспільно-небезпечного нападу злочинця за допомогою, достатніх для негайного відвернення чи припинення посягання в даній обстановці, дій, які при цьому не перевищують межі необхідної оборони. Станом на січень 2020 року, зареєстровано 4 випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця [3]);

3.Для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4.Для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення (нині поширеними є захват та грабування як державних адмініст-

рацій, приміщень СБУ, Національної поліції і т.д., так і приватних підприємств, установ та приміщень. За статистикою Офісу Генерального прокурора, станом на січень 2020 року, в Україні здійснено 765 грабежів, 20580 крадіжок, 168 розбоїв, 4 випадки бандитизму та 7 випадків захоплення державних або громадських будівель чи споруд [3]);

5. Для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти (за Кримінальним кодексом України, тяжким є злочин, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років; особливо тяжким є злочин, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі [4]. Але застосування зброї, у даному випадку, є можливим лише тоді, коли при цьому не створюється загроза для оточуючих або вона є мінімальною);

6. Для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського (збройний опір – це застосування злочинцем ВЗ або інших вкрай небезпечних предметів, що протидіють правоохоронцям у здійсненні ними своїх безпосередніх службових обов'язків. Станом на січень 2020 року, зареєстровано 51 випадок вчинення збройного опору правоохоронцям [3]);

7. Для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського (на відміну від попередніх підстав застосування ВЗ правоохоронцями, де можливим є завдання шкоди здоров'ю або життю правопорушника, у цьому випадку, основним є саме зупинка транспортного засобу без завдання шкоди здоров'ю та життю його водію і пасажиром).

До безпосереднього застосування ВЗ, поліцейський зобов'язаний попередити особу про необхідність припинення протиправних дій та свій намір, у протилежному випадку, застосувати ВЗ на ураження. Проаналізуємо дослідження В.І. Маличевського, у якому здійснено психологічний аналіз ситуації застосування вогнепальної зброї на ураження (далі – ЗВЗУ), на основі проведеного тренінгу «Готовність до ЗВЗУ». У ньому брали участь 100 правоохоронців (50 з них – реально ЗВЗУ та 50 – ті, які ніколи не ЗВЗУ), які мали обрати фактори, що негативно впливають на ЗВЗУ. Найбільш впливовими та важливими було визнано соматично-психологічний (всеохоплюючий страх, жалість до себе і до злочинця, інтенсивне переживання, відчуття неможливості застосування проти людини зброї тощо) та морально-етичний (відчуття провини; відчуття того, що повинен побороти себе і все ж влучити в людину тощо) фактори. На другий план ними було висунуто професійний фактор та фактор відповідальності. Тому, В. І. Маличевський зробив висновок, що в процесі традиційного навчання з вогневої підготовки адекватні уявлення про безпосередню ситуацію ЗВЗУ у правоохоронців достатньою мірою не формуються і все залежить від їхньої свідомості [5].

Проте, законодавством визначено випадки можливості застосування ВЗ без попередження, а саме: при спробі особи, яку затримує поліцейський із ВЗ в

руках, наблизитися до нього чи доторкнутися до зброї; у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням будь-яких засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей; якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу; якщо особа чинить збройний опір [2].

Також, чітко визначено підстави, за яких правоохоронцям категорично забороняється застосовувати ВЗ при виконанні службових обов'язків, зокрема:

1. В місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності (за ч. 9 ст. 46 Закону);

2. До жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо (за ч. 5 ст. 43 Закону).

Законність застосування ВЗ правоохоронцями встановлюється перевіркою, за якої визначається чи була завдана шкода необхідною в цій ситуації, чи припинення відповідного нападу можна було уникнути, використовуючи інший менш тяжкий захід адміністративного припинення. Проте подальше встановлення законності застосування правоохоронцями ВЗ не виключає їхньої відповідальності за вчинені ними наслідки (наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або вбивства через необережність). Інколи може мати місце казус – ситуація, коли правоохоронець не бажав та не міг передбачити настання смерті, але в результаті його дій настала смерть потерпілого. У більшості випадків, при проведенні перевірки законності застосування ВЗ, довести наявність казусу, який виключав би кримінальну відповідальність правоохоронця, неможливо.

Отже, застосування вогнепальної зброї правоохоронцями є крайнім заходом адміністративного припинення, який є легітимним лише в разі чіткого дотримання відповідного законодавства та коли іншими засобами забезпечити право людей на життя і здоров'я неможливо. Підстави можливості та заборони її застосування чітко регламентуються законодавством, адже недотримання встановлених вимог, перевищення повноважень, або навпаки незастосування зброї за необхідних умов, може призвести до трагічних наслідків, за які правоохоронці притягуються до кримінальної відповідальності. Тому вважаємо за необхідне, поліпшити чинне законодавство в питанні застосування ВЗ та уникнути наявних прогалин у ньому.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#n4976>.

2. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Статистична інформація за 2020 рік (за даними Офісу Генерального прокурора). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Малічевський В. І. Психологія застосування вогнепальної зброї на ураження: деякі соціокультурні та практичні аспекти. Наукові записки. 2001. Вип.2. С. 191-195.

УДК 347.73:336.76

Трущенко А. А., студентка гр. КПП-173

Науковий керівник: Козинець І. Г., старший викладач кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ ДЕФОЛТУ ДЕРЖАВИ

Будь-яка країна в сучасних реаліях має певну заборгованість, як внутрішню, так і зовнішню, її збільшення і неможливість держави розраховуватися по своїх зобов'язаннях може призвести до її банкрутства та проголошення дефолту.

Термін «дефолт» англійського походження: «default», що означає «невиконання обов'язків». Думки вітчизняних і західних науковців щодо визначення поняття дефолту та відповідної кількості історичних подій, які можна трактувати як дефолт, суттєво різняться. На жаль, точного визначення дефолту не існує. У широкому сенсі дефолт - це невиконання боргових зобов'язань, часто з причини банкрутства позичальника. Дефолт держави, або суверенний дефолт - це нездатність держави розплатитися із зовнішніми і внутрішніми боргами.

Експерт МВФ А. Спілімберго дає таке визначення дефолту: він відбувається, коли заборгованість з основної суми або відсотках по зобов'язаннях перед комерційними кредиторами в загальній сумі зовнішнього боргу країни перевищує 5%, або коли реструктуризація боргів відбувається за згодою з комерційними кредиторами [1].

Рейтингове агентство Moody's визначає дефолт з настанням трьох подій:

- 1) пропущений або відкладений платіж відсотка і / або суми основного боргу, включаючи платежі, здійснені у відповідний період з затримкою;
- 2) банкрутство або інші види обмежень у господарській діяльності (наприклад накладені регулятором), що перешкоджають здійсненню платежу;
- 3) здійснення нерівноцінного обміну в разі, коли емітент пропонує кредитору новий цінний папір або пакет цінних паперів на суму, меншу суми початкового боргу, або обмін, який має своєю очевидною метою уникнення дефолту емітентом [2].

Отже, у випадку дефолту держава, юридична або фізична особа стають неплатоспроможними, вони не виконують боргові зобов'язання у встановлений термін; порушують умови випуску цінних паперів, отримання кредитів й інших угод щодо залучення грошових коштів.

Розрізняють такі види дефолту: суверенний, корпоративний, технічний, перехресний [3].

Найбільш небезпечним є суверенний дефолт, тому що він відрізняється масштабною, оскільки виплати неможливі великій кількості людей, і відсутністю державної юридичної підтримки. Суверенний дефолт передбачає неспроможність держави, що заборгувала, виконувати свої грошові зобов'язання.

В економічній літературі де-юре суверенним дефолтом вважається ситуація, при якій держава не виконує в покладений термін у повному або частковому обсязі свої зобов'язання перед кредиторами по погашенню боргів і (або)

сплату відсотків по ним. Підставою суверенного дефолту може бути як суверенна неплатоспроможність, так й анулювання зовнішнього боргу.

Де-факто до дефолту можна віднести і ситуацію, при якій держава, не маючи можливості розплатитися за внутрішнім боргом, «інфлірує» його, в результаті чого кредитори (позикодавці) отримують менший реальний дохід.

Головною причиною дефолту є невідповідність витрат і прибутків. До дефолту держави може призвести економічна криза, яка тягне за собою розбалансування державного бюджету, також незбалансована політика нарощування внутрішньої і зовнішньої заборгованості; різке зниження прибутковості бюджету при зростанні його витрат, в наслідок чого держава повинна брати кредити в міжнародних кредитних організаціях, тим самим збільшуючи зовнішній борг. Причиною дефолту може бути і різка зміна внутрішньополітичного курсу з відмовою виплати боргів. Крім цього, можуть виникати різні форс-мажорні обставини, такі як війна, світова криза тощо.

Наслідками дефолту є неплатоспроможність держави, яка, у свою чергу, призводить до негативних наслідків, таких як зниження фінансового рейтингу, авторитету країни й національного бізнесу, позбавлення можливості отримати дешеві кредити з низькою ставкою, відтік інвестицій, неможливість отримати міжнародну допомогу; відбувається девальвація національної валюти, збільшення ціни на імпорт, арешт іноземних активів держави тощо.

Наслідками для звичайних громадян є скорочення соціальних державних програм, скасування або обмеження пільг і соцвиплат, значне підвищення цін, масове безробіття, зростання злочинності тощо.

Наслідки для господарюючих суб'єктів: звільнення більшості співробітників, квоти на міжнародну торгівлю, відтік інвестицій, неможливість кредитування бізнесу, масове закриття малого і середнього бізнесу, стрімке зниження купівельної спроможності громадян тощо.

Головним наслідком дефолту є неспроможність держави і бізнесу брати у достатньому обсязі кредити на зовнішніх ринках, внаслідок чого залишається чи не єдиний шлях наповнення бюджету – друк грошей (емісія), що в таких умовах призводить до гіперінфляції та ще більшого погіршення економічного становища. Наслідки технічного дефолту держава долає за 2-3 роки, із повним бороться до 10 років і навіть більше.

За останні 40 років у світі відбулося кілька десятків суверенних дефолтів за зобов'язаннями перед іноземними кредиторами. Серед них найбільші (понад \$ 1 млрд.) відбувся в Мексиці в 1982р., Бразилії в 1987 р., Росії в 1998 р., Еквадорі в 1999 р., Аргентині в 2001 р. [4].

Дефолт є проблемою не тільки країни, яка його зазнала, страждають і держави-кредитори. Також може статися обвал фінансових ринків і міжнародна економічна криза.

Але, як зазначають спеціалісти, дефолт може мати й позитивні моменти, а саме: перебудова економіки країни, яка знаходячись в ізоляції від імпорту й зовнішніх інвестицій, шукає внутрішні джерела фінансування. Також починають більш ефективно витратитись бюджетні кошти. Кредитори, щоб не втратити все, погоджуються на реструктуризацію боргів, більш довгі виплати або відмовляються від відсотків. Неконкурентноспроможні компанії зазначають

краху, залишаються найсильніші. Таким чином, дефолт – надзвичайно болючий процес, але він необхідний для оздоровлення економіки.

На сьогодні в Україні склалася надзвичайно важка економічна ситуація, яка обумовлюється зовнішніми і внутрішніми факторами і може мати катастрофічні наслідки у політичній, соціальній, фінансовій, банківській і виробничій сферах. За період незалежності Україна мала два випадки дефолту – у 1998 і 2000 роках. Розмови експертів про можливість дефолту України знову почалися, коли набирала оберти світова фінансова криза. За даними агентства Bloomberg у 2011 році Україна потрапила до списку 18 країн, яким загрожує дефолт.

У 2016 році знову заговорили про дефолт України, у цьому стані країна залишається і до цього дня. Валовий зовнішній борг України на кінець 2019 року зріс у порівнянні з минулим роком на \$7,029 мільярдів (6,1%) – до \$121,739 мільярдів. Як відзначили в НБУ, щодо ВВП борг України становить 78,6% [4].

Дискусії про оголошення дефолту виникають в Україні регулярно. Утім, до конкретних рішень вони ще жодного разу не призводили. У березні 2020 року тему знову актуалізував депутат «Слуги народу» О. Дубінський, який повідомив про нібито відмову Міжнародного Валютного Фонду давати Україні новий кредит і заявив, що у зв'язку з цим у травні можливий дефолт.

Різне знецінення гривні, пікові виплати України за зовнішнім боргом, падіння фондових ринків і розмови про початок нової світової економічної кризи лише посилюють побоювання щодо реалістичності такого сценарію.

У Національному банку у відповідь на поновлення дискусій про дефолт запевняють, що жодних підстав для цього немає. Попри усі проблеми, українська економіка нині почувається набагато краще, ніж під час кризових 2008 і 2014 років і що наразі в економіці України немає таких дисбалансів, які були тоді, коли країна увійшла в кризу 2008 року, наприклад, з інфляцією у 22% і з дефіцитом поточного рахунку майже 10%. Зараз дефіцит 2% і інфляція 2%. Крім того, немає таких проблем в банківській системі і в енергетичному секторі, які були в 2014 році [5].

Отже, чітко визначеного в нормативно-правових актах поняття дефолту не існує, воно визначається і досліджується науковцями, правниками, крім того, дослідники наводять класифікацію дефолту, спираючись на власні дослідження та міжнародний досвід. Дефолт являється надзвичайно негативним явищем і має велику кількість негативних наслідків, але назвати його суто негативним явищем не можна, оскільки він має й певні плюси, які можуть дати поштовх для нового шляху розвитку держави.

Список літератури

1. Антоненко О. І. До питання сутності та наслідків суверенного дефолту. Бізнес Інформ. 2012. № 9. С. 74-77. URL: [//nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_12) (дата звернення: 28.04.2020).
2. Moody's Global Credit Research. Sovereign Default and Recovery Rates, 1983-2007. URL: <https://www.moody.com/sites/products/DefaultResearch/2007100000482445.pdf> (дата звернення: 30.04.2020).
3. Загородній А., Вознюк Г., Смовженко Т. Фінансовий словник. 3-тє вид. К. : Т-во «Знання», 2000. 587 с.
4. Гіперінфляція і втрачені десятиліття: чим Україні загрожує дефолт. URL : <https://prm.ua/giperinfljatsiya-i-vtracheni-desyatilitta-chim-ukrayini-zagrozhuje-defolt/> (дата звернення: 30.04.2020).
5. Що таке дефолт і чим він загрожує. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-51944642> (дата звернення: 1.05.2020).

УДК 349.3

Чалкова І. Ю., студентка гр. СР-171

Науковий керівник: Чічкань М. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ДЕРЖАВНА ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Відповідно положень Основного Закону України наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. На основі таких базових положень формується та розвивається національне законодавство, визначаються його пріоритети та шляхи вдосконалення.

Слід визнати, що в сучасних умовах, якість та рівень системи соціального захисту має надважливе значення як для всього українського суспільства, так і для кожної окремо взятої особи. Право на соціальний захист проголошено та визначено у статті 46 Конституції, зокрема, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1]. Отже, Основним Законом передбачено право на соціальний захист, а також гарантії його забезпечення, однією з яких визначено загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Принципи, види та загальні правові засади загальнообов'язкового державного соціального страхування визначені Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування – Законом України від 14 січня 1998 року. Завданням вищезазначеного законодавства є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту, що включають право на забезпечення їх у разі хвороби, постійної або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин, необхідності догляду за дитиною з інвалідністю, хворим членом сім'ї, смерті громадянина та членів його сім'ї тощо. Залежно від страхового випадку передбачено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування;

страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України[2].

Таким чином, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є одним з видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а отже так само є конституційною гарантією права на соціальний захист.

Погоджуємося з тим, що будь-яка демократична держава повинна бути активним суб'єктом пенсійних правовідносин і не може самоусунутися від матеріального забезпечення своїх громадян у разі досягнення ними пенсійного віку, настання інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника, особливо тих, які своєю працею сприяли розвитку держави та суспільства.

Законодавчою основою пенсійного страхування став Закон України від 09.07.2003 року «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» розроблений відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Цим Законом визначаються принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим законом, а також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом. Зміна умов і норм загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється виключно шляхом внесення змін до цього Закону [2].

Цей Закон регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону [2].

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;
- права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

- солідарності та субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим законом;
- гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;
- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;
- цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [2].

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [2].

Результати аналізу реформування пенсійної системи в сучасних умовах суспільно-економічного розвитку свідчать про необхідність коригування процесів подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням соціально-економічного становища в країні. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо. Здій-

снення пенсійної реформи, насамперед державно-управлінського впливу на інституційну сферу (створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їхньої відповідальності тощо); соціально-економічній сфері (забезпечення ефективного розвитку економіки, фондового ринку, зменшення «тінізації» економіки тощо); у соціальній сфері (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо) [3].

Отже, в сучасних умовах, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є тим необхідним елементом у системі державних гарантій, який, за умов якісного правового регулювання, дозволить певному колу осіб реалізувати своє конституційне право на соціальний захист при настанні найбільш поширених соціальних ризиків.

Список літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Ст. 1, 3, 46 – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-в>.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] // Верховна Рада України; Закон від 09.07.2003 № 1058-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] // Верховна Рада України; Закон від 09.07.2003 № 1057-IV. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

УДК 342.95

Штаба Ю. С., студентка гр. КІР-171

Науковий керівник: Пузирна Н. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДОКАЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Реалізація прав, свобод та законних інтересів учасників адміністративного процесу за Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України) потребує значних зусиль усіх державних органів і в першу чергу органів, уповноважених законом на виконання завдань адміністративного судочинства. Основним змістом адміністративно - процесуальної діяльності є робота з доказами, а саме їх збирання, перевірка, оцінка, прийняття рішення та його обґрунтування.

Поняття доказів та проблеми доказування у адміністративному процесі розглядали у своїх працях такі українські вчені як, Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, В. П. Бахін, В. І. Бояров, Т. В. Варфоломеєва, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, В. С. Зеленецький, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Є. Г. Коваленко, І. П. Козаченко, В. С. Кузьмичов, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, М. В. Салтєвський, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та інші.

Згідно зі статтею 69 КАС України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів [1].

На думку А.Т. Комзюка, В.М. Бевзенка та Р.С. Мельника, можна зробити такі висновки про ознаки доказів:

- докази - це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність оспорюваних обставин;

- докази як відомості про факти являють собою відображення реальних фактів, є їх відтворенням, що дає змогу говорити про властивість цих фактів уже після того, як вони стали надбанням минулого;

- докази можуть бути представлені в різній формі. Так, фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи, можуть бути отримані (встановлені) судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб і їх представників, показань свідків, письмових та речових доказів, висновків експертів;

- докази отримуються у встановленій процесуальним законом формі. Недотримання (порушення) форми отримання доказів зумовлює те, що вони під час вирішення судом справи не будуть братись до уваги;

- докази, які використовують для прийняття об'єктивного, повного й законного рішення в адміністративній справі, мають відповідати певним вимогам, тобто докази мають бути належними та допустимими;

- жоден доказ, який містить інформацію про предмет доказування (обставини публічно-правового спору), не має для суду наперед встановленої сили [2, с. 57].

До доказів в адміністративному судочинстві пред'являються ті ж вимоги, що і в інших процесуальних галузях: докази повинні бути законними, допустимими і належними.

Законність доказів передбачає, що докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги.

Належність доказів полягає у тому, що суд приймає лише докази, які містять інформацію щодо предмету доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень.

Допустимість доказів означає, що обставини, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору.

Тягар доказування в адміністративному судочинстві за загальним правилом розподіляється наступним чином: кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, якщо інший порядок розподілу обов'язків по доведенню не встановлено КАС України.

Такий порядок, наприклад, передбачено в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, в

яких обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову.

Це так звана «презумпція винуватості». Під цим поняттям в адміністративному судочинстві розуміють припущення, закріплене в КАС України, що визнає правомірним такий процесуальний порядок, відповідно до якого суб'єкт владних повноважень зобов'язаний довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності, подаючи суду необхідні докази (у тому числі й на вимогу позивача). Презумпція винуватості зобов'язує суб'єкта владних повноважень не лише довести законність свого рішення, дії чи бездіяльності, а й спростувати твердження позивача про порушення його прав, свобод чи інтересів. Презумпція винуватості є фактично додатковим засобом забезпечення верховенства права, оскільки позивачу може бракувати юридичної освіти чи необхідних правових знань, щоб кваліфіковано довести у суді правоту своєї позиції. Як правило, основна частина доказів у справі перебуває у відповідача, тому позивач може бути позбавлений можливості надати певні документи на підтвердження своїх вимог. Крім цього, громадянин може бути необізнаний з бюрократичним механізмом, властивим певному державному органу, тому він, як позивач, може не у повній мірі уявляти, які саме документи підтвердять його правоту у справі [3, с. 79].

Таким чином, враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, адже саме на їх основі ґрунтується повне, всебічне та об'єктивне з'ясування обставин кожної справи.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
2. Бевзенко В. М. Ознаки доказів / В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк, Р. С. Мельник // Юридична книга. 2013. №3. С.57-58.
3. Павленко Н. Г. Презумпція винуватості в адміністративному судочинстві / Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 78-79. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2016/23.pdf (дата звернення 14.05.2020).

УДК 342.9

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Шестак Л. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ ЯК АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Питання застосування заходів відповідальності чи здійснення превентивних чи інших заходів покарання щодо заняття проституцією в Україні є відк-

ритим. Проблема полягає у тому, що в суспільстві існує дві думки стосовно статусу проституції: перша – повна заборона проституції шляхом покарання через застосування заходів кримінальної або адміністративної відповідальності, тобто криміналізувати; друга – на законодавчому рівні дозволити проституцію, надати їй особливий статус, тобто декриміналізувати.

Говорячи про досвід нашої країни, слід зазначити, що українське законодавство ще не є в повній мірі усталеним щодо регулювання застосування заходів відповідальності за заняття проституцією. Проституція як протиправне діяння тривалий час регулювалася відповідно до Кримінального кодексу України, тобто особи піддавались кримінальній відповідальності, проте у 2006 році кримінальна відповідальність за проституцію трансформувалася в адміністративну відповідальність. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. (181-1) заняття проституцією - тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1]. Таким чином держава намагається захистити моральні засади суспільства. Слід визнати, що дана заборона не є дієвою, бо кількість порушень у даній сфері не зменшується.

Офіційно держава вживає заходи щодо попередження чи застосування покарань за заняття проституцією. Проте проституція вже давно знаходиться під неофіційним контролем («дахом») правоохоронних органів. Гроші від такого контролю поповнюють кишені чиновників і державних службовців, а не скарбницю держави [2, с. 29]. Як зазначають самі правоохоронці під час анонімних інтерв'ю, середній «внесок» по м. Києву з «шалману» складає близько 20 тисяч гривень на місяць. 15-20 тисяч платить сутенер з траси, у якого працює 10 «дівчаток». Гроші надходять оперативним співробітникам або безпосередньо начальнику управління. У деяких випадках платять безпосередньо начальнику Департаменту по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України. Потім начальники розподіляють гроші між СБУ, прокуратурою, внутрішньою службою безпеки, щоб ті «закривали очі» на даний факт. Частина цих грошей потім спрямовується на «верхівки», аж до найвищих кабінетів у Міністерстві внутрішніх справ [3]. Це вказує на те, що наше законодавство не є досконалим щодо притягнення до відповідальності державних службовців.

Останнім часом значний розвиток отримала дитяча та підліткова проституція. Заняття проституцією підлітком – це неодноразовий (не менше двох разів) вступ дівчини, якій не виповнилося 18 років, у статеві стосунки за винагороду з особою чоловічої статі. Дослідження показують, що мотиви заняття проституцією, шляхи залучення до проституції дівчаток-підлітків можуть бути найрізноманітнішими: бажання вижити в складних економічних умовах; заробити гроші найбільш «простим» і легким способом; насильницькі дії батьків, які спонукають дівчинку до проституції; наслідування прикладу дорослих повій (матері, сестри, знайомих жінок), приклад подруг [4, с. 63-64]. Тому я вважаю, що було б доречно притягувати до адміністративної відповідальності і неповнолітніх осіб.

За різними даними кількість осіб, які працюють у цій сфері коливається від 43 до 80 тисяч [2, с. 29, 5]. Проте ці дані не слід вважати точними, бо кіль-

кість людей набагато більша, оскільки далеко не всі факти заняття проституцією відомі працівникам правоохоронних органів.

У різних країнах світу відношення до факту заняття проституцією різне. Хоча формально більшість країн-членів ЄС забороняють будь-яку «експлуатацію проституції», на практиці у більшості країн проституція регулюється, виходячи, зокрема, з інтересів забезпечення громадського порядку та охорони здоров'я [6, с. 460]. Статистика показує, що в країнах, де проституція легалізована, кількість осіб, які зайняті в даній сфері є значно більша. Наприклад, у Німеччині проституцією займаються більше 420 000 жінок і чоловіків. Також проституція легалізована у таких країнах як Австралія, Греція, Швейцарія, Ізраїль, Туреччина, Перу, Еквадор та ін. Є ряд країн, де проституція перебуває в обмеженій легалізації, тобто проституція не вважається злочином, але за законом караються дії, спрямовані на втягнення жінок до проституції. Таке законодавство запроваджене у Великій Британії, Бельгії, Канаді, Індії, Угорщині [6, с. 459]. В Україні адміністративні провадження за заняття проституцією можуть бути початі лише щодо жінок.

Проаналізувавши законодавче ставлення різних країн до проституції, можемо стверджувати, що боротьба з нею є малоефективною, бо, в першу чергу, проституція є проблемою не законодавчою, а суспільною. Надання сексуальних послуг є практикою різних країн і не залежить від економічного чи політичного становища. Хоча у країнах третього світу це явище є більш поширеним.

В Україні є пропозиції про повну легалізацію проституції. Так, у 2015 р. в Парламенті був зареєстрований законопроект, спрямований на регулювання проституції; у ньому також було зафіксовано визначення відповідного терміна, визначена діяльність повій та діяльність секс-закладів, визначені гарантії соціального захисту повій [7]. Проте такий проект не набрав відповідну кількість голосів, в наслідок чого його не було прийнято.

Неоднозначними є й позиції різних груп у суспільстві, щодо доцільності легалізації або посилення відповідальності за заняття проституцією. Так, у березні 2018 року в центрі Києва відбувся марш за легалізацію секс-послуг і скасування статті 181-1 КУпАП. Організаторами акції виступили БО «Всеукраїнська Ліга «Легалайф» та МБФ «Альянс громадського здоров'я», які побували біля будівель Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Адміністрації президента України з гаслами «Свободу секс-працівникам!» і «Робота, а не злочин!» [8]. Проте не всі прийняли таку подію з радістю. Так, негативно на неї відреагувала Коаліція протидії торгівлі жінками. Тобто думки з приводу статусу проституції в суспільстві розходяться.

З одного боку, заняття відповідним видом діяльності не є корисним для суспільства. Адже сприяє поширенню різних хвороб, розтлінню неповнолітніх, криміналізації внаслідок примушування до вступу в статевий зв'язок тощо.

Особа, яка займається проституцією може бути носієм тяжких захворювань. Тому виникає питання про доцільність якщо не декриміналізації проституції, то хоча б мінімального контролю з боку держави за діяльністю осіб, що надають відповідні послуги.

Таким чином, можна стверджувати, що питання відповідальності за заняття проституцією є актуальним в українському суспільстві. Варто виділити

ряд проблем, що виникають у цій сфері. По-перше, виходячи з того, що відповідним видом діяльності займаються особи, які не досягли повноліття, доцільно передбачити можливість застосування заходів адміністративної відповідальності за ст. 181-1 КУпАП і до неповнолітніх та внести відповідні зміни у ст. 13 Кодексу.

По-друге, на сьогодні суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 181-1 КУпАП визнаються лише жінки, хоча фактично відповідним видом діяльності займаються й особи чоловічої статі. У зв'язку з цим суб'єктом даного правопорушення варто визнати й чоловіків.

По-третє, суми штрафних санкцій, які передбачені за заняття проституцією є однозначно недостатніми для покарання порушників та припинення відповідних протиправних проявів.

По-четверте, варто передбачити в законодавстві ряд примусових превентивних заходів до осіб, які затриманні за заняття проституцією, зокрема: проведення виховних бесід, обов'язковий медичний огляд тощо. Це дозволить не лише попереджати правопорушення, але й вивчати реальні причини та умови, що сприяють його вчиненню, та застосовувати більш дієві заходи щодо припинення правопорушення, передбаченого ст. 181-1 КУпАП.

Список літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 2264-VIII / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
2. Габрелян А.Ю. Проституція в сучасних українських реаліях. Новий погляд на проблему. Економіка, фінанси, право 12'2016. 28-32 с.
3. Как в МВД крышуют проституцию: стали известны суммы «взносов» по Киеву [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу до ресурсу: http://antikor.com.ua/articles/95799-kak_v_mvd_kryshuju_prostitutsiju_stali_izvestny_summy_vznosov_po_kievu.
4. Мінц М.О. Соціологія девіантної поведінки: проституція. Наукові праці. Соціологія : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв. Том 103. Випуск 90. 2015. 61-65 с.
5. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія / Д. О. Назаренко. Х. : Діса плюс, 2013. С. 211
6. Снісаренко К.С. Декриміналізація проституції в Україні: «за і проти». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ № 4. 2012. 458-463 с.
7. «Про регулювання проституції та діяльності секс-закладів»: Законопроект від 18.09.2015 р. № 3139 [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56559
8. Під МВС збиралися прибічники і противники легалізації проституції: фоторепортаж. [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу https://dt.ua/UKRAINE/pid-mvs-zbiralisya-pribichniki-i-protivniki-legalizaciyi-prostituciyi-fotoreportazh-304384_.html.

УДК 346.5:346.91

Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцентка кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУДОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН І СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Громадяни України протягом років є свідками чисельних порушень дозвільного законодавства у сфері господарювання, коли недобросовісні підприємці та окремі фізичні особи / групи осіб самовільно проводять будівельні роботи, заготовляють деревину, видобувають корисні копалини або вчиняють порушення будівельного, екологічного та іншого законодавства в процесі реалізації прав за виданими їм дозвільними документами. Захист прав та інтересів громадян, які потерпають від таких правопорушень, не завжди є ефективним.

Дослідження судової практики останніх років дозволяє стверджувати, що більш високою є ймовірність захисту прав потерпілих осіб у судах цивільної юрисдикції, ніж в адміністративних або господарських судах. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду фактично визнавав право сусідів позиватися стосовно самочинного будівництва (перебудови) у багатоквартирному будинку (справа № 642/6010/16-ц, постанова від 29 січня 2020 р.); Велика Палата Верховного Суду не заперечила право співвласника однієї з квартир у будівлі на захист його порушених культурних прав як члена громади м. Львова шляхом подання позову до архітектурно-будівельної інспекції про визнання протиправною й скасування реєстрації декларації про готовність до експлуатації іншої квартири в будинку (постанова від 19 червня 2019 р. у справі № 813/4993/15). За останні роки аналогічних прикладів в адміністративному чи господарському судочинстві значно менше, можна навіть стверджувати, що вони є поодинокими. Наприклад, постанова ВС від 10 січня 2019 р. у справі №826/4177/14, постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 11 червня 2019 р. у справі № 826/9175/1.

Більш показовою для аналізованої категорії судових спорів є позиція адміністративних судів, напрацьована ще Вищим адміністративним судом України, яка продовжує застосовуватися судами адміністративної юрисдикції, Верховним Судом. У постанові ВАСУ від 27 вересня 2017 р. у справі № К/800/18824/17 за позовом до ДАБІ України про визнання протиправним та скасування дозволу на виконання будівельних робіт суд визнав, що з огляду на суб'єктний склад учасників правовідносин, що виникли у зв'язку з видачею дозволу на виконання будівельних робіт, юридичні права та обов'язки такий дозвіл створює безпосередньо для замовника робіт. Позивач не є учасником правовідносин, які виникли у зв'язку з отриманням дозволу, безпосередньо для позивача оскаржений дозвіл не створює жодних суб'єктивних прав та

обов'язків. Тому він не має права на захист у той спосіб, який зазначено в позовній заяві [1]. Розглядаючи справу № 809/437/17 за позовом Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» до Управління екології і природних ресурсів Івано-Франківської обласної державної адміністрації про визнання протиправною бездіяльності відповідача щодо не вчинення дій для анулювання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, визнання протиправним та скасування дозволу на викиди (постанова КАС у складі Верховного Суду від 30 жовтня 2018 р.), суд дійшов висновку, що суб'єктом звернення до суду з позовом про анулювання документа дозвільного характеру може виступати відповідний дозвільний орган, але не інші суб'єкти.

Загалом судова практика засвідчує суперечливе ставлення Верховного Суду до питання про можливість судового захисту інтересів громадян та юридичних осіб, які не є учасниками дозвільних відносин у сфері господарювання, від порушень зі сторони учасників цих відносин, а також інтересів господарюючих суб'єктів, які претендують на отримання дозвільних документів, що видаються іншим підприємцям. За нашим спостереженням, це є результатом:

1) ігнорування законного інтересу потерпілих громадян як предмета процесуального захисту або неоднозначного тлумачення поняття інтересу, що підлягає судовому захисту, в конкретних судових справах (частіше суди акцентують на недоведеності фактів порушення прав позивачів, не обговорюючи можливого порушення інтересів);

2) невизнання домагання позивачів (суб'єктів господарювання) отримати дозвільний документ предметом судового захисту у справах про скасування дозвільних документів, виданих іншим особам. Достатньо показовою в цьому відношенні є постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28 листопада 2018 р. у справі № 910/1738/18: позивачу було відмовлено у видачі дозволу на користування тією ділянкою надр, на яку отримав дозвіл відповідач, тому суд відмовив у визнанні відповідного спеціального дозволу на користування надрами недійсним.

Суди неоднозначно розуміють і тлумачать поняття інтересу, який підлягає юрисдикційному захисту. При цьому завданнями і господарського, і цивільного, й адміністративного судочинства закон визнає захист не тільки прав, а й інтересів фізичних і юридичних осіб (ч. 1 ст. 2 КАСУ, ч. 1 ст. 2 ЦПК, ч. 1 ст. 2 ГПК). Цивільний кодекс України (ч. 2 ст. 15) закріплює право на захист інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Право на захист законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів також передбачається у Господарському кодексі України (ст. 20).

Поняття інтересу (законного інтересу, охоронюваного законом інтересу) достатньо глибоко досліджено в науках цивільного права та цивільного процесуального права (наприклад, такими вченими, як Гурвич М.А., Малєїн Н.С., Грибанов В.П., Малько О.В., Кройтор В.А., Тихомиров Ю.О., Михайлов С.В., Гетманцев М.О., Венедіктова І.В., Ромовська З.В., Чепис О.І.). Дослідники пропонують численні визначення інтересу / законного інтересу, його класифікації, ознаки. Частково їх напрацювання знайшли своє втілення і в правових позиціях Верховного Суду та Конституційного Суду України про законний інтерес (рішення КСУ від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, постанова Верховного

Суду від 20 лютого 2019 р. у справі № 522/3665/17). За дослідженням Венедіктової І.В. [2, с. 121], визначення інтересу, надане КСУ, не зовсім відповідає доктринальним думкам, висловленим в науковій літературі, які в свою чергу, є також неоднозначними і дискусійними.

До прикладу, КСУ визначив інтерес як прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом. У науці цивільного права висловлюється, серед інших, аналогічний підхід до розуміння інтересу - як прагнення суб'єкта задовольнити соціально-економічні потреби, як простий юридичний дозвіл здійснювати в процесі реалізації юридично значимі дії [3, с.130-131]. Однак більш вірною й обґрунтованою видається позиція Ромовської З.В. про те, що інтерес створює його носію можливість діяти певним чином, претендувати на поведінку певної особи. Тому інтерес виникає, реалізується і припиняється тільки як суспільне відношення, а також він є передумовою виникнення, розвитку та припинення суб'єктивного права [4, с.75]. Низка дослідників також указує на те, що інтерес здійснюється для досягнення соціальних благ [5, с.162], або являє собою своєрідну спонукальну потребу, яка змушує потенційного учасника відповідних правовідносин діяти певним чином задля фактичної реалізації свого прагнення отримати конкретне благо [6, с.39], або своєю суттю має бажання суб'єкта бути учасником суспільного відношення, що опосередковує вигідне оптимальне задоволення потреби [7]. У числі ознак охоронюваного законом інтересу вказується на його допустимість лише в суспільних відносинах, і те, що він є передумовою виникнення, розвитку та припинення суб'єктивного права [8, с. 149-150].

Варто зауважити, що означені характеристики інтересу знайшли відображення у правовій позиції Верховного Суду про законний інтерес, який підлягає судовому захисту в адміністративному судочинстві. У постанові Верховного Суду від 20 лютого 2019 р. у справі № 522/3665/17 вказується на пов'язаність законного інтересу з конкретним матеріальним або нематеріальним благом та його визначеність; Верховний Суд розуміє інтерес як певне прагнення (домагання правового характеру), спрямоване на конкретне матеріальне чи нематеріальне благо.

Застосовуючи викладені наукові висновки, варто визнати, що прагнення суб'єктів господарювання отримати дозвільний документ може захищатися у такий спосіб, як скасування (визнання протиправним) дозвільного документа, отриманого іншим суб'єктом стосовно того ж об'єкта. Важко визнати відсутність інтересу такого суб'єкта господарювання в набутті дозвільного документа за обставин, коли стосовно бажаного об'єкта дозвільний документ уже видано, у той час як позивачу було в цьому відмовлено або його заява залишена без розгляду. Очевидним є той факт, що за наявності виданого дозвільного документа інший суб'єкт господарювання не може на нього претендувати, а значить, що і свій інтерес у набутті відповідного права на господарську операцію за дозвільним документом він не зможе реалізувати без попереднього скасування виданого дозвільного документа.

Крім того, достатньо контраверсійною видається ситуація, коли дозвільний орган неправомірно видав дозвільний документ, але з причин подання позову про скасування останнього конкурентом володільця дозвільного докуме-

нта, а не цим органом, документ залишається в силі. У подібних ситуаціях дозвільний орган, як і володілець дозвільного документа, не будуть заявляти позов про скасування виданого дозвільного документа. Логічним є питання про те, які ж суб'єкти і на яких підставах, з огляду на позицію Верховного Суду, можуть зупиняти протиправні дії осіб, які неправомірно отримали дозвільні документи. На жаль, прикладів ефективного захисту прав громадян в аналізованих ситуаціях судова практика не демонструє (крім сфери екології, що є предметом окремого дослідження). Як наслідок, у таких випадках незахищеним залишається і приватний інтерес окремих громадян чи підприємців, і публічний інтерес у забезпеченні правового господарського порядку.

На нашу думку, судова система має сприйняти напрацьоване в науці розуміння інтересу як прагнення до користування певним соціальним благом і більш коректно послуговуватися ним при вирішенні спорів, які виникають у дозвільних відносинах у сфері господарювання. Тим більше, що Верховний Суд використав його при розробці правової позиції про зміст законного інтересу, який захищається адміністративним судом.

Список літератури

1. Губська О.А. Судова практика у спорах, пов'язаних з самовільним будівництвом. Будівельне право: проблеми теорії і практики [зб. наук. пр.]. Київ-Тернопіль: 2017. Матеріали Першої наук.-практ. конф. (Київ, 3 листопада 2017 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. «Бескиди», 2017. 236 с. С. 87-97.
2. Венедіктова І.В. Цивільно-правові способи захисту охоронюваних законом інтересів. Форум права. 2011. № 2. С. 121-126. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11vivozi.pdf>.
3. Чепис О.І. Охоронюваний законом інтерес в цивільному праві: поняття та структура. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 1. С. 129-134.
4. Ромовская З.В. Судебная защита охраняемого законом интереса. Вестник Львовского университета. 1983. Вып. 22. С. 72-81.
5. Бабецька І.Я. Законний інтерес та охоронюваний законом інтерес як різновиди інтересу в цивільному праві України. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право. 2016. № 2 (14). С. 158-164.
6. Гетманцев М.О. Категорія «інтерес» у цивільному процесуальному праві. Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 38-42.
7. Лучина С.В. Взаимодействие субъектов, обладающих тождественными материально-правовыми интересами в гражданском процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2001. 28 с.
8. Венедіктова І. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. Приватне право. 2013. № 1. С. 146-158.

УДК 346.9

Войтов А. П., студент гр. ЗМППрп-181

Науковий керівник: Колодій І.М., к.ю.н., доцентка, зав. кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПОРЯДКУ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Порядок захисту права на ділову репутацію суб'єктів підприємницької діяльності виявляє правові проблеми, вирішення яких має значення не залежно від того, яким саме чином було порушено право на ділову репутацію зазначених суб'єктів, і від того, які цивільно-правові способи попередження правопо-

рушення використовуються. Ці проблеми постають поряд із тими, що стосуються ключових понять у відповідній сфері і підстав відповідальності за порушення досліджуваного нематеріального блага.

Так, наприклад, детального розгляду заслуговує питання щодо строків позовної давності по вимогам щодо захисту права на ділову репутацію суб'єктів підприємницької діяльності. У ч. 2 ст. 258 Цивільного кодексу закріплено правило, відповідно до якого позовна давність в один рік застосовується до вимог про спростування недостовірної інформації, поміщеної засобами масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня розміщення цих відомостей у ЗМІ або від дня, коли особа дізналась чи могла дізнатися про ці відомості. Закріплення зазначеного положення безсумнівно заслуговує позитивної оцінки.

Логіка необхідності присутності в цивільному законодавстві трьох самостійних запропонованих у нашому дослідженні складів правопорушення зобов'язує задуматися про строк позовної давності, який є найбільш доцільним для кожного з них.

Судові розгляди справ про цивільно-правову дифамацію (поширення відомостей, що не відповідають дійсності, і принижують честь, гідність або ділову репутацію суб'єкта підприємницької діяльності) і дезінформацію (поширення неправдивих відомостей, які не паплюжать особу) передбачають визначену роботу з встановлення істини по питанню про достовірність розголошених відомостей. І, думається, чим менше часу на момент перенесення спору до судової зали пройде від події, яка слугувала його підставою, тим об'єктивніше спір буде розглянуто. До того ж, після того як інформація була зроблена надбанням громадськості, негативні наслідки навряд чи заставлять себе довго чекати, - немає причин затягувати і з захистом від порушення, інше може слугувати свідченням недобросовісності позивача, необхідна також і підстраховка відповідача від невинувато довшотривалого знаходження під загрозою пред'явлення позову.

Правило про річний строк позовної давності за вимогами, пов'язаними з поширенням недостовірної інформації в ЗМІ, здатне дисциплінувати суб'єкта захисту, зберегти відповідача в особі ЗМІ від можливих зловживань з боку позивача, стимулювати типове упорядковане ведення внутрішньої документації в ЗМІ і не викликає нарікань. Якщо ж дезінформація отримує поширення будь-яким іншим способом (розсилка листів, усне повідомлення на зборах публічно або декільком особам, констатація фактів в документах і т.п.) адекватним буде застосування загального строку позовної давності, оскільки тут розповсюджувачі відомостей, що не відповідають дійсності, не здійснюють як ЗМІ в якості основного виду діяльності безперервну подачу інформації суспільству, не відчують і характерних для ЗМІ труднощів по зберіганню об'ємних підтверджень розкритих даних. Говорячи про організації, які подають інформацію у вигляді документів, необхідно відмітити важливість відповідального відношення таких розповсюджувачів до змісту відомостей, які поширюються.

Таким чином, за вимогами, які випливають з оприлюднення будь-якої неправди (в нашому випадку інформації, яка шкодить діловій репутації суб'єктів підприємницької діяльності) доцільним видається встановлення загального трьохрічного строку позовної давності.

Що ж стосується дискредитації (умисного оприлюднення за відсутності громадського інтересу, відомостей, що паплюжать честь, гідність або ділову репутацію фізичної особи, навіть і відповідаючих дійсності), то тут немає необхідності змінювати загальне правило щодо непоширення позовної давності. Істинність поширеної інформації в такому випадку позивачем під сумнів не ставиться, тобто мета її звірки з обставинами реальної дійсності у суду відсутня. Все, що потрібно достовірно визначити, - це факт поширення відомостей, їх негативний характер і відсутність необхідності їх поширення з суспільно-корисною метою. За таких задач не виникає і описаних вище перешкод, з якими необхідно мати справу при дифамації і дезінформації.

Вжиття заходів щодо забезпечення позову, пов'язаного із захистом права на ділову репутацію суб'єкта підприємницької діяльності, у вигляді заборони (припинення) подальшого поширення спірних відомостей про заявника (припустимо, вилучення тиражу газети або журналу, в яких такі відомості опубліковані або табу на поширення сюжетів телеканалом), за обґрунтованості таких заходів припинення видається логічним і прийнятним. Теоретична обґрунтованість застосування забезпечувальних заходів по категорії справ, яка аналізується не викреслює питання щодо їх необхідності. Вилучення тиражу періодичного видання, затримка друку або призупинення надходження в продаж надрукованого матеріалу може на якийсь строк паралізувати діяльність ЗМІ, зачепити інтереси третіх осіб (наприклад, тих, які очікують виходу конкретного номеру журналу з важливою для них інформацією). Такі заходи можуть призвести до колосальних збитків відповідача, а, як відомо, заходи по забезпеченню позову повинні бути співрозмірними вимогам, які були заявлені позивачем. Тому не можна обійтись без прискіпливого розгляду того, як виглядають забезпечувальні заходи в розрізі обставин, які склались. Безпроблемне забезпечення позову представимо у вигляді вилучення тиражу (затримки друку, надходження до продажу) буклетів або листівок, присвячених виключно матеріалам, які оспоруються позивачем. Не пов'язане з ризиком істотних збитків і гальмуванням процесу випуску ЗМІ тимчасове неприйняття спірного тексту до друку, однак малоімовірно, що про його зміст стане відомо на таких ранніх стадіях підготовки дифамації або дезінформації.

Особливого значення набувають на сьогодні положення міжнародних правових актів щодо рівності приватних і публічних інтересів в сфері поширення інформації, подібні до тих, які закріплені в ст. 10 Європейської конвенції: «Кожний має право вільно виражати свою думку. Це право включає свободу притримуватися своєї думки і свободу отримувати і поширювати інформацію і ідеї без будь якого втручання з боку публічної влади і незалежно від державних кордонів. <...> Здійснення цих свобод, яке накладає обов'язки і відповідальність може бути пов'язане з певними формальностями, умовами, обмеженнями або санкціями, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві», а саме, з метою «захисту репутації чи прав інших осіб, попередження поширення інформації, отриманої конфіденційно».

Свобода не може не мати меж, не даремно французький юрист і філософ Шарль-Луї Монтеск'є визначав її як право робити все, що не заборонено законами, а Матіас Клаудіус (німецький письменник і журналіст) – як право робити все, що не нашкодить іншим [1, с. 487-488].

Конституція України, з одного боку, гарантує свободу думки, слова і масової інформації, і накладає заборону на цензуру, примушування до відмови від своїх думок і переконань, утверджує право кожного вільно шукати, отримувати, передавати і поширювати інформацію будь яким способом, не забороненим законом, а з іншого боку, – виступає гарантом недоторканості особистого життя, особистої і сімейної таємниці, захисту честі та гідності, таємниці листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних і інших повідомлень. Тому, уявляється, важко дотримати балансу між зазначеними правовими настановами.

На думку О.В. Мананнікова журналіст не зобов'язаний завжди зберігати нейтралітет, а навпаки, може і повинен висловлювати свою точку зору, при цьому збереження інституту свободи слова можна забезпечити лише при державному захисті незалежних ЗМІ [2, с. 86]. Думається, однак, що суворе спостереження за достовірністю відомостей, які поширюються будь якими суб'єктами (в тому числі і ЗМІ) є необхідним як в інтересах осіб, так і в інтересах самого суспільства; тут складно проявити солідарність з автором, який називає відповідний контроль надмірним або лишнім [2, с. 87].

Отже, особа, яка прийняла рішення формувати громадську думку шляхом оприлюднення тієї чи іншої інформації, реалізуючи законне право, бере на себе також і відповідальність за недопущення введення в оману більшості громадян і заподіяння кому небудь шкоди. Від представників преси як від майстрів своєї справи, спеціалістів у відповідній сфері виправдано вимагати не менш, а можливо, навіть і більш відповідального підходу до верифікації інформації, яка буде поширена; бажання подати сенсацію не може виправдати зневагу етичних, професійних і, насамкінець, правових норм.

Список літератури

1. Борохов Э. Энциклопедия афоризмов (Мысль в слове). М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998. 720 с.
2. Мананников О.В. Пределы свободы печати: правовые аспекты. Журнал российского права. 2010. № 4. С. 86-97.

УДК 347.61

Гапон К. С., Горошко О. О., студентки гр. СР-171

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Життя будь-якого соціуму неможливо уявити без сім'ї, адже загальновідомо, що сім'я є первинним осередком суспільства. Регулювання шлюбно-сімейних та пов'язаних з ними відносин у кожний період часу здійснювалося різними нормативно-правовими актами чи звичаями. На сьогоднішній день регулятором сімейних відносин виступає сімейне право. Провідним нормативно-правовим актом виступає Сімейний кодекс, який був прийнятий 10.01.2002 р.

Ухвалення Сімейного кодексу стало важливим етапом розвитку сімейного права в Україні. Метою нашого дослідження є визначення основних етапів становлення та розвитку сімейного права в Україні крізь призму розвитку правового регулювання шлюбно-сімейних відносин на території України.

Першим етапом розвитку та зародження сімейного права були часи Київської Русі. Для даного періоду насамперед є характерним монополне право церкви на освячення шлюбу: з прийняттям християнства церква стала осередком, який утвердив моногамний шлюб. Як зазначає Т. Красвітна, діяльність церкви брала за основу візантійські кодекси та постанови вселенських та помісних соборів, доповнені постановами руських князів, у яких чітко зазначалися базові морально-етичні орієнтири. Варто звернути увагу на твердження О. Поліна, який зазначає, що у Руській Правді вперше піднято питання щодо прав спадкоємців, законнонародженої чи незаконнонародженої дитини [2].

Другим етапом у розвитку сімейного права став період від XVI століття - період дії Литовських статутів, які ґрунтувалися на нормах звичаєвого права та приписах німецьких, польських та чеських судєбників. Як зазначає Н. Яковенко, одним із головних зрушень у розвитку сімейного права указанного періоду було введення системи утримання жінки в разі смерті чоловіка чи розлучення з його вини. Дана система насамперед полягала у наданні жінці третьої частини нерухомого майна чоловіка в указаних випадках. Ще однією вагомою ознакою цього етапу було введення чіткого регулювання відносин між батьками та дітьми. Суть даної регуляції полягала в обов'язку дітей коритися батькам. За життя батьків права дітей були обмежені, проте визнавалося право дітей на майно, яке було набуте ними за час служби на стороні чи отримане ними в дарунок (спадщину). Тобто в майні сім'ї частку дітей визначено не було, але й не було заперечення їхнього права на це майно. Варто наголосити, що окрім Литовських статутів, шлюбно-сімейне життя населення базувалося на нормах звичаєвого права, регулятором яких продовжувала бути церква [2, с. 3].

Третій етап характеризується змінами щодо виокремлення умов та перешкод до шлюбу й імовірності його розірвання, закріпленням особистих немайнових прав чоловіка та дружини, дітей і батьків. Суттєвою зміною даного етапу можна назвати введення правил усиновлення й опіки. Відповідні зміни були закріплені у збірці під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» (XVIII ст.). Ця збірка так і не була схвалена, проте вона чітко окреслювала ті рамки, яких дотримувались у суспільстві. Також у збірнику вперше містилися норми щодо утримання чоловіком жінки; після смерті чоловіка обов'язок по утриманню переходив до його родичів.

Однією зі складових частин третього етапу стало введення Зводу законів Російської імперії, що передбачив роздільність подружнього майна. Суть цього нововведення полягала в тому, що заміжня жінка наділялася такими правомочностями власника, як і чоловік (у повному обсязі). Тобто жінка мала змогу самостійно управляти та розпоряджатися належним їй майном. Досить дискусійним є цей факт, оскільки даним правом могли скористатися тільки заможні верстви населення [1, с. 2].

Значним етапом у розвитку правового регулювання майнових відносин подружжя став радянський період. Аналізу цього етапу було присвячено чимало

наукових праць таких учених, як Є.М. Ворожейкін, К.О. Граве, Н.М. Єршова, Г.К. Матвеев, В.Ф. Маслов, В.О. Рясенцевта ін. Радянський період характеризувався формуванням жорсткої однакової системи правового регулювання сімейних відносин і в першу чергу майнових відносин подружжя. Але згодом було поставлено за мету, звільнити жінку від влади чоловіка і побудувати стосунки на новій основі, а саме на принципі рівності. Спочатку, а точніше в Кодексі законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УСРР 1919 р. зберігається принцип роздільності майна подружжя, хоча і для створення кардинально іншої моделі подружніх відносин. Однак через якийсь час він відкидається як далекий новому економічному ладу і нездатний захистити майнові права заміжніх жінок. На зміну йому в Кодексі законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР 1926 р. уводиться принцип спільності подружнього майна, нажитого за час шлюбу, як більш придатний для досягнення зазначених цілей.

Разом з тим слід відмітити, що фактично це нововведення не забезпечувало належною мірою майнові інтереси обох сторін у шлюбі, оскільки спільність майна сама по собі ще не припускає рівності прав подружжя на це майно. Принцип рівності часток подружжя в праві на нажите за час шлюбу майно, що випливає із ідеї рівнозначності внеску кожного з них, був закріплений набагато пізніше - Кодексом про шлюб та сім'ю УРСР 1969 р.

Підсумком етапів становлення сімейного законодавства стало прийняття Сімейного кодексу України 2002 р. [1].

Таким чином, можемо стверджувати, що у сімейному праві закладено можливості для зміни та вдосконалення відносин, які виникають між подружжям, батьками дитини, батьками й дитиною тощо, а також можливість породити нові відносини, потреба в яких виникає на кожному новому етапі суспільного розвитку [4].

Список літератури

1. Новохатська Я.В. Становлення сімейного законодавства в Україні. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7785/1/Novohatska_151-155.pdf.
2. Ткаченко В. Становлення й розвиток конституційного та законодавчого забезпечення шлюбно-сімейних відносин в Україні. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/37.pdf>.
3. Санагурська Г.М. Історична ретроспектива шлюбно-сімейного законодавства в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvika_2016_3_8.pdf.
4. Гопанчук В.С. Сімейне право України. Розділ 2. Етапи розвитку сімейного права URL: <http://radnuk.info/komentar/simein/427-rozdil1/21792-----ii----.html>.

УДК 347.151.6(477)

Ігнатенко С. В., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Однією з яскраво виражених проблем сучасності є евтаназія. Дане явище стало предметом широкого обговорення не тільки філософської, медичної, а й

юридичної науки. Основна увага проблеми полягає в тому, чи є крім права на життя, як основного права людини, право на смерть, встановлене через право на самовизначення, і якими будуть можливі наслідки легалізації евтаназії.

Нині у світі активно обговорюється питання безболісної смерті, легкої, такої, як порятунку від страждань, тобто смерті-евтаназії. Термін «евтаназія» походить від грецьких слів *eu* – «добре» і *thanatos* – «смерть», буквально – добра, блага смерть. У сучасному розумінні цей термін означає свідому дію чи відмову від дій, що призводить до швидкої і безболісної смерті безнадійно хворої людини з метою припинення її страждань [1, с. 199].

Об'єктивною причиною легалізації евтаназії є проблема гідного життя та гідної смерті. Суб'єктивною ж причиною виступають легальне і нелегальне застосування евтаназії у правовому і позаправовому просторі.

Евтаназія – серйозна проблема сучасної біоетики, для узаконення якої потрібне врахування всіх «за» і «проти». Ситуація з евтаназією є відображенням конфлікту між нормативною та ситуаційною етикою. Суспільство розділилося на прибічників і противників узаконення евтаназії. Прибічники легалізації евтаназії керуються міркуваннями, що смерть це останній засіб припинення страждань хворого, лікування потребує коштів, для підтримки життя [2].

А. Малиновський зазначає, що, відмовляючи людині у праві на смерть, держава і суспільство тим самим обмежує її у свободі [3, с. 54]. Ю. Дмитрієв вважає, що заборона евтаназії є неконституційним актом, який суперечить принципу забезпечення людської гідності (ст. 28 Конституції України передбачає, що кожен має право на повагу до його гідності) [4, с. 54-62]. На думку М. Ковальова, право на життя передусім містить право розпоряджатися своїм життям, в тому числі щодо заповідання собі смерті [5, с. 68].

У той же час противники легалізації евтаназії наводять свої аргументи. По-перше, можливий помилковий діагноз, коли невиліковне захворювання насправді піддається лікуванню. По-друге, це гуманність лікарської професії, яка зобов'язує лікаря продовжувати життя, а не прискорювати смерть. По-третє, дозвіл евтаназії може призвести до зловживань з боку персоналу медичних працівників [2]. Наприклад, С. Бородін та В. Глушков зазначили, що легалізація евтаназії може зробити негативний вплив на практику охорони здоров'я, сприяти зловживанням з боку окремих медичних працівників, збільшити недовіру населення до якості медичного обслуговування і до системи охорони здоров'я в цілому [6, с. 144].

Ю. Усманов зазначає, що легалізація евтаназії може призвести до тиску на певну групу людей, а також це може стати засобом вчинення низки злочинів: підкупу медперсоналу, зловживання посадовими повноваженнями, шахрайства тощо [7].

У свою чергу кримінальний кодекс багатьох країн прирівнює евтаназію до вбивства людини. У деяких країнах, таких як Італія, незважаючи на заборону евтаназії, життєпідтримуюче забезпечення хворого, який перебуває в комі, може бути відключене за рішенням близьких родичів або на підставі медичних показань. На сьогодні, евтаназія законодавчо дозволена в таких країнах, як Нідерланди, Люксембург, Японія, Колумбія, ПАР, Бельгія, Швейцарія, Канада та Колумбія, а також в окремих штатах США, а в інших країнах в тому числі і в Україні, вона заборонена.

Одним із найважливіших прав, яке декларується ст. 27 Конституції України, що забезпечує саме фізичне існування людини як біологічної істоти, є право на життя, в якій зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя». А ст. 3 Конституції України закріплює положення, згідно з яким людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [8].

В ч. 7 ст. 52 Основах законодавства про охорону здоров'я медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії - навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Також ч. 2 ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі пацієнту, який знаходиться в невідкладному стані [9].

Цивільний кодекс України також закріплює заборону задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя (ч. 4 ст. 281) [10]. В чинному Кримінальному кодексі України немає статті, яка б регулювала дії лікаря, який проводить евтаназію. На сьогоднішній день евтаназія прирівнюється до простого умисного вбивства, тобто вбивство за відсутності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин.

Для узаконення евтаназії потрібні певні передумови її проведення, такі як: достатнє інформування хворого щодо стану здоров'я і наслідків евтаназії; неможливо існуючими на сьогодні способами і прийомами медицини вилікувати хворого, полегшити його страждання; усвідомлене, наполегливе, неодноразове прохання хворого про проведення евтаназії; проведення консилиуму фахівців-медиків, за умови одноголосного рішення про неможливість врятувати або полегшити страждання хворого [11, с. 359-360].

Якщо узаконити евтаназію в Україні, ми можемо спрогнозувати деякі негативні наслідки, такі, як право ухвалити рішення щодо прискорення смерті пацієнта, зосереджується у руках певних людей, які приймають рішення щодо його евтаназії. З узаконенням евтаназії у великих масштабах може збільшитися так звана «чорна» торгівля донорськими органами. Також не можна не згадати про економічну або ж іншу неправомірну вигоду медичним працівникам та іншим особам, у яких буде право вирішувати долю людини. Щодо «плюсів» евтаназії, це те, що давно страждаючі невиліковно хворі, які не можуть терпіти нестерпний біль, своїм же рішенням можуть припинити свої муки.

Чи можна розглядати евтаназію як таку життєво необхідну потребу людини, яка могла б лягти в основу відповідного особистого немайнового права – права людини на евтаназію, закріпленого законом? Тут можна згадати М. Малейну, яка, обґрунтовуючи позитивність евтаназії, вказує на те, що найвищою цінністю є реальне благополуччя людини. Не кожен має сили лежати паралізованим, обходитися без сторонньої допомоги, відчувати постійний та нестерпний біль; не у всіх однаково уявлення про якісні параметри життя [12, с. 58]. Право на евтаназію за своїм змістом і призначенням є особистим правом кожної фізичної особи, і держава зі свого боку не повинна позбавляти людину можливості реалізувати це право, і тут потрібно подумати про тих небагатьох, які потребують реалізації такого права [13, с. 161].

Таким чином, проблема евтаназії, насамперед, є етичною і дуже спірною, від її розв'язання залежить доля багатьох безнадійно хворих людей. Врахову-

ючи сучасний стан медицини України, наразі не має підстав говорити про можливість легалізації евтаназії в Україні. В майбутньому з покращенням медичної системи, якщо питання легалізації набуде позитивного рішення, то потрібно з великою відповідальністю і з дотриманням всіх етичних, моральних, психологічних та інших норм законодавчо врегульовувати питання евтаназії та відповідальності за незаконні дії у цій сфері.

Список літератури

1. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. Право України. 2010. № 5. С. 199-205.
2. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник / За заг ред. д.ю.н, проф. С. Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 507 с.
3. Малиновский А. Имеет ли человек право на смерть? Российская юстиция. 2002. № 8.
4. Дмитриев Ю.А. Право человека на достойную жизнь как конституционно-правовая категория. Конституционный строй России. 1996. Вып. III. С. 54-62.
5. Ковалев М.И. Право на жизнь и право на смерть. Государство и право. 1992. № 7. С. 68-72.
6. Бородин С., Глушков В. Убийство из сострадания. Общественные науки и современность. 1992. № 4. С. 138 - 145.
7. Усманов Ю.І. Евтаназія - право на смерть: за чи проти? URL: <http://www.pravoconsult.com.ua/evtanaziya-pravo-na-smert-za-chi-proti/>
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст.19.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
11. Віткова В. Право на медичну допомогу та право на смерть (евтаназію). Юридичний вісник. 2014. №6. С. 359 - 360.
12. Малейна М.Н. О праве на жизнь. Советское государство и право. 1992. № 2. С. 50-59.
13. Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2012. №3. С. 159-163.

УДК 34(347)

Журко Д. О., студент гр. МПІн-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УМОВ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПРОЕКТІВ ФОНДУ ВІКІМЕДІА

Міжнародний фонд Вікімедіа (Wikimedia Foundation Inc.) – американська неприбуткова організація, яка об'єднує численні Інтернет-спільноти, загальною метою яких є накопичення та вільне розповсюдження людських знань. Учасники спільноти разом створюють вміст проектів (тексти і зображення), що поширюється під ліцензіями GNU Free Documentation License, Creative Commons Attribution-ShareAlike або знаходиться в суспільному надбанні [1].

Фонд Вікімедіа створений в червні 2003 року на основі Вікіпедії та її дочірніх проектів. Він є некомерційною організацією, кошти на його функціонування збираються через пожертви користувачів та гранти. Всі проекти, які підтримуються фондом (Вікіпедія, Вікісховище, Вікіджерела та інші) не містять реклами і не орієнтовані на одержання прибутку.

Зважаючи на вільне розповсюдження матеріалів фонду, безперешкодний доступ до найбільшої в історії людства бази знань, Вікіпедія стала одним із найвагоміших джерел інформації у світі. Проте вільна можливість внести свій вклад до бази знань будь-якому користувачу ставить під сумнів достовірність інформації. Вікіпедія має звід правил, які регулюють якість інформації, вимагаючи вказувати до кожного твердження авторитетне джерело, що його підтверджує [2]. Крім того, інколи самі матеріали фонду безпосередньо становляться об'єктами наукових досліджень, привертають увагу засобів масової інформації.

Таким чином, незважаючи на ризики у посиланні на матеріали Вікіпедії, вона активно використовується в науковому світі. Одна його частина це засуджує, спираючись на те, що дописувачем Вікіпедії може бути будь-хто, хто не має відповідного фаху чи навіть навмисно додає невірні дані, інші – підтримують, вбачаючи у колективному створенні контенту науковий процес пошуку консенсусу в найбільш дискусійних питаннях.

Проте вільне розповсюдження матеріалів не означає, що їх можна використовувати, не вказуючи їх джерела [3]. Більше того, ліцензія Вікіпедії вимагає особливої атрибуції свого контенту. Наразі він розповсюджується під ліцензією Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported [4], про що свідчить напис внизу кожної сторінки Інтернет-енциклопедії. Це означає, що вміст Вікіпедії можна копіювати, редагувати, використовувати в комерційних цілях і брати за основу для створення інших творів. При цьому користувач повинен атрибутувати твір (вказати автора і джерело), але так, щоб жодним чином не малосся на увазі, що автор підтримує його або використання їм цього твору. Крім цього, якщо користувач змінює, перетворює або бере за основу контент Вікіпедії, він повинен поширювати результат тільки за такою ж або подібною ліцензією, що і у використаного джерела, тобто Creative Commons.

Атрибуція твору означає, що при використанні матеріалів Вікіпедії, користувач має надати гіперпосилання на статті, звідки цей матеріал запозичено. Та цього недостатньо, умови ліцензії вимагають вказання повного списку авторів, що внесли свій вклад у створення використовуваного матеріалу. Для цього кожна стаття Вікіпедії має свою власну сторінку з історією версій, де в хронологічному порядку наведені всі правки, які вносилися до матеріалу, та користувачі (їх імена або IP-адреси, якщо вони були анонімні), що ці правки додали. Таким чином, повна атрибуція матеріалів із Вікіпедії може виглядати наступним чином: «Джерело інформації: [посилання на статтю]. З повним переліком авторів можна ознайомитися на сторінці історії версій: [посилання на історію версій]».

Інша умова до похідного від контенту Вікіпедії матеріалу – його розповсюдження на тих самих умовах, що і джерело. Це означає, що будь який похідний твір також має публікуватися під ліцензією Creative Commons і автор зобов'язаний його вільно поширювати, що сприяє вільному розповсюдженню знань.

Крім текстових даних, статті Вікіпедії містять фото та зображення. За їх зберігання та категоризацію відповідає окремий проект фонду Вікімедіа – Вікісховище.

Файли Вікісховища ліцензуються їх авторами однією із вільних ліцензій Creative Commons або ж передаються у суспільне надбання [5]. Ліцензія твору вказується на сторінці файлу, і надалі користувачі, що будуть його використо-

увати в своїх роботах, мають додержуватися її вимог. Зокрема, вказувати автора і джерело оригінального твору або ж поширювати похідний твір на тих же умовах, що і оригінал.

Проекти фонду Вікімедіа, крім матеріалів, що поширюються на вільних умовах, інколи використовують твори, що захищені авторським правом. Проте таке використання вкрай обмежене і базується на особливій правовій доктрині законодавства Сполучених Штатів – добропорядному використанні (fair use). Вона дозволяє використовувати захищені авторським правом твори, якщо це сприяє прогресу науки і мистецтв. При цьому користувач, що вирішив використати такий твір, має аргументувати свої наміри і довести, що використання їм захищеного авторським правом твору виправдане, а вільних заміників не існує [6]. Звісно, такі твори не можна використовувати поза Вікіпедією на рівних умовах з її вільними матеріалами.

Таким чином, ліцензійні обмеження Вікіпедії вкрай поблажливі. Це дозволяє вільно використовувати її матеріали в будь-яких цілях, а отже і досягти основної мети Вікіпедії – вільному поширенню знань.

Список літератури

1. Wikimedia movement. URL: https://meta.wikimedia.org/wiki/Wikimedia_movement.
2. Wikipedia: Reliable sources. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Reliable_sources.
3. Terms of Use / Wikimedia Foundation. URL: https://foundation.wikimedia.org/wiki/Terms_of_Use/uk.
4. Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) / Creative Commons. URL: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>.
5. Вікісховище: Ліцензування / Wikimedia Commons. URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Licensing/uk>.
6. Wikipedia: Non-free content criteria. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Non-free_content_criteria.

УДК 347.965.43

Калітник О. О., студентка гр. КПП-173

Науковий керівник: Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: НОВІ ВИКЛИКИ

15.12.2017 р. набув чинності Цивільний процесуальний кодекс (далі - ЦПК) України в змінній редакції (підстава – Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VII). Однією з фундаментальних змін є виокремлення представника серед учасників судової справи в самостійний параграф. Поштовхом до перетворень стали новели Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016р. №1401-VIII [1].

Реалії правозастосування нововведень викрили декілька основних системних проблем представництва у цивільному процесі: фактичне існування «адвокатської монополії до 15.12.2017 року через відсутність юридичної визначеності в законодавстві України нового конституційного поняття «малозначні спори»; нормами ст. 40 ЦПК в попередній редакції, на відміну, від положень ст. 60 ЦПК України запроваджено звуження компетенції представника

- фізичної особи; відсутність ефективної реалізації у спрощеному провадженні на практиці фізичною особою, як представником своїх повноважень.

Відповідно до ч. 3 нової ст. 131-2 Конституції України «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення», крім певних справ як можливих законних винятків, передбачених в ч. 4 цієї статті. Змінене призначення адвокатури в ст. 59 Основного Закону з надання «правової допомоги» на надання «професійної правничої допомоги», що в унісон співпадає із новелами ст. 131-2 Конституції України, але не співпадає з положеннями спеціальних законів України: «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу».

За приписами ст. 60 ЦПК представником у суді може бути адвокат або законний представник [2]. Винятки щодо представництва в суді іншими конституційно виписані щодо трудових спорів, спорів щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, малозначних спорів, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [1].

Певні залишки представництва, які мали місце у ч. 4 ст. 40 ЦПК в попередній редакції збережене, хоч й обмежено у ч. 2. ст. 60 ЦПК України: під час розгляду спорів, які виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка підпадає під певні вимоги одночасно: вона повинна досягти вісімнадцяти років; вона повинна мати цивільну процесуальну дієздатність; особа не повинна відпадати під перелік осіб, які не можуть бути представниками, відповідно до ст. 61 ЦПК України [2]. Але забули зазначити в приписах саме цієї статті про наявність документально підтверджених повноважень, що виписані по новому в абз. 2. ч. 2. ст. 62 ЦПК через можливість дискреційного повноваження судді, щодо посвідчення довіреності.

Фактично, спираючись на законодавство, адвокат являє собою єдиного універсального представника, якому надано «виключне» конституційне право діяти «в інтересах інших осіб»: як в інтересах фізичних та юридичних осіб, так і в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування незалежно від категорії справ, а отже за таких законодавчих змін, твердження про становлення «адвокатської монополії» (зокрема й у межах цивільного процесу) певною мірою відповідало реаліям до 15.12.2017 року.

Дане нововведення, має усталену практику в інших країнах Європейської спільноти, але на національному рівні не достатньо адаптоване та може зашкодити забезпеченню конвенційного права на доступ до правосуддя, в т.ч. через гарантовану правову допомогу осіб, які реально її потребують. Очевидним аргументом на користь цієї думки є те, що перелік категорій осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу відповідно до ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3], явно потребує розширення в світлі соціально-економічного провалля. Кількість осіб, які реально потребують безоплатної правової допомоги значно ширше, особливо зараз, коли світ поглинула економічна криза, а ВООЗ оголосила пандемію через поширення COVID-19 у світі. Тільки з початку дії карантину в Україні майже 200 тис осіб отримали статус безробітного [4].

Вбачається, що законодавцю необхідно адаптувати чинний механізм за-

безпечення права громадян на правничу допомогу, зважаючи на сучасний стан економіки та соціальне становище громадян в цілому, так як для яких судові витрати є непомірними. Цілком логічно, що Президентом України внесений законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)», саме в ст. 131-2, за виключенням здійснення «захисту від кримінального обвинувачення» у кримінальному процесі, який 14.01.2020 р. попередньо схвалений Верховною Радою України [5].

Національна Асоціація Адвокатів України негативно відреагувала відкритим зверненням до парламенту й Президента, застерігаючи від представництва в судах громадян України від «некваліфікованих аматорів, які, здебільшого, не тільки не мають фахової юридичної освіти, але й не мають уявлення про систему і засоби українського права», «непрофесіоналів, яких неможливо буде притягнути до відповідальності» [6]. Тобто скасування адвокатської монополії може знівелювати всі прогресивні досягнення України.

Остаточну крапку з окремих спірних питань поставив Конституційний Суд України, який 31.10.2019 р. своїм висновком визнав конституційним Президентський законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» [7].

Цілком вірна ідея запровадження принципів процесуальної економії у судовому процесі на шляху реалізації зіткнулась із наслідками поспішності, що призвело до ускладнень реалізації захисту прав учасників судової справи в цивільного процесу, зокрема й через необхідність вирішення проблемних питань участі в справі фізичною особою, як представником. Прогалина: своєчасна відсутність юридичної визначеності нового конституційного поняття «малозначні спори» створила конституційні підстави для адвокатської монополії, що гальмували ефективну реалізацію на практиці фізичними особами, як представниками своїх повноважень. Цивільні справи, у яких судом відкрито провадження до 15.12.2017 р., за умови їх відповідності встановленим критеріям, мали розглядатись за новими правилами в порядку спрощеного позовного провадження. На практиці цей принцип не дотримувався через оціночні дискреційні повноваження суддів, оскільки мали місце випадки розгляду малозначних та невеликої складності справ, саме за правилами загального позовного провадження. Як показав час (зміни у ст.ст. 19, 274 ЦПК України [8; 9] та напруження судами відповідної практики), через недоліки процесу законотворення та правозастосування, сторони цивільного процесу у таких справах змушені були нести несправедливі витрати на професійну правничу допомогу.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.05.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.05.2020).
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. Дата оновлення: 16.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 12.05.2020).
4. Шмигаль: 200 тисяч українців зареєструвалися безробітними з початку карантину. URL: <http://finbalance.com.ua/news/shmihal-200-tisyach-ukrantsiv-zarestruvalisya-bezrobitnimi-z-pochatku-karantinu> (дата звернення: 13.05.2020).
5. Постанова Верховної Ради України: Законопроект від 14.01.2020 № 434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-20> (дата звернення: 12.05.2020).
6. Відкрите звернення НААУ до Президента України та Верховної Ради. URL: <https://unba.org.ua/news/4642-vidkrite-zvernennya-naau-do-prezidenta-ukraini-ta-verhovnoi-radi.html> (дата звернення: 12.05.2020).

7. Висновок Конституційного суду України від 31.10.2019 № 4-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19> (дата звернення: 12.05.2020).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 № 2475-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#n116> (дата звернення: 12.05.2020).

9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 року № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20> (дата звернення: 12.05.2020).

УДК 34(347)

Качановський П. П., студент гр. МПІн-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права,

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРІ ВІДЕОІГОР

Ставши частиною культури, відеоігри стали і частиною правового життя. Багатьох гравців цікавлять такі питання як: Кому належать їх акаунти в цифрових сервісах? Чи можна зробити клон гри і не сісти в тюрму? Можна чи не можна продавати фрукти під вивіскою Ubisoft та інші. На всі ці питання можна відповісти, звертаючись до законів. Не всі випадки трактуються однозначно, для деяких з них все ще не затверджено відповідного законодавства але висновки зробити можна. Нижче ми розглянемо деякі з таких питань.

Чи буде злочином крадіжка ігрової валюти за допомогою шахрайства при грі за злодія в MMORPG (масової розрахованої на багато користувачів рольової онлайн-грі)?

Є декілька варіантів. Якщо це передбачено правилами гри, його сценарієм, то ніякого порушення нема. В іншому випадку гравець отримає покарання від адміністрації гри. Тобто реальних юридичних наслідків для гравця не буде, оскільки немає реального збитку. В Україні на даний момент немає закону, який би регулював поняття віртуальної гральної власності. В інших країнах, наприклад, у Китаї такі закони є і навіть є підрозділ поліції, що займається розслідуванням саме такого типу злочинів (вони з'явилися після жорстокого вбивства одного гравця іншим в реальному житті, коли цей гравець став жертвою крадіжки віртуальної зброї, на яку він дуже довго збирав кошти у грі).

Чи бере участь ігротека в розділі майна і чи можуть пристави заарештувати ігри?

Копії ігор є таким же майном, як, наприклад, книги, тому так само беруть участь в розподілі майна. Це зовсім не означає, що при розлученні доведеться обов'язково віддати колишній дружині половину ігротеки. Суд вітає самостійний поділ майна.

Однак є майно, яке не бере участі в розділі. Наприклад, невіддільне від особистості. Якщо вся ігротека розташована, наприклад, в Steam (а ніхто крім власника аккаунта не має права нею користуватися), то можна не турбується щодо ігротеки.

Якщо ж на майно накладено арешт, то описати можуть все майно, в тому числі і гри. До слова, кожен має право вказувати, на які предмети стягнення увага має бути звернена в першу чергу.

Наскільки високі шанси домогтися повернення грошей за неякісний товар (наприклад, гра яка при релізі мала велику кількість помилок і не підтримується розробниками)?

Якщо самі видавці/розробники не пропонують таку можливість, шанс повернути гроші через наявність у ній багів прагне до нуля. Відеоігри не є речами, тому критерії неякісного товару на них не поширюються. Тобто бракований диск, звичайно, поміняють, але якщо гра не відповідає вашим очікуванням – це тільки ваша особиста біда. Приблизно з тим же результатом можна вимагати повернення грошей за жахливо нецікаву книгу з друкарськими помилками.

Якщо мова йде про повернення неякісного товару, то у випадку з іграми немає об'єктивних критеріїв якості. Наскільки б погана не була гра, в юридичному сенсі вона не стане «неякісною». Так що складність полягає в тому, щоб впровадити подібні критерії. Аналогічна ситуація і з книгами: можна повернути екземпляр з видертими листами або великий плямою, але в цифровому середовищі, де такий брак копії виключений, підстав для повернення немає.

У той же час продавці можуть самі вирішувати повернення. Google, наприклад, дає 15 хвилин на тест будь-якої програми з Google Play з можливістю повернути свої гроші.

Чи можна вважати цифрові копії формою інтелектуальної власності та кому вони належать?

Цифрова копія, як і диск, є об'єктивною формою, яку приймає твір (відеогра), щоб потрапити до користувача. Права інтелектуальної власності виникають щодо твору, а не його об'єктивної форми. Таким чином, прав інтелектуальної власності на відеоігру у покупця, звичайно, немає. Копія передається для особистого використання. Поширення вже придбаного продукту з юридичної точки зору є «відтворенням», яке належить до виключних прав автора. Покупець таким правом не наділяється, тому поширення набутого продукту є порушенням прав інтелектуальної власності.

Чи є злочином перепродаж б/у ігор чи покупка нової гри без чека?

Чек – це документ звітності для продавця і засіб, який допомагає захистити права покупця. Відсутність чека не позбавляє покупця захисту, але ускладнює доведення порушення або злочину. Купуючи що-небудь без чека, покупець зовсім нічого не порушує, чого не можна сказати про продавця.

Перепродаж ігор – питання неоднозначне в багатьох аспектах, в тому числі і з юридичної точки зору. Правовласники нерідко прямо забороняють перепродаж. Але в американському і європейському праві є доктрина першого продажу, суть якої в тому, що автор комп'ютерної програми після першого продажу втрачає право контролювати поширення проданої копії. Тобто коли копія кимось куплена, автор не може розпоряджатися її подальшою долею. Покупець має право сам вирішувати, що з нею робити: користуватися, дарувати, міняти, продавати. Такий же принцип діє і відносно книг, і його важливість, скажімо, для бібліотек складно переоцінити.

Для прикладу можна привести рішення Суду Європейського союзу щодо спору UsedSoft v Oracle, який розглядався Федеральним судом Німеччини.

Компанія UsedSoft, як зрозуміло з назви, продавала б/у програмне забезпечення, в тому числі і ліцензії на продукти Oracle, в призначеній для користувача угоді якої прямо заборонялася передача ліцензії третім особам. В обґрунтування своєї позиції Oracle заявляла, що вони продають не продукт, а ліцензію на його використання. Така аргументація не поміняла відносини Суду ЄС до питання, оскільки продаж (за змістом положень про доктрину першого продажу) становить будь-яка дія, яке робить комп'ютерну програму доступною в Європейському союзі з метою використання необмежений період часу в обмін на одноразовий платіж [1]. Тому на території Європейського союзу перепродаж ігор однозначно є законним.

Чи можна залучити продавця (або керівництво його магазину) до будь-якій формі відповідальності за продаж ігор дітям з рейтингом 18+?

Згідно з Законом України «Про захист дітей від інформації, яка шкодить їх здоров'ю та розвитку» можна [2]. Цим законом регулюються вікові категорії, наявність сцен з насиллям та інші параметри. Під тиском громадськості і розгніваних сенаторів індустрія комп'ютерних розваг розробила систему маркування відеоігор. З 1994 року організація Entertainment Software Rating Board стала привласнювати кожній грі рейтинг, який вказує вікову аудиторію, для якої вона була призначена. Згідно з цим рейтингом і відбувається вікова градація гравців, для яких гра є дозволеною.

Отже, які висновки можна зробити? Хоча в Україні ще недостатньо розвинута законодавча база для регулювання спорів відеоігрової індустрії та довести свою точку зору у випадку порушення буде доволі складно, але не неможливо. Україна прямує до ЄС і має підвищити свій рівень до європейського. Також, є прецеденти в інших країнах, як європейських, так і інших. Тож талановитий юрист має справитись с такою справою.

Список літератури

1. First Sale Doctrine. URL: <https://www.dw.com/en/oracle-loses-court-fight-over-software-resale-rules/a-16069323>.
2. Модельный закон о защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию: Закон України від 03.12.2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_m85?lang=uk.

УДК 347.94

Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Лозицька Я. А., студентка гр. ППР-161

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ УНІФІКАЦІЇ ПОДАВАННЯ ДОКАЗІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Конституційною новелою 2016 року є пряма норма – вказівка ст. 125 Основного Закону на дію в Україні саме адміністративних судів« з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин», «...від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (далі – СВП) як конк-

ретизовано в ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України [1], що було пов'язано з особливостями реалізації принципу змагальності, який по різному виписаний в змінених з 15.12.2017 року національних процесуальних кодексах.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 КАС України «розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюються на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості», дослівно з його попередньою редакцією. Але при цьому особливостями реалізації його в справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності СВП залишається їх презумпція вини: обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на них. У той час як «класична змагальність» законодавчо виписанав усіх процесуальних кодексах однаково: кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених цими кодексами (ст. 78 КАС, ст.82 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) [2], ст. 75 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК)[3] України.

Важливим етапом процедури доказування у вітчизняному судочинстві є подання доказів: «учасники справи подають докази у справі безпосередньо до суду» (ч. 1 ст. 79 КАС), що по суті співпадає з положеннями ч. 1 ст. 83 ЦПК України, крім розширеного кола осіб у цивільному процесі іншими учасниками справи [2], тому дану норму можна розуміти як загальне правило.

У п. 2 ч. 3 ст. 44 КАС, п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК України уніфіковано передбачено право учасників справи подавати докази. Але нормами ч. ч. 2, 3 ст. 79 КАС, ч.ч. 2, 3 ст. 83 ЦПК України таке право трансформовано в обов'язок, так як чітко окреслені часові межі подання доказів сторонами до суду першої інстанції: позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, «повинні» подати докази разом з поданням позовної заяви; відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, «повинні» подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи, що досліджувалося авторами [4, с. 31].

Відповідно до ч. 8 ст. 83 ЦПК та ч. 8 ст.79 КАС України «докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї, що підтверджується положеннями ч.5 ст. 83 ЦПК, ч.5 ст. 79 КАС України: « у випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів» [1; 2].

Згідно з ч.3 ст. 175 ЦПК, ч.5 ст. 160 КАС України у позовній заяві однаково конкретизовані реквізити щодо викладу обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, зазначенням підтверджувальних ці обставини доказів, переліком документів та інших доказів, доданих до заяви тощо, що також свідчить про уніфікацію як позитивну системну тенденцію законодавця в судочинстві.

На початковому етапі необхідно визначити та зібрати необхідні докази, оскільки у майбутньому це може виявитися неможливим. Але в адміністративному (ч. ч. 4, 5, 6, 7 ст. 79 КАС) та цивільному судочинстві (ч. ч. 4, 5, 6, 7 ст. 83 ЦПК України) уніфіковано виписані винятки із загального правила подання доказів, а саме, коли суд бере до уваги докази, подані пізніше:

- якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з

об'єктивних причин, то учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу, тоді суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів;

- у випадку прийняття судом відмови сторони від визнання обставин (ч. 2 ст. 78 КАС, ч. 2 ст. 82 ЦПК України) суд може встановити строк для подання доказів щодо таких обставин;

- якщо зі зміною предмета або підстав позову або поданням зустрічного позову змінилися обставини, що підлягають доказуванню [1; 2].

Порядок витребування доказів в адміністративному та цивільному судочинстві майже ідентичний, зокрема, в ст. ст. 80 КАС, 84 ЦПК України передбачається що:

- учасники справи, у разі неможливості самостійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів судом в строк, зазначений у ч.ч. 2,3 ст. 83 ЦПК та у ч.ч. 2,3 ст. 79 КАС;

- до подання позову суд може витребувати докази як захід забезпечення доказів у порядку, встановленому ст. ст. 114-117 КАС, 116-118 ЦПК;

- зміст клопотання про витребування доказів судом, більш детально проаналізований авторами [5, с. 114];

- у разі подання клопотання з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї;

- суд може уповноважити на одержання витребуваних ним доказів заінтересовану сторону; будь-яка особа, в якій знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду; особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки зобов'язані протягом п'яти днів з дня вручення ухвали повідомити про це суд із зазначенням причин; у разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, зокрема: тимчасове вилучення доказів для дослідження судом або штраф [1; 2].

Звертаємо увагу на розрізнені положення щодо реалізації судом своїх дискреційних повноважень в досліджуваних провадженнях, зокрема:

- суд за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи може постановити одну з двох ухвал: про витребування доказів або про відмову у витребуванні доказів – виключно в адміністративному процесі (ч. 3 ст. 80 КАС); у нормі ст. 84 ЦПК України зазначено лише те, що «у разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує відповідні докази», що свідчить про неможливість у цивільному процесі це зробити за ініціативою суду;

- суд може визначити обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у її визнанні, або розглянути справу за наявними в ній доказами, а у разі неподання доказів позивачем – залишити позовну заяву без розгляду у разі неподання доказів без поважних причин або без повідомлення причин залежно від того, яке ці докази мають значення, виписано виключно для СВП – в адміністративному судочинстві; а в цивільному – по-іншому: «залежно від того, яка особа ухиляється від їх подання» (ч. 9 ст. 80 КАС, ч. 10 ст. 84 ЦПК).

У КАС, на відміну від ч. 9 ст. 84 ЦПК України, відсутня норма про те, що «притягнення винних осіб до відповідальності не звільняє їх від обов'язку подати витребувані судом докази». Але процесуальна відповідальність вбачається в уніфікованих положеннях щодо можливості застосування заходів процесуального примусу судом «у разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання» через постановлення: 1) ухвали про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем (ст.ст.146 ЦПК, 147 КАС України) або 2) ухвали про стягнення в дохід ДБУ штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів ПМдПО з відповідної особи за п. 3 ч. 1 ст. 148 ЦПК, виключно з СВП - за п. 3 ч. 1 ст. 149 КАС України [1; 2].

Сумнівною уніфікованою новелою цивільного та господарського судочинства, на відміну від адміністративного, є положення ч.11 ст. 83 ЦПК, ч.11 ст. 80 ГПК України щодо можливості учасника справи просити суд до закінчення підготовчого засідання виключити з числа доказів документ, який «викликає сумнів з приводу його достовірності або є підробленим» і розглядати справу на підставі інших доказів, оскільки нею порушуються інші положення ч. 4 ст. 43, ч. 4 ст. 42 Кодексів, а саме: «за введення в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом».

Отже, уявляється можливим стверджувати про позитивну системну тенденцію законотворця на уніфікацію правової регламентації подання доказів у цивільному й адміністративному процесуальному законодавстві України, що сприяє єдності судової процесуальної форми.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2747-15> (Дата звернення: 04.05.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (Дата звернення: 04.05.2020).
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (Дата звернення: 04.05.2020).
4. Керноз Н.Є., Лозицька Я.А. Новели подання доказів у цивільному судочинстві. Теорія і практика сучасної науки (частина II): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 15-16 травня 2019 року. Київ: МЦНД, 2019. С. 31-35.
5. Керноз Н.Є., Лозицька Я.А. Особливості подання доказів в національному судочинстві: порівняльний аналіз. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні. Збірник. Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С.111-116.

УДК 347.94

Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Пророченко В. В., студент гр. КПр-162

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ОБСТАВИН УЧАСНИКАМИ СПРАВИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Конвенційний принцип неприпустимості зловживання правом як нова засада національного судочинства вбачається у конституційних положеннях

статей 23, 41, 42 і 68 Основного Закону України, згідно з якими здійснення прав і свобод людини не повинно порушувати права і свободи інших осіб, що має слугувати забезпеченню рівності перед законом і судом учасників судового процесу та добросовісному здійсненню ними своїх процесуальних прав при наданні доказів під час доказування.

Конституційна судова реформа 2016 року в Україні викликала необхідність суттєвих змін у національному судочинстві щодо нової законодавчої регламентації інституту доказування, зокрема, обставин, які визнаються учасниками справи, та зміни їх статусу судом під час реалізації принципів рівності всіх учасників судового процесу перед законом та судом, диспозитивності, змагальності та неприпустимості зловживання процесуальними правами зміст яких істотно розширено у зв'язку з набранням чинності 15.12.2017 року Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII. Тому порівняльний аналіз законодавчої регламентації у зміненому національному процесуальному законодавстві України ряду понять, які відносяться до питань врегулювання обставин, які визнаються учасниками справи як однієї з підстав звільнення від доказування та уточнення змісту термінів суміжних з ними є актуальним.

При цьому необхідно зробити акцент: з 15.12.2017 по 16.11.2019 року положення ч. 1 ст. 78 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) [1] та ч. 1 ст. 75 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) [2] України були уніфікованими: обставини, які визнавалися учасниками справи, не підлягали доказуванню, «якщо суд не мав обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання». Але з 16.11.2019 року на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20.09.2019 року № 132-IX [3] саме в ч. 1 ст. 75 ГПК України були внесені нові термінологічні обороти, але по суті зміст залишився однаковий.

На наш погляд, саме положення ч. 1 ст. 75 ГПК України відповідно до яких обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, за умов «якщо суд не має обґрунтованих підстав вважати їх недостовірними або визнаними у зв'язку з примусом» [2], спрямовані на забезпечення рівності учасників справи перед законом і судом та передбачуваності процесуальної поведінки сторін спору для унеможливлення отримання процесуальних переваг недобросовісної сторони.

Для правильного сприйняття необхідності законодавчих нововведень в досліджуваному контексті «обґрунтованих підстав вважати їх недостовірними або визнаними у зв'язку з примусом» необхідно зробити комплексний порівняльний аналіз змінених норм КАС та ГПК України, а саме:

1) однаково детально регламентовані нові обов'язки учасників справи, в тому числі «надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні» (п. 5 ч. 5 ст. 44 КАС, п. 5 ч. 2 ст. 42 ГПК України);

2) виписана загальна норма «за введення суду в оману щодо фактичних

обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом» (ч. 6 ст. 44 КАС, ч. 4 ст. 42 ГПК України) щодо якої по новому законодавчо виписана реакція держави за порушення під час доказування через: а) можливість застосування заходів процесуального примусу у вигляді: тимчасового вилучення доказів для дослідження судом (ст. 147 КАС, ст. 134 ГПК України); приводу виключно в адміністративному судочинстві (ст. 148 КАС України); попередження і видалення із залу судового засідання (ст. 146 КАС, ст. 133 ГПК України); штрафу як нововведеного заходу процесуального примусу (ст. 149 КАС, ст. 135 ГПК України); б) «постановлення судом окремої ухвали щодо свідка, експерта чи перекладача у разі виявлення під час розгляду справи неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу, підробки доказів та направляє її прокурору чи органу досудового розслідування» – імперативний припис ч. 4 ст. 246 ГПК: такого положення немає в ст. 249 КАС України, але в подальшому вбачається в приведенні під присягу й попередженні про кримінальну відповідальність перекладача (ст. 200 КАС), експерта (ст. 207 КАС) та свідка (ч. ч. 3, 4 ст. 212 КАС, ч. 3 ст. 211 ГПК України), та в можливому негативному наслідку на незаконну поведінку зазначених осіб у вигляді перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами в майбутньому за підстави їх встановлення «вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, якщо вони призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі» (п. 2 ч. 2 ст. 361 КАС, п. 2 ч. 2 ст. 320 ГПК України); при цьому необхідно зробити акцент на відсутності в ГПК норм про приведення під присягу й попередження про кримінальну відповідальність перекладача та експерта, що є суттєвою прогалиною, яку необхідно усунути для уніфікації процесуальної форми в суді;

3) збирання доказів в адміністративних та господарських справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених досліджуваними кодексами: а) суд з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту (ч. 7 ст. 81 КАС, ч. 7 ст. 82 ГПК України); б) якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу; при цьому якщо оригінал письмового доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 6 ст. 94 КАС, ч. 6 ст. 91 ГПК України), аналогічна норма закріплена щодо подання копії (паперової копії) електронного доказу (ч. 5 ст. 99 КАС, ч. 5 ст. 96 ГПК України); в) однією з обов'язкових умов для призначення експертизи судом у справі є ситуації, коли висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності (п. 2 ч. 1 ст. 102 КАС, п. 2 ч. 1 ст. 99 ГПК України); г) суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно (ч. 3 ст. 102 КАС, ч. 3 ст. 99 ГПК України) [1; 2];

4) однаково визначено за яких підстав суд приймає заявлену стороною відмову від визнання обставин (ч. 2 ст. 78 КАС, ч. 2 ст. 75 ГПК України) [1; 2];

5) уніфікованою новелою стало положення ч. 6 ст. 242 КАС, ч. 6 ст. 236

ГПК України щодо визнання однією із сторін пред'явленої до неї позовної вимоги під час судового розгляду повністю або частково та ухвалення судом рішення щодо неї згідно з таким визнанням, якщо це не суперечить вимогам ст. 189 КАС та відповідно ст. 191 ГПК України [1; 2];

6) до 16.11.2019 року однаково в ст.ст. 75 КАС, 78 ГПК України було закріплено, що «достовірними є докази на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи» [1; 2]; але з 16.11.2019 року виключно до ст. 78 ГПК України внесли зміни, відповідно до яких: достовірними стали докази, «створені (отримані) за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи, які мають значення для справи» [3], на думку авторів це визначення більш повне, конкретизоване, але тільки в господарському судочинстві, що є недоліком процесуального законодавства;

7) уніфіковане закріплення «достатність доказів» в ст.ст.76 КАС, 79 ГПК України з 16.11.2019 року було фундаментально оновлено виключно в господарському судочинстві, а саме: назва статті 79 з «Достатність доказів» стала «Вірогідність доказів» та її положеннями докорінно змінено бачення щодо доведення доказів, оскільки «наявність обставини ... вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування», що, на думку авторів ускладнює процес, оскільки створюється конкуренція між поняттями достовірність (ст. 78) та вірогідність доказів (ст.79) [3]; такого нововведення в інших судочинствах, досліджуваних авторами [4], не запроваджено;

8) наслідком положень щодо вірогідності тільки в господарському судочинстві з 16.11.2019 року до ч. 4 ст. 238 ГПК України внесені уточнення щодо реквізитів мотивувальної частини рішення господарського суду, зокрема: «3) висновок суду про те, яка обставина, що є предметом доказування у справі, визнається судом встановленою або спростованою з огляду на більшу вірогідність відповідних доказів; 4) мотиви визнання доказів більш вірогідними щодо кожної обставини, яка є предметом доказування у справі» [3], з яких вбачається пріоритетність вірогідності над достовірністю доказів, що на наш погляд, є хибним шляхом.

Отже, уявляється можливим констатувати зміну позитивної системної тенденції законодавця з уніфікації на диференціацію багатьох фундаментальних положень в адміністративному та господарському судочинстві щодо досліджуваної проблематики, що створює можливості зловживання правами через розбіжність процесуальної термінології, а це не буде сприяти дотриманню учасниками судового процесу дисципліни й підвищенню ефективності відправлення правосуддя.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2747-15> (дата звернення: 29.04.2020).
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798- XII. Дата оновлення: 02.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 29.04.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20.09.2019 р. № 132-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20> (дата звернення: 29.04.2020).
4. Керноз Н.Є., Пророченко В.В. Підстави звільнення від доказування в цивільному судочинстві України: нові тенденції. Порівняльно-аналітичне право. № 2. 2019. С. 69-73.

УДК 346.1

Ковалишин О. Р., к.ю.н., доцент кафедри судочинства

НН юридичний інститут

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

КОНКУРЕНЦІЯ ДЕРЕГУЛЮВАННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

Гармонізація та наближення дозволяє уніфікувати корпоративне право України з принципами права ЄС, підготувати систему правового регулювання підприємницьких суб'єктів господарювання до вимог європейських інвесторів, забезпечити краще функціонування суб'єктів господарювання України в ринкових умовах ЄС. Та попри гармонізацію однією із світових тенденцій в сфері регулювання корпоративних відносин та господарської діяльності юридичних осіб корпоративного типу є процес їх дерегулювання. Загострення конкуренції дерегулювання на світових ринках спонукає учасників цієї конкуренції змагатися між собою в зниженні соціальних витрат «до нульової позначки» («race to the bottom of welfare»).

Зокрема більшість європейських країн значно зменшили податкову ставку на корпоративний прибуток у період 2006-2012 [1, с. 345]. Проблема зниження податкових ставок на корпоративний прибуток з метою залучення інвестицій та великого бізнесу стала повсюдною серед країн-членів Європейського Союзу.

Тому конкуренція законодавств в сфері корпоративного права а також податкового права в частині оподаткування прибутку юридичних осіб та їх учасників (акціонерів), їх намагання стати найбільш привабливим в очах потенційного інвестора отримало в юридичній літературі назву «race to the bottom» або ж «race to the top», в залежності від того позитивної чи негативної оцінки відповідної тенденції.

Конкуренція законодавців отримала різну оцінку, іноді діаметрально протилежну. Так, деякі вчені висловлюються різко проти конкуренції законодавців, побоюючись «ефекту Делавера» або «race to the bottom» [2, с. 463]. Інші, навпаки, бачать в ній рішення проблем гармонізації корпоративного права [3, с. 88-89]. Нарешті, треті висловлюються обережно, підкреслюючи, що неможливо передбачити, що принесе з собою конкуренція законодавців: «race to the top» або «race to the bottom» [4, с. 96].

Регулятивна конкуренція спрямована на пошук таких правових розв'язків, які були би максимально ефективними. Попри деякі негативні прояви конкуренція дерегулювання зумовила появу нових ефективних правових конструкцій. Яскравим прикладом цього є корпоративне право США, яке одним із перших зазнало суттєвого послаблення рамок нормативного регулювання корпоративних правовідносин. Але як наслідок, саме в корпоративному праві США виникли такі нові правові інститути як непрямий позов, груповий позов, які на сьогодні фактично є іманентною частиною корпоративного права більшості країн з розвинутою економікою.

Конкуренція дерегуляцій зумовила скасування багатьох традиційних обмежень (включаючи вимоги до початкового капіталу корпорації), але і викли-

кало до життя такі інститути корпоративного права, як неголосуючі акції (nonvoting shares) і акції без номінальної вартості (no par value shares), можливість закріплення в статуті корпорації необмежених правомочностей менеджменту зі зміни в майбутньому її установчих документів (charter amendments) і ін. [5, с. 456].

Аналіз змін нормативного забезпечення корпоративного права окремих країн [6, с. 90-91; 7, с. 50-51] підтверджує, що явище конкуренції дерегуляцій іманентно присутнє в правотворенні більшості країн ринкової економіки. Більше того, воно є одним і чинників, що обумовлюють статус «країни з розвинутою економікою».

Глобальна тенденція конкуренції дерегулювання відчутна також на рівні права Європейського Союзу.

Зокрема у Зверненні Комісії ЄС до Ради ЄС та Європарламенту «Модернізація корпоративного права й вдосконалення корпоративного управління в Європейському союзі – План щодо руху уперед» від 21 травня 2003 р., було відзначено, що найближчим часом діяльність інститутів ЄС у галузі корпоративного права має бути спрямована на поступову лібералізацію наявних директив. У липні 2007 р. Комісія представила свої плани зі спрощення правових приписів у сфері корпоративного права, фінансової звітності й аудиту (Com (2007) 394). Зокрема, Комісія запропонувала спростити обов'язки компаній щодо публікації інформації та передбачити полегшення для середніх і малих компаній у сфері фінансової звітності та аудиторської перевірки.

На виконання положень Плану дій вже лібералізовано положення Директиви про капітал, прийнято Директиву про права акціонерів, нову Директиву про аудиторів, Директиву про транснаціональне злиття, реформовано Четверту і Сьому Директиви тощо.

На думку автора, конкуренція правових конструкцій швидше чи пізніше, але краще досягає цілі оптимального співвідношення корпоративних правовідносин, ніж директиви централізованого регулятора, які засновані виключно на суб'єктивному баченні «оптимального», виходячи перш за все з інтересів регулятора.

Такий висновок підтверджується й доповіддю Європейської Комісії ЄС «Сучасна регуляторна модель корпоративного права в Європі», в якій остаточно Комісія відмовилась від ідеї «тотальної гармонізації» корпоративного права в країнах ЄС.

Разом з тим аналіз зародження та поширення конкуренції дерегулювання в праві окремих країн світу показує, що ті правові запозичення, які зумовлені явищем конкуренції дерегуляцій, можуть нести певні ризики для захисту інтересів міноритарних акціонерів, кредиторів та превалювання інтересів менеджерів. Тому піддаючись загальній тенденції сприйняття «конкуренції дерегуляції» як чинника, що сприяє формуванню інвестиційно привабливого та «конкурентоспроможного» корпоративного права, на думку автора, національне корпоративне право не повинно нівелювати базові засади охорони інтересів акціонерів, інвесторів, які були закладені на етапі формування сучасного корпоративного права України наприкінці ХХ ст.

Список літератури

1. Sobotková, V. Revisiting the debate on harmful tax competition in the European Union. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2012, LX, No. 4, pp. 343–350.
2. Blaurock U. Europäisches und deutsches Gesellschaftsrecht - Bilanz und Perspektiven eines Anpassungsprozesses / Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 1998. S. 463.
3. Kübler F. Rechtsbildung durch Gesetzgebungswettbewerb? / KritVjschr. 1994. S. 79, 88-89.
4. Hopt K. Europäisches Gesellschaftsrecht - Krise und neue Anläufe / Hopt K. Europäisches Gesellschaftsrecht - Krise und neue Anläufe / Zeitschrift für Wirtschaftsrecht. 1998. S. 96.
5. Суханов Е.А. Сравнительное корпоративное право. М.: Статут, 2014. 456 с.
6. Ковалишин О.Р. Американізація корпоративного права Німеччини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2019. №40. С. 88-91.
7. Ковалишин О.Р. Правові запозичення в господарському праві Польщі. Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 4. С. 47-51.

УДК 34.096

Коршун А. С., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ЗМІН ГОСПОДАРЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС КАРАНТИНУ В УКРАЇНІ

В Україні з 12 березня 2020 року було запроваджено карантин з метою протидії поширенню коронавірусної інфекції COVID-19. Відповідно до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, Уряд запровадив режим надзвичайної ситуації по всій території країни. У зв'язку з цим, Кабінетом Міністрів України було винесено Постанову «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 р. № 211 [3]. Однією зі сфер, яка зазнала великих змін в даній ситуації, стала господарська діяльність. Розглянемо, які саме законодавчі зміни відбулися у правовому регулюванні господарювання на даний час.

З початку карантину в Україні було закрито навчальні й торговельні заклади, крім продуктових магазинів, аптек, автозаправок і банків, зупинено роботу метрополітенів у Києві, Харкові та Дніпрі, припинено міжміське й міжобласне автомобільне, залізничне та авіасполучення. Відповідно до вищезначеної постанови КМУ було заборонено роботу суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування населення. Але є виключення щодо суб'єктів господарювання, які займаються торгівлею продуктами харчування, пальним, деталями та приладдям для транспортних засобів та сільськогосподарської техніки, засобами гігієни, лікарськими засобами та медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, і т.д. Указані суб'єкти по-

винні забезпечувати безпечно перебування осіб у зазначених місцях, шляхом забезпечення персоналу (зокрема захист обличчя та очей) та відвідувачів засобами індивідуального захисту, зокрема респіраторами або захисними масками, у тому числі виготовленими самостійно, перебування в приміщенні не більше одного відвідувача на 10 кв. метрів торговельної площі, а також дотримання інших санітарних та протиепідемічних заходів.

Крім того, не було припинено функціонування діяльності з надання фінансових послуг, діяльності фінансових установ і діяльності з інкасації та перевезення валютних цінностей, а також медичної практики, діяльності з виготовлення технічних та інших засобів реабілітації, ветеринарної практики, діяльності з продажу, надання в оренду, технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів, технічного обслуговування реєстраторів розрахункових операцій, ремонту офісної та комп'ютерної техніки, устаткування, приладдя, побутових виробів і предметів особистого вжитку, надання послуг хімчистки, поштової та кур'єрської діяльності, будівельних робіт, діяльності кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, також а умови дотримання всіх відповідних санітарних та протиепідемічних заходів.

Як ми розуміємо, залежно від сфери господарювання господарські організації та фізичні особи – підприємці зазнають великих втрат за час їх не функціонування у період карантину, а деякі продовжують свою роботу та отримують, можливо, навіть більші прибутки. Тому Уряд України прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року № 530-ІХ. Згідно з цим Законом власником підприємства, установи, організації або уповноваженим органом може змінюватися режим роботи органів, закладів, підприємств, установ, організацій, зокрема щодо прийому та обслуговування фізичних та юридичних осіб. Інформація про такі зміни повинна доводитися до відома населення з використанням веб-сайтів та інших комунікаційних засобів [1]. Зазначене можна охарактеризувати як позитивну зміну для тих господарюючих суб'єктів, які можуть надалі функціонувати, не припиняючи свою роботу і забезпечуючи неперервність надання товарів чи послуг населенню, змінивши тільки режим своєї роботи. Деякі роботодавці, за можливістю, можуть доручити працівникові, у тому числі державному службовцю, службовцю органу місцевого самоврядування, виконувати протягом певного періоду роботу, визначену трудовим договором вдома, дистанційно. Така можливість є вигідною як для роботодавця, який отримує прибуток, так і для працівника, який в результаті не втратить свою заробітну плату.

Крім цього, було введено заборону на проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Також передбачені й такі виключення стосовно державного нагляду (контролю): за діяльністю суб'єктів господарювання, які відповідно до затверджених КМУ критеріїв оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності віднесені до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику; у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; у сфері саніта-

рного та епідемічного благополуччя населення. Планові заходи державного нагляду (контролю) відносно таких суб'єктів господарювання проводяться не будуть із врахуванням зазначених вище виключень у випадку, якщо дата проведення планових заходів державного нагляду (контролю), що визначена річними планами органів державного нагляду (контролю), припадає на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Такі обмеження закріплені в Законі України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» (далі – Закон) від 17 березня 2020 року № 533-IX [2]. Тобто підприємці повинні розуміти, що неможливо повністю не контролювати діяльність всіх суб'єктів господарювання. Так як при здійсненні підприємцем господарської діяльності з високим ступенем ризику, відповідно до критеріїв оцінки такого ступеня, затвердженого КМУ, при недотриманні відповідних вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, може відбутись загроза як підприємству, так і навколишньому природному середовищу, суспільству в цілому. Або ж якщо суб'єкт господарювання надає послуги у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, то під час карантину, запровадженого по всій країні, необхідно контролювати таку діяльність, адже вона напряму пов'язана зі здоров'ям суспільства в цілому. Тому нагляд та контроль за визначеними сферами господарської діяльності, як винятки, просто необхідний для уникнення ще більших негативних наслідків для країни.

Також запроваджений мораторій на проведення податкових (або органами державної податкової служби) документальних та фактичних перевірок на період з 18 березня по 31 травня 2020 року, крім документальних позапланових перевірок лише тих платників податків, які задекларували про відшкодування їм (тобто повернення) з державного бюджету ПДВ у сумі більше 100 тис. грн, а саме перевірок у частині виключно законності ними такого декларування. Встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на період з 18 березня по 18 травня 2020 року. Відповідні перевірки, що були розпочаті до 18 березня 2020 року та не були завершеними, зупиняються до 18 травня 2020 року. На нашу думку, дані обмеження щодо державної перевірки (контролю) особливо критичні в період карантину через коронавірусну хворобу. Через такі стресові умови може відбутися банкрутство підприємства або ж виникнути велика заборгованість.

Закон вніс зміни до правил стягнення податків з юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Такі зміни стосуються плати за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності), за земельні ділянки, що перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, та використовуються ними в господарській діяльності, а також плати за об'єкти нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

На сьогодні суб'єкти господарювання чекають змін, що стосуватимуться їх режиму провадження господарської діяльності, у зв'язку з послабленням карантину від 11 травня 2020 року. Уже зрозуміло, що на першому етапі посту-

пового виходу з карантину передбачаються позитивні зміни у сфері господарювання. Деякі підприємці зможуть відновити свою роботу і, як наслідок, отримувати прибуток та поступово повертатися до звичайного режиму функціонування. Уряд, прийнявши дане рішення, намагається якомога швидше запустити всі сфери економіки, які призупинилися через пандемію коронавірусу.

Отже, у період запровадження карантину було внесено велику кількість змін до законодавства. Прийняття урядової Постанови № 211 та ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» спричинили подальші зміни у сфері господарювання, що стосувались обмеження їх діяльності на період карантину. Законодавчі зміни були спрямовані на підтримку підприємців як платників податків, встановлення мораторію на проведення податкових документальних та фактичних перевірок на період з 18 березня по 31 травня 2020 року. Відповідні обмеження у підприємстві вважаємо своєчасними і адекватними, у зв'язку з темпами поширення коронавірусної хвороби. У подальшому сфера господарської діяльності буде поступово відновлювати свою роботу, враховуючи безпечність надання послуг населенню.

Список літератури

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 року № 530-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 16. Ст. 100.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 року № 533-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 17. Ст. 106.

3. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 року № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

УДК 61/316.422

Коршун А. С., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВПЛИВ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ НА ПРАВА ПАЦІЄНТІВ

Життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю, що охороняється на законодавчому рівні. Найвідповідальнішу роль у підтриманні цих двох складових відіграє медицина. Саме вона є основою для підтримання належного стану здоров'я людей, а отже і життя нації в цілому. Охорона здоров'я наразі є пріоритетним напрямом діяльності держави. Через що, реалізація прав пацієнтів та їх захист перебувають у стані змін.

На сучасному етапі медицина перебуває на стадії реформування, через що людей чекають певні зміни. Відповідно до Розпорядження Кабінету Мініс-

трів України «Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я» від 30 листопада 2016 року №1013-р (далі – Концепція) [3], було прийнято рішення про запровадження змін до системи охорони здоров'я в три етапи: підготовчий (2017 рік), етап впровадження (2018-2019 роки) та етап інтеграції (2020 рік).

В зазначеній Концепції, вже на першому етапі повинні були вноситись зміни до законодавства України, а саме необхідно було: прийняти нормативно-правові акти, які створюють законодавчу базу для функціонування нової системи фінансування охорони здоров'я та єдиного національного замовника медичних послуг; в тому числі розробити проекти законів, що визначатимуть модель державного гарантованого пакета медичної допомоги, механізм здійснення співоплати за надані медичні послуги, порядок надання медичних послуг на платній основі.

Як наслідок 19 жовтня 2017 року був прийнятий Закону «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» № 6327, який набрав чинності 30 січня 2018 року [4].

З прийняттям зазначеного Закону, було запроваджено Програму медичних гарантій, яка містить у собі реалізацію норми Конституції України, щодо безоплатного надання медичних послуг (ст.49). У межах програми медичних гарантій держава гарантує громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, повну оплату за рахунок коштів Державного бюджету України необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних з наданням: екстреної медичної допомоги; первинної медичної допомоги; вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги; третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; паліативної медичної допомоги; медичної реабілітації; медичної допомоги дітям до 16 років; медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами.

На наступному етапі впровадження медичної реформи (2018-2019 р.), у зв'язку із розвитком такої Програми, КМУ затвердив Порядок реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій у 2020 році, який повинен був набрати чинності з 1 січня 2020 року. Цей Порядок визначав особливості реалізації державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для медичних послуг, пов'язаних з наданням екстреної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої), паліативної медичної допомоги, медичної допомоги дітям до 16 років, медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, медичної реабілітації за програмою медичних гарантій у 2020 році [5]. Але відповідно до Постанови КМУ від 5 лютого 2020 р. № 65 про «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році» зазначений Порядок був визнаний таким, що втратив чинність. Замість нього було прийнято Порядок реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2020 році, який визначає всі особливості такої реалізації. У зв'язку з запровадженням таких нормативних актів, а також внесенням доповнень до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» згідно з Законом України «Про держа-

вні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів», а саме, щодо питань: первинної медичної допомоги (ст. 351) та надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини (ст. 356), пацієнти мають знати всі свої права та обов'язки, які зазнали через це змін.

Якщо аналізувати проходження першого та початку другого етапу реформи від 1 квітня 2020 року, то пацієнти, задля забезпечення свого права на отримання безоплатних медичних послуг, повинні обов'язково підписати декларацію з сімейним лікарем, тому що у випадку необхідності отримання консультації у вузького спеціаліста (кардіолога, невролога, уролога тощо) чи необхідності лягти в лікарню на планову операцію, то потрібно буде скерування від сімейного лікаря. У разі відсутності такої декларації особа повинна буде оплачувати лікування самостійно.

Але є виняток з даного правила: з квітня, без скерування сімейного лікаря, безоплатно можна звертатися лише до акушера-гінеколога, стоматолога, педіатра, психіатра, нарколога. Усім, без винятку, безкоштовно нададуть екстрену медичну допомогу у всіх лікарнях. Також, відповідно до змін, пацієнти отримують право на звернення до спеціаліста по направленню сімейного лікаря у будь-якому медичному закладі. За надану послугу НСЗУ заплатити гроші тому закладу, який обере пацієнт. Пацієнт повинен знати, що до тарифів за медичні послуги не включено вартість лікарських засобів, медичних виробів та витратних матеріалів. Ними будуть забезпечувати централізовано за рахунок інших програм державного бюджету. Але, якщо особі скажуть заплатити окремо за аналізи, ліки чи обстеження, які повинні проводитись безоплатно, то така вимога є незаконною. Пацієнт має право звернутися на гарячу лінію НСЗУ, яка збирає відповідні скарги і вживає необхідні заходи.

Наразі, немає законодавчо закріпленої норми, яка б інформувала громадян стосовно відповідальності за вищезазначені незаконні дії лікарів. У п. 15 ч. 4 Положення «Про Національну службу здоров'я України» затвердженого Постановою КМУ від 27.12.2017 р. йдеться про те, що НСЗУ розглядає звернення та скарги з питань, що належать до її компетенції, виявляє та вживає заходів для усунення причин, що призводять до подання скарг [5].

Прогалина законодавства полягає у тому, що відсутній конкретний перелік таких заходів, що позитивно б вплинув на обізнаність пацієнтів. Але, аналізуючи нормативно-правові акти, особа повинна розуміти, що за порушення права на безоплатну медичну допомогу може настати цивільна, адміністративна чи кримінальна відповідальність. Тобто, пацієнт має право на захист, у випадку порушення його законних прав відповідними способами. Такими способами є звернення пацієнтів до державних органів системи охорони здоров'я, до суду і звернення до недержавних органів та організацій з метою отримати допомогу у захисті та відновленні своїх порушених прав. Право оскарження неправомірних рішень і дій (бездіяльності) працівників, закладів та органів охорони здоров'я закріплено у пункті «і» статті 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Ст. 55 Конституції України проголошує, що права і свободи громадянина захищаються судом. Ця норма передбачає безпосереднє звернення в суд у разі порушення прав. Право на звернення до суду за захистом своїх порушених

прав пацієнт має також відповідно до ст. 8 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Отже, на сьогодні, у зв'язку з медичною реформою, є досить багато нових нормативно-правових актів. Одні приймаються, інші змінюються та доповнюються, деякі втрачають чинність через недотримання початкового терміну впровадження відповідних змін. Через такі постійні зміни у законодавстві України, що стосується медицини, населення погано обізнане у питанні щодо своїх прав. А також, у випадку їх порушення, щодо можливості захисту таких прав пацієнта.

Як висновок, проаналізувавши процес реформування медицини, можна стверджувати, що дана реформа досить позитивно впливає на права та можливості пацієнтів. Це відбувається через те, що наразі відсутнє державне фінансування лікарень. Лікарі повинні заробляти, шляхом кращого лікування людей. В даний момент, найбільшим досягненням стосовно прав пацієнтів є введення в дію Програми медичних гарантій – перелік медичних послуг, які держава гарантує пацієнту безоплатно. Skorистатися ним може кожен громадянин України, який підписав декларацію з сімейним лікарем, терапевтом або педіатром. Але, й тут є виняток, екстрена медична допомога надається безоплатно кожному – незалежно від наявності декларації. Тому, надалі необхідно досліджувати зміни в законодавстві під час теперішнього (другого) та наступного (третього) етапу проведення медичної реформи, задля усунення конфліктів між пацієнтом та медичними закладами, через порушення прав пацієнтів.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст.19.
3. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів»: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 168-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 31.
5. Положення про Національну службу здоров'я України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

УДК 347.78

Костючок В. В., студентка гр. МППРп-181

Науковий керівник: Колодій І. М., к.ю.н., доцентка, завідувачка кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

На сьогодні в судовій практиці частіше за все виникають спори щодо захисту прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Захист інтелектуальної

власності має життєво важливе значення, якщо ви не захищаєте свій контент, інші можуть скопіювати його, видати його за власний та використати в своїх цілях, загалом, для заробітку. Те ж саме стосується і ваших винаходів – їх захист дає гарантію, що лише ви матимете можливість отримувати дохід від продажу своєї інтелектуальної власності. Найбільш популярними спорами є спори, які пов'язані зі співвідношенням правової охорони торговельних марок та об'єктів авторського права.

Відповідно метою статті є визначення співвідношення об'єктів авторського права та торговельних марок.

Для визначення співвідношення між авторським правом та торговельною маркою, варто окремо їх охарактеризувати. Так, відповідно до законодавства, знаком для товарів та послуг визначають позначення, по якому товари та послуги одних осіб відрізняються від товарів та послуг інших осіб [1].

Більш ширше дане поняття визначає ЦК України, закріплюючи, що торговельною маркою може бути будь яке позначення або будь яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що вироблені (надані) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами [2]. Даними позначеннями можуть бути, загалом, букви, слова, цифри, образотворчі елементи та поєднання кольорів.

Зауважимо, що основною метою та головною вирізняльною функцією кожної торговельної марки є відрізнення послуг та товарів одного виробника від аналогічних товарів та послуг іншого виробника. В той же, час торговельна марка здійснює роль реклами та участі в ідентифікації товару або послуги та, безпосередньо, є елементом, який має залучати споживачів та заохочувати їх при придбанні того або іншого товару або послуги [3].

Варто акцентувати увагу на тому, що, торговельна марка того чи іншого виду має свого автора, саме тому торговельна марка може бути захищена авторським правом. Наприклад, такі торговельні марки, як словесні, які можуть виражатися у таких видах, як слова, гасла, словосполучення назви творів, газет та журналів, які охороняються авторським правом.

Відповідно до положень чинного законодавства, частина твору, яка може бути використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір та охороняється відповідно до законодавства [4]. Проте, варто звернути увагу на той факт, що назви журналів та газет використовуються лише для певної друкованої продукції.

Складніше за все з рекламними салоганами, так, все залежить від того, чи є той чи інший салоган конкретним, тобто належить від до певних товарів та послуг, і чи є він абстрактним, тобто може бути використаний для будь яких товарів та послуг чи ні. Як приклад, можна привезти салоган «Eat Fresh!» американської мережі ресторанів швидкого харчування Subway може використовуватися лише у зв'язку із закладами харчування або продуктами харчування.

В свою чергу, слоган «Impossible is nothing» німецького промислового концерну Adidas AG, може використовуватися для будь яких товарів або послуг, про що свідчить й наступний асортимент товарів: одяг, взуття та спортивне знаряддя. Відповідно, на нашу думку, останній слоган може бути зареєстрований і в якості торговельної марки, і як об'єкт авторського права, який не

прив'язаний до конкретних товарів та/або послуг. Даний захист, звісно, є альтернативним шляхом, проте: даний спосіб можливий лише для фізичних осіб; не припускає використання для маркування товарів або послуг; потребує широкої рекламної компанії; не передбачає обов'язкової реєстрації й саме тому, найважче захищається в судовому порядку.

Не зважаючи на те, що слогани відносно можна віднести до об'єктів авторського права, слід довести, що вони є результатами творчої праці та мати ознаки, які притаманні авторському твору – бути оригінальними та неповторними. Щодо зображувальних торговельних марок, то вони можуть бути поділені на дві категорії: торговельні марки, які виконані у двох вимірах та торговельні марки, які виконані у трьох вимірах.

Зупинимо увагу на двовимірних: двовимірними торговельними марками вважаються торговельні марки, які відтворені на плоскій поверхні, тобто такі, які не мають рельєфу. Дана категорія охоплює малюнки, портрети, емблеми та фотографії. Дані торговельні марки можуть бути використані як знак для ідентифікації товарів або послуг доти, допоки вони є оригінальними та захищені українським законодавством.

Особливої уваги заслуговують портрети та фотографії в галузі охорони прав, оскільки їхнє використання може спричинити певні труднощі. Так, наприклад, фотографії можуть містити зображення архітектурних об'єктів, які захищені авторським правом. Портрети, в свою чергу, можуть порушувати права моделей або персонажів, які зображені на них. Отже, в даних випадках використання портретів або фотографій в якості торговельних марок потребує дозволу як фотографа чи художника, так й архітектора або особи, яка позує [4].

У свою чергу, звукові торговельні марки можуть бути певним звуком або музичним твором. Можемо говорити про певний звук, наприклад, рик лева американської кінокомпанії «Metro-Goldwyn-Mayer», який може бути захищений лише як торговельна марка. Варто акцентувати увагу на тому, що, використання музичного твору як торговельної марки в певних випадках може призвести до складних ситуацій, оскільки при використанні музичного твору необхідно брати до уваги не лише права автора твору, а й права виконавців. Тому, дане відтворення потребує письмової згоди останніх [4].

Зазначимо, що торговельні марки захищають бренд, включаючи логотип, назву бренду та інші функції, пов'язані з ним. Наприклад, McDonald's має свою торговельну марку, яку використовує на всіх своїх продуктах. Як і авторське право, ви отримуєте товарний знак лише тоді, коли починаєте його використовувати. Право на товарний знак може бути порушене, коли інша компанія використовує ідентифікуючі функції вашого бренду або схожі на нього особливості для продажу своїх товарів чи послуг.

Авторським правом є інструмент для захисту інтелектуальної власності, яка, загалом, передбачена у формі літератури, звукозапису, живопису або скульптури, віршів або сценаріїв тощо. Тобто, він передбачає виключне право автора того чи іншого твору спеціально копіювати, відтворювати або публікувати твір з метою отримання грошової винагороди тим або іншим чином. Отримати авторське право можна в той момент, коли ви створюєте контент та діли-

тєсь ним. Так, якщо ви пишете пост в блог та публікуєте його в Інтернеті, ви автоматично отримуєте на нього авторське право.

Зауважимо, що авторські права захищають такий контент, як текст або зображення та визначають, який контент може бути законно використаний та поширений. Як приклад можна привести відеозапис при показі фільму в кіно-театрах, який відповідно до Закону України «Про авторське право» визначається незаконним. Таким чином, можна зробити висновок, що авторське право може бути порушене при використанні або поширенні чужого контенту без належного на те дозволу [1].

Так, власник авторських прав отримує визнання завдяки оригінальності його роботи, яка в подальшому, захищена авторським правом, саме тому бізнес буде свою репутацію під обраним товарним знаком. Узагальнивши, можна зробити висновок, що торговельна марка та авторське право тісно взаємопов'язані між собою. Так, торговельна марка будь – якого виду має свого автора та може бути захищена авторським правом.

Список літератури

1. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон від 15.12.1993 року № 3689-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993 року № 3792-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
4. Соотношение объектов авторского права и торговых марок: веб-сайт. URL: <http://trademark.ua/avtorskoe-pravo/sootnoshenie-obektov-avtorskogo-prava-i-torgovyx-marok.html>.

УДК 347.77

Кудряшова О. В., студентка гр. МПН-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОМЕННОГО ІМЕНІ

Кожного дня кількість користувачів мережі Інтернет збільшується. Відповідно зростає соціальне, інформаційне та економічне значення мережі. При цьому доменні імена виступають ідентифікаторами ресурсів, вони можуть бути схожими або ж однаковими з такими об'єктами інтелектуальної власності як комерційні найменування, товарні знаки тощо. Саме це і є причиною виникнення правових суперечок. Значним ускладненням регулювання спірних правовідносин є відсутність територіальних обмежень, тому застосування доменних імен має міжнародний характер.

Мета роботи провести дослідження щодо визначення правої природи доменного імені відповідно до особливих ознак.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і

послуг» доменне ім'я – ім'я, що використовується для адресації комп'ютерів і ресурсів в Інтернеті [1].

Існує й інше визначення доменного імені. Так, відповідно до п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підключення до глобальних мереж передачі даних» доменне ім'я – буквено-цифровий вираз, що ідентифікує будь-який комп'ютер абонента у мережі Інтернет [2].

Як правило, доменне ім'я визначається як унікальне літерне, цифрове, символічне позначення або комбінація таких позначень, що зареєстроване в реєстрі доменних імен. Реєстрація доменного імені повинна відбуватися у відповідності з правилами, встановленими Організацією з привласнення імен та адрес в Інтернеті (Internet Corporation For Assigned Names and Numbers – ICANN). Призначення доменного імені полягає в ідентифікації певного інформаційного ресурсу, пристрою чи групи пристроїв в Інтернеті.

Дані визначення чітко описують поняття «доменне ім'я» з технічної точки зору, але їх правова природа та способи взаємодії з ним залишається невизначеним. Юридична природа доменних імен є одним із найбільш суперечливих питань в Інтернеті і є частиною дискусії щодо того, який тип правових принципів ми повинні застосовувати щодо нових прав, що впливають з кіберпростору.

Існує дві точки зору: згідно з першою, доменне ім'я слід розглядати як договори на послуги, які впливають із договірних відносин між Реєстраторами та Реєстраторами. Другий розглядає доменні імена як нематеріальні права власності, що належать власнику доменних імен.

Деякі суди класифікують доменні імена як права на послуги згідно договору. Доменні імена що надаються особі, іменовані Реєстрантом, в рамках договору про надання послуг, а доменні імена що надає особа, іменовані Реєстратором [3].

Функція Реєстраторів полягає у забезпеченні доступності запитуваного доменного імені, що буде відповідати доменному імені з IP-адресою. Реєстрант має право на використання доменного імені до тих пір, поки плата за оновлення не буде сплачена реєстратору, доки не буде встановлено, що реєстрація доменного імені шкодить інтелектуальним майновим правам інших [4].

Частина юристів, фахівців з Інтернет-права вважає, що доменне ім'я – це майно, а права на доменні імена є абсолютними майновими правами (коли праву правовласника протиставляється обов'язок усіх не порушувати це право, яскравий приклад абсолютного права – право власності) [5]. Слід зазначити, що аргументи є в підтримку як однієї, так і іншої позиції.

При міркуваннях на тему природи прав на доменне ім'я є доречним задати питання: З якою метою купуються права на доменне ім'я? Відповідь на це питання дозволить краще зрозуміти сутність та природу прав на доменне ім'я. Звісно ж, права на доменне ім'я купуються з метою вільного користування, володіння і розпорядження доменним ім'ям, доменне ім'я розглядається як об'єкт, як товар, що має економічну цінність. Це характеризує право як майнове і носить абсолютний характер.

Якщо ж виходити з того, що право на доменне ім'я відносне і зводиться лише до послуг реєстратора за договором, то неминуче впливає висновок, що права на доменні імена купуються з метою отримання послуг від конкретного

реєстратора і в конкретному, визначеному таким реєстратором, обсязі. Однак, очевидно, що власнику доменного імені не суттєво важливо, хто є його уповноваженим реєстратором; якби інститут реєстрації доменних імен в тому вигляді, в якому він існує зараз за правилами ICANN, був скасований або замінений (звичайно ж, при збереженні баз доменних імен і технічних даних, при збереженні системи доменних імен), то цінність і сутність прав на доменне ім'я від цього б не змінилася. Якби була введена державна реєстрація доменних імен, аналогічна державної реєстрації прав власності на об'єкти нерухомості, то доменні імена як і раніше продовжили б своє існування. Ось тільки прихильники другого підходу до природи прав на доменне ім'я позбулися б свого основного аргументу, що права на доменне ім'я – це права в рамках договору реєстрації доменного імені.

Проаналізуємо рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в якому з'ясувалося питання природи прав на доменне ім'я: справу *PAEFFGEN GMBH v. Germany*, no. 25379/04, 21688/05, 21722/05 and 21770/05, ECHR, decision as of 18 September 2007 (справа ТОВ Паєффген проти Німеччини за заявами №№ 25379/04, 21688/05, 21722/05 та 21770/05). Рішення ЄСПЛ від 18 вересня 2007 року, можна представити таким чином:

Ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції встановлює, що кожна особа має право вільно користуватися і розпоряджатися своїм майном; ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

ЄСПЛ зазначає, що теорія «власності», відображена в ст. 1 Протоколу № 1, «має самостійне значення, яке не обмежується володінням тільки матеріальними речами і яке не залежить від формальної класифікації в національному праві. Інші конкретні права і інтереси, що утворюють майно, також можуть розглядатися як «права власності», а відповідно, і як «об'єкти власності» з метою даної статті [6].

Для визначення, чи є якийсь об'єкт об'єктом прав власності, необхідно встановити, зачіпаються чи при його використанні фінансові інтереси і чи є економічна цінність у такого об'єкта.

Слідуючи цій логіці, до об'єктів власності ЄСПЛ відніс об'єкти інтелектуальної власності, а також ліцензії.

Власник доменного імені має право самостійно визначати способи його використання (розмістити рекламу, сайт про послуги і / або товари, зробити доступ платним або безкоштовним, може здати доменне ім'я в оренду, може продати його і т.д.). Тому виключне право на використання доменного імені має економічну цінність, а відповідно, є правом власності в сенсі ст. 1 Першого протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

При співвідношенні прав на доменне ім'я та прав на товарний знак і інші позначення необхідно досліджувати в кожному конкретному випадку, чи можливе використання спірного доменного без порушення прав на засоби індивідуалізації і яким буде використання доменного імені, якщо воно збережеться за відповідачем – власником доменного імені. Це дозволить прийняти справедливі заходи по припиненню і запобіганню порушень в подальшому, не порушуючи прав власності власника доменного імені на доменне ім'я [7].

Тобто, можемо зробити висновок, що доменне ім'я слід вважати особливим різновидом майна, майновим правом та, відповідно, об'єктом права власності. Таке розуміння сутності доменного імені відповідає позиції ЄСПЛ з цього питання.

Список літератури

1. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 11.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/3689-12>.
2. Про затвердження порядку підключення до глобальних мереж передачі даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/522-2002-%D0%BF>
3. THE LEGAL NATURE OF DOMAIN NAMES / Claudio Caruana. URL: <http://www.elsa.org.mt/wp-content/uploads/2015/02/5.-Caruana-Claudio-The-Legal-Nature-of-Domain-Names.pdf>.
4. PROBLEMS OF LEGAL NATURE OF INTERNET DOMAIN NAMES / Doctoral Candidate Darius Sauliūnas. URL: [https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13436/3330-6980-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13436/3330-6980-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y;); The Legal Nature of Domain Names / LawTeacher. November 2013. URL: https://www.lawteacher.net/free-law-essays/copyright-law/the-legal-nature-of-domain-names.php?__cf_chl_captcha_tk__=6f47c00bc35140b15e3ff74258bc59bac8c29b63-
5. Природа прав на доменні імена та методи їх юридичного захисту в Україні / Дмитро Ткаченко. Перша юридична експертиза, 2010, 30 листопад. URL: <http://flexp.com.ua/library/article/240>.
6. Доменні спори: українська й міжнародна актуальна практика / Катерина Олійник. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013152.
7. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав / Некіт Катерина Георгіївна. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902818.pdf>.

УДК 34(347)

Курто О. С., студентка гр. МПН-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ОНЛАЙН-СЕРВІСАХ: МІФІ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Серед інтернет-спільноти існує думка, що будь-яка форма зворотного зв'язку або віджет замовлення зворотного дзвінка на сайті свідчить про обробку персональних даних користувачів, що сайт будуть штрафувати за порушення. Цей висновок, прихильники цієї точки зору, роблять, засновуючись на популярних міфах інтернет-спільноти. Отже, нижче ми розглянемо найпопулярніші міфи та з'ясуємо дійсну ситуацію.

Перший міф. Персональні дані – це будь-які відомості про фізичну особу.

Згідно з ст. 1 Закону України «Про захист персональних даних», персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [1]. Тобто персональними даними є тільки ті відомості, на основі яких можна встановити особу людини або які відносяться до людини, особа якого безперечно відома.

Розглянемо приклад з заповненням найпростішої форми реєстрації на будь-якому сайті, де ви зобов'язані залишити номер телефону або адресу електронної пошти. У власника сайту немає легального доступу до абонентської бази або бази користувачів поштового сервісу. Отже, самі по собі ці відомості

не дозволяють встановити особу людини, яка ними користується. Тому дані не можна вважати персональними в тому випадку, коли без використання додаткової інформації вони не дозволяють ідентифікувати фізичну особу.

Отже, якщо форма зворотного зв'язку не передбачає, окрім номера телефону або адреси електронної пошти, надання додаткових відомостей, що ідентифікують користувача, то така інформація не відноситься до персональних даних. Запит імені спільно з номером телефону або email користувача також не робить дані персональними, тому що ім'я не ідентифікує громадянина. Тому, з точки зору цивільного законодавства, просто імені не достатньо для виникнення юридичних наслідків. Як мінімум, необхідні ще прізвище та по батькові.

Аналогічно до персональних даних не відносяться відомості про IP, cookie, і інші дані, що збираються в автоматичному режимі у зв'язку з активністю на сайті або в додатку користувача, який не пройшов повну ідентифікацію.

Другий міф. Політика конфіденційності – це тільки формальність.

У GDPR (EU General Data Protection Regulation) є норми та правила, згідно з якими і складається політика конфіденційності персональних даних. Саме згідно з директивою персональні дані не можуть бути передані у країни, рівень захисту у яких нижче, ніж у ЄС. Тож, чому люди дивуються, коли бачать статистику щодо своїх дій на сайті або навіть ті дані, що на певному ресурсі навіть не вносились? Просте рішення – читати політику конфіденційності, а не просто натискати на кнопку «Згоден».

Для прикладу наведемо декілька фрагментів з політики конфіденційності сайту INCIDER:

4.3 Відвідувачу на веб-сайті THEINSIDER.COM.UA може бути запропоновано ввести персональні дані при наявності його згоди. Зокрема, може бути запропоновано ввести ім'я, прізвище, адресу електронної пошти, номер телефону, дату народження, стать, а також зареєструватися на сайті за допомогою соціальних мереж, таких як Twitter Facebook, ВКонтакте. ТОВ «ВСЕУКРАЇН-СЬКА МЕДІА ГРУПА» може звертатися до відвідувача веб-сайту з проханням про надання інших даних.

6.1 Ці модулі можуть бути кнопками синхронізації акаунту на веб-сайті THEINSIDER.COM.UA, Like, ретвітнути або відповідно «Мені подобається». Якщо відвідувач відкривав одну з веб-сторінок, оснащену таким плагіном, його інтернет-браузер безпосередньо підключить його до серверів Facebook, Twitter, LinkedIn, ВКонтакте, Google+ або Youtube. Плагін буде передавати на сервер дані про те, які саме веб-сторінки веб-сайту THEINSIDER.COM.UA відвідувач переглядав.

6.3 Щоб уникнути зв'язку мереж Facebook, Twitter, LinkedIn, ВКонтакте, Google+ або Youtube з веб-сайтом THEINSIDER.COM.UA і подальшого співвіднесення даної інформації з акаунтом, відвідувач має вийти з облікового запису мережі перед відвідуванням веб-сайту THEINSIDER.COM.UA [2].

Саме пункт 6.3 відповів би на всі питання користувача (при умові, що він прочитав політику конфіденційності).

Третій міф. На обробку персональних даних потрібна письмова згода.

Ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» вже спростовує цей міф. Згідно з ним, згода суб'єкта персональних даних – це добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання до-

зволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди. У сфері електронної комерції згода суб'єкта персональних даних може бути надана під час реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом проставлення відмітки про надання дозволу на обробку своїх персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, за умови, що така система не створює можливостей для обробки персональних даних до моменту проставлення відмітки.

Тобто, навіть натиснення на кнопку «Згоден» після питання про обробку персональних даних вже означає вашу законну згоду.

Четвертий міф. Як можна погодитись на обробку персональних даних, якщо не знаєш, де вони будуть використовуватись?

Відповідь на це питання вже надавалась раніше. Достатньо прочитати політику конфіденційності сайту. В ній обов'язково є пункт щодо прав суб'єкта персональних даних, де вказано, що одним із прав – це знати про цілі обробки персональних даних, а також є пункт про реалізацію захисту ваших персональних даних згідно з законом України та забезпечення заходів для захисту.

Отже, не слід вірити усім міфам, що зустрічаються в інтернеті (це стосується загального правила «не вір усьому, що пишуть в інтернеті»), треба обов'язково читати політику конфіденційності персональних даних сайту, там же шукати відповіді на питання щодо своїх персональних даних. Краще читати «інструкцію» до того, як «щось зламалось». Також, відповіді на питання допоможуть знайти Закони України, зокрема, Закон «Про інформацію» [3], у якому можна з'ясувати такі питання як основні принципи інформаційних відносин, суть державної інформаційної політики, зміст права на інформацію та гарантії на нього та суть захисту персональних даних [1].

Список літератури

1. Про захист персональних даних. Закон України від 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
2. INCIDER. Правдиві новини України та світу. URL: <http://www.theinsider.ua/>
3. Про інформацію: Закон України від 21.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12>.

УДК 347.991

Лесун А. Є., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Керноз Н. Є., старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Серед найпомітніших резонансних новел, запроваджених конституційною судовою реформою 2016 року в країні, є створення «нового» Верховного Суду (далі – ВС) шляхом ліквідації «старого» Верховного Суду України (далі – ВСУ). Протягом останніх чотирьох років увага прикута до перебудови судо-

вої системи України на вищому щаблі через недопустиме співіснування двох легітимних найвищих судів в системі судоустрою держави.

В ході реалізації реформи на підставі Законів України від 02.06.2016 р.: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII (далі – Закон № 1401-VIII) [1] та «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII) [2] ВСУ «як найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції» було ліквідовано. Натомість в 2017 році розпочав роботу Верховний Суд, але в конституційно оновленій якості «найвищого суду в системі судоустрою України» [1]. До ВС провели окремий конкурс з метою «очищення» від недоброчесних суддів правопопередника - ВСУ: судді не були автоматично переведені до нового ВС, але могли брати участь в конкурсі на загальних засадах.

Проте, ліквідація ВСУ так не закінчилася, оскільки до Конституційного Суду України (далі – КСУ, Суд) звернувся ВСУ з конституційним поданням розглянути питання щодо відповідності Конституції України окремих положень (пункту 7) Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1402-VIII [2], відповідно до якого з дня початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному Законом № 1402-VIII: «ВСУ, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України припиняють свою діяльність та ліквідуються у встановленому законом порядку», тобто зазначеним ВР України вийшла за межі повноважень, визначених у Конституції України, а саме: «семантична зміна назви з «Верховний Суд України» на «Верховний Суд» за відсутності зміни правового статусу не може бути підставою для припинення діяльності та ліквідації його як конституційного органу державної влади» [3].

Очікуючи на рішення КСУ, ліквідацію ВСУ призупинили, але формування нового ВС продовжили. КСУ в рішенні № 2-р/2020 від 18.02.2020 року прийшов до висновку: «вилучення слова «України» – власної назви держави – із словесної конструкції «Верховний Суд України» не вплинуло на конституційний статус цього органу державної влади, тобто внесені зміни до Конституції України не були спрямовані на припинення діяльності та ліквідацію ВСУ як органу державної влади»[3], чим створило повний колапс правосуддя, оскільки КСУ відмовився визнати формування нового ВС таким, що не відповідає Конституції України: вважає всі процедури його створення легітимними, конституційними, як й обов'язковість його рішень. Визнання положення Закону № 1402-VIII щодо ліквідації ВСУ неконституційним означає, що ВСУ продовжує існування та зберігає свій статус.

Голова ВС Данішевська Валентина стверджує: «... тепер така ситуація, що Верховний Суд як чинний орган існує один, адже ВСУ не працює як суд та не виконує жодних процесуальних функцій, але юридичних осіб існує дві» [4].

Відповідно до ч. 5 ст. 88 Закону України «Про Конституційний Суд» від 13.07.2017 року № 2136-VIII: «рішення чи висновок Суду є остаточним і не може бути оскарженим» [5]. Але, суддя КСУ, згідно зі ст. 93 цього Закону, має право висловити свою окрему думку: лише один суддя Головатий С. не підтримав резонансне рішення № 2-р/2020, тому що вважає, що юридичних підстав для визнання положення пункту 7 розділу XII Закону № 1402-VIII зі змі-

нами: «та ліквідуються» в частині Верховного Суду України неконституційним не було, мотивувавши свою думку наступним аргументами:

- позиція ВСУ як суб'єкта конституційного подання ... побудована на гаданому зв'язку між його «ліквідацією» як інституту влади та «зміною назви» є юридично безпідставною (п. 23): справа не в зміні назви, а в тому, що ВСУ хоча і не ліквідований, але припинив свою діяльність, тому не здатен продовжувати працювати під іншою назвою;

- формула оскаржуваного припису пункту 7 «та ліквідуються»... чітко вказує на те, що мало бути здійснено процедуру ліквідації не за Законом № 1402-VIII, а відповідно до «встановленого законом порядку», тобто в загальному порядку, що його було встановлено законом (законами) України ще до ухвалення Закону № 1402-VIII (п. 33): регламентація норми зумовлена тим, що питання наявності або відсутності у конституційних органів статусу юридичної особи мають цивільно-правний характер, не є предметом виключного конституційного регулювання, відповідно до Конституції України їх вирішує законодавець шляхом ухвалення законів (п. 37); таке рішення законодавця не стосується конституційного статусу: створення, припинення діяльності ВС як конституційного органу - це питання, належить до предмета регулювання виключно Основним Законом України (п. 39), але Конституція України не регулює питання наявності або відсутності ... у конституційного органу статусу юридичної особи, ... як і питання створення чи ліквідації юридичних осіб (п. 36);

- ... питання ліквідації в установленому законом порядку, слід розглядати в розумінні встановленого в рамках цивільного права загального порядку ліквідації юридичної особи, тобто в контексті юридичного регулювання приватно - майнових відносин, а не в контексті конституційного регулювання (п. 40); за ситуації, коли на всі процедури, пов'язані з ліквідацією ВСУ як юридичної особи, поширюється порядок, встановлений законом, зокрема Цивільним кодексом України (п. 41);

- суб'єкт конституційного подання ВСУ юридично хибно ставить знак рівності між категорією «найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції в Україні» та категорією «найвищий суд у системі судоустрою України» ... як насправду припис ч. 3 ст. 125 Конституції України в редакції Закону № 1401-VIII [1]... чітко визначив новий правовий статус Верховного Суду (п. 60), тобто ніякої мови про зміну лише назви та відсутність зміни правового статусу йти не може: на що також вказує припис п. 5 Розділу XII Закону № 1402-VIII: Верховний Суд - за наслідками конституційної реформи - «створюється на матеріально-технічній базі Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України», тобто на базі саме цих інституцій - шляхом їх ліквідації як юридичних осіб має постати нова юридична особа» (п. 40) [6].

Таким чином, вважаємо, що наведені суддею Головатим С. аргументи стають вагомою вказівкою вважати, що рішення КСУ № 2-р/2020 від 18. 02. 2020 року щодо визнання ліквідації ВСУ неконституційним - є безпідставним, оскільки твердження п. п. 7, 8 цього рішення КСУ, що Верховний Суд України «продовжує діяти (функціонувати) під назвою Верховний Суд» [3], викликає багато обґрунтованих сумнівів й дорікань з боку як правників - теоретиків так і практиків.

Отже, Конституційний Суд України проблеми існування на теперішній час двох легітимних найвищих судів в системі судоустрою України не вирішив, а навпаки, прийнятим рішенням № 2-р/2020 від 18. 02. 2020 року припинив ліквідацію, непрацюючого в останні роки, Верховного Суду України як юридичної особи.

Відповідно до ст. 151-2 зміненої Конституції України «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені» [1], проте, виходячи з положень ч. 2 ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України», Суд: «може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду» [5]. Виписані нові дискреційні повноваження КСУ викликають надію, що в країні може бути усунутий колапс правосуддя, створений самим Конституційним Судом України, шляхом застосування виключно приписів ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» та Верховний Суд як де-факто, так і де-юре постане єдиним «найвищим судом у системі судоустрою України».

Список літератури

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 року. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 05.05.2020).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02. 06. 2016 року. № 1402-VIII. Дата оновлення: 11. 03. 2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 05.05.2020).
3. Рішення Конституційного Суду України від 18. 02. 2020 року. № 2-р/2020. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2020.pdf (дата звернення 05.05.2020).
4. Червоненко В. «Верховний Суд не скасували». Інтерв'ю з головою ВС Валентиною Данішевською. BBC News Україна. 25.02.2020 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/895981/>
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13. 07. 2017 року. № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення 05.05.2020).
6. Розбіжна думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb02d710-20> (дата звернення 05.05.2020).

УДК 346.56

Матвеева Т. О., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОРЯДОК ПЕРЕДАЧІ АКЦІЙ У СПАДОК

Процедура спадкування є звичним і традиційним явищем уже протягом багатьох століть. В нашій державі основним нормативно-правовим актом, що

регулює порядок спадкування, є Цивільний кодекс, який і визначає перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців. Цей інститут був завжди цікавий науковцям у різні часи його існування і залишається таким наразі. Особливим об'єктом спадкування виступають цінні папери – акції. З огляду на правову природу акцій як виду цінних паперів порядок їх спадкування повинен мати певні особливості, які й розглянемо в цій роботі.

Спадкові відносини стосовно акцій встановлені такими актами законодавства України: Цивільним кодексом, Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», Законом України «Про акціонерні товариства».

Відповідно до Закону «Про цінні папери та фондовий ринок» [1] акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств (ч.1 ст.6).

Акція належить до емісійних цінних паперів, тобто цінних паперів, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання. Крім того, акція віднесена до групи пайових цінних паперів – це цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі, надають власнику право на участь в управлінні емітентом й отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації елемента.

Спадкування є похідною підставою набуття права власності на акції. В акціонерних товариствах, відповідно до Закону «Про акціонерні товариства» [2], акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. У такому випадку виходить, що до особи-спадкоємця автоматично переходять корпоративні права й особа повинна буде вступити до товариства. На законодавчому рівні не передбачено, наприклад, умови про те, щоби отримати згоду інших учасників акціонерного товариства на вступ спадкоємця до компанії або ж не поширюється переважне право на придбання акцій в результаті їх спадкування. Таким чином, можемо сказати, що немає особливих відмінностей між спадкуванням акцій та інших речей [3, с. 76].

З Узагальнення практики оформлення спадкових прав на вклади в банківських установах, акції, пенсійні кошти та інші виплати державними та приватними нотаріусами Донецької області за період з 01.01.2014 року по 31.10.2015 рік прослідковуємо, що право власності у набувача майна виникає після моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 334 ЦКУ). Виникнення самих корпоративних прав пов'язано з унесенням особи до реєстру власників іменних цінних паперів. Тобто, щоб реалізувати корпоративні права із акції, спадкоємцям необхідно вчинити певну послідовність дій, що передбачаються законодавством про цінні папери [4].

Для оформлення права на акції спадкоємці повинні насамперед звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини із заявою про прийняття спадщини або із заявою на видачу свідоцтва про право на спадщину, яке видається

ся через 6 місяців із дня відкриття спадщини. У разі неотримання такого спадкоємці не будуть включені до реєстру акціонерів та не зможуть брати участь у загальних зборах відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства». Як зазначає Н.В. Єсауленко, варто враховувати і той момент, що коли помирає особа-власник акцій, то до системи реєстру вносяться зміни, пов'язані з блокуванням акцій. Це операція щодо припинення реєстрації переходу права власності на іменні цінні папери, обтяжені зобов'язаннями, що обтяжують обіг на визначений строк та/або до настання певної події [5, с. 404].

Указана автор пропонує внести зміни до Закону «Про акціонерні товариства»: товариство має можливість до вступу в права спадкування осіб, кількість голосів яких може вплинути на рішення загальних зборів, приймати тільки ті рішення, які не призведуть до значних змін у діяльності товариства. Це стосується періоду часу, коли спадкоємець ще не набув прав на спадщину та управління товариством [5, с. 406]. Ми погоджуємося з необхідністю внесення таких змін в законодавство. Але, наприклад, є такі випадки, коли частка акцій його власника в статутному капіталі товариства незначна, й особливого впливу на прийняття рішення спадкоємці не матимуть. Тому також доцільно, окрім попередньо вказаного положення, внести й таке, що дає все ж таки акціонерам право приймати важливі рішення, що стосуються товариства і без особи, яка повинна успадкувати акції, якщо їх частка в статутному капіталі є незначною.

Другим етапом дій задля реалізації своїх прав за акціями є внесення змін до системи депозитарного обліку стосовно цінних паперів конкретного власника. Такі зміни здійснюються виключно депозитарними установами. Для цього необхідні документи, визначені Комісією. У порядку, строки та обсягах, що встановлені Центральним депозитарієм за погодженням з Комісією, в Центральному депозитарії відображається інформація про всі операції на рахунках у цінних паперах депонентів та номінальних утримувачів кожної депозитарної установи (ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про депозитарну систему») [6].

Після смерті деяких акціонерів немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом, або ніхто зі спадкоємців не приймає спадщину. У такому випадку, згідно Цивільного кодексу України (ст. 1277) [7], у загальному порядку орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, зі спливом одного року з дня відкриття спадщини повинен подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Після задоволення судом заяви акції переходять у власність територіальної громади, шляхом зарахування коштів на рахунок громади з рахунку власника акцій.

У випадку переходу акцій у власність громади після їх оцінки й опису такі цінні папери реалізуються на організаційно оформленому ринку через торговця цінними паперами, визначеного на конкурсній основі (п. 2 Порядку розпорядження цінними паперами, виражені у валюті України та іноземній валюті, які переходять у власність держави, затвердженого наказом Міністерства фінансів України, ДКЦПФР, ФДМУ, Державної податкової адміністрації України від 23 квітня 1999 р. № з0222-99) [8].

Таким чином, можемо зробити висновок, що акції є особливим об'єктом цивільного права і характеризуються особливим порядком спадкування. Так як на законодавчому рівні немає норм, які регулюють докладно процедуру спад-

кування акцій, вважаємо за доцільне внести відповідні правила у Закон України «Про акціонерні товариства».

Список літератури

1. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст. 268.
2. Про акціонерні товариства: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 50-51. Ст. 384.
3. Апаров А.М., Коваленко Я.Г. Особливості спадкування корпоративних прав. Правова держава. 2017. № 29. С. 74-79.
4. Узагальнення практики оформлення спадкових прав на вклади в банківських установах, акції, пенсійні кошти та інші виплати державними та приватними нотаріусами Донецької області за період з 01.01.2014 року по 31.10.2015. рік. URL: <http://justice-dn.gov.ua/index.php/vidkriti-dani/71-materialy/viddil-z-pitan-notariatu/metodichni-rekomendatsiji/855-uzagalnennya-praktiki-oformlennya-spadkovikh-prav-na-vkladi-v-bankivskikh-ustanovakh-aktsiji-pensijni-koshhti-ta-inshi-viplati-derzhavnimi-ta-privatnimi-notariusami-donetskoji-oblasti-za-period-z-01-01-2014-po-31-10-2015>.
5. Єсауленко Н.В. Деякі питання спадкування акцій за законодавством України. Держава і право. № 48. С. 401-407.
6. Про депозитарну систему України: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 39. Ст. 517.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
8. Про затвердження Порядку розпорядження цінними паперами, виражені у валюті України та іноземній валюті, які переходять у власність держави: наказ Міністерства фінансів України, ДКЦПФР, ФДМУ, Державної податкової адміністрації України від 23 квітня 1999 р. № з0222-99. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 15. Ст. 623.

УДК 340.0

Матвеева Т. О. студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу,

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗМІСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Найціннішим для людини є беззаперечно її життя. Право на життя закріплене на законодавчому рівні та охороняється державою в багатьох країнах світу. Різні науковці досліджували дане питання і давали своє бачення змісту права на життя, але, на жаль, через багатогранність цього поняття немає єдиної думки щодо його сутності.

Право на життя і життя людини – поняття хоч і схожі між собою, проте не тотожні, оскільки мають дещо різну сутність. Саме по собі життя має безліч трактувань. Його досліджували в медицині, філософії, біології. Так, наприклад, в медицині життя розглядають як одну з вищих форм руху і організації матерії. В філософії це поняття визначається як одна з форм існування матерії, що виникає за певних умов [1, с. 24].

А. Головістікова, вважає, що життя – це самостійно виникаючий, саморегулюючий, соціально-інтегрований, взаємопов'язаний з навколишнім середовищем процес, який здійснюється на основі багаторівневої білкової системи вищого ступеня складності (людина) [2, с. 31].

На думку Є.С. Резніка життя – це сукупність біохімічних процесів, які протікають в організмі людини, визначають його розвиток, розмноження, хар-

чування, відносини з зовнішнім середовищем, яка виникає в момент появи ембріона і припиняється у момент загибелі всього головного мозку [3, с. 10].

Саме право на життя є більш правовою категорією, яка має законодавче закріплення і захищається державою.

Ідея права на життя не є новою, бо виникає ще з часів доби Відродження, коли її представники вперше сформулювали поняття «права людини», і поняття життя розглядали як невід'ємна властивість індивіда. А вже з XVIII ст. відбувається поступове дослідження ідеї права на життя як правової та філософської категорії на відміну від попереднього періоду історії людства [4, с. 15-16].

Деякі науковці вважають, що право на життя є природним правом людини, бо воно існувало в людини ще до розвитку держави та різних наукових концепцій і теорій, тобто було як невід'ємна властивість живої істоти, бо виникає з моменту народження людини і притаманне їй протягом всього розвитку і аж до самої смерті. Його не можна відняти, чи обмежити, воно є універсальним [1, с. 24].

В сучасній Україні, пройшовши багато етапів дослідження та вдосконалення, як і в більшості інших держав світу, право на життя закріплюється в Конституції України, нормами якої встановлено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Життя людини виступає об'єктом правової охорони, оскільки саме держава повинна створювати механізми, які б максимально захищали життя від будь-яких посягань (ст. 3). Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини (ст. 27)» [5].

Цивільний кодекс України також містить норму, якою зазначається, що фізична особа має невід'ємне право на життя (ст. 281) [6].

Право на життя гарантується і міжнародно-правовими актами. Так, Загальна Декларація прав людини 1948 року вказує, що людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність (ст. 3) [7]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплює норму, відповідно до якої право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання (ст. 2) [8].

Але в міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах не міститься законодавчого визначення «права на життя», а лише розкривається його сутність.

Визначення даного поняття дають науковці, але знову ж таки, єдиної, спільної думки вони не дійшли. На думку Н.В. Кальченко, що право на життя – це природна, невід'ємна від людини можливість захисту недоторканності життя і свободи розпорядження нею, гарантована нормами внутрішнього законодавства і міжнародно-правовими актами [9, с. 75].

О.Г. Рогова зазначає, що право людини на життя – це свобода людини безпосередньо реалізовувати можливості, які вона має внаслідок своєї належності до виду *Homo sapiens*, та задовольняти необхідні сутнісно-якісні біологічні, соціальні, духовні, економічні та інші потреби, неподільні із самою лю-

диною, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути всезагальними [10, с. 13].

О. Малиновський розглядає право на життя як право на гідне людське існування, що включає цілий ряд так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдяного звернення, на пошану до приватного і сімейного життя [11, с. 54].

Л. Ольховик, же зазначає, що в сучасному розумінні право на життя розглядається як особисте немайнове право фізичної особи, що виникає з приводу особистого немайнового блага, яким є життя людини [12, с. 164].

В. Макрінська право на життя трактує наступним чином – це право на гідне людське існування, що включає в себе цілий ряд так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдського поводження, на повагу до приватного і сімейного життя тощо [13, с. 51].

Узагальнивши думки науковців, Я.П. Кузьменко дав своє визначення поняття «право на життя» - це сумарне суб'єктивне право, що припускає передбачену для індивіда нормами об'єктивного права міру можливої поведінки по користуванню життям як соціальним благом у цілях підтримки свого біологічного існування і саморозвитку особистості, здійснювану індивідом за допомогою його власних фактичних і юридичних дій, включаючи вимоги до інших суб'єктів права, крім держави, а також забезпеченим з боку держави і суспільства абсолютним обов'язком щодо збереження, охорони і забезпечення гідного життя [14, с. 28].

Ми погоджуємось із цим визначенням, адже воно найширше розкриває поняття «право на життя», зосередивши в собі найголовніші моменти із визначень, даних іншими науковцями, і найбільш детально відображає особливості та зміст даного поняття.

На основі розглянутих визначень, можна сказати, що зміст права людини на життя є багатоаспектним і розкривається з різних позицій – соціальної, правової, економічної, політичної. Саме з норм Основного Закону впливає заборона смертної кари, заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, покарання чи поводження; заборона медичних, наукових та інших дослідів на людині без її згоди.

Також норми, що гарантують право на життя, містять в собі і такі складові, як право на належні, безпечні й здорові умови праці (ст. 43 КУ), право на охорону здоров'я (ст. 49 КУ), на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 КУ). Тобто, кожна з сфер людської діяльності гарантує нерозривно пов'язані з правом на життя право на освіту, на харчування, на чисте довкілля, свободу пересування, таємницю, право вільного вибору. Та найважливішою категорією змісту права на життя, на нашу думку, є право на захист життя та право на позбавлення життя іншої людини. Це питання не одноразово досліджувалось науковцями, як складова змісту права на життя.

Отже, можна зробити висновок, що право на життя складне й багатогранне поняття, яке може трактуватись з різних позицій. Але воно залишається невід'ємним правом кожної особи, гарантоване державою. Зміст самого права становлять можливості щодо здійснення та реалізації даного права, що нероз-

рівно пов'язані з ним, без яких неможливе повноцінний розвиток та функціонування людини в межах реалізації права на життя. Тому, вважаємо, що варто закріпити визначення «право на життя» та «зміст права на життя» на законодавчому рівні.

Список літератури

1. Кузьменко Я.П. Право людини на життя: історико-правові аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 3. С. 23-25.
2. Головистикова А.Н. Философское содержание категории жизнь и её реализация в праве. Государство и право. 2005. № 6. С. 30-39.
3. Резник Е.С. Право на жизнь: гражданскоправовые аспекты: автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2007. 27 с.
4. Кузьменко Я.П. Право на життя як природне право людини: теоретико-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. № 46. С. 15-18.
5. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
7. Загальна декларація прав людини: ООН, 10 грудня 1948 р. Голос України від 10.12.2008 р. № 236.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. Голос України від 10.01.2001 р. № 3.
9. Кальченко Н.В. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики: Монография / Под ред. Ф.М. Рудинского. Волгоград, 2004. 187 с.
10. Рогова О.Г. Право на життя в системі прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Х., 2006. 21 с.
11. Малиновский А. Имеет ли человек право на смерть. Российская юстиция. 2002. № 8. С. 54-55.
12. Ольховик Л.А. Право на життя. Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 17. Одеса: Юрид. літ, 2003. С. 160-167.
13. Романовский Г.Б. Право на жизнь в российском конституционном праве. Современное право. 2006. № 9. С. 48-52.
14. Кузьменко Я.П. Загальна характеристика права людини на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 28. С. 26-30.

УДК 34(347)

Міщенко М. В., студент гр. МПН-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ІТ СФЕРІ

Питання захисту персональних даних у ІТ сфері набуло актуальності у сучасному світі, оскільки воно є основоположним фактором безпеки при здійсненні інформаційних відносин. Захист персональних даних передбачає унеможливлення передачі таких даних суб'єкта третім особам при обробці та зберіганні даних у комплексних інформаційних системах. Дана проблема гостро постає у багатьох сучасних сферах ІТ, зокрема, в електронній комерції, CRM системах, соціальних мережах та багатьох інших сферах.

Одним з найбільш вагомих правових актів щодо захисту персональних даних у світі є «Загальний регламент про захист даних» або GDPR (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation – англ.) [1]. Даний регламент розроблений у рамках законодавства Європейського Союзу для регулювання питань щодо захисту прав персональних даних усіх осіб у межах ЄС та Європейської економічної зони. Основним призначення даного акту є спрощення регуляторного середовища для міжнародного бізнесу шляхом уніфікації норм захисту персональних даних в межах ЄС. Фактично, дія регламенту розповсюджується на всі інформаційні ресурси, користувачами яких виступають резиденти ЄС. Дія даного регламенту не розповсюджується на законне перехоплення, національну безпеку, військову техніку, поліцію та юстицію.

В якості прикладу порушення норм GDPR в ІТ сфері можна розглянути прецедент покарання компанії Google у Франції 21 січня 2019 року. Французька Національна комісія із захисту даних звинуватила Google у ненаданні користувачам достатньої інформації про політику згоди на використання їх персональних даних та відсутності у користувачів достатнього контролю за тим, як використовується їх дані. В результаті, компанія отримала штраф у розмірі 50 млн. євро [2].

Попри високу занепокоєність проблемою захисту персональних даних на міжнародному рівні, не менше уваги має приділятися питанню захисту персональних даних на національному рівні.

Найбільш відомим випадком покарання ІТ-компанії за порушення законів із захисту персональних даних з застосуванням національного законодавства стало покарання Facebook у 2018 році за збір персональних даних до 87 мільйонів людей у всьому світі та передачу їх третім особам без згоди перших. Вирок про накладання штрафу у 500 тисяч фунтів стерлінгів був винесений відповідно до положень Закону про захист даних Великобританії від 1998 року, в той час як загальна виручка Facebook за останній квартал на той час склала 13,2 мільярдів доларів США. Накладена сума штрафу була максимально можливою відповідно до Закону, в той час як за GDPR максимальний штраф склав би 17 мільйонів фунтів стерлінгів або 4 відсотки від глобального обороту Facebook [3].

Як бачимо, національне законодавство з охорони інтелектуальної власності іноді є недосконалим та не відповідає високому темпу розвитку ІТ сфери та її масштабу. Не винятком є й Україна. Основним законом у цій сфері є Закон України «Про захист персональних даних», що діє з 2011 року і встановлює вичерпний перелік підстав обробки персональних даних. Ключовою з таких підстав є згода суб'єкта персональних даних і, за виключенням окремих випадків, саме наявність згоди є обов'язковою умовою збору персональних даних в Інтернеті. Відповідно до закону, згода має бути висловлена у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про її надання [4]. Дане формулювання не визначає жодних однозначних шляхів для надання згоди про використання персональних даних у мережі Інтернет і перевірки її дійсності.

Порушення Закону України «Про захист персональних даних», а саме недостатнє інформування суб'єкта про збір його персональних даних або недодержання встановленого законом порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них, веде до адміністративного правопорушення,

штраф за вчинення якого становить від 1700 до 17000 грн., залежно від виду порушення та його повторності [5]. Для переважної більшості суб'єктів діяльності в ІТ сфері ця сума є незрівнянно меншою порівняно з їх доходами.

Таким чином, для сучасного законотворчого процесу у сфері захисту персональних даних в ІТ важливо враховувати норми найбільш вагомих сучасних світових правових актів із захисту даних.

Список літератури

1. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.
2. Google fined €50 million for GDPR violation in France. The Verge, 2019. URL:<https://www.theverge.com/2019/1/21/18191591/google-gdpr-fine-50-million-euros-data-consent-cnll>.
3. UK data watchdog fines Facebook maximum legal amount for Cambridge Analytica scandal. The Verge, 2018. URL:<https://www.theverge.com/2018/10/25/18021900/facebook-cambridge-analytica-scandal-uk-data-watchdog-ico-fines-maximum-amount>.
4. Персональні дані онлайн: проблеми регулювання та перспективи захисту. Центр демократії та верховенства права, 2019. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/personalni-dani-onlajn/>.
5. Відповідальність за порушення закону про персональні дані. Центр демократії та верховенства права, 2012. URL:<https://cedem.org.ua/news/vidpovidalnist-za-porushennya-zakon-2/>.

УДК 347.73

Ментій Б. О., студент гр. ЗМПІРп-181

Науковий керівник: Колодій І. М., к.ю.н., доцентка, зав. кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЦИВІЛЬНО-ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАНКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ КЛІЄНТІВ ПРИ ПЕРЕКАЗІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШОВИХ КОШТІВ

Заходи цивільно-правової відповідальності – це правові засоби державно-владного майнового впливу на правопорушника шляхом погіршення його майнового стану, накладення санкцій, обов'язку зазнавати (виконувати) застосовані до нього заходи впливу, вживати позитивних заходів щодо попередження і припинення правопорушення, відновлення попереднього стану, відшкодування (компенсації) заподіяних збитків і шкоди в установленому законом порядку. Основними заходами цивільно-правової відповідальності банків за порушення прав своїх клієнтів, які користуються платіжними картками, є: відшкодування збитків, стягнення відсотків, неустойки, відшкодування моральної шкоди.

Збитки – це грошове вираження майнових втрат, понесені витрати або витрати, які будуть понесені в майбутньому у зв'язку з вчиненим правопорушенням, втрата, пошкодження майна, а також неотримані доходи (упущена вигода). Особа, якій були заподіяні збитки (уповноважений, кредитор) може вимагати повного відшкодування заподіяних йому збитків (якщо закон або договір не вказують на можливість відшкодування збитків у меншому розмірі), а

боржник зобов'язаний відшкодувати збитки, заподіяні невиконанням або неналежним виконанням своїх зобов'язань. Використання кредитором різних способів захисту своїх порушених прав, не позбавляє його права застосувати такий спосіб захисту, такий вид відповідальності, як відшкодування збитків, заподіяних невиконанням або неналежним виконанням обов'язків. Збитки з це понесені витрати, або витрати, які будуть понесені в майбутньому у зв'язку з вчиненим правопорушенням, втрата, пошкодження майна (реальна шкода), а також неотриманні доходи (упущена вигода). Упущеною вигодою є не отриманні кредитором доходи, які він міг би отримати за розумних витрат і належного виконання зобов'язання боржником. Результатом відшкодування збитків є відновлення попереднього становища потерпілого (кредитора), у якому він знаходився за умови якщо б зобов'язання було виконане належним чином.

На позивача покладається обов'язок довести, що належним відповідачем за його позовом є особа, яка заподіяла шкоду (збитки), а також обов'язок довести факт порушення зобов'язання (заподіяння шкоди), завданих збитків. Розмір збитків повинен бути визначений з дотриманням принципу достовірності. У задоволенні збитків не може бути відмовлено з посиланням на неможливість точного встановлення їх розміру. В такій ситуації розмір збитків, які підлягають відшкодуванню встановлюється судом, виходячи зі всіх досліджених обставин справи, принципів справедливості і співрозмірності. Відсутність вини доводиться особою, яка порушила зобов'язання. За загальним правилом деліквент звільняється від відшкодування шкоди, якщо доведе, що шкода заподіяна не з його вини. Тягар доказування невинуватості покладається на особу, яка порушила зобов'язання і заподіяла шкоду. Вина в порушенні зобов'язання презюмується, доки не доведено протилежне. Особа, яка несе відповідальність за порушення зобов'язання незалежно від вини, зобов'язана довести обов'язки, які слугують підставою для звільнення від відповідальності. Приблизний підрахунок розміру позивачем упущеної вигоди не може бути підставою для відмови у позові.

Розмір упущеної вигоди залежить від вжитих кредитором заходів для її отримання, здійснення необхідних приготувань для отримання упущеної вигоди та будь яких інших доказів можливості її стягнення. Кредитор зобов'язаний надати докази, що підтверджують заподіяння йому збитків, їх розмір (з розумним ступенем достовірності), а також наявність причинного зв'язку між невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання боржником і заподіяними збитками. У свою чергу, відповідач (боржник) може оскаржити розмір заподіяних кредитором збитків і надати суду зустрічні докази того, що кредитор міг би зменшити ці збитки шляхом вжиття розумних заходів, але не зробив цього. З метою встановлення причинного зв'язку між порушником зобов'язання і заподіяними збитками необхідно враховувати, які наслідки в нормальних умовах цивільного обігу мало б аналогічне порушення. Як правило, наявність причинного зв'язку між правопорушенням і доведеними кредитором збитками презюмується.

Банк як сторона за договором банківського рахунку може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків, які були заподіяні внаслідок розголошення банківської таємниці. Відповідно до ч. 1 ст. 1076 ЦК України відомості про операції та рахунки можуть бути на-

дані тільки самим клієнтам або їхнім представникам. Іншим особам, у тому числі органам державної влади, їхнім посадовим і службовим особам, такі відомості можуть бути надані виключно у випадках та в порядку, встановлених законом «Про банки і банківську діяльність». У разі розголошення банком відомостей, що становлять банківську таємницю, клієнт має право вимагати від банку відшкодування завданих збитків та моральної шкоди. Обов'язок зберігати професійну таємницю, включаючи таємницю банківського рахунку, покладений не лише на банк, але і на його співробітників, а також на контролюючі, аудиторські і ревізійні організації та їх посадових осіб.

Судова практика показує, що найбільш поширеними підставами цивільно-правової відповідальності банків за порушення ними обов'язків за договором банківського рахунку є: 1) несвоєчасне зарахування банками грошових коштів, які надійшли на рахунок клієнта, 2) необґрунтоване списання грошових коштів з рахунку клієнта; 3) невиконання або несвоєчасне виконання вказівок клієнта щодо перерахування грошових коштів з рахунку або їх видачу з рахунку.

Як відомо, банк зобов'язаний зараховувати кошти, які надійшли на рахунок клієнта не пізніше дня, наступного за днем надходження до банку відповідного платіжного документа, якщо більш короткий строк не передбачений законом, банківськими правилами або договором. На банківську установу (сторону договору банківського рахунку) покладено обов'язок видавати або списувати з рахунку грошові кошти клієнта за розпорядженням останнього не пізніше дня, наступного за днем надходження до банку платіжного документа, якщо інші строки не передбачені законом, банківськими правилами або договором. Банк зобов'язаний здійснювати в інтересах клієнта операції, передбачені законом, банківськими правилами і звичаями ділового обігу для розрахунків визначеного виду, якщо договір не передбачає інше. Закон забороняє в окремих випадках зараховувати грошові кошти на рахунок клієнта або списувати їх з його рахунку.

Обмежувальні норми і процедура їх застосування передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність», Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також нормами Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також Закону України «Про виконавче провадження». Зазначені закони містять законні обмеження прав клієнтів банків щодо розпорядження грошовими коштами, які знаходяться на їх банківських рахунках. До таких обмежень і заборон відносяться обмеження і заборони на укладення і виконання договору банківського рахунку у вигляді відмови від укладення договору зазначеного виду, призупинення (блокування) банківського рахунку клієнта та навіть арешту, конфіскації грошових коштів, які знаходяться на банківському рахунку за допомогою паперових і електронних носіїв (електронних платіжних засобів), в передбачених законом випадках і порядку. Стягнення грошових коштів, які знаходяться на рахунку, в порядку виконання судового рішення може бути проведено лише на підставі виконавчого документа у відповід-

ності до положень Закону України «Про виконавче провадження».

У випадку арешту грошових коштів (дорогоцінних металів), залишку електронних грошових засобів кредитна організація відразу після отримання копії судового рішення зобов'язана зупинити всіх розрахункові операції за даним рахунком в обсязі арештованої суми коштів або переказ електронних грошових коштів в межах арештованої величини залишку. Розірвання договору банківського рахунку не є підставою для зняття арешту, накладеного на грошові кошти, які знаходяться на рахунку, або відміни призупинення операцій по рахунку.

У відповідності до Закону України «Про банки і банківську діяльність» кредитна організація зобов'язана здійснювати розрахунки за правилами, стандартами та формами, встановленими Національним банком України, а у випадку відсутності таких при окремих видах розрахунків – за домовленістю між собою. Банки зобов'язані здійснювати міжнародні розрахунки в порядку, передбаченому законами і правилами, прийнятими в міжнародній банківській практиці. Кредитна організація зобов'язана зараховувати грошові кошти клієнтів на їх рахунки і переказувати їх не пізніше наступного операційного дня після отримання відповідного платіжного документа, якщо інше не передбачено законом, договором або платіжним документом. У випадку несвоєчасного або неправильного зарахування на рахунок або списання з рахунку клієнта грошових коштів кредитна організація виплачує відсотки на суму цих коштів.

УДК 346.5

Мулач Т. С., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Фондовий ринок – складна організаційно-економічна система з високим рівнем цілісності і закінченості технологічного циклу. Розвиток фондового ринку як необхідного елементу інфраструктури ринкової економіки є чутливим індикатором економічних процесів, що відбуваються, важливим стимулятором економічного розвитку країни. Зважаючи на значення та роль ринку цінних паперів у соціально-економічному розвитку держави, теоретичні та практичні аспекти його функціонування були і залишаються у центрі уваги, і тому їх аналіз є актуальним питанням.

Важливо зазначити, що ринок цінних паперів відродився на початку 1990-х рр. відразу після того, як Україна стала самостійною незалежною державою. Характеризуючи модель фондового ринку України, дослідники вказують, що, при її формуванні відбувалося сліпе копіювання інших моделей (насамперед американської), для запровадження яких не було жодних інституцій-

них умов [1]. Невідповідність розвитку українського фондового ринку інтересам потенційних учасників ринку призводить до постійної втрати економікою джерел додаткових грошових коштів через те, що населення не бере участі у процесах інвестування.

В Україні немає довгострокової програми розвитку фондового ринку, приймаються програми розвитку на рік-два - як приклад, Програма розвитку фондового ринку України на 2015 - 2017 роки «Європейський вибір - нові можливості для прогресу та зростання». Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків планувала прийняти Стратегію розвитку фондового ринку в 2014 році, що в умовах посилення глобальної невизначеності посткризового розвитку фінансового сектору є вкрай небезпечним. Брак чіткого розуміння теоретичних та організаційних засад розвитку фондового ринку призводить до того, що наше майбутнє часто прогнозують інші країни. Отже, постає питання, чи буде наша країна «сировинним придатком» світової економіки, чи все ж таки Україна знайде в собі внутрішні сили, щоб переломити стратегію, яку їй нав'язують, і стати рівноправним членом світового співтовариства. Вирішення цього питання значною мірою буде залежати від ефективності інституціоналізації національної моделі фондового ринку.

Одним з недоліків ринку є його аморфність, оскільки на ньому немає юридичних посередників в особі солідних брокерських фірм або і інвестиційних банків. Тому ринок поки має носити неповноцінний характер.

Також існує низка перешкод, які заважають українському фондовому ринку стати на той же рівень, що й європейські фондові ринки, а саме: недосконалість нормативно-правового забезпечення з регулювання фондового ринку; низький рівень капіталізації; відсутність належної державної підтримки фондового ринку; високий ступінь ризиків; відсутність розвиненої мережі інституційних інвесторів; нестача кваліфікованого персоналу; низький рівень участі населення в діяльності фондового ринку; порушення прав інвесторів; відсутність відкритого доступу до інформації [2].

Крім того, сьогодні фондовий ринок України не є джерелом залучення інвестицій, а засобом, за допомогою якого власники ефективно виходять із колишнього бізнесу, продаючи його зовнішнім інвесторам, рефінансують борги і створюють інструменти для укладання угод злиття та поглинання компаній.

Для розв'язання цих проблем роль державного регулювання як стабілізуючого фактора неминуче зростає. Будь-які зміни починаються з реформ, які неможливо здійснювати без держави. Тому реформування українського фондового ринку потребує втручання держави. Саме держава повинна виконувати системоутворювальну функцію, визначаючи параметри майбутньої соціально-економічної системи, темпи й напрям перетворень.

Незмінними головними завданнями державного регулятора, як і раніше, є збільшення капіталізації та ліквідності фондового ринку, вдосконалення ринкової інфраструктури, поліпшення механізмів захисту прав інвесторів, вдосконалення умов і правил державного регулювання та нагляду на фондовому ринку, концентрація зусиль на підвищенні відповідальності учасників ринку, розвиток ринку облігацій, вдосконалення емісії цінних паперів та діяльності акціонерних товариств у цілому [3].

Таким чином, сучасний ринок цінних паперів України має надзвичайно високий ступінь фрагментації, обмежену ліквідність, недосконале законодавче регулювання ціноутворення, обмежену різноманітність видів цінних паперів, дефіцит внутрішніх грошових ресурсів для інвестицій. Саме це є основними перешкодами на шляху розвитку фондового ринку та ринку капіталу в цілому. Попри недоліки ринок цінних паперів має потенційні можливості для подальшого розвитку, а пріоритетним напрямком повинно стати оздоровлення інвестиційного клімату шляхом удосконалення законодавчої бази і захисту потенційних інвесторів.

Список літератури

1. Житар М.О. Стан та перспективи розвитку фондового ринку в умовах фінансової нестабільності економіки України. Економіка і організація управління. 2016. № 1 (21). С. 93-101.
2. Калюга О.О. Державне регулювання фондового ринку в Україні: проблеми і шляхи вирішення. Теорія та практика державного управління. 2012. № 2 (37). С. 270-276.
3. Жумаєва О.І. Ринок цінних паперів України: значення та перспективи розвитку. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer24/794.htm>.

УДК 347.2

Мулач Т. С., студентка гр. МППРп-191

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА МЕДИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Розвиток України як демократичної, соціальної і правової держави передбачає наявність і ефективне функціонування юридичних механізмів забезпечення прав і законних інтересів громадян, у тому числі й найцінніших для сучасної людини прав на повагу особистого життя та охорону здоров'я. Конституція України в ст. 32 забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, в тому числі і лікарської [1].

Правовому регулюванню лікарської таємниці присвячена ст. 40 Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. Але в зазначеній статті не розкривається поняття «лікарської таємниці», а лише зазначається, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [2].

Що стосується наукових визначень поняття «лікарської таємниці», то у медичній енциклопедії її розглядають як сукупність відомостей про хворобу (діагноз, методи лікування, прогноз та ін.), а також про сімейне та інтимне

життя хворого, що стали відомими медичним та фармацевтичним працівникам у процесі лікування, що не підлягає розголошенню [3, с. 423].

В.І. Акопов під лікарською таємницею розуміє всі відомості, що отримані від хворого чи виявлені при його медичному обстеженні чи лікуванні, що не підлягає розголошенню без згоди хворого [4, с. 118].

На думку І.Я. Сенюти, доречно вживати термін «медична таємниця» – інформація, отримана у процесі надання медичної допомоги, яка не підлягає розголошенню, крім випадків, передбачених законодавством, про яку медичним працівникам та іншим особам стало відомо у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків [5, с. 200].

Лікарська таємниця є одним із видів медичної таємниці. Медичну таємницю можна розглядати у двох площинах: лікарська таємниця і хворий та лікарська таємниця і треті особи. У першій площині важливе значення має про право пацієнта на медичну інформацію і проблеми його реалізації. Для другої площини важливо, що медичні працівники та інші особи, які, виконуючи професійні чи службові обов'язки, отримали інформацію про стан здоров'я, сімейне та особисте життя, не мають права її розголошувати без згоди особи, крім випадків, передбачених законодавчими актами [5, с. 196].

На думку А. Пустовит лікарську таємницю («інформацію про пацієнта») слід відрізняти від медичної інформації («інформації для пацієнта»). Остання є більш широким поняттям і передбачає відомості про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, які лікар зобов'язаний надати на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників, за винятком випадків, коли така повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта [6].

З позицій комплексного сприйняття лікарської таємниці як складника більш ємного поняття «професійна таємниця» зазначимо, що інформації, яка становить лікарську таємницю, притаманні такі ознаки: 1) медична професія, завдяки чому медичному працівникові довіряється або стає відомою конфіденційна інформація; 2) конфіденційна інформація добровільно довіряється особі, що виконує професійні обов'язки в медичній галузі, на вибір власника цієї інформації та, як правило, торкається його (власника) особистого життя [7, с. 98].

Інформація може вважатися професійною таємницею, якщо вона відповідає таким вимогам: довірена або стала відомою особі лише внаслідок виконання нею своїх професійних обов'язків; - особа, якій довірена інформація, не перебуває на державній або муніципальній службі (службі в органах місцевого самоврядування) (в іншому випадку інформація вважається службовою таємницею); заборона на поширення довіреної або такої, що стала відомою, інформації, яка може завдати шкоди правам і законним інтересам довірителя, встановлена законодавством; інформація не відноситься до відомостей, що становлять державну й комерційну таємницю [8, с. 538].

Деякі науковці вважають, що основне призначення інституту медичної таємниці – попередження випадків можливого заподіяння моральної шкоди пацієнту та його близьким. Однак збереження медичної таємниці не може бути абсолютним. В. Версаєв вважав, що якщо збереження медичної таємниці шкодить суспільству або оточуючим хворого, то лікар повинен порушити таємни-

цю. Сучасне вітчизняне та міжнародне законодавство забороняє поширення інформації що порушує права людини та передбачає випадки правомірного розголошення медичної таємниці [9, с. 60].

С.В. Михайлов розглядає медичну таємницю як складову більш широкого поняття «професійна таємниця» та характеризується наступними ознаками: медична професія, у зв'язку з якою медичному працівнику стає відома конфіденційна інформація; конфіденційна інформація добровільно довіряється особі, що виконує професійні обов'язки у сфері медицини, власником цієї інформації, та, як правило, стосується приватного життя останнього [10, с. 218].

Найбільш складно вирішується питання про те, чи поширюється медична таємниця на самого хворого, тут поєднуються і юридичні, і морально-деонтологічні аспекти. Дана проблема не виникає, коли життя людини знаходиться в безпеці, але значно складніша справа в тих випадках, коли пацієнт невиліковно хворий і його стан здоров'я погіршується з кожним днем. Сьогодні, з огляду на значний рівень медичної освіченості населення, обставини вимагають, щоб лікар надавав найбільш повну інформацію пацієнту про стан його здоров'я і прогноз захворювання, оскільки у разі її приховування можуть виникнути сумніви у професійній компетентності лікаря. Однак повна інформація щодо діагнозу і лікування може справити негативний вплив на людину. Тому очевидно, що не завжди можна і потрібно повідомляти повну інформацію безпосередньо самому хворому. В даному випадку може йти мова про медичну інформацію для хворого, а не про медичну таємницю.

В Україні розроблено проекти Закону України «Про захист прав пацієнтів в Україні» та істотні зміни до Основ законодавства України про охорону здоров'я, в яких відведено місце регламентації лікарської таємниці. Вони неодноразово виносилися на громадське та парламентське обговорення, однак до прийняття їх Верховною Радою так і не дійшло.

Відповідно до п. 3.6. Етичного кодексу українського лікаря, лікар повинен поважати честь і гідність пацієнта, його право на невтручання в особисте життя, ставитися до нього доброзичливо, з розумінням сприймати занепокоєння рідних і близьких станом хворого. Кожен пацієнт має право на зберігання особистої таємниці. Лікар, як й інші особи, які беруть участь у наданні медичної допомоги, зобов'язаний зберігати лікарську таємницю навіть після смерті пацієнта, як і факт звернення за медичною допомогою, за відсутності іншого розпорядження хворого або якщо це захворювання не загрожує його близьким і суспільству [11].

Таким чином, інститут лікарської таємниці має важливе медико-правове практичне значення. Зароджена в надрах медичної етики, закріплена потім в нормативно-правових актах, вона органічно вписалася в законодавство про охорону здоров'я. Знання медиками та юристами особливостей збереження лікарської таємниці є вкрай важливими. Причинами порушення лікарської таємниці в першу чергу є незнання законодавства і нерозуміння тієї шкоди, яку можна нанести, порушуючи конфіденційність.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 43.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

3. Кириченко О.А. Энциклопедический словарь медицинских терминов: Гл. ред. Б.В. Петровский. М., 1982. 745 с.
4. Акопов В.И. Медицинское право: книга для врачей, юристов и пациентов. Москва: ИКЦ «МарТ», 2004. 368 с.
5. Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: Монографія. Львів: Астолябія, 2007. 224 с.
6. Коробцова Н.В. Правове регулювання медичної таємниці. Підприємство, господарство і право. 2005. № 4. С. 65-78.
7. Стеценко С.Г. Медичне право України / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. К.: Правова єдність, 2008. 507 с
8. Бачило И.Л. Информационное право / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов. СПб.: Пресс, 2001. 789 с.
9. Коробцова Н.В. Правове регулювання медичної таємниці. Підприємство, господарство і право. 2005. № 4. С. 65-78.
10. Михайлов С.В. Правова регламентація медичної таємниці таємниці. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 3. С. 218-226.
11. Етичний кодекс лікаря України: прийнято та підписано на Всеукраїнському з'їзді лікарських організацій та X З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторії 27 вересня 2009 р. URL: http://www.umj.com.ua/archive/74/pdf/1543_ukr.pdf.

УДК 346.5

Паін Р. Д., студент гр. ППР-171

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н, доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Питання легалізації грального бізнесу в Україні на даний момент розглядається на найвищому законодавчому рівні. Законний гральний бізнес має важливе значення для державного бюджету України - значна частина коштів, пов'язана з діяльністю нелегальних гральних закладів, не потрапляє до бюджету. Однак не слід акцентувати економічну сторону даного питання, тому що, без правової регламентації грального бізнесу економічний аспект існувати не буде. У зв'язку з цим відсутність нормативно-правових актів, які б регулювали дане питання, та достатня правова регламентація грального бізнесу в Україні також набувають важливого значення.

У 2009 році Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні». У пояснювальній записці розробники відповідного законопроекту визначили метою прийняття цього закону захист прав і свобод громадян, моральності та здоров'я населення, використання власності в інтересах людини і суспільства, спрямованих на створення механізму реалізації заборони грального бізнесу в Україні як антисуспільного та аморального явища при повній повазі до прав та свобод людини і громадянина. Проте прийнятий закон не досяг поставлених завдань – припинення існування грального бізнесу, а подальше нелегальне існування грального бізнесу призвело до великих грошових втрат з бюджету України та розвитку тіньового грального ринку [1, с. 434].

Відповідно до ст. 1 Закону «Про заборону грального бізнесу в Україні» [2] гральний бізнес – діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та на-

данням можливості до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера.

Розмірковуючи над можливою легалізацією грального бізнесу, варто звернутися до зарубіжного досвіду. Сьогодні діяльність з організації та проведення азартних ігор офіційно дозволена в усіх країнах Європи, окрім Сан-Марино і Ліхтенштейну, практично в усій Північній та Південній Америці (крім Куби), у багатьох країнах Азії та Африки, Центральній Америці, Австралії та Океанії. Більше того, в ЄС готуються до прийняття єдиного закону для всіх учасників європейської спільноти [3, с. 734].

Гральний бізнес посідає особливе місце в структурі підприємницької діяльності. Існування особливої групи норм, які визначають особливе місце грального бізнесу в структурі підприємницької діяльності, пов'язано насамперед із специфікою цього виду діяльності.

Передусім, цей вид діяльності має назву «гральний бізнес», у той час, як значна кількість напрямів підприємницької діяльності не визначається терміном «бізнес». Це свідчить про особливе місце, яке посідає дана галузь підприємництва, що потребує адекватного правового регулювання. Значна кількість нормативних актів, які стосуються визначення правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, не поширюються на визначення стану суб'єктів грального бізнесу. Виходячи з цього, постає завдання встановити, чому гральний бізнес потребує особливого правового регулювання. Вивчення цього питання призвело до висновку щодо наявності подвійного ставлення держави до цього виду бізнесу: з одного боку - позитивне, оскільки він дає значні надходження до бюджету (державного та місцевого), з іншого боку - негативне або, принаймні, індиферентне [4].

Зауважимо, що для легалізації недостатньо лише прийняття відповідного (відповідних) нормативно-правових актів, оскільки поряд з нормативною базою важливе значення повинно посідати державне регулювання цього виду діяльності. Немає гарантій того, що всі власники гральних закладів займатимуться легальною діяльністю (на сьогоднішній день наявність кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом часто не зупиняє підприємливих осіб). Тому, на нашу думку, доцільним кроком є закріплення за певним центральним органом виконавчої влади (наприклад, у сфері економічного розвитку) відповідних повноважень з регулювання грального бізнесу. Нагляд за дотриманням законодавства, забезпечення попередження правопорушень у цій сфері та розслідування вже вчинених правопорушень є необхідною складовою механізму державного регулювання грального бізнесу в Україні.

Задля користі грального бізнесу для економіки України, потрібно, щоби в країні залишалися кошти саме іноземних туристів, в іншому випадку гральний бізнес - це перехід коштів від одних індивідів до інших зі сплатою податків. Слід виокремити такі фіскальні та економічні переваги та недоліки легалізації грального бізнесу. До переваг слід віднести: збільшення обсягів надходжень до бюджету; зниження рівня тіньової економіки; створення додаткових робочих місць; стимулювання розвитку інших галузей економіки; зниження рівня відтоку капі-

талу з країни (гравці матимуть змогу грати в азартні ігри в межах України); притік капіталу в Україну (іноземні інвестори та туристи з інших країн).

Серед економічних недоліків легалізації грального бізнесу можна виділити лише один - перерозподіл коштів з інших сфер обслуговування на користь грального ринку. Усі інші недоліки мають соціальний характер [5, с. 68].

Отже, можна зробити висновок, що питання доцільності легалізації грального бізнесу в Україні є спірним. Низка факторів, серед яких: розвиток туризму, а отже і залучення додаткових інвестицій; створення робочих місць; детінізація економіки; зменшення рівня корупції – вказують на доцільність легалізації грального бізнесу. Однак це відбудеться лише за умови безпосередньої трансформації державної політики в сфері грального бізнесу. Недоліки легалізації грального бізнесу, пов'язані з формуванням у людей ігрової залежності та певної десоціалізації особистості, мають все-таки більш соціальний характер. Жорсткий контроль держави, оподаткування та створення сприятливих умов для функціонування суб'єктів господарської діяльності у сфері грального бізнесу за умови створення нових державних структур сприятиме розвитку легального грального бізнесу в Україні.

Список літератури

1. Торгашова К.О. Доцільність легалізації грального бізнесу в Україні. Молодий вчений. 2019. № 4 (68). С. 433-436.
2. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 року. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 38. Ст. 536.
3. Овчаренко А.Є. Легалізація грального бізнесу на теренах України. Молодий вчений. 2018. № 4 (56). С. 734-738.
4. Дорогих В.М. Адміністративно-правове регулювання грального бізнесу в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; Нац. акад. держ. податк. служби України. Ірпінь, 2004.
5. Пірнікоза П.В. Легалізація грального бізнесу в Україні. Фіскальний та економічний аспекти: Економічна наука. 2017. № 11. С. 61-69.

УДК 34(347)

Пархоменко Б. М., студент гр. МПН-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

З розвитком Інтернет технологій стало дуже легко розповсюджувати різні види інформації на широке коло людей. Як результат, у світі та Україні різко постало питання захисту авторського права у глобальній мережі. В законодавчій базі різних країн були прописані базові норми з регулювання розповсюдження авторської діяльності. Зокрема в Україні, під розміщенням творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, розуміють спосіб подання творів до загального відома публіки таким чином, що її

представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором (див. п. 9 ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1]). Тобто таке розміщення є правомірним лише з дозволу автора чи іншої особи, яка має авторське право [2].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» відтворенням є виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер [1].

Відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1, належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є власник веб-сайту. Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», власником веб-сайту вважається особа, яка є володільцем облікового запису, встановлює порядок та умови використання веб-сайту. За відсутності доказів іншого, власником веб-сайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, та (або) отримувач послуг хостингу. Інформація про реєстраторів доменного імені у відкритому доступі міститься на інформаційному ресурсі Whois [3].

При порушенні будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав, вчиненому з використанням мережі Інтернет, особа, права якої порушено (далі - заявник) має право звернутися до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки, на якому (якій) розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна (цифрова) інформація, із заявою про припинення порушення.

Заява про припинення порушення подається в порядку, передбаченому статтею 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1]. Якщо вимога залишається без задоволення, можна звернутися за захистом свого порушеного права до суду або згідно із Законом України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», вимагати впровадити процедуру «notice-and-takedown» – процедуру блокування контенту або, у виняткових випадках, веб-сторінки, що порушує авторські права [4].

Для підтвердження авторських прав на вид інтелектуальної діяльності заявник реєстрував своє авторство у Державній службі інтелектуальної власності України [5], проте з 11 травня 2017 р. Постановою № 320 Кабінет Міністрів України передав Міністерству економічного розвитку і торгівлі України функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, які до цього здійснювала Державна служба інтелектуальної власності, а також припинив чинність Положення про ДСІВ [6]. У структурі Мінекономрозвитку було утворено Департамент інтелектуальної власності, до якого і перейшли функції колишньої ДСІВ: зокрема, розгляд заявки і прийняття рішення про реєстрацію авторського права на твір [6].

Важливими доказами авторства в суді, крім, свідоцтва про авторське право є фіксоване звернення до суб'єкта, що порушує авторське право, зі спробою досудового врегулювання спору; експертиза на тотожність або схожість творів, виконана відповідним експертом; підписані ліцензійні договори з чітко визначеними сумами (винагородами) за використання цього об'єкта авторського права (як що вимагається компенсація збитків).

Як відомо, одним із найбільших веб-ресурсів у мережі Інтернет, станом на 2020 рік, є відео платформа YouTube. На цьому сайті регулярно відбуваються порушення авторських прав, тому команда розробників встановила чіткі рамки з подання скарг на контент. Використання сервісу YouTube регулюється законодавством США, у тому числі Законом про авторське право у цифрову епоху – DMCA [7]. Відповідно до цього Закону, була розроблена процедура Content ID для подачі скарг на контент, розміщений у мережі Інтернет із порушенням авторських прав. Від тоді усі сервіси Google застосовують цю процедуру.

Скористатися програмою Content ID можна після створення акаунта на YouTube. Згідно процедури, скарги повинні бути обґрунтованими та містити приклад контенту, на який заявляються авторські права. Якщо YouTube виявить збіг контенту, надісланого правовласником, із контентом, що міститься у відео порушника, YouTube може застосувати до такого відеоролика санкції, аж до його повного блокування. При цьому YouTube не виступає посередником у спорах щодо авторських прав. У випадках виникнення конфлікту між користувачами, що мають докази свого авторського права на одну і ту саму пісню, YouTube завжди радить звернутися до юристів. Використання українським користувачем музики без письмового дозволу правовласника може призвести до судового розгляду, а наслідки конфлікту з правовласником коливаються від 13 780 грн. до 68 900 000 грн. компенсації за порушення [7].

Отже, необхідність захисту авторських прав у мережі Інтернет є актуальною проблемою сьогодення. Світова спільнота і кожна окрема країна, у тому числі Україна, все більше і більше приділяють уваги питанням захисту авторських прав в мережі Інтернет.

Список літератури

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
2. Авторське право та Інтернет URL: <https://www.ppl.org.ua/bibliotech/4-2>.
3. Захист авторських прав у мережі Інтернет URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/zahist-avtorskih-prav-u-merezhi-internet.html>.
4. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України від 20.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19>.
5. Захист авторських прав в Інтернеті: нові техніки плагіату URL: <https://ckp.in.ua/articles/11504>.
6. Державна служба інтелектуальної власності України URL: <https://uk.wikipedia.org>.
7. Авторське право в YOUTUBE. URL: <https://synergy.ua/ua/avtorskoe-pravo-v-youtube/>.

УДК 347.27

Подольхов І. С., студент гр. АЮ-181

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ІПОТЕКА: СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Одним із видів гарантування зобов'язань є іпотека. Іпотека в усьому світі розглядається як один з найбільш ефективних способів виконання договірних зобов'язань на ринку нерухомості. Вона найбільшою мірою сприяє розви-

тку довгострокового кредитування в житловому будівництві, в аграрній сфері та інших сферах економіки. В Україні цей вид забезпечення зобов'язань є доволі новим інститутом, тому деякі питання, пов'язані з іпотекою та її реалізацією, потребують кращого вивчення та подальшого удосконалення.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про іпотеку» - це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника [6]. А відповідно до ч. 1 ст. 575 Цивільного кодексу іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи [5].

Іпотека – це особливий вид застави, де в якості об'єкта виступає нерухоме майно. Однак, існують випадки, встановлені законодавством України, при яких, іпотека виникає на об'єкти, які за своїми фізичними природними властивостями відносяться до рухомого майна, але нормами законодавства на них поширюється режим нерухомого майна [4, с. 35].

Іпотека деяких видів нерухомості має свої особливості. Так, застава майна, що є об'єктом державної чи комунальної власності, здійснюється після отримання згоди органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, управління яким включає відповідну юридичну особу згідно публічного законодавства. Забороняється заставляти права державної власності, які не підлягають приватизації. Національні, культурні та історичні цінності, що є об'єктами державної власності та внесені до Державного реєстру національної культурної спадщини, не можуть бути предметом застави.

А.О. Ванін стверджує, що у світі існує дві економічні та правові системи, на основі яких розвивається іпотечний ринок: європейська континентальна та англо-американська. Європейська континентальна система бере свій початок від інституту пігнусу («*pignus*»), згідно з яким застава, забезпечена зобов'язанням, була передана у володіння кредитора, але право власності зберігалось за позичальником. Англо-американська система пов'язана з інститутом *fiducia*, який передбачає передачу кредитору права власності (титулу) у предметі боргу [2, с. 231].

Нині у розвинутих країнах іпотечні ринки базуються на однорівневій або ж дворівневій системі іпотечного кредитування. Однорівнева система іпотечного кредитування включає первинних іпотечних кредиторів, позичальників та інвесторів. Така модель традиційно використовується в країнах Європи, тому її ще називають європейською. Вона передбачає класичну німецьку однорівневу модель, за якою іпотечні банки залишають у своєму портфелі, а для залучення коштів випускають власні облігації, забезпечені платежами від позичальників і заставою нерухомого майна. У німецькій моделі основним джерелом формування кредитних ресурсів для іпотечних кредитів є система ощадних вкладів, і лише близько 20% необхідних коштів залучаються на фондовому ринку [3, с. 87].

Дворівнева система спирається на вторинний ринок заставних, на якому банк продає кредит, забезпечений заставою житла, що купується, одному з агентств іпотечного кредитування. Агентство негайно відшкодовує банку виплачені позичальнику кошти і натомість просить переказувати одержувані від нього щомісячні виплати, за винятком прибутку банку, в агентство [2, с. 231].

Дворівнева модель, яка відрізняється насамперед необхідністю залучен-

ня довгострокових ресурсів, найбільшого розвитку набула в США. Тому відповідно дворівневу модель можуть називати американською. Американська модель іпотечного кредитування складніша за європейську. Ринок іпотечних облігацій в США вважається найбільшим і найскладнішим із точки зору інфраструктури, кількості учасників та різноманітності емітованих інструментів, а також системи регулювання. Як стверджує науковець Д.П. Сівицький однією з особливостей американської моделі іпотечного кредитування є те, що практично всі учасники ринку мають можливість випускати боргові зобов'язання для залучення капіталу на фінансовому ринку [3, с. 86].

Для покращення стану іпотеки в Україні потрібно застосувати одну із вищеперерахованих моделей іпотечного кредитування. Але на питання, яка з цих двох моделей є кращою для України, науковці остаточної відповіді не мають.

Так, А.О. Ванін схиляється до того, що перспективні параметри сучасної іпотечної системи України проглядаються у поступовому переході до дворівневої іпотечної моделі, хоча для її повного функціонування сформована лише основоположна правова база, що визначає концептуальні напрями створення і параметри функціонування іпотечного ринку [2, с. 232].

До іншої позиції схиляється Д.П. Сівицький. Він вважає, що варто застосувати у вітчизняній практиці досвід розвитку європейського іпотечного ринку, а саме встановлення законодавчих обмежень в розвитку іпотеки: високі вимоги до банків, що надають іпотечні кредити, та обмеження в їх діяльності, внутрішній контроль, контроль активів і зобов'язань, згідно зі стандартами Європейської іпотечної асоціації й т.д. Також він додає, що з метою відродження і подальшого розвитку іпотеки в Україні потрібно збільшити обсяги іпотечних кредитів на будівництво житла шляхом зменшення процентних ставок та збільшення термінів кредитування [3, с. 87].

Науковці Н.Б. Демчишак та Х.О. Турхан на основі свого детального аналізу стану і динаміки розвитку іпотечного кредитування можуть стверджувати, що наш вітчизняний іпотечний ринок має певні специфічні риси, за допомогою яких він зможе нормалізуватися та подолати кризову ситуацію. Можна окреслити такі специфічні риси його функціонування: значний рівень географічної концентрації, високий ступінь кореляції, нестабільний рівень валютизації [1, с. 203].

Таким чином, вважаємо, що іпотечний ринок в Україні залежить від дій, процесів, що відбуваються на світовому ринку, а саме на європейському та американському. Враховуючи міжнародний досвід, вважаємо, що одним із факторів для покращення розвитку іпотечного ринку в Україні буде зниження процентних ставок та збільшення термінів кредитування відповідно до іноземних стандартів. Також доцільно було б створити контроль з боку держави шляхом формування оновленої нормативно-правової бази з питань іпотечного кредитування, активізації участі держави в іпотечному кредитуванні тощо.

Список літератури

1. Демчишак Н.Б., Турхан Х.О Аналіз стану та динаміки розвитку іпотечного ринку в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.3. С. 197-204.
2. Ванін А. О. Тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні. Економіка: фінанси, грошовий обіг і кредит. 2012. № 5. С. 231-233.
3. Сівицький Д.П., Сівицька С.П. Стан та перспективи розвитку ринку іпотеки в Україні в контексті зарубіжного досвіду. Економіка та держава. 2010. № 11. С. 85-87.

4. Кизлова Е.С. Ипотека движимого имущества как особый вид залога. Часопис цивілістики. 2012. Випуск 14. С. 35-39.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
6. Про іпотеку: Закон України від 21.10.2019 року № 2597-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 38. Ст. 313.

УДК 347.15/18

Стеченко К. Л., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Здійснюючи перехід до ринкової економіки, держава надає можливість усім особам та суб'єктам господарювання бути учасниками цивільних правовідносин. Із урахуванням ситуації, що сьогодні склалася в країні, а саме – проведення операції Об'єднаних сил на сході України, велика увага приділяється військовослужбовцям, які є досить чисельною та впливовою ланкою суспільства. Виконуючи свої службові обов'язки, тобто забезпечуючи обороноздатність, захист суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, вони можуть виступати учасниками не лише військових, але й цивільних відносин.

Цивільні правовідносини – це врегульовані нормами цивільного права майнові й особисті немайнові відносини, засновані на вільному волевиявленні юридично рівних та майново-відокремлених учасників, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу [1, с. 99].

Усі військовослужбовці виступають в цивільному обороті як фізичні особи, під власним ім'ям та наділені рівними правами і обов'язками, адже рівність сторін – виключна особливість цивільних правовідносин.

Отож, для того, щоб виступати суб'єктом цивільних правовідносин, перш за все, військовослужбовці мають бути наділені цивільною правоздатністю. Стаття 25 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фіксує, що цивільна правоздатність – це здатність мати цивільні права та обов'язки [2]. За загальним правилом, вона виникає з моменту народження та припиняється зі смертю особи. У даному випадку, для військовослужбовців чинне законодавство не встановлює ніяких винятків з цього правила. Таким чином, будучи суб'єктами цивільних правовідносин, військовослужбовці для задоволення своїх особистих потреб можуть укладати велику кількість договорів, самостійно розпоряджатися своїм майном та доходами, захищати свої законні права та інтереси в судах тощо.

На жаль, з урахуванням обставин, які склалися в державі, поширеним явищем сьогодні стало визнання військовослужбовців безвісно відсутніми або оголошення їх померлими. Порядок розгляду судом справ про визнання особи

безвісно відсутньою або оголошення її померлою регламентується главою 4 Цивільно-процесуального кодексу України.

Зокрема, військовослужбовець, який пропав безвісти у зв'язку з воєнними діями, може бути оголошений судом померлим після спливу 2 років від дня закінчення воєнних дій. У деяких випадках суд може оголосити військовослужбовця померлим і до спливу цього строку, але не раніше спливу 6 місяців. Оголошення військовослужбовця померлим здійснюється від дня набрання законної сили рішенням суду про це.

Враховуючи положення ст. 47 ЦК України, правові наслідки оголошення військовослужбовця померлим прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі його смерті. Зауважимо, що у такому разі, нотаріус зобов'язаний накладати заборону відчуження нерухомого майна спадкоємцями на 5 років.

Згідно зі ст. 48 ЦК України, якщо військовослужбовець, який був оголошений померлим, з'явився або якщо одержано відомості про місце його перебування, суд за місцем перебування військовослужбовця або суд, що прийняв рішення про оголошення його померлим, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення суду про оголошення військовослужбовця померлим. Тому, військовослужбовець має право вимагати від особи, яка володіє його майном, повернення цього майна, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення військовослужбовця померлим, за винятком майна, придбаного за давністю набуття, а також грошей та цінних паперів на пред'явника. У разі неможливості повернути майно в натурі відшкодовується вартість цього майна.

Для військовослужбовців як суб'єктів цивільних правовідносин обов'язковою є цивільна дієздатність – здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ст. 30 ЦК України). Проте, суд може визнавати військовослужбовців недієздатними і встановлювати над ними опіку (у випадку його хвороби або слабоумства) або ж обмежено дієздатними і встановлювати над ними піклування (якщо внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами вони ставлять свою родину у важке матеріальне становище). За рішенням суду такі особи позбавляються права самостійно отримувати заробітну плату, пенсію і здійснювати будь-які правочини.

Будучи повноправними суб'єктами цивільних правовідносин, військовослужбовці обов'язково несуть цивільно-правову відповідальність за шкоду (майнову та моральну), заподіяну їхніми протиправними діями.

Відповідно до ст. 1166 ЦК України, майнова шкода завдана військовослужбовцем відшкодовується ним у повному обсязі [2]. Проте, якщо військовослужбовець доведе, що шкоду завдано не з його вини – він звільняється від цивільно-правової відповідальності.

Стаття 1167 ЦК України встановлює, що моральна шкода завдана військовослужбовцем фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, а також:

- 1) якщо шкоду завдано через каліцтво, інші ушкодження здоров'я або смерть фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;
- 2) якщо шкоду завдано внаслідок незаконного утримання під вартою або притягнення до кримінальної відповідальності, засудження.

Зазначимо, що при проходженні строкової служби, будь-який військовослужбовець закріплюється за певною військовою частиною, що зумовлює її активну участь як юридичної особи у цивільних правовідносинах. Військові частини укладають різні договори постачання і купівлі-продажу на визначені види харчування, їх оброблення і збереження. У ланцюгах поліпшення побутових умов особового складу військові частини заключають договори на придбання інвентарю для кімнат побутового обслуговування, інструменту для пошиття обмундирування і взуття. На договірних засадах здійснюється забезпечення електроенергією, водою й іншими комунальними послугами, капітальне будівництво і ремонт приміщень, придбання нерентабельного майна тощо. До змісту цивільної правоздатності військових частин входять також правовідносини, пов'язані зі створенням і діяльністю майстерень з ремонту і пошиття обмундирування і взуття, банно-пральних підприємств, радіовузлів, самодіяльних кав'ярень, їдалень, із платним кінообслуговуванням, правовідносини, що складаються на основі договору банківського рахунку [3, с. 95]. Стаття 92 ЦК України визначає, що військова частина виконує цивільні права та обов'язки через органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Отже, цивільні правовідносини – це майнові або особисті немайнові суспільні відносини, які виникають у процесі цивільного обігу між його учасниками. Не є виключенням і військовослужбовці, які укладаючи різноманітні договори, здійснюючи певні дії зі своїм майном (речами), а також у разі заподіяння шкоди несучи цивільно-правову відповідальність, є абсолютно повноправними учасниками цивільних правовідносин.

Список літератури

1. Цивільне право: підручник у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін. Х.: Право, 2011. Т.1. 656 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
3. Костяченко К.Е., Ткаченко П.І. Участь військовослужбовців в цивільних правовідносинах. Право і суспільство. 2019. № 6. С. 93-98.

УДК 34(347)

Ткачук Н. О., студентка гр. МПн-181

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДОМЕННЕ ІМ'Я ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МАЙНА: З ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Починаючи з кінця ХХ століття людські відносини з кожним роком все більше виходять за рамки реального матеріального світу, поступово переходячи в віртуальні інформаційно-технологічні відносини за допомогою мережі Інтернет. Дане явище провокує розвиток ІТ-відносин та появу нових об'єктів майна, так званих ІТ-активів.

ІТ-актив – це будь-який ІТ-ресурс або сукупність здібностей здійснення ІТ-діяльності, що надають цінність для основної діяльності організації. ІТ-активи можна розділити на дві групи: матеріальні та нематеріальні. До матеріальних ІТ-активів відноситься апаратне забезпечення, а саме комп'ютери, сервери, маршрутизатори та інша техніка. До нематеріальних ІТ-активів відноситься програмне забезпечення, розроблені веб-ресурси, доменні імена.

Доменні імена виникли завдяки необхідності зручно ідентифікувати комп'ютери в мережі Інтернет замість ІР-адрес (чотирьохбайтове число, що записане в десятковій формі). Проте тепер замість комп'ютерів доменні імена ідентифікують веб-ресурси.

Однією з найактуальніших на сьогодні правових проблем у сфері ІТ-відносин є проблема визначення правової природи та забезпечення належного правового регулювання доменних імен [1].

Метою дослідження є конкретизація визначення доменного імені та розгляд питань регулювання права власності на доменні імена як різновид майна в світовій практиці.

Отже, як відомо, Правила ICANN RFC 1591 «Політика делегування доменних імен верхнього рівня» присвячені розподілу доменних імен серед кінцевих користувачів. В цій ситуації організація, що займається реєстрацією доменних імен, є стороною-реєстрантом. Ця організація також продовжує термін дії вже зареєстрованих доменних імен, для яких встановлена спеціальна реєстрація. Такими доменами є: кореневі домени, домени верхнього рівня та деякі домени другого рівня. Для того, щоб створити піддомени для всіх інших доменів, спеціальних повноважень не треба [2].

Домене ім'я володіє всіма ознаками оборотоздатності: кожне домене ім'я є унікальним, право власності доменним іменем є винятковим і може бути передане іншій особі, а також має певну цінність [3]. Саме ця цінність і є причиною розвитку такої нелегальної правочинної діяльності як кіберсквотінг.

Кіберсквотінг – реєстрація доменних імен, які співпадають чи мають схожість із засобами індивідуалізації юридичних і фізичних осіб з метою їх подальшого перепродажу законним власникам цих засобів індивідуалізації.

Сама покупка і реєстрація вільних доменів не суперечить закону. Однак після активного розвитку кіберсквотінга американська влада задумалася про те, як можна обмежити шахраїв в своїх діях: Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ або WIPO) впровадила процедуру Єдиної політики розгляду спорів про доменні імена (UDRP); цим займається Арбітражний центр ВОІВ, ґрунтуючись на Правилах для єдиної політики розгляду спорів про доменні імена [4].

Доменні імена – не є товарними знаками, хоч і виконують спільні функції та є об'єктами виключного права. Американська судова практика змогла довести, що такий підхід є зручним для вирішення спорів з доменними іменами. Найчастіше за адресою викуплених доменних імен, які збігаються з відомими торговими марками, не має працюючого сайту з надання послуг. Сайт або є просто недоступним, або там розміщені контакти продавця. Саме тому згідно закону про торгові марки не виконується порушення про виконання торгової діяльності.

Існують також інші випадки порушення прав інтелектуальної власності, а саме покупка домену, що повністю або частково повторює торгову марку

конкурента. Наприклад розглянемо випадок між компаніями компанії Green Products Co та Independence Corn By-Products Co (ICBP). Обидві компанії є прямими конкурентами в кукурудзяній індустрії. ICBP зареєстрували домен greenproducts.com з метою розмістити за даною доменною адресою свій сайт. Green Products вчасно помітили це та подали позов до суду. Незважаючи на те, що жодного веб-сайту не було розміщено, суд постановив, що ICBP мав намір використовувати дане доменне ім'я для залучення потенційних клієнтів на сайт. Таким чином, клієнти могли б сплутати ці дві торгові марки і придбати товари компанії ICBP замість Green Products, а отже компанія ICBP отримала б несправедливу користь від використання назви свого конкурента. На основі виявлених фактів суд визнав порушення прав на використання торгової марки, хоча справа й стосувалась доменного імені [5].

Ще один схожий випадок було розглянуто апеляційним судом Великої Британії. Справа стосувалась групи компаній British Telecommunications plc. та інших проти One In A Million Ltd. Дана компанія викупила низку доменних імен, що були схожими або повністю повторювали торгові марки світових брендів. Суд визнав такі дії неправомірними, а саме як порушення прав на торгові знаки [6].

На основі приведених фактів можна зробити висновок, що Україні на далі не можна продовжувати ігнорувати питання регулювання прав власності на ІТ-активи, в тому числі й на доменні імена. Дане питання вимагає створення більш конкретного сучасного законодавства, яке буде спроможне якісно вирішувати питання порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

Список літератури

1. Некіт К. Г. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902818.pdf>
2. Самусь А. Проблеми правової охорони доменних імен за законодавством України URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/9.pdf>.
3. Доменное имя как объект интеллектуальной собственности URL: <http://www.styler.ru/styler/domain-intellectual-property/>.
4. Что такое киберсквоттинг: виды, громкие дела, перспектива URL: <https://timeweb.com/ru/community/articles/chto-takoe-kiberskvotting-vidy-gromkie-dela-perspektiva-1>.
5. Domain Name Case Low URL: <https://cyber.harvard.edu/property00/domain/CaseLaw.html>.
6. Рузакова О.А. Право интеллектуальной собственности. URL: <http://uristinfo.net/avtorskoe-pravo/53-oa-ruzakova-pravo-intellektualnoj-sobstvennosti/1022-tema-6-prava-na-netraditsionnye-obektyintellektualnoj-sobstvennosti.html?start=3+>

УДК 346.1

Хадієва Е. Р., студентка гр. КІР-163,

Науковий керівник: Шпомер А. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЙ

Чітке розмежування господарської та адміністративної юрисдикції є важливим для правильного визначення судової установи, до компетенції якої належить вирішення того чи іншого спору. У науковій літературі розмежування судових юрисдикцій прийнято здійснювати за суб'єктом і предметом відносин.

Так на думку В.А. Коверзнева для вірного розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій вирішальне значення має насамперед чітка і недвозначна, заснована на чинному законодавстві кваліфікація відповідних відносин в економіці як господарських, відмежування їх від адміністративних та інших суміжних [1, с. 224].

Так суб'єктами правовідносин, що становлять господарську юрисдикцію є суб'єкти господарювання, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Суб'єктами господарювання відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України (далі - ГКУ) є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, а саме: господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [2].

Суб'єктами правовідносин, що становлять адміністративну юрисдикцію є суб'єкти владних повноважень, юридичні особи, фізичні особи - громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Згідно п. 7 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі - КАС України) до суб'єктів владних повноважень належать органи державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органи місцевого самоврядування, їх посадові чи службові особи, інші суб'єкти при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або надання адміністративних послуг. Виходячи з вище викладеного можемо зазначити, що головною ознакою розмежування суб'єктів господарської та адміністративної юрисдикцій є наявність чи відсутність права реалізації господарської компетенції. У ч. 1 ст. 4 ГК України зазначено, що «адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання» не є предметом регулювання ГК України [2]. Тобто, якщо відповідний суб'єкт наділений господарською компетенцією і спірні відносини з іншим суб'єктом виникли у процесі реалізації такої компетенції, то вирішити їх можливо лише в межах господарської юрисдикції.

До розгляду в господарських судах належать справи, предметом яких є: укладання, зміна, розірвання і виконання правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці; приватизація майна, крім приватизації державного житлового фонду; корпоративні відносини, в тому числі у спори між учасниками (засновниками,

акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вивбув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; правочини щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем; захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою та інші, визначені ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі -ГПК України) [4].

До розгляду в адміністративних судах належать справи, предметом яких є: спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження; прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб; спорах із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства; спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу та інші, визначені ч. 1 ст. 19 КАС України [2].

Таким чином, можемо зробити висновок, що господарська юрисдикція охоплює комплекс матеріальних і процесуальних правовідносин спрямованих на вирішення конфліктних ситуацій, які виникають в процесі реалізації суб'єктами господарського права, які виникають в процесі реалізації господарської компетенції. Натомість адміністративна юрисдикція охоплює правовідносини у сфері функціонування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, стабілізації правозахисної діяльності в цій сфері, забезпечення та відновлення режиму законності в публічному управлінні. Саме такий критерій розмежування господарської та адміністративної юрисдикцій як предмет, на сьогодні превалює над іншим критерієм - статус суб'єкта, оскільки чітко визначає коло питань, які слід вирішувати в межах тієї чи іншої юрисдикції.

Список літератури

1. Коверзнев В.О. Розмежування юрисдикції адміністративних і господарських судів: проблеми теорії і практики. Форум права. 2013. № 2. С. 223-229.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. Голос України від 14.03.2003 року № 49.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV. Голос України від 23.08.2005 року № 158.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6.

УДК 61/316.422

Халиман М. І., студент гр. МППРп-191

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ АБОРТУ В УКРАЇНІ

Право на життя є найціннішим та найважливішим з поміж особистих прав і свобод людини. Це право є невід'ємним, як і інші природні права людини, тобто незалежно від законодавства країни в якій ця людина народилася, воно належить їй від природи, є невідчужуваним та непорушним.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Життя є особистим немайновим правом фізичної особи. Також до немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, можна відносити і право жінки на проведення абортів. Право на аборт можна віднести до фундаментальних, природних прав, якщо розглядати його, як складову права вільно розпоряджатися своїм тілом. Проблема дітонароджуваності, запобігання вагітності та її штучному перериванню (абортів) є одними із найболючіших питань в історії людства, багато питань і на сьогодні залишаються не вирішеними або такими, що потребують уточнень.

Так, серед проблем штучного переривання вагітності особливе місце займають випадки втрати репродуктивної функції в результаті проведення операції штучного переривання вагітності без згоди жінки або її законних представників; встановлення юридичного значення згоди або незгоди чоловіка дружини на проведення абортів, а також вирішення проблеми абортів у випадках імплантації зародка; хто має «право голосу» у процесі ухвалення рішення щодо проведення операції штучного переривання вагітності, мати чи ненароджена дитина. Відповіді, що допомогли б вирішенню зазначених проблем, повинні міститись у вітчизняному законодавстві. На жаль, на сьогодні ситуація з приводу регулювання цих специфічних відносин не знаходить свого достатнього відображення у системі правових норм [3, с. 35].

Під абортів розуміють будь-яке штучне переривання вагітності. З метою висвітлення співвідношення права на життя і медичної допомоги цікавим є саме штучне переривання вагітності, тобто виконане за бажанням жінки. Світова практика свідчить про відсутність у даний час переважаючої моделі правового регулювання абортів [8, с. 27].

Так, наприклад, у США, питання регламентації штучного переривання вагітності характеризуються певними особливостями. Питання про право жінки на аборт, за формою медичний, набув тут яскраво вираженого соціально-політичного забарвлення. Верховний суд США, розглядаючи справу про правомірність абортів, прийшов до висновку, що «право на автономію особи досить широке і включає у себе право жінки прийняти рішення про переривання небажаної (за тих чи інших причин) вагітності».

Однак у контексті абортів право на особисту автономію не абсолютне: жінка не може «переривати свою вагітність, на якій би стадії вона не захотіла, яким би способом вона не захотіла і з будь-якої причини вона одна того не за-

хотіла». Суд зазначив, що в межах трьох місяців вагітності жінка вправі вільно вирішувати питання про аборт, а після цього терміну, за рішенням лікаря, якщо є загроза здоров'ю чи життю жінки [9, с. 378].

Якщо звернутися до позиції феміністичних організацій, які відстоюють та борються за права жінок, що є досить актуальним в наш час, то вони дотримуються такої позиції: тільки жінка має право та на власний розсуд приймати рішення щодо свого тіла. Таким чином є декілька позицій правозахисників: одні погоджуються з законодавством країн, що передбачають можливість здійснити аборт тільки протягом 12, а в деяких випадках протягом 20 тижнів з моменту зачаття; інші вбачають, що право штучного переривання небажаної вагітності є необмеженим та наголошують на проведенні таких медичних процедур незалежно від строку вагітності.

На думку Г.Б. Романовського, питання щодо надання можливості кожній жінці зробити аборт є настільки важливим, що іноді, відповідно до вирішення його державою, оцінюють ступінь демократичності суспільства. Проблема абортів у правозахисному контексті дуже суперечлива. З одного боку, постає питання, якою мірою ненароджена дитина має право на життя, з іншого – необхідно з'ясувати, чи має право мати сама розпоряджатися своїм тілом і чи має вона внаслідок цього право на фізичну недоторканність та на особисте життя. Через таку невизначеність дуже важко урівноважити права ненародженої дитини і матері, зробити вибір між ними [7, с. 142].

Щодо наслідків абортів для здоров'я жінки, то власне кажучи це загалом її вибір і відповідальність за наслідки, які може спричинити ця процедура, повністю лягають на плечі жінки. Але бувають ситуації коли саме через лікарську помилку, чи недбалість трапляється невідворотні для здоров'я жінки наслідки, тоді вже можна казати, що відповідальність покладається на лікаря або особу, яка проводила таку процедуру.

У національному законодавстві питання абортів регламентоване ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України [11] та ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4], де передбачено, що штучне переривання вагітності може бути проведене за бажанням жінки при вагітності строком не більше 12 тижнів. У випадках, визначених законодавством, аборт може бути проведено при вагітності від 12 до 22 тижнів. За незаконне проведення абортів наступає кримінальна відповідальність відповідно до ст. 134 Кримінального кодексу України [2]. Окреслена проблематика детально врегульована і на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, Наказом МОЗ України від 24.05.2013 № 423, яким затверджено Порядок надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності [6].

Однією з найголовніших проблем в питаннях абортів є визначення точки відліку початку життя плоду, тобто з якого моменту його розвитку, можна почати відлік життя людини. Щодо цього питання є багато думок, та всі вони мають як слабкі, так і сильні сторони. Так, є доцільною думка вважати, що життя починається з моменту народження, так як до народження людина є частиною організму матері, та не володіє усіма суб'єктивними правами людини. З точки зору православної культури, право на життя виникає з моменту запліднення, тому штучне переривання вагітності на будь-якому етапі розвитку, є недопустимим. Деякі дослідники пов'язують початок життя з певними етапами фізіологічного розвитку плоду, як наприклад початок серцебиття. Але найпоширенішою думкою, згідно з

якою початком життя людини, є настання 22-го тижня вагітності. Саме після 22-го тижня вагітності, плід має багато ознак майбутньої людини.

З огляду на все вищевказане, питання штучного переривання вагітності, здебільшого носить етичний характер. Щодо таких питань, як: хто має право голосу в разі проведення штучного переривання вагітності, а також чи повинна братися до уваги думка чоловіка. Вважаємо, що тут необхідно дотримуюся права автономії тіла, яке визначається міжнародними конвенціями, як право самостійно розпоряджатися своїм тілом.

Законодавством України передбачене право на аборт. З огляду на практику інших країн світу, це досить демократична позиція, адже держава надає право жінці в перші 12 тижнів вагітності вдатися до аборту та не ставить її в позицію, коли вона не вправі вирішувати.

Питання штучного переривання вагітності досить спірне та потребує додаткового часу для осмислення. На даний момент багато спорів зосереджуються саме на визначенні моменту з якого, ще ненароджена дитина, набуває право на життя. З розвитком медицини та суспільства в цілому, можливо, виникнуть нові ідеї, коли слід починати відлік життя людини, і тоді все буде більш однозначно.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Куліш А.М., Бойко В.І. Окремі питання правового регулювання штучного переривання вагітності. Науково-практичний журнал: Здоров'я жінки. 2012. № 1. С. 35-39.
4. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст.19.
5. Пишита А.Н., Стеценко С.Г. Медицинское право. Особенная часть. Право на жизнь и получение медицинской помощи. Дефекты оказания медицинской помощи. Учебно-методическое пособие. М.: РМАПО. 2005. С. 320.
6. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України від 24.05.2013 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>.
7. Романовский Г.Б. Право на аборт: отечественный и зарубежный опыт. Человек. 2003. № 6. С. 141-145.
8. Сенюта І. Право людини на охорону здоров'я як гарантія здійснення права на життя. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2005. Вип. 41. С. 23-33.
9. Стеценко С.Г. Искусственное прерывание беременности в контексте защиты прав человека. Юрист. 2002. № 5. С. 35-36.
10. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю, Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник / За заг ред. д.ю.н, проф. С.Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. С. 507.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

УДК 349.2

Чалкова І. Ю., студентка гр. СР-171

Науковий керівник: Апанасенко К. І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРО ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цивільно-правові відносини - це майнові та особисті немайнові відносини, врегульовані нормами цивільного права, між майнового відокремленими,

юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу [2]. Цивільно-правові відносини є різновидом правових галузевих відносин, тому їм властиві ознаки і правових відносин у цілому, і галузевих цивільно-правових зокрема. Останні виникають на підставі правових норм, і саме цей момент пояснює регулюючий вплив права на суспільні відносини [3]. Завданням цієї роботи є дослідження поняття цивільних правовідносин.

Р.О. Халфіна запропонувала системно підходити до вивчення правовідносин з позицій єдності теорії держави і права, відображаючи єдність системи «суспільство – держава – право», і в результаті застосування такого підходу розглядає правовідносини як форму відповідного суспільного відношення, а останнє відповідно як зміст правовідносин. Форма і зміст суспільного відношення, з точки зору дослідниці, характеризуються одночасно діалектичною протилежністю та єдністю, що виражається в необхідності правовідношення бути відповідним поданій у нормі моделі [4, с. 26].

Станом на сьогодні інші дослідники також приєднуються до бачення, за яким правовідносини є формою реалізації права, будучи наслідком спеціально-юридичної форми правового впливу – правового регулювання, інструментом переходу загальних моделей в площину конкретних заходів поведінки – суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для даних суб'єктів. Попри те, що в літературі зустрічаються спроби віднести правовідносини до поняття права, слід погодитись з кваліфікацією правовідносин як форми реалізації права і визнати їх результатом дії норм права, а не соціальним регулятором.

Передумовою існування правовідносин завжди є відповідна норма права, але для безпосереднього їх виникнення, а також для зміни чи припинення потрібні також визначені загальнообов'язковими правилами поведінки юридичні факти. Наявність юридичних фактів як підстави виникнення правовідносин свідчить про їх реальний характер. У зв'язку з цим слід вважати правовідносини певними конкретними соціальними зв'язками, врегульованими нормами права, підставами виникнення, зміни та припинення яких є юридичні факти. При цьому, попри критичне ставлення в літературі до подібних визначень правовідносин через їх неповноту, видається, що така дефініція лаконічно виражає основний зміст визначеного нею терміну і тому продовжує використовуватись в науці [1]. Юридичними фактами, що обумовлюють виникнення цивільних правовідносин, є обставини, наявність яких тягне встановлення, зміну, припинення або інші трансформації цивільних прав і обов'язків (цивільних правовідносин).

Від обраного підходу до тлумачення правовідносин залежить і питання їх структури. Одним з найбільш дискусійних питань є можливість входження об'єкта правовідносин до його структури. На думку Р.О. Халфіної, об'єкт правовідносини має значення для виникнення та розвитку багатьох видів правовідносин і для їх структури, не являючись при цьому елементом структури. Серед аргументів, які наводить вчена на користь такого підходу, є та обставина, що правовідносини є ідеальним по своїй суті і не підлягає штучному розширенню за рахунок його матеріальної основи, а об'єкт права, являючи собою передумову виникнення та розвитку правовідносини, залишається зовнішнім

по відношенню до останнього і не включається до його структури. Такий висновок вченої є результатом застосування обраного нею діалектичного методу до дослідження понять правовідносин і суспільних відносин як форми і змісту. Як уже зазначалось, використання цього методу призводить до необхідності виокремлення зовнішніх чинників, що не пов'язані з правовідносинами структурними зв'язками, а тому така позиція вченої є зрозумілою [4]. Об'єктом цивільних правовідносин у літературі визнають конкретні блага, з приводу яких суб'єкти вступають між собою у зазначені правові відносини.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що цивільно-правові відносини - це врегульовані нормами цивільного права майнові і особисті немайнові відносини, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Юридичними фактами, що обумовлюють виникнення цивільних правовідносин, є обставини, наявність яких тягне встановлення, зміну, припинення або інші трансформації цивільних прав і обов'язків (цивільних правовідносин). Об'єктом визначають конкретні блага, з приводу яких суб'єкти вступають між собою у правові відносини.

Список літератури

1. Дзера Ю.М. «Теоретико-прикладні підходи щодо участі держави у цивільних відносинах». 2018. URL: <http://mego.info/>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Татарінов В.І., Демінова А.В. «Поняття та сутність цивільного права». URL: <http://pravoisuspilstvo.org.ua/>.
4. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М.: Юридическая литература, 1974. 351 с.

УДК 347.2

Щербак К. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА БЕЗХАЗЯЙНУ РІЧ

Одним із центральних інститутів цивільного права є інститут власності. Важливе місце серед даного інституту посідає право на безхазяйну річ. Дане право було відоме ще за часів римських юристів, проте в процесі еволюції право власності на безхазяйну річ набуло своєрідних ознак та специфічного механізму правового регулювання. Проблематика права власності на безхазяйну річ завжди була і буде актуальною темою. Актуальність даного питання обумовлена своєрідним переліком способів набуття та підстав припинення права власності.

Відповідно до ст. 335 Цивільного кодексу (далі - ЦК) України безхазяйною є річ, яка не має власника або власник якої невідомий [1]. Аналізуючи дану статтю можна зробити висновок, що безхазяйна річ може бути рухомою або нерухомою. На думку О.Є Щербатюка, цікавим аспектом правового регулювання по-

рядку набуття права власності на безхазяйну річ є той факт, що нерухомій безхазяйній речі приділено дуже мало уваги, порівняно із рухомим. Натомість, процедура набуття права власності на нерухому річ складніша, а отже вимагала б більше детального окреслення нормами законодавства [2, с 212-213].

Ми погоджуємося з думкою О.Є. Щербатюка з приводу виділення специфічних ознак, які відносять річ до категорії безхазяйної: 1) неможливо виявити власника при вилученні у злочинців викраденого майна; 2) у разі стихійного лиха; 3) при втраті права на майно у зв'язку зі спливом позовної давності для його витребування тощо [2, с 213].

За цивільним законодавством існує такий перелік способів набуття безхазяйних речей:

1. Рухома річ, від якої власник відмовився (ст. 336 ЦК) – особа, яка заволоділа рухомою річчю, від якої власник відмовився, набуває право власності на цю річ з моменту заволодіння нею. Тобто, до особи, яка заволоділа такою річчю, переходять усі права та обов'язки, які мав попередній власник.

2. Знахідка (ст. 337-339 ЦК) – це річ, яка була знайдена особою, яка не є її власником. Відповідно ця особа зобов'язана негайно повідомити особу, яка її загубила або власника речі та повернути знайдену річ цій особі. Аналізуючи термін «знахідка» можемо помітити, що втрачається не само право власності на річ, а втрачається сама річ.

3. Бездоглядна домашня тварина (ст. 340-342 ЦК) – тварина яка вибуває з-під володіння власника. Відповідно до ст. 340 ЦК особа, яка затримала бездоглядну домашню тварину, зобов'язана негайно повідомити про це власника і повернути її. Якщо власник бездоглядної домашньої тварини або місце його перебування невідомі, особа, яка затримала тварину, зобов'язана протягом трьох днів заявити про це органам місцевого самоврядування, який вживає заходів щодо розшуку власника. Бездоглядність тварини буде відсутня у випадку, коли особа в силу договору або за волею власника здійснює володіння твариною, не будучи при цьому її власником. Тобто, тварина буде вважатись бездоглядною, якщо вона не знаходиться у володінні власника, й по відношенню до неї буде відсутня можливість негайного контролю [3, с. 290].

4. Скарб (ст. 343 ЦК) – закопані у землі чи приховані іншим способом гроші, валютні цінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності. Відповідно до цивільного законодавства, особа, що виявила скарб набуває прав власності на нього. Проте якщо, такий скарб становить культурну цінність, то право власності на нього набуває держава.

Проте аналізуючи ч. 3 ст. 335 ЦК можемо зробити висновок, що існують інші види набуття права власності на безхазяйну річ – за набувальною давністю. Набувальна давність характеризується певними умовами, а саме: 1) володіння майном має бути добросовісним; 2) таке володіння майном має бути відкритим, тобто особа не повинна приховувати, що вона не є власником майна, але володіє і користується ним як власник; 3) таке володіння має характеризуватися строковістю тобто тривалість такого володіння має визначатися законом; 4) безперервність означає, що такий строк, який визначений законодавством не може бути перервано чи зупинено, крім випадків (обставин) визначених законодавством [4, с. 164-165].

Норми вищезазначеної статті передбачають набуття права власності за набувальною давністю лише безхазяйних рухомих речей, крім випадків передбачених ст. 336, 338, 341, 343 ЦК. Безхазяйні нерухомі речі беруться на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, за заявою органу місцевого самоврядування, на території якого вони розміщені. Після спливу одного року з дня взяття на облік безхазяйної нерухомої речі вона за заявою органу, уповноваженого управляти майном відповідної територіальної громади, може бути передана за рішенням суду у комунальну власність.

Тобто можемо зробити певний висновок, що порядок виникнення права власності на безхазяйну рухому і нерухому річ є різний. Нерухомі речі беруться на облік відповідним органом. Відповідно до Цивільно-процесуального кодексу України заява про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади подається до суду за місцезнаходженням цієї речі. У заяві зазначаються: яку нерухому річ заявник просить передати у власність територіальної громади; основні характеристики нерухомої речі; посилання на документи про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно; друковані засоби масової інформації, в яких опубліковано оголошення про взяття відповідної нерухомої речі на облік [5].

Суд відмовляє в прийнятті заяви про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади, якщо вона не взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію права на нерухоме майно, або якщо заяву подано до закінчення одного року з дня взяття її на облік. Справа про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади розглядається судом за участю заявника з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб. Суд, встановивши, що нерухома річ є безхазяйною та взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, а також що сплив один рік з дня взяття на облік нерухомої речі, ухвалює рішення про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність відповідної територіальної громади. Проте слід зазначити, що відповідно до п. 11 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з питань розгляду цивільних та кримінальних справ “Про судову практику у справах про захист права власності та інших речових прав” відмова суду в переданні нерухомої речі у комунальну власність не є необхідною умовою для набуття права власності на цей об'єкт третіми особами за набувальною давністю [6].

Цивільним законодавством визначено підстави припиненні права власності на річ, в тому числі деякі підстави можуть застосовуватися і до безхазяйних речей: 1) припинення права власності особи на майно яке не може їй належати; 2) викуп пам'ятки історії та культури; 3) витребування майна із чужого незаконного володіння.

Хоча і перелік підстав припинення права власності в ЦК є значно більшим, проте інші підстави неможливо застосовувати при припиненні права володіння на безхазяйну річ.

Таким чином, можемо зробити висновок, що інститут безхазяйної речі відіграє важливу роль в цивільному законодавстві. Цей інститут має тривалу історію і набув сучасного виду в результаті розвитку економічних відносин. Держава встановила такі види безхазяйних речей: рухомі речі, від яких влас-

ник відмовився; знахідка; бездоглядна домашня тварина; скарб, а також за набувальною давністю. І кожен з даних видів має свої особливості та порядок набуття на припинення права власності.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 13.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Щербатюк О.Є. Види безхазяйних речей за цивільним законодавством України. Університетські наукові вісники. 2012. № 3 (43). С. 212-219.
3. Устименко О.А. Особливості набуття права власності на бездоглядну домашню тварину. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Карабіна. Серія «ПРАВО». 2013. № 1062. Випуск № 14. С. 289-292.
4. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
5. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
6. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з питань розгляду цивільних та кримінальних справ «Про судову практику у справах про захист права власності та інших речових прав» від 07.02.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

УДК 347.2

Ющенко М. С., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Кочина О. С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ГРОШІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Гроші виступають особливим об'єктом цивільного права. Їх включають до складу об'єктів цивільних прав через приналежність до речей, які є матеріально вираженими. Будь-який об'єкт майнових відносин, що який має майновий характер може бути замінений грошима. Багато науковців називають гроші історичною категорією, адже вперше вони з'явилися в VII ст., але, не зважаючи на це, вони продовжують розвиватися в залежності від етапів товарного виробництва. В наш час паперові гроші почали замінювати на електронні, та й взагалі, вони починають мати новий зміст. Саме тому виникає необхідність визначити значення грошей, які являють собою універсальне багатогалузеве явище.

Відповідно до доктринального визначення гроші – це нормативно визначені та виражені в емітованих в обіг паперових і металевих знаках або у безготівковій формі умовні вартісні одиниці, які мають забезпечений на законодавчому рівні примусовий курс, що полягає в обов'язковості їх приймання за визначеною номінальною вартістю, визначають міру вартості речей, робіт, послуг, інших матеріальних і нематеріальних благ, а також втрат, визначаються у цивільному обороті законним платіжним та кредитним засобом і забезпечують здійснення всіх видів платежів та розрахунків, виконуючи функції загального еквівалента, обігу і нагромадження.

Грошовий обіг в Україні регулюється законодавством. Відповідно до ст. 99 Конституції України, грошовою одиницею України є гривня [1]. Вона виступає

законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України. Держава визначає і змінює зовнішні атрибути грошей, тобто вона з метою кращого пристосування грошей впливає на їхню форму для ефективного виконання суспільної ролі, яка на них покладається. В Україні за забезпечення стабільності грошової одиниці відповідає центральний банк держави – Національний банк України, це його основна функція.

Найбільш актуальним є питання правової природи грошей як об'єкту цивільних правовідносин. На жаль, в юридичній науці з цього приводу немає єдиної точки зору. Є.О. Суханов розглядає гроші як різновид речей з притаманними їм родовими ознаками [2 с. 402-403]. Л.О. Новосолова вбачає в грошах самостійний вид матеріальних благ поряд із речовими [3, с. 8]. У свою чергу Є.О. Харитонов вважає гроші особливим різновидом речей і відносить їх до рухомого майна [4, с. 159].

Такі протиріччя пов'язані з тим, що гроші мають низку ознак, які обумовлені їх властивостями. Тож розглянемо характерні риси грошей більш детально.

В юридичній літературі гроші розглядають як рухомі, замінні, подільні та родові речі. Споживанням грошей можна вважати використання їх соціально-економічних функцій. Як об'єкти цивільних прав гроші є замінними. Саме через це боржник у разі загибелі (викрадення, загублення, фізичного знищення і т. ін.) грошей, які він одержав від кредитора не може бути звільнений від обов'язку їх повернення.

Якщо говорити про родовий і подільний характер грошей, то він проявляється у тому, що кількість грошових знаків, які можуть мати вигляд банкнот, монет, не визначає розмір грошової суми. Цей розмір встановлюється числом вказаних у знаках грошових одиниць. Так, наприклад, можна погасити борг готівкою у сумі 100 гривень шляхом передачі відповідної кількості грошових знаків різної номінальної вартості. Необхідно, щоб у своїй сукупності вони становили суму у 100 гривень. Незважаючи на це, паперові гроші можуть бути індивідуально визначені. Це можна здійснити шляхом переліку їх серій та номерів у банківських документах або у відповідних протоколах при проведенні оперативно-розшукових заходів та інших слідчих дій. Як об'єкти цивільних прав гроші є замінними. Саме через це боржник у разі загибелі (викрадення, загублення, фізичного знищення і т. ін.) грошей, які він одержав від кредитора не може бути звільнений від обов'язку їх повернення [5, с. 226].

Грошам притаманні різноманітні функції, які тісно пов'язані між собою. Серед них виокремлюють:

міра вартості – функція грошей, в якій вони забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни, виражають відношення товару до грошей як до загального еквівалента;

засіб обігу – функція грошей, коли вони виконують роль посередника в обміні товарів і забезпечують їх обіг;

засіб платежу – функція грошей, яка полягає в обслуговуванні погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин;

засіб нагромадження – функція грошей, пов'язана з їхньою здатністю бути засобом нагромадження та збереження вартості, представником абстрактної форми багатства;

світові гроші – функція, за якої гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обігу і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами [6, с. 23-38].

Виконуючи функцію загального еквівалента платежів, гроші є мірилом вартості всіх речей, робіт, послуг, інших матеріальних і нематеріальних благ. До цього переліку також можна додати втрати, яких можуть зазнати учасники цивільних правовідносин унаслідок вчинення певного правопорушення. Власність грошей виступати загальним еквівалентом допомагає погасити будь-який майновий борг. До того ж, вони необхідні для оцінки суспільної корисності та врахування економічної або соціальної цінності того чи іншого матеріального або нематеріального блага.

В окремих випадках гроші можуть виступати як товар у цивільно-правових правочинах. Прикладом слугує випадок, коли гроші у даний момент не є законним платіжним засобом, але вони мають нумізматичну цінність (старовинні монети або банкноти) і є предметом колекціонування. Товаром у цивільному обороті може бути й іноземна валюта під час її купівлі-продажу у банківських установах та обмінних пунктах [5, с. 226].

Необхідно зазначити, що гроші можуть бути предметом деяких цивільно-правових угод: договорів позики, дарування, кредитних договорів, заповіту тощо. Часто вони виступають у ролі законного платіжного засобу у відплатних договорах.

Грошима користуються для забезпечення всіх видів платежів, розрахунків, відшкодування матеріальної та нематеріальної (моральної) шкоди, стягнення неустойки, а також збитків, які завдані невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань. З їх допомогою можна визначити розмір збитків чи заподіяної шкоди, в залежності від останніх буде обумовлюватися й обсяг майнової відповідальності винної особи. Гроші можуть приносити дохід, що має вигляд процентів на грошові вклади в банку. Виходячи з вище вказаного визначимо правове значення грошей. Воно полягає в тому, що без їх використання як єдиної міри вартості та загального еквівалента було б неможливим забезпечення компенсаційної функції цивільного права [5, с. 227].

Зазначені особливості вказують на особливу природу грошей. Н.І. Іванів вірно зазначає, що гроші не є речами в їх класичному розумінні і це необхідно враховувати під час здійснення тлумачення закріпленої в цивільному законодавстві системи об'єктів цивільного права. Виходячи з цього, правовий режим речей може поширюватись на гроші, однак з певними застереженнями. Законодавець зазначає, що відносити гроші до речей можна в певних межах, враховуючи особливий статус грошей як об'єктів цивільного права [7, с. 65].

Аналогічної думка дотримується О.В. Даниленко, яка вказує на те, що гроші є різновидом майнових об'єктів цивільних прав, що з теоретичної точки зору не можуть бути беззастережно віднесені до категорії речей в силу визначених специфікою їх правового режиму юридичних характеристик, однак поширення правового режиму речей на універсальний платіжний засіб і їх одночасне нормативне визнання об'єктом цивільних прав і, зокрема, об'єктом відносин власності, забезпечує можливість застосування щодо них універсальних речових механізмів виникнення, передачі, здійснення та захисту права власності.

сті на гроші з урахуванням їх специфіки, що полягає у єдності готівкової та безготівкової форм грошей, що дозволяє виділити їм особливе місце в системі об'єктів цивільних прав [8, с. 6].

Вважаємо, що позиції зазначених науковців є досить обґрунтованими і такими, до яких варто приєднатися. Отже, гроші можна вважати різновидом майнових об'єктів цивільних прав, які мають особливе становище в системі об'єктів цивільних прав, однак, при цьому, їх не можна розглядати як речі в їх традиційному розумінні.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Суханов Є.О. Гражданское право: в 4 т. Т. 1. Москва: БЕК, 2006. 720 с.
3. Новосьолова Л.О. О правовой природе средств на банковских счетах. Хозяйство и право. 1996. № 7. С. 8.
4. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України. Київ: Істина, 2003. 776 с.
5. Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва І.В., Яроцький В.Л. Цивільне право: у 2 т. Т1. Харків: Право, 2014. 656 с.
6. Івасів Б.С. Гроші та кредит. Київ: Кондор, 2008. 528 с.
7. Іванів Н.І. Гроші як об'єкт цивільних правовідносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 17. С. 63-66.
8. Даниленко О.В. Правовий режим грошей як об'єктів цивільних прав: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 19 с.

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 343.2.01

Бабич О. А., студентка гр. КЮ-181

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ ВІД ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Вчення про об'єкт і предмет злочину є однією з найважливіших проблем у науці кримінального права. Згідно давніх наукових поглядів, предмет злочину є невід'ємною частиною злочину (іноді їх навіть ототожнювали) є будь-яким структурним елементом суспільних відносин, захищених кримінальним законом. Враховуючи позицію дореволюційних юристів, предмет злочину ототожнювався з об'єктом або взагалі не розглядався.

Значний внесок у розробку проблеми відмежування предмета і об'єкта злочину в різні часи зробили такі науковці, як Ч. Беккарія, Л. С. Білогриць-Котляревський, А. Ф. Бернер, М. О. Беляєв, Я. М. Брайнін, Н. Вельцель, В. М. Винокуров, М. Ф. Владимирський-Буданов, С. Б. Гавриш, В. К. Глистін, Ю. А. Демидов, М. Д. Дурманов, В. П. Ємельянов, М. І. Загородніков, Є. І. Каїржанов, П. Д. Калмиков, О. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський.

Відносно місця предмета злочину в структурі складу злочину в науці кримінального права відбувалися та відбуваються запеклі дискусії. Одні автори відносять предмет злочину до об'єкта злочину, вважаючи його структурною частиною суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону [1, с. 130], інші визнавали, що предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину [2, с. 50, 60]. Проте, найбільш домінуючою на даний час є позиція, за якою предмет злочину є факультативною ознакою складу злочину та тісно пов'язаною з об'єктом злочину [3, с. 55-56; 4, с. 132-133].

Одним із перших таку точку зору висловив В. Я. Тацій, який визначив, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, адже склад злочину являє собою сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони, і суб'єкта злочину). Відсутність хоча б одно з цих елементів виключає склад злочину і, відповідно кримінальну відповідальність.

Предмет злочину є не обов'язковою, а факультативною по відношенню до загального поняття складу злочину ознакою, тому відповідно його можливо називати лише ознакою, а не елементом складу злочину [3, с. 55]. На думку науковця, об'єкт і предмет в сукупності складають самостійний елемент складу злочину, проте якщо об'єкт злочину є самостійною, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [3, с. 56].

В своїй основі дані твердження направлені до вірного вирішення проблеми розташування предмета злочину в системі складу злочину.

Протягом багатьох років, вивчаючи проблему об'єкта та предмету злочину, Б. С. Нікіфоров стверджував, що предмет є складовою об'єкта злочину, тому він запропонував не виділяти його як окрему ознаку і взагалі зняти проблему дослідження предмета злочину [1, с. 131].

Концепція того, що предмет злочину є частиною об'єкта протиправного посягання, видається цілком правильною. Але ми вважаємо некоректними спроби ототожнення предмета злочину з об'єктом злочину в цілому або з будь-якими його елементами. На нашу думку, предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину, співвідноситься з ним (об'єктом) як складовою і цілим.

Вважається, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійної ознаки складу злочину. Це рішення викликане тим, що склад злочину - це сукупність його обов'язкових елементів (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину). Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає злочин, а отже, і кримінальну відповідальність. Предмет злочину, як уже зазначалося, не є обов'язковим, а є факультативним щодо загальної концепції складу злочину. Тому його можна назвати лише ознакою, а не елементом правопорушення.

Слід мати на увазі, що поруч із об'єктом завжди існує предмет злочину як самостійна ознака злочину. Саме об'єкт і предмет разом утворюють самостійний елемент злочину.

Однак, якщо об'єкт злочину є обов'язковою ознакою складу злочину, то предмет є необов'язковим.

Взаємозв'язок об'єкта злочину та його предмета проілюструємо наступним прикладом. Крадіжка золотих прикрас з квартири. У цьому випадку об'єктом злочину є майнові відносини, яким завдана шкода, оскільки майно незаконно вибуває з володіння, користування та розпорядження власника. Предметом злочину є золоті прикраси, за які було скоєно злочин.

Предмет відрізняється від об'єкта ще й тим, що йому не завжди завдано шкоди. Якщо шкода, завдана об'єкту, завжди має суспільний характер, то предмету злочину внаслідок суспільно небезпечного порушення в першу чергу наноситься фізична шкода, яка спричиняє певні негативні соціальні зміни в об'єкті. Шкода до предмета як матеріальної речі завдається тоді, коли злочин вчинено з його знищенням, пошкодженням або зміною. Наприклад, продаючи підроблені товари на торгових підприємствах, порушник погіршує якість товару, хоча він зберігає зовнішній вигляд (розбавляючи сметану кефіром, алкоголем, водою, додаючи маргарин до масла) [5, с. 123].

Предмету завдається шкода такими злочинами, як знищення чи пошкодження майна (ст. 194 КК), незаконне полювання (ст. 248 КК), незаконне зайняття рибальством, видобутком тварин або іншим видобуванням води (ст. 249 КК) тощо.

Однак при вчиненні ряду злочинів предмету не буде завдано шкоди. Це має місце тоді, коли злочин вчиняється шляхом створення (виготовлення) предметів, заборонених до виробництва, або шляхом безпосереднього посягання на інший захищений законом елемент суспільних відносин. Отже, немає підстав говорити про те, що предмет пошкоджується під час перевезення алкогольних напоїв з метою збуту (стаття 204 КК), виготовлення, ремонт зброї (ст.

263 КК). Немає шкоди предмету злочину також у випадку контрабанди (ст. 201 КК), розкрадання майна (ст. 185 КК) тощо. При вчиненні таких злочинів шкода об'єкту заподіюється прямим впливом на соціальні правовідносини, тобто на конкретний елемент суспільних відносин, що захищаються.

На відміну від об'єкта, якому завжди завдається шкода або створює загрозу заподіяння шкоди, предмет часто не тільки не зазнає жодної шкоди, але навіть змінює напрямок вдосконалення своїх властивостей. Наприклад, людина вкрала автомобіль, віддає його на ремонт, а потім використовує його як своє.

Таким чином, предмет злочину, як самостійна ознака злочину, завжди пов'язаний з об'єктом. Саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину. Об'єкт злочину є обов'язковою, а предмет — факультативною ознакою складу злочину. Предмет відрізняється від об'єкта ще й тим, що йому не завжди заподіюється шкода. Якщо шкода, заподіяна об'єкту, завжди носить соціальний характер, то предмету злочину в результаті суспільно небезпечного посягання, насамперед, заподіюється фізична шкода.

Список літератури

1. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. - М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.
2. Лашук Є.Ф. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сфрем Вікторівич Лашук. - Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2005.
3. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацій. - Харьков: Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988.- 198 с.
4. Кримінальне право України. Заг. част: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – С. 124-133.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручн. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.І. Кривченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 3-тє вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

УДК 349.2

Бондаренко А. В., студент гр. ЗПРб-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СКЛАД ЗЛОЧИНУ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Однією з найважливіших і найзмістовніших категорій у кримінальному праві України є склад злочину. Як предмет наукового дослідження і категорія науки кримінального права склад злочину має довгу і складну історію. Важливими етапами його дослідження були праці видатних німецьких правознавців, провідних російських та радянських криміналістів, визначних представників науки кримінального права України.

Вперше в історії правознавства термін «склад злочину» (*corpus delicti*) увів у науковий обіг Проспер Фаринацій (1581 р.). Спочатку цей термін мав

виключно кримінально-процесуальне значення. Так, у XV – XVII століттях склад злочину розглядався як сукупність прямих і непрямих доказів, що свідчать про вчинення особою злочину і є необхідною й достатньою підставою для притягнення її до кримінальної відповідальності.

Більш детальне дослідження елементів складу злочину у XIX столітті проводилося такими вченими, як М.С. Таганцев, О.Ф. Кістяківський та ін. Фундаментальної розробки вчення про склад злочину в середині XX століття отримало в працях А.А. Піонтковського, А.М. Трайніна, В.М. Кудрявцева, Я.М. Брайніна та інших науковців [1, с. 174].

Кримінальний кодекс (далі – КК) України не містить визначення поняття «склад злочину», хоча використовує цей термін у низці статей як Загальної, так і Особливої частин (ч. 5 ст. 1102, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 2583, ч. 4 ст. 2585 КК). Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК. Згідно з ч. 1 ст. 13 КК закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК. Частина 2 ст. 17 КК передбачає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину.

Більшість науковців притримуються нормативістського погляду на склад злочину, вважаючи його законодавчою моделлю. Витоки щодо розуміння складу злочину ґрунтуються на вченні про склад діяння, що склалося у середині 19 століття у Німеччині, згідно з яким склад діяння це опис у законі кримінально-релевантної поведінки у вигляді дії або бездіяльності [2, с. 254].

А. В. Іванчин визначає склад злочину як систему елементів, які характеризують будь-яке діяння як визначений злочин, тобто описаний у частині статті КК або статті КК, яка не поділяється на частини [2, с. 255].

В. К. Грищуком вважає, що склад злочину - це законодавча (юридична) модель злочину, яка становить систему передбачених законом України про кримінальну відповідальність об'єктивних і суб'єктивних елементів, кожен із яких має свої ознаки [2, с. 256].

Один із найбільш ґрунтовних підручників у сучасній кримінально-правовій теорії містить таке визначення цього базового поняття: склад злочину – це передбачена законом про кримінальну відповідальність система елементів та відповідних ознак, які характеризують відповідне діяння як конкретний злочин [3, с. 254].

Поняття злочину відповідає на питання, що є загальним для всіх злочинів, а поняття складу злочину - чим відрізняється один злочин від іншого. При цьому поняття злочину є формою, а поняття складу злочину - змістом.

Склад злочину у його сучасному розумінні являє собою певну модель злочину. При цьому як результат пізнавально-оціночної діяльності людей він поки що може існувати лише як словесна (мовна) модель. Словесна форма складу злочину є, так би мовити, первинною (матеріальною, “фізичною”) формою його існування, без якої неможливі будь-які інші його форми.

Варто зазначити, що склад злочину – це сукупність установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, притаманних даному, конкретному злочину, описаному в диспозиції Особливої частини КК.

Результатом кримінально-правової оцінки діяння є встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому КК, то принциповим залишається питання про з'ясування поняття складу злочину, його елементів (їх ознак), видів складів злочинів і значення для кваліфікації вчиненого.

Помилка у кваліфікації може потягти за собою необґрунтоване засудження особи, чи необґрунтоване її виправдання, чи застосування до винного норми КК України, яка не містить всіх кримінально-правових ознак вчиненого діяння.

На думку автора, це визначення поняття «складу злочину» можна звести до більш лаконічного, сказавши, що склад злочину – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що відтворюють певне суспільно небезпечне діяння, яке визнається злочином.

Список літератури

1. Ус О.В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття / О.В. Ус // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право». – 2014. – № 1106. – С. –174–176.
2. Борисов В.І. Склад злочину як правова категорія / В.І. Борисов// Вісник Академії адвокатури України. –2009. – №1(14). – С.254–256.
3. Марін О. К. Основний склад злочину: міркування щодо визначення поняття / О.К. Марін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. –2013. – №4. – С. 252–264.

УДК 343.98

Головко М. Б., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя

Хомко Д. Ю., студент гр. КПП-162

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

В даний час зростає значення правоохоронних органів, які є гарантами прав і свобод особи. Одночасно з цим підвищуються вимоги до їх співробітників щодо забезпечення і дотримання законності та правопорядку. Однією з основних функцій правоохоронних органів є виявлення, припинення, розслідування та профілактика злочинів і адміністративних правопорушень. Однак, при виконанні своїх службових обов'язків працівники правоохоронних органів іноді самі стають суб'єктами злочинів.

Перевищення службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, особливо із застосуванням насильства, зброї або спеціальних засобів із заподіянням шкоди - найбільш небезпечні види злочинів, так як вони, спрямовані проти особи, її життя, здоров'я, власності, а також підривають основні засади функціонування державної влади та державної служби. Кваліфікація зазначених діянь здійснюється за ознаками злочину, передбаченого ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» [1].

Про актуальність дослідження особливостей розслідування перевищення влади чи службових повноважень працівниками правоохоронних органів свідчать статистичні показники Генеральної прокуратури України, відповідно до яких обліковано у 2014 р. 93 таких злочини, у 2015 р. – 89, у 2016 р. – 89, у 2017 р. – 152, а у 2018 р. – 714. У той час як з обвинувальним актом до суду за ці п'ять років направлено лише п'ять проваджень, що зокрема свідчить і про низьку якість досудового розслідування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії [2].

Над особливостями розслідування перевищення влади чи службових повноважень працювали такі науковці як Аленін Ю. П., Вознюк А. А., Дрьомін В. М., Журавель В. А., Ільченко С. Ю., Колос Ю. А., Павлишин Б. О., Пунда О. О., Удалова Л. Д., Федоренко М. С., Черней В. В., Ягунов Д. В. та інші науковці.

При розслідуванні злочинів у сфері перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних органів існували та існують певні складнощі. Зумовлено це тим, що дані особи в силу своєї професії мають знання тактики та методики розслідування злочинів та навички застосування оперативно-розшукових заходів і засобів, що використовуються під час розкриття злочинів.

Певний вклад в протидію розслідуванню вносить факт розголосу інформації щодо розслідування цих кримінальних проваджень, що в свою чергу заважає його організації та чинить певний тиск на осіб, що беруть участь у проведенні досудового слідства.

Відповідно до п.1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», досудове слідство щодо злочинів вчинених працівниками правоохоронних органів, зокрема й щодо перевищення влади чи службових повноважень, здійснюється слідчими ДБР, крім випадків, коли злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України [3].

Як свідчить практика, основні положення методики розслідування злочинів про перевищення влади чи службових повноважень співробітниками правоохоронних органів в загальних рисах збігаються з методикою розслідування злочинів у службовій діяльності, але при цьому мають деякі відмінності. Зокрема, на початку розслідування, головним є:

1) визначення фактів, обставин, що потрібно встановити, перевірити чи спростувати;

2) формування основних положень плану розслідування: які слідчі дії потрібно провести, в якому порядку та які науково-технічні засоби застосувати;

3) визначення кола осіб, які причетні до вчинення злочину та встановлення визначених нормативно-правовими актами їх службових повноважень;

4) оперативність проведення слідчих дій.

До слідчих дій, що найчастіше застосовуються у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень, вчинених працівником правоохоронного органу, відносять наступні:

1) за потреби - пред'явлення для впізнання;

2) допит підозрюваного;

3) допит потерпілого, свідків (за наявності);

4) обшук;

5) огляд;

6) слідчий експеримент;

7) за окремих обставин - експертиза [4; 5].

Особливу увагу при встановленні криміналістичної характеристики вчинення певного перевищення влади чи службових повноважень співробітниками правоохоронних органів слідчий має приділити з'ясуванню суб'єктивної сторони особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Даний злочин характеризується умисною формою вини, при цьому щодо діяння, то службова особа розуміє та усвідомлює, що перевищує свої повноваження. Поряд з тим, ставлення суб'єкта злочину до наслідків може бути, як умисним (з прямим чи непрямым умислом), так і необережним (у формі злочинної недбалості чи злочинної самовпевненості) [6]. Встановлення цих обставин як правило забезпечується завдяки допиту потерпілих, свідків, оглядом службової документації щодо посадових повноважень підозрюваного, проведенням з метою усунення суперечностей у показаннях одночасного допиту підозрюваного з свідками чи потерпілим.

Суттєве значення у процесі розслідування має з'ясування обставин, що свідчать про вчинення працівником правоохоронного органу перевищення влади або службових повноважень з кваліфікованим складом, яке супроводжувалось: насильством; застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями; спричиненням тяжких наслідків [4; 5]. З цією метою слідчий призначає судово-медичні, криміналістичні експертизи.

Таким чином, основні положення методики розслідування злочинів про перевищення влади чи службових повноважень співробітниками правоохоронних органів в загальних рисах збігаються з методикою розслідування злочинів у службовій діяльності. Поряд з тим, особливості розслідування кримінальних проваджень цієї категорії обумовлюється специфікою діяльності суб'єкта злочину, наявністю у підозрюваного відповідних знань та навичок щодо протидії досудовому розслідуванню, намаганнями зацікавлених осіб чинити вплив на осіб, які проводять розслідування, фактами розголосу інформації про розслідування стосовно правоохоронця. З огляду на вказані аспекти виявляється за необхідне подальша розробка та формування відповідної методики розслідування перевищення влади або службових повноважень, вчинених працівником правоохоронного органу.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2554> (дата звернення: 29.04.2020).
2. Офіс Генерального прокурора України. Статистична інформація про стан злочинності. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/_id=113897&libid=20&c=edit&_c=fo (дата звернення: 29.04.2020).
3. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» 12.11.2015 № 794-VIII, остання редакція від 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 29.04.2020).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.04.2020).
5. Берднік І.В., М. Б. Головка, Л. А. Остапенко, І. П. Осипенко, М. П. Черненко. Криміналістика (Криміналістична тактика) : навчальний посібник. Чернівці : Чернігівський національний технологічний університет, 2017. 208 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123/29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 29.04.2020).
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіге, 2014. 944 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/358166?download=true> (дата звернення: 29.04.2020).

УДК 343.2/.7

Журавель А. О., студентка гр. ЗПРб-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ СУДИМОСТІ В МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

З точки зору правореалізаційних процесів в кримінальному праві судимість особи, яка визнана винною у вчиненні злочину і відбула відповідний вид покарання, є завершальним етапом реалізації щодо вказаної особи кримінальної відповідальності. Дискусію при цьому викликає вирішення питання про включення в зміст відповідальності судимості. Так, на думку О. Ф. Смирнова, покладання наслідків у вигляді судимості є останнім етапом реалізації кримінальної. Причому покарання і судимість, на погляд автора, не є обов'язковими для визнання існування кримінальної відповідальності [1, с. 24].

М. О. Стручков вважає, що реалізація кримінальної відповідальності закінчується стадією виконання покарання, а судимість перебуває за межами такої відповідальності [2, с. 50].

З такою точкою зору достатньо важко погодитись, адже наявність в особі судимості після виконання покарання свідчить про те, що кримінальна відповідальність перед державою ще існує. Особа яка була притягнута до кримінальної відповідальності за певний злочин з відповідним покаранням, судимість продовжує тривати з негативними наслідками та відповідним реагуванням держави для того, щоб була досягнута мета їх виправлення.

В законодавстві передбачено, якщо засуджений своєю поведінкою може довести, що завдання судимості досягнуті до погашення її строку, встановленого в ст. 89 КК. Відмінність зняття від погашення судимості обумовлена тим, що зняття судимості судом пов'язано з відпаданням необхідності надалі здійснювати соціальний контроль над особою, яка мала судимість, незважаючи на формальні підстави для такого контролю. Інакше кажучи, судовий порядок анулювання судимості за правовою природою є неформальним. Тому його застосування повинно гарантувати досягнення мети спеціальної превенції.

У випадках, передбачених законом про кримінальну відповідальність, можливе зняття лише непогашеної судимості. Зняття судимості є фактично аналогічним юридичним фактом, що й її погашення. Зняття судимості, як і її погашення, скасовує дію всіх її правових наслідків як загально-правового, так і кримінально-правового, але, як показало дослідження, не кримінально-виконавчого характеру.

При цьому зняття судимості здійснюється достроково і є правом, а не обов'язком суду. Судовий порядок зняття судимості, передбачений ч. 3 ст. 91 КК, згідно з буквою закону застосовується за умови закінчення не менш як половини строку погашення судимості, відбуття особою призначеного їй обвинувальним вироком суду покарання у виді обмеження волі або позбавлення

волі і її зразкової поведінки і сумлінного ставлення до праці. Якщо зазначені умови для зняття судимості в судовому порядку мають місце, то підставою для вирішення судом питання про анулювання судимості слугує клопотання засудженого про дострокове її зняття [3, с. 234].

Необхідно розрізняти низку понять, складовим елементом яких є судимість, але таких, що мають різний зміст: судимість як факт засудження; судимість як певний правовий стан конкретної особи; інститут судимості; стан судимості у суспільстві.

Судимість як факт засудження особи судом можна розглядати у різних аспектах: це і риса біографії людини, яка, можливо, буде супроводжувати її все життя і навіть залишиться у пам'яті нащадків, незважаючи на те, що судимість погашена чи достроково знята та не має правового значення; це і характеристика особистості; це і певний моральний осуд, ставлення до такої особи з боку інших громадян, трудового колективу тощо.

Судимість як певний правовий стан особи свідчить про те, що вона має конкретну непогашену або незняту судимість. Судимість персоніфікована і пов'язана лише з даною особою; її часові межі чітко визначені у законі; обмеження прав і свобод, а також інші несприятливі для особи правові наслідки пов'язані не взагалі із судимістю, а з тим злочином, який вчинила особа і за який була засуджена. Наприклад, за ст. 75 Конституції України не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку. Разом із тим за КК України (ст. 12) значна частина необережних злочинів віднесена до тяжких і особливо тяжких злочинів, які є наслідком умисного зухвалоного порушення елементарних вимог безпеки.

У кримінологічному аспекті судимість може виступати як кримінально-правова риса характеристики особи злочинця. У даному разі судимість відображає той злочин, який вчинила особа, і навіть його класифікаційну приналежність, що має безпосереднє відношення, по-перше, до кримінальної біографії особи, її кримінальної «кар'єри» і, по-друге, до погашення і зняття судимості, оскільки, скажімо, за сучасним законодавством строки її погашення залежать від ступеня тяжкості злочину, за який особа засуджена.

Інститут судимості – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією кримінальної відповідальності. Дану сукупність складають відповідні норми КК, нормативно-правові акти загально-правового характеру, в яких так само зазначені несприятливі наслідки наявної судимості в особи. Крім того, інститут судимості виступає як конструктивний елемент інших інститутів кримінального права (наприклад, повторність і рецидив злочинів, погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними 18 років, тощо) [4, с. 75].

Виходячи з вище перерахованого, можна зробити висновки, що судимість – це обов'язковий наслідок призначення покарання з певною тривалістю для своєрідного перевиховання покараного. Особа протягом усього строку судимості змінює правовий статус громадянина на судимого.

Список літератури

1. Смирнов А. Ф. Применение акта амнистии органами предварительного расследования в советском

уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность»/ А. Ф. Смирнов. – Свердловск, 1979. – 24 с.

2. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью / Н. А. Стручков. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1978. – 288 с. – 50 с.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с. – 384 с.

4. Голина В. В. Судимість: монографія. – Х. : Харків юрид., 2006. – 75с.

УДК 343.1:341

Ісаченко О. В., слухач 461 групи

Академія Державної пенітенціарної служби

(м. Чернігів, Україна)

Гарига-Грихно М. М., судовий експерт

Чернігівський НДЕКЦ МВС України

(м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність питання. На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права посилюється роль міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, яке позитивно впливає на розвиток і взаємодію держав у боротьбі зі злочинністю. На даний момент все частіше у ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень національні уповноважені органи однієї країни запитують допомогу в іншій щодо надання, зокрема, речових доказів, забезпечення показань експертів та свідків, здійснення екстрадиції обвинувачених або видачі засуджених [3, с. 724]. Саме тому, визначення основних засад сприяє правильному розумінню самого міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження.

Ступінь дослідження питання. В Україні питанням, пов'язаним із здійсненням міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, свої праці присвячували Ю.П. Аленін, О.І. Виноградова, Т.С. Гавриш, В.М. Гребенюк, М.І. Карпенко, І.В. Лешукова, А.Г. Маланюк, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, М.І. Пашковський, А.В. Підгородинська, А.С. Сизоненко, М.І. Смирнов та ін.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають у своїй роботі окремі дослідники цього питання, на сьогодні немає жодного міжнародного договору України, у назву якого не входило б формулювання «міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [2, с. 211].

Питанню міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні присвячено розділ ІХ Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК). Окрім положень КПК нормативною базою є також:

Стаття 9 Конституції України, відповідно до приписів якої, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]; Закон України «Про міжнародні договори України» (ст. 19), низка міжнародно-правових актів, серед яких:

Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.) та деякі інші.

Загальні засади міжнародного співробітництва закріплені главою 42 КПК. Відповідно до неї, такими засадами є:

1. Встановлена правова основа діяльності у сфері міжнародного співробітництва відповідно до статті 543 КПК [5]. Так, правовою основою міжнародного співробітництва українських правоохоронних органів з відповідними органами іноземних держав є ратифіковані Верховною Радою України конвенції Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, рішення ради глав держав і ради глав урядів СНД, міжнародні багатосторонні і двосторонні договори держави, угоди і рішення таких органів координації взаємодії з партнерами із СНД як рада міністрів внутрішніх справ, рада керівників органів безпеки та спеціальних служб та інші, а також договори та угоди міжвідомчого характеру. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства без національного законодавства здійснюватися не може, адже воно є його підґрунтям та рушійною силою [4, с. 218–219];

2. Чітко визначені законодавством види (форми) міжнародного співробітництва. Дані види визначені ст. 542 КПК [5]. Виділяється сім форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження: 1. вручення документів; 2. виконання окремих процесуальних дій; 3. видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 4. тимчасова передача осіб; 5. перейняття кримінального переслідування; 6. передача засуджених осіб; 7. виконання вироків. Перелік заходів, які можуть бути здійснені в межах міжнародного співробітництва не є вичерпним, оскільки закон вказує, що окрім визначених у КПК України заходів, можуть бути вчинені й інші заходи, які вчиняються на виконання міжнародних договорів, укладених Україною [5], [6, с. 9];

3. Чітко визначені центральні органи України (Генеральна прокуратура України, Міністерство юстиції України, що уповноважені на звернення із запитами про міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні. Щодо досудового розслідування корупційних злочинів, то в даному випадку таким центральним органом є Національне антикорупційне бюро України.

4. Встановлені ст. 548 КПК вимоги до запиту про міжнародне співробітництво, а також вказано його порядок надіслання та прийняття відповідними органами [5].

5. Передбачено ст. 549 КПК вимоги щодо зберігання та передання речових доказів та документів під час здійснення міжнародного співробітництва;

6. Встановлені ст. 544 КПК підстави для здійснення міжнародного співробітництва [5].

Висновок. В даній роботі було проаналізовано основні засади здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Таким чином, як бачимо, основні засади здійснення міжнародного співробітництва закріплені КПК.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Мудряк Т. Міжнародне співробітництво щодо криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 211–216.

3. Грошевий Ю.М. кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.
4. Смирнов М.І. Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу. проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. пр. 2004. № 1. С. 187–196.
5. Кримінально процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Удалова Л.Д., Письменний Д.П., Омельченко О.Є. та ін. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ, 2015. 211 с.

УДК 328.185:343.163

Калітник О. О., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор, зав. кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МЕТА ТА АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Корупція – це всесвітньо визнана глобальна проблема. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупцією вважається використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Як наслідок, висока корумпованість органів державної влади призводить правового нігілізму, відсутності довіри до держави, занепаду суспільної моралі та поширення організованої злочинності. На жаль, саме масштаб корупції є найгострішою причиною невдоволення громадян.

Кожного року міжнародна організація Transparency International опубліковує світовий звіт "Індекс сприйняття корупції". Відповідно до цього звіту Україна в 2019 році погіршила свої показники. Країна повернулася на рівень 2017 року і тепер посідає 126 місце зі 180 країн. Таким чином, дані результати свідчать про відсутність значних успіхів влади у боротьби з корупцією [2]. Тим не менш, останні роки Україна намагається подолати дане правове явище.

Вітчизняне законодавство поповнилося значною кількістю антикорупційних актів, система державних органів зазнала вагомих змін. Як результат, сьогодні в Україні діє шість органів антикорупційної діяльності. До них відносяться: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК); Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА); Національна рада з питань антикорупційної політики при президентові України; Державне бюро розслідувань (ДБР) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), яка є важливим органом у цій боротьбі. Зважаючи на таку кількість органів, спільнота покладає багато сподівань на результативність діяльності зазначених органів.

Україна дотримуючись плану євроінтеграції розпочала розробку нових правових доктрин на противагу юридичного спадку минулого, зміни не оминули і інститут прокуратури. Спираючись на позитивну практику та високу результативність діяльності подібних прокуратур у країнах Європейського Союзу, було утворено наказом Генерального прокурора України від 22 вересня 2015 року в структурі Генеральної прокуратури України Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру. Основною метою створення якої, була протидія високому рівню корупції в Україні, адже на той момент, країна знаходилась в критичній ситуації, навіть міжнародні організації, такі як Міжнародний валютний фонд, наполягали на необхідності створення подібного органу.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» однією зі складових системи прокуратури України є Спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка утворюється на правах самостійного структурного підрозділу в Генеральній прокуратурі України. Законом закріплено вичерпний перелік функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а саме: здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [3].

Стає зрозумілим, що функції САП не відрізняються від основних функцій прокуратури в цілому, але зважаючи на першочергове призначення такої прокуратури, мають свої особливості. Відповідно до Закону України "Про прокуратуру", а саме ст. 8, специфіка функцій полягає у: по-перше, функція нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України стосується виключно оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, що проводяться НАБУ.

По-друге, підтримання публічного обвинувачення також здійснюється лише у провадженнях, в яких оперативно-розшукова діяльність та досудове розслідування здійснювалось НАБУ.

По-третє, представництво інтересів громадянина або держави в суді обмежено передбаченими Законом випадками, пов'язаними із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [4, с.18].

Враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що створення САП відбувалось у складний для держави час, проте, незважаючи на невеликий період часу, вже зараз можемо спостерігати позитивні результати роботи та значні відмінності від звичайних прокуратур різних рівнів. Обсяг функцій, які покладені на САП є достатнім для виконання державної антикорупційної політики та мети створення даного органу загалом. Тому, будемо сподіватись, що Україна перейняла не лише модель та механізм такого антикорупційного органу, а й показники ефективності.

Список літератури

1. Про запобігання корупції: Закон України : від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.

2. Індекс сприйняття корупції. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>.
3. Про прокуратуру: Закон України : від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст.12.
4. Звіт за результатами дослідження. Роль процесуального керівника - прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовій стадії процесу. URL: <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/prokurorsapukr.pdf>.

УДК 343.4

Кирдан Ю. В., студент гр. МКПРп-191

Науковий керівник – Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент, зав. кафедри кримінального права та правосуддя

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд виносить три основних види рішень :

- рішення про неприйнятність, оформлене у вигляді листа, адресованого заявнику (більше 95 %);
- рішення про неприйнятність або прийнятності у вигляді окремого мотивованого документа, в перекладі на українську іменованого «рішенням» (“decision”),
- остаточне рішення у справі, іменоване «постановою» (“decree”);

Рішення ЄСПЛ мають певну структуру, яка значно відрізняється від структури рішення українського суду. Перш за все варто зазначити, що Суд ухвалює два типи рішень: (1) власне, «рішення» (англ. – judgment, франц. – arrêt, рос. – постановление), в яких констатується наявність або відсутність порушення положень Конвенції чи Протоколів до неї, або додаткові рішення щодо справедливої сатисфакції, якщо це питання не було вирішено в рішенні щодо наявності чи відсутності порушення, та (2) «ухвали» (англ. – decision, франц. – décision, рос. – решение) щодо прийнятності або вилучення справи з реєстру справ Суду [1, с. 217].

Типове рішення палати ЄСПЛ має наступну структуру:

1) Титульна сторінка: на ній зазначається: орган, який ухвалив рішення (палата), назва справи, тип рішення (рішення або ухвала), місто та дата ухвалення рішення, а також фраза «Це рішення є остаточним, але воно може підлягати редакційним виправленням» (англ. – «This judgment is final but may be subject to editorial revision») або ж фраза «Це рішення стане остаточним за обставин, передбачених в статті 44 § 2 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням» (англ. – «This judgment will become final in the circumstances set out in Article 44 § 2 of the Convention. It may be subject to editorial revision»).

2) Назва справи, список суддів, які проводили слухання по заяві і ухвалили рішення, а також дати проведення слухань за зачиненими дверима.

3) Розділ «Процедура» (англ. – Procedure, франц. – Procédure). У цій частині перераховуються наступні відомості: номер та дата подачі заяви, ім'я (на-

звучу) заявника, його громадянство чи держава реєстрації (коли мова йде про юридичну особу), особи, які представляють заявника та уряд - відповідача, коротке викладення скарг заявника, а також будь-які інші процесуальні питання та рішення, прийняті Судом (коли та куди передана заява, коли проводилися усні слухання (якщо такі були), хто на них виступав, тощо).

4) Розділ «Факти» (англ. – The facts, франц. – En fait). Ця частина включає два основні підрозділи: (1) власне, викладення обставин справи заявника, в т.ч. обставини, які передували подачі справи до Суду, національні провадження тощо (англ. – The circumstances of the case, франц. – Les circonstances de l'espèce), та (2) «Відповідне національне і [при необхідності] міжнародне право і практика». У підрозділ 2 Суд включає положення національного законодавства та національну судову практику, які мають відношення до справи, відповідні міжнародно-правові акти (окрім Конвенції та Протоколів до неї, положення яких цитуються далі при розгляді скарг заявника), відповідну практику та документи інших міжнародних судових установ та організацій (наприклад, Міжнародного суду ООН, Міжамериканського суду з прав людини, Уповноваженого Ради Європи з прав людини, Парламентської асамблеї Ради Європи, Комітету Ради Європи із запобігання катувань тощо). Крім того, інколи ця частина рішення містить ще один розділ – «Порівняльне право», в якому Суд узагальнює національне законодавство та/або практику інших держав-членів Ради Європи (а інколи й інших держав) з того чи іншого питання, яке розглядається в рішенні, з метою встановлення того, чи існує між державами консенсус по такому питанню. Результати такого дослідження важливі для того, щоб Суд потім визначив, чи має держава – відповідач широку (немає консенсусу) чи вузьку свободу (є консенсус) розсуду з того чи іншого питання за Конвенцією.

5) Розділ «Право» (англ. – The law, франц. – En droit). Це найголовніша структурна частина рішення Суду (дещо схожа на мотивувальну частину національного судового рішення). В залежності від кількості скарг заявника цей розділ може поділятися на декілька підрозділів, кожен з яких має наступну структуру: «стверджував не порушення статті...» (викладення скарги заявника та цитування відповідного положення Конвенції чи Протоколу до неї; розгляд питання прийнятності (англ. – admissibility, франц. – recevabilité) скарги (аргументи уряду, аргументи заявника та їхня оцінка Судом та його висновки щодо прийнятності), розгляд суті (англ. – merits, франц. – fond) скарги (аргументи уряду, аргументи заявника, їх оцінка Судом (викладення загальних принципів з практики Суду, які стосуються відповідної скарги, їх застосування в даній справі та висновок Суду щодо наявності чи відсутності порушення).

6) Розділ «Застосування статті 41 Конвенції» (у відповідних випадках, коли йдеться про нанесення шкоди/витрат): цитування статті 41 Конвенції, вимоги заявника за статтею 41 Конвенції, коментарі уряду на такі вимоги та висновок Суду.

7) Резолютивна частина. У цій частині рішення Судом резюмується, серед іншого, чи є скарги заявника прийнятними, чи було порушення того чи іншого положення та як ухвалювалося рішення з цих питань (одноголосно чи інакше). Якщо рішення не було ухвалено одноголосно, то відповідно будуть перераховані окремі думки суддів, які можуть співпадати або не співпадати з

рішенням більшості. Окрема думка, яка співпадає з рішенням більшості (англ. – *separate opinion* або *concurring opinion* (співпадаюча думка)) – суддя погодився з висновками більшості суддів, але не погодився з мотивацією, яка стояла в основі їхнього висновку. Окрема думка, яка не співпадає з рішенням більшості, або особлива думка (англ. – *dissenting opinion*) – суддя не погодився з висновком більшості щодо порушення (відсутності порушення).

8) Підпис голови Палати та секретаря Секції, а також інформація, якою мовою ухвалено рішення, де та коли (наприклад, «Вчинено англійською та французькою мовами й оголошено на публічному слуханні в Палаці прав людини у Страсбурзі 20 листопада 2014 року»).

9) Окремі думки суддів (за наявності) [2, с. 134-135].

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233.

2. Пастухова Л. В. Європейський механізм забезпечення прав людини / Л. В. Пастухова. – Сімф.: Таврія, 2009. – 224 с.

УДК 343.139:343.163

Козак О. С., студент гр. КПП-171

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор, зав. кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗМІНА ОБВИНУВАННЯ ПРОКУРОРОМ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ

На сьогоднішній день дискусійною та суперечливою темою є самостійність прокурора у процесуальній діяльності, яка проявляється у можливості змінити або висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, тобто ж у забезпеченні прокурора правом корегування своєї правової позиції під час судового розгляду. Зміна обвинувачення, згідно з аналізу судової практики, є найбільш поширеною формою зміни меж судового розгляду, тому потребує детального розгляду аспектів її реалізації.

У частині 1 ст. 338 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) вказано, що «з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа»[1]. Юридична конструкція ст. 338 КПК України зумовлює необхідність визначити правову природу поняття «зміни обвинувачення», адже на законодавчому рівні даний термін не закріплено, а у науковій юридичній літературі наводяться різні визначення цього інституту.

Так, наприклад, Г. І. Алейніков під зміною обвинувачення визначає зміну кваліфікацій злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, ви-

ключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення в часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обставин, що обтяжують відповідальність, судимостей тощо [2, с. 122]. Варто звернути увагу, що у даному визначені висвітлені тільки випадки, за яких правове становище обвинуваченого покращується, але слід наголосити, що зміна обвинувачення можлива як у бік покращення становища обвинуваченого, так і в бік його погіршення.

Тож, на наш погляд, влучнішим є визначення Ф. Н. Фаткулліна, що під процедурою зміни обвинувачення розуміє внесення до нього офіційними особами тих чи інших коригувань, що впливають на сутність, обсяг та характер обвинувачення у справі і тому вимагають додержання встановленого законом порядку [3, с. 42].

На практиці основними причинами зміни прокурором обвинувачення в суді виділяють поверхову або непрофесійну діяльність слідчого, фіксацію доказів в ході досудового розслідування з порушенням норм кримінального процесуального закону, внаслідок чого вони визнаються судом недопустимими; висунення обвинувачення у вчиненні більш тяжкого кримінального правопорушення порівняно з даними обвинувального акта; висунення особі за окремими епізодами злочинної діяльності недоведеного обвинувачення; залишення слідчим і прокурором без ретельної перевірки версій, висунутих обвинуваченим на свій захист; неправильну або зайву кваліфікацію діянь обвинуваченого за відповідними нормами кримінального закону, неправильне викладення змісту кваліфікуючих ознак злочину; неправильне встановлення характеру і розміру матеріальної шкоди, завданої діянням обвинуваченого; зміну свідками, потерпілими, іншими учасниками процесу під час судового розгляду своїх показань щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; одержання в суді нових доказів, невідомих раніше, якщо вони не потребують перевірки шляхом проведення досудового розслідування [4, с. 339].

Відповідно до змісту ст. 338 КПК України підставами зміни обвинувачення під час судового провадження є: встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа та наявність у прокурора після дослідження доказів внутрішнього переконання про необхідність зміни обвинувачення [1].

На нашу думку, така підстава як встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення не повною мірою відображає специфіку процедури зміни обвинувачення, адже встановлення нових фактичних обставин має місце у кожному з випадків корегування процесуальної позиції прокурора під час судового розгляду: як при відмові від підтримання обвинувачення, так і при висуненні додаткового обвинувачення тощо.

Щодо такої підстави, як внутрішнє переконання прокурора про необхідність зміни обвинувачення, то на наш погляд вона цілком відповідає завданням кримінального провадження та засаді законності кримінального провадження, адже згідно з ч. 1 ст. 94 КПК України необхідною передумовою прийняття будь-якого процесуального рішення всіма суб'єктами, які уповноважені на їх прийняття, є оцінка доказів, що здійснюється на підставі закону за внутрішнім переконанням суб'єкта прийняття рішення, сформованим на основі «всєбічного, повно-

го й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження»[1].

Отже, дійшовши до переконання, що обвинувачення треба змінити, прокурор складає обвинувальний акт, в якому викладає обґрунтування прийнятого ним рішення. Проте, обов'язковою умовою зміни обвинувачення є виконання вимог, визначених у ст. 341 КПК України, а саме погодження такого рішення з прокурором вищого рівня, для чого суд за клопотанням державного обвинувача відкладає судові засідання [1].

Обов'язок узгоджувати процесуальну позицію прокурора зі своїм керівником є проблемним питанням зміни обвинувачення та викликає обговорення у наукових колах. Одні науковці вважають цю норму такою, що суперечить диспозитивним засадам діяльності прокурора у кримінальному провадженні та порушує гарантовану КПК України процесуальну самостійність державного обвинувача в судовому засіданні[5, с. 204]. Інші вважають, що погодження зміни обвинувачення з більш досвідченим прокурором є передумовою для попередження незаконних і необґрунтованих рішень [6, с. 59].

Ми погоджуємося з тим, що такий обов'язок порушує процесуальну самостійність прокурора, адже дана процедура ставить прокурора у суттєву залежність від прокурора вищого рівня. Крім того, слід зауважити, що прокурор вищого рівня не виступає стороною кримінального провадження, тобто законодавець покладає відповідальність за прийняття рішення про зміну обвинувачення на прокурора, який не обізнаний щодо особливостей справи, що розглядається.

Важливим також є зауваження, що доречним є встановити для прокурора заборону змінювати обвинувачення у судовому розгляді більше одного разу, а також змінювати його на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, адже можливість декілька разів змінювати обвинувачення, а також можливість істотної зміни призводять до такої ситуації, що сторона захисту може бути обмежена в засобах заперечення обвинувачення, до того ж КПК України не передбачає обов'язку суду задовольняти клопотання сторони захисту щодо збирання та перевірки доказів[5, с. 204].

До того ж, згідно з норм КПК України, у разі надання прокурором вищого рівня згоди на зміну обвинувачення суд відкладає судові засідання, таким чином, якщо процедура зміни обвинувачення буде проводитись не один раз, то це може призвести до необґрунтованого затягування розгляду справи.

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що реалізація процедури зміни обвинувачення у суді потребує вдосконалення, зокрема, важливим є забезпечення незалежності державного обвинувача під час судового провадження.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 28.04.2020).
2. Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. Право і суспільство. 2012. № 5. С. 120-126.
3. Фаткуллін Ф. Н. Изменение обвинения. М. : Юрид. лит., 1971. 164 с.
4. Сляднева К. В. Зміна обвинувачення прокурором як форма реалізації диспозитивності. Підприємство, господарство і право. 2018. № 6. С. 338-342.
5. Гринюк В. О. Проблеми зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 2. С. 203-206.
6. Лотоцький М. В. Зміна обвинувачення та часткова відмова від підтримання державного обвинувачення у суді. Науково-інформаційний вісник. Право. 2012. № 6. С. 57-62.

УДК 343.1:343.98

Красновид А. С., студент 461 навчальної групи
Академія Державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів, Україна)

Максименко М. І., директор
Чернігівський НДЕКЦ МВС України
(м. Чернігів, Україна)

Боднар І. В., к.ю.н., начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академія Державної пенітенціарної служби
(м. Чернігів, Україна)

ОЗНАКИ, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Судова експертиза є самостійною процесуальною формою отримання нових і уточнення (перевірки) наявних речових доказів у кримінальному, процесі. Сутність судової експертизи полягає в аналізі за завданням слідчого (суду) досвідченою особою – експертом наданих в його розпорядження матеріальних об'єктів експертизи (речових доказів), а також різних документів (в тому числі протоколів слідчих дій), з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення справи. За результатами дослідження експерт складає висновок, який є одним з передбачених законом джерелом доказів, а фактичні дані, що містяться в ньому – доказами [1, с.162].

Науковиця О.Ф. Дорошенко вказує на наступні ознаки судової експертизи, що відрізняють її від експертиз, здійснюваних в інших сферах людської діяльності:

- по-перше, дотримання спеціального правового регламенту підготовки матеріалів на експертизу, призначення і проведення експертизи, визначеного відповідними кодексами: Кримінально-процесуальним (КПК), цивільним процесуальним (ЦПК) або господарським процесуальним (ГПК). Ці кодекси встановлюють права і обов'язки осіб, які брали участь у проведенні судової експертизи, зміст правовідносин.

- по-друге, проведення дослідження, заснованого на використанні спеціальних знань в різних областях науки, техніки, мистецтва або ремесла.

- по-третє, дача висновку, що має статус джерела доказів [2, с.17].

С.В. Ківалов, в свою чергу, вважає, що судова експертиза має наступні відмінні ознаки:

- проведення її особою, обізнаною у певній спеціальній області або областях знань;

- необхідність у використанні цих знань для проведення особливого дослідження об'єкта;

- самостійний характер такого дослідження;

- особлива процесуальна форма експертного дослідження [3, с.403].

До спеціальних знань належать знання в науці, техніці, мистецтві чи ремеслі та інших окремих областях людської діяльності. Постановка перед экс-

пертами питань правового характеру за загальним правилом є неприпустимою.

Спеціальні пізнання при проведенні судової експертизи використовуються для виконання спеціальних досліджень, тобто вивчення представлених об'єктів. Цим експертиза відрізняється, зокрема, від отримання довідок зі спеціальних питань (наприклад, довідки метеослужби про погодні умови в той чи інший день), а також від показань обізнаних свідків, тобто свідків, що володіють спеціальними знаннями, які, завдяки їм, мали можливість при спостереженні за тим, що відбувається правильніше зрозуміти і звернути увагу на суттєві обставини.

Особливий характер експертних досліджень виражається в тому, що вони виконуються не в процесі здійснення інших процесуальних дій (наприклад, допиту), а проводяться окремо, для чого експерту надається певний час і місце.

Експертні дослідження мають самостійний характер. Це означає наступне:

а) слідчий може лише бути присутніми при проведенні експертних досліджень, але не керувати при цьому діями експерта;

б) особа або орган, який призначив експертизу, інші учасники процесу не мають права нав'язувати експерту ту чи іншу методику проведення досліджень або впливають з них висновки, які визначаються експертом самостійно.

З цієї ознаки експертиза відрізняється від допомоги фахівця, в разі залучення його до участі в процесуальних діях для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні предметів і документів, застосування технічних засобів у дослідженні матеріалів кримінального провадження, оскільки такий фахівець діє під керівництвом слідчого.

Особлива процесуальна форма експертного дослідження вимагає особливого порядку призначення і проведення експертизи, а також оформлення її результатів у вигляді окремого виду доказів – висновку експерта (ст. 80). Дана ознака дозволяє відмежувати експертизу від різного роду непроцесуальних спеціальних досліджень, результати яких також можуть використовуватися в кримінальному процесі [4].

Зміст предмета судової експертизи необхідно розглядати з двох позицій – наукової та практичної. З точки зору наукової галузі знання предметом науки про судову експертизу є закономірності формування властивостей об'єктів і їх зміни у зв'язку з вчиненням злочину. З точки зору практичної діяльності предметом судової експертизи є фактичні дані (обставини справи), що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів кримінального провадження.

Законодавство не дає визначення поняття «спеціальні знання». У криміналістичній літературі і на практиці під цим терміном звичайно розуміють знання, набуті при отриманні спеціальної освіти або в процесі практичної роботи з конкретної спеціальності. Не належать до спеціальних загальновідомі, а також юридичні знання. Відносно конкретної експертизи її предметом є експертне завдання, яке належить вирішити експертові в ході і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань з використанням засобів і методів [5, с.89].

Поняття об'єкта експертизи також слід розглядати з точки зору науки і практики. Відносно понять науки судової експертизи – об'єкт судової експер-

тизи - це рід (вид) об'єктів, який-небудь клас, категорія предметів, що характеризуються загальними властивостями. У практичній експертній діяльності – це певний предмет (и), що надходить на дослідження експерту. Це, в основному, речові докази. До них відносяться: відображення людей і тварин, предметів, механізмів, агрегатів, частини цих предметів, речовини, матеріали, вироби, документи та поліграфічна продукція, трупи людини і тварин і їх частини, різноманітні об'єкти рослинного і тваринного походження та ін.

Крім того, до об'єктів експертизи відносяться події, факти, явища та інші нематеріальні об'єкти, необхідність вивчення яких в процесі розслідування вимагають спеціальних знань і проведення експертного дослідження. Однак, вивчення цих подій, фактів, явищ та інших нематеріальних об'єктів здійснюється шляхом дослідження матеріальних носіїв інформації про них.

Істотними сторонами поняття «об'єкт судової експертизи» є: матеріальна природа об'єкта судово-експертного дослідження; інформаційна роль об'єкта судової експертизи у встановленні певних фактичних даних; зв'язок встановлених фактів з розслідуваним або розглядаються подією [6, с.121].

Законодавством України судова експертиза визначається як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового слідства або суду. Експертиза є самостійною процесуальною формою отримання нових і перевірки (уточнення) вже наявних речових доказів.

В даний час судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби: Науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я України; Експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони та Служби безпеки України [7, с.185].

Експертні установи МОЗ України складаються з судово-медичних бюро та судово-психіатричних відділень, які є практично в кожному обласному центрі. В системі МВС України для проведення судових експертиз створено криміналістичний центр, який має обласні філії.

Крім того, судово-експертна діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах, а також окремими громадянами за разовими договорами. Скасування ліцензування судово-експертної діяльності, яка була зафіксована в законі «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності», призвело до того, що до сфери судової експертизи приєдналася велика кількість експертів-підприємців. Вони, з одного боку, надають певну допомогу в забезпеченні правосуддя додатковою кількістю експертиз у кримінальних та цивільних справах, а з іншого, їх дослідження без належного нагляду з боку Міністерства юстиції можуть заподіяти шкоду інтересам правосуддя [1, с.166].

З 1997 р. на Міністерство юстиції України покладено контроль і координацію роботи підвідомчих експертиз, а також ведення Реєстру атестованих судових експертів. Судові експертизи можуть проводитися за заявою адвокатів, захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси [1, с.166].

Підставою для проведення експертиз в експертній установі є передбачений законом процесуальний документ про призначення експертизи, складений

уповноваженою на те особою (органом). Інші дослідження проводяться за письмовою заявою замовника з обов'язковим зазначенням його реквізитів, а також питань, які підлягають вирішенню.

В якості висновку слід зазначити, що відмінними ознаками судової експертизи є:

1. Підготовка матеріалів на експертизу, призначення та проведення її з дотриманням спеціального правового регламенту, що визначає права та обов'язки експерта, суб'єкта, який призначив експертизу, учасників кримінального, цивільного, господарського процесу, провадження у справі про адміністративне правопорушення;

2. Проведення дослідження, заснованого на використанні спеціальних знань в різних областях науки, техніки, мистецтва або ремесла;

3. Дача висновку, що має статус джерела доказів.

Список літератури

1. Арешонков В.В. Загальні засади судової експертизи за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: порівняльно-правовий аналіз. Митна справа. 2012. №6 (84). Ч. 2, кн. 1. С. 162-168.
2. Дорошенко О.Ф. Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 22 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Кивалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 01.02.2020р.)
5. Макарова З. В. Доказательственное значение заключения эксперта по уголовным делам. Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях: материалы международной науч.-практ. конф. Москва: ТКВелби, Изд-во Проспект, 2007. 560 с.
6. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
7. Амеліна А.С., Білоусов Б.Л. Оцінка висновку експерта та його доказовезначення. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності(теорія та практика). 2018. Вип. 1-2. С. 185-192.

УДК 343.3

Кузьменко Т. М., студентка гр. ЗПРб-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ФУНКЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ

Сутність і соціальне призначення права у житті суспільства виявляється не тільки у принципах, але і у функціях. У них втілюється його регулююча роль, знаходять вираження основні напрямки впливу права на суспільні відносини і поведінку людей, відображається його основне соціальне значення. Нагадаємо, що термін «функція» (від лат. *funtio* – здійснення, виконання) у науковий обіг запровадив німецький вчений Г. Лейбніц.

Вчення про склад злочину має давню історію і є найбільш розробленим у доктрині кримінального права. Роль і значення категорії складу злочину для законодавчої діяльності, для здійснення правосуддя з кримінальних справ

важко переоцінити. Ця категорія володіє виключно великим різноманітним функціональним потенціалом. Можна стверджувати, що склад злочину – багатofункціональний.

Термін функція складу злочину вперше використав Я. М. Брайнін, який зазначав, що склад злочину як кримінально-правовий інститут здійснює дві функції. По-перше, сукупність ознак, що входять до складу злочину, характеризує певне суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння як злочин. По-друге, наявність в певному суспільному небезпечному і передбаченому кримінальним законом діянні складу злочину є підставою кримінальної відповідальності особи, яка вчинила це діяння. Без наявності в суспільно небезпечному діянні складу злочину, передбаченому кримінальним законом, кримінальна відповідальність неможлива [1, с. 133].

Цікаві погляди на функції складу злочину висловлював В. М. Кудрявцев. Він виділяв такі функції складу злочину, як : інформаційну, юридичної основи кваліфікації злочинів, розмежувальну. Досліджуючи склад злочину, В.М. Кудрявцев стверджував, що склад злочину є інформаційною моделлю злочину. На його думку, в практичній діяльності юриста інформаційна модель відіграє подвійну роль. По-перше, вона дає юристу уявлення про вимоги закону. По-друге, ця модель дає інформацію про властивості конкретного вчиненого діяння, яке повинні виявитися у процесі розслідування справи (предмет доказування). Правове значення складу злочину полягає в тому, що склад є юридичною підставою притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності. Якщо кожна ознака конкретного складу злочину входить до загальної ознаки складу злочину, відповідає їй як одиничний предмет відноситься до визначеного класу предметів, ми говоримо, що в діях цієї особи є склад злочину. При розходженні хоча б однієї ознаки підстава для настання кримінальної відповідальності відсутня. Склад злочину варто вважати необхідною і єдиною підставою кримінальної відповідальності, а тому і юридичною основою кваліфікації злочинів. Щодо розмежувальної функції В. М. Кудрявцев вказував на її важливе практичне значення, адже вона дозволяє диференціювати відповідальність залежно від ступеня суспільної небезпечності різноманітних злочинів, вибираючи ті правові наслідки, які законодавець вважає найбільш ефективними для боротьби з даним видом злочинів. У складі злочину не має таких ознак, які б не грали розмежувальної ролі. Кожний з них чи відділяє даний вид злочину від інших видів чи відмежовує злочин від інших видів правопорушень чи суспільно небезпечних дій [2, с. 60–61].

М. І. Бажанов у цілому поділяв погляди В. М. Кудрявцева, Г. Т. Ткешеліадзе на функції складу злочину [3, с. 67]. Втім, розробляючи цю проблему, він дійшов до висновку, що коло функцій складу злочину може бути істотно розширене. Вчений вважав, що до останніх слід віднести фундаментальну, гарантійну, розмежувальну, процесуальну, інтегративну, кваліфікаційну, деструктивну, рестриктивну, аксіологічну, догматичну, праксіологічну функції тощо.

На думку М. І. Бажанова, фундаментальна функція складу злочину полягає в тому, що склад злочину є єдиною, законною, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності. Розмежувальна – що ним чітко відділяється злочинне від незлочинного, один злочин від іншого. Гарантійна ви-

ключає притягнення особи до кримінальної відповідальності за відсутності у його діях ознак складу злочину. Інтегративна функція складу визначається тим, що всі його ознаки знаходяться у єдності і у взаємозв'язку і утворюють собою інтегративну систему, яка характеризує в цілому дане діяння як злочинне і каране. Кваліфікаційна функція полягає в тому, що склад знаходить своє вираження у кваліфікації злочинів. Шляхом такої кваліфікації встановлюється зв'язок між діянням і тим складом, ознаки якого описані у кримінальному законі, отже склад злочину – це законодавча модель кваліфікації злочинів.

Дестриктивну функцію М. І. Бажанов вбачав у тому, що склад описується у законі, вбираючи у себе узагальнення, типові ознаки злочинного діяння, які підлягають конкретизації стосовно до кожного окремого випадку. Рестриктивна функція складу визначається тим, що з його допомогою обмежується, чітко обкреслюється масив тих суспільно – шкідливих діянь, які у кожний даний момент відносяться до злочинів. Ця функція інверсійно виражає принцип нашого права: нема злочину без вказівки на те у законі [4, с. 76].

Аксіологічна функція виявляє, що склад – це соціальна, історична цінність, результат багатовікової теоретичної і практичної діяльності. Адже первинне поняття складу «*corpus delicti*» було введено у науковий обіг ще у 1551 році Проспером Фаринацієм, розвивалося загальними зусиллями багатьох криміналістів. Догматична функція складу показує, що науковий аналіз його елементів і ознак визначає розробку всіх основних інститутів кримінального права і, що дуже важливо положень Особливої частини. Праксіологічна функція проявляється в тому, що практично у кожній справі правозастосувач повинен виявити, встановити ті обставини справи, які мають значення для констатації (чи відсутності) ознак конкретного складу злочину [4, с. 105]. Нарешті, процесуальна функція, на думку М. І. Бажанова, полягає у тому, що склад визначає межі доказування у кожній кримінальній справі.

Як відомо, під складом злочину розуміють встановлену законом сукупність (систему) юридичних ознак, які визначають дане діяння як злочин. Отже, склад злочину представляє собою: а) встановлену кримінальним законом; б) сукупність (систему) юридичних ознак; в) які визначають дане діяння як злочинне і каране. Тим самим тільки кримінальний закон визначає коло складів злочину: всі склади злочину вичерпним чином передбачені у Особливій частині Кримінального кодексу [3, с. 99].

В цілому можна підтримати підхід до визначення функцій складу злочину, який запропонував М. І. Бажанов, але вважаємо, що така їх деталізація напевно чи доцільна. Адже по суті аксіологічна і догматична функції – це є дві сторони пізнання, отже їх цілком можливо об'єднати і охопити гносеологічною функцією. Як відомо, гносеологія – це розділ у філософії, в якому вивчаються проблеми природи і можливості пізнання, відношення знання до реальності, досліджуються загальні передумови пізнання, виявляються умови його достовірності і істинності. Головним питанням є питання істини. Розглядає пізнання з точки зору відносин суб'єкта пізнання (дослідження) до об'єкта пізнання (дослідженого об'єкта) чи в категорії суб'єкт – об'єкт.

Вважаємо також, що рестриктивну і дестриктивну функції, які пов'язані із застосуванням логічного аналізу ознак відповідного поняття можна

об'єднати і назвати логічною функцією. Крім того, на нашу думку, праксеологічна і кваліфікаційна функція є окремими проявами функції процесуальної, адже з одного боку у кожній справі правозастосувач повинен встановити склад злочину і це є основним його завданням у процесі доказування, а з іншого – головним завданням кваліфікації є встановлення наявності складу злочину у вчиненому діянні, тобто визначення підстави кримінальної відповідальності [5, с. 140–141].

Кваліфікація здійснюється майже на всіх стадіях кримінального процесу. Кожна з них пов'язана з кваліфікацією діяння, будь-який процесуальний документ містить вказівку на кримінально-правову кваліфікацію. Кваліфікація на будь-якій процесуальній стадії проводиться в повному обсязі, включає в себе всі стадії та етапи.

Список літератури

1. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків, 1999. – № 2. – С. 133–141.
2. Бачурин Э. А. Специальный субъект преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бачурин Эрнест Альбертович ; Краснояр. гос. ун-т. – Красноярск, 2005. – 209 с.
3. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 712 с.
4. Бачурин Э. А. Специальный субъект преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бачурин Эрнест Альбертович ; Краснояр. гос. ун-т. – Красноярск, 2005. – 209 с.
5. Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина. - Харків: Право, 2010. - 455 с.

УДК 343.9

Левченко М. Ю., студентка гр. ППР-161

Науковий керівник: Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКУ ЛЮДИНИ

Письмова мова – це характерна для певної особи сукупність мовних засобів для письмового викладення своїх думок, яка відтворює змістовний бік письма. А почерк – це характерна для кожної особи та заснована на її писемно-руховому навичку система рухів та інших прийомів за допомогою яких вона виконує рукопис [3, с. 175].

Письмова мова розкриває суть написаного, осягає зміст, стиль і манеру викладу думки, рівень володіння лексичними, граматичними та стилістичними ознаками почерку; а почерк характеризує накреслення письмових знаків та їх окремих елементів. Тож, почерк є графічною (знаковою) стороною письма, тобто динамічною функцією, а писемна (письмова) мова відображає його інтелектуальну функцію. Це означає, що писемна мова є відображенням інтелектуальних навичок людини, а почерк – динамічних [5, с. 168-169].

Процес формування письмових навичок людини починається під час на-

вчання письму (1-4 класи), наступні 3-5 років відбувається закріплення отриманих навичок та їх удосконалення, а у 15–17 років почерк набуває чітко окресленої індивідуальності та стає відносно стабільним. Однак остаточно почерк людини формується до 20-25 років [4, с. 219].

Почерк має певні ідентифікаційні властивості, до яких належать:

- індивідуальність або неповторність – тобто ідентифікаційна якість що виражається в неповторній сукупності ознак конкретного почерку;

- динамічна стійкість – полягає в тому, що у різних умовах сформований писемно-руховий навик залишається незмінним і відображає комплекс характерних саме йому ознак;

- варіативність – це стійка видозміна почерку однієї особи, виражена в її рукописах, і є засобом пристосування до різних умов їх виконання;

- вибіркова мінливість – почерк зберігається до похилого віку майже без змін. Але можливі незначні зміни, наприклад природні (вікові тощо), патологічні, що виникли внаслідок перенесеної хвороби (розлади психіки, хвороба руки тощо) або ж вплив на почерк штучних факторів [3, с. 176]. Найбільш поширеними видами навмисного змінення почерку є скорописне маскування (навмисна зміна зовнішнього вигляду почерку), наслідування друкованого почерку, зміна особою звичної у письмі руки, копіювання чужого почерку (наслідування почерку іншої особи) тощо [8, с. 195].

Ознаки почерку поділяють на загальні та окремі. Загальні – характеризують систему рухів, які властиві почерку (виробленість, нахил, натиск, розгін, розмір почерку тощо), а окремі (часткові) – відображають особливості рухів у виконанні окремих букв, цифр та їхніх елементів (форма, напрям, послідовність рухів тощо) [2, с. 117-118].

Велика кількість даних ознак зумовлює необхідність їх ретельного дослідження з метою розкриття і розслідування злочинів. Так виникає криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство) як галузь криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи. Почеркознавче дослідження документів із метою встановлення їх виконавця належить до найбільш розповсюджених видів криміналістичної експертизи. Головне питання, яке вирішує почеркознавче дослідження, – ідентифікація (встановлення) виконавця рукопису [2, с. 115].

Досліджуючи почерк, можна дійти висновку про: вік, стать, характер, темперамент, професію, грамотність, душевний стан, настрій, психічні розлади і навіть наявність певних захворювань у людини.

Наука про почерк як різновид виразних рухів, котрі відображають психологічні якості і психічні стани його виконавця називається психографологія (графологія) [1, с. 138].

Графологія використовується як у науці, так і в практичному, буденному житті. Її давно використовують: лікарі для визначення окремих видів захворювань на ранній стадії їхнього розвитку, особливо психічних, нервових, серцево-судинних, порушень опорно-рухового апарата; психологи як засіб діагностики психологічного та психічного станів і навіть із психотерапевтичною метою; слідчі, юристи, співробітники силових структур, від яких інші особи на-

магаються всіма способами приховати істину або правду; в роботі кадрових служб підприємств й установ, особливо в тих випадках, коли доводиться приймати кандидатів на роботу на конкурсній основі, а також для перевірки лояльності персоналу тощо [1, с. 139].

У почерку відображаються певні особливості характеру людини. Розмір почерку у графології свідчить про потребу опанування життєвого простору; виробленість і складність є показниками розвитку й організованості в характері особи; розгін відображає швидкість думок; зв'язність характеризує здатність методично мислити, скласти стратегію дій; а натиск демонструє внутрішній психічний тиск [8, с. 196].

Почерк чітко фіксує моделі поведінки людини протягом досить тривалого часу, і саме завдяки почерку можна зробити висновки про: можливі помилки у поведінці, висловлюваннях, умовиводах, типових для людини; схильності до певних видів діяльності; конфліктність, агресивність, потребу у соціальному спілкуванні; відношенні до виконуваної справи, до інших людей і самої себе; схильності до усвідомленого або неусвідомленого спотворення інформації; схильності до емоційних зривів і стресів; специфіку поведінки людини у стресових ситуаціях; наявність напруженості, схильності до депресії; схильність до психологічних залежностей і співзалежностей [7].

Наявність орфографічних, пунктуаційних, стилістичних, синтаксичних помилок, своєрідність побудови окремих речень (уживання архаїзмів, діалектизмів, жаргону, скорочень, професіоналізмів, тавтології тощо) – все це позиціонує середовище формування особистості. А саме його приховані фобії й підсвідомі установки, програми поведінки, зокрема, які проявляються спонтанно і за певних умов (схильність до насилля тощо) [8, с. 196].

Щодо особливостей віку, то можна зазначити, що почерк осіб похилого віку має специфічні особливості й ознаки, які зазнають певних змін під впливом різноманітних факторів, у тому числі й фізіологічних. Саме старіння організму супроводжується погіршенням стану здоров'я, порушенням зору, м'язовою слабкістю, виснаженням нервової системи, зменшенням рухливості кістковом'язового апарату, порушенням кровообігу тощо. Особливості функціонування писемно-рухового навичу в осіб похилого й старечого віку призводять до уповільнення темпу рухів, зменшення їх амплітуди й швидкості, зменшення пластичності рухів.

Але, як свідчить узагальнення практики проведення судово-почеркознавчих експертиз, ознаки порушення системи рухів зустрічаються і у осіб молодого віку за наявності у них захворювань, що порушують опорно-рухові функції, наприклад, післяінсультний та післяінфарктний стан, хвороба Паркінсона [6, с. 6-7]. Певні хвороби чи пошкодження органів призводять до змін у почерку. Найбільші зміни почерку спостерігаються при хворобах зору, мозку, черепно-мозкових травмах. Окрему групу відхилень містять почерки осіб, хворих на психічні розлади, зокрема неврастенії, епілепсії. Характерний комплекс змін у почерку дають випадки отруєння алкогольною продукцією, фармпрепаратами, наркотичними засобами, хімічними речовинами, газами тощо [5, с. 195].

Щодо питання визначення статі особи деякі науковці вважають, що іс-

нують відмінності у побудові, розвитку й функціональній діяльності м'язів у чоловіків і жінок, що проявляється у різній їх біоелектричній активності у процесі письма. Але дана методика не може бути на сто відсотків достовірною, оскільки доведено, що не існує ознак почерку, які були б властиві лише чоловікам чи лише жінкам. Адже будь-яка ознака почерку може проявитися у представників різних груп [6, с. 3].

Узагальнюючи вищезазначене, можна з упевненістю стверджувати, що почерк – носій інформації про внутрішній світ людини, відображення її особистих якостей. А дослідження почерку – своєрідний засіб проникнення у психіку людини, внаслідок якого можна отримати дані про вік, стать, характер особи, рід її занять, рівень освіти, наявність певних захворювань, травм тощо. Адже почерк знаходиться під впливом фізичного і душевного стану людини.

Список літератури

1. Діагностування індивідуально-психологічних особливостей особи за її почерком. К. А. Лісовий. Вісник Національного університету оборони України. 2010. Вип. 3. С. 138-142.
2. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.
3. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.
5. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2007. 558 с.
6. Неідентифікаційні дослідження у почерку: сучасний стан та перспективи розвитку. С. Й. Гонгало, О. Г. Гайдук, Л. С. Волчук. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1(11). С. 1-12.
7. Скребець В. О. Основи психодіагностики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Скребець. К. : Видав. дім «Слово», 2003. 192 с.
8. Сучасні підходи до складання комплексу завдань криміналістичної експертизи почеркових об'єктів. О. Д. Калаянова. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 3. С. 194-197.

УДК 343.13

Лесун А. Є., студентка гр. КПр-173

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Докорінна зміна підходів до забезпечення найважливіших цінностей людини, шляхом втілення європейських стандартів не оминула й кримінальне процесуальне законодавство. Досить помітним є посилення гарантій процесуального статусу учасників кримінального провадження, що має виключно вагоме значення. Однією із найважливіших запроваджених гарантій постає свобода особи від самовикриття та її право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, із наданням цьому нормативному положенню значення засади кримінального провадження.

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як загальна засада кримінального провадження визначена у положеннях ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України); ст. 18 КПК України розкриває її зміст: жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею чи її близькими родичами або членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, відмовитися відповідати на запитання і бути негайно повідомленою про ці права [1].

Окрім цього, Конституція України, а саме, ч. 1 ст. 63 проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [2]. Проте, порівняно з цим положенням, ст. 18 КПК України конкретизувала зміст та розширила обсяг гарантій свободи від самовикриття, зазначивши про 2 різні за характером права особи, а саме: право не давати викривальних свідчень проти себе (частини 1–2 ст. 18 КПК України) і право не давати показань проти своїх близьких родичів – іншими словами, про право бути звільненим від обов'язку свідчити (ч. 3 ст. 18 КПК України) [3, с. 111].

Слід звернути увагу, що у положеннях КПК України принцип свободи від самовикриття закріплюється не лише як загальна засада кримінального провадження (ст. 18 КПК України), а і конкретизується у нормах, що регулюють права сторони захисту та допустимість доказів.

Зокрема, не лише пункт 4 та пункт 5 ч. 3 ст. 42 КПК України чітко передбачають право підозрюваного, обвинуваченого не говорити нічого з приводу підозри, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, відмовитися давати показання з приводу підозри, обвинувачення, але й, що важливіше, відповідно до ч. 2 ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотним порушенням прав людини і основоположних свобод, зокрема, отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право мовчати, або їх отримання з порушенням цього права (пункт 4 ч. 2 ст. 87 КПК України); такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім випадків, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані (ч. 3 ст. 87 КПК України) [4, с. 84].

Отже, зміст даної засади визначається через такі положення:

1. Надання права обвинуваченого не бути примушеним до визнання вини або надання свідчень проти себе. Це право є застосовним як під час досудового розслідування, так і у судових стадіях. Воно стосується права не давати свідчення щодо обставин кримінального правопорушення, а не щодо своїх анкетних даних. Надання останніх не несе для особи жодної загрози кримінального переслідування;

2. Отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права є істотним порушенням прав людини і основоположних свобод і тягне визнання судом доказів недопусти-

мими під час будь-якого судового розгляду;

3. Заборону правоохоронним органам зловживати становищем затриманого з метою примушування його до визнання, будь-якого іншого викриття самого себе або до надання свідчень проти будь-якої іншої особи, шляхом надання обвинуваченому права зберігати мовчання;

4. Суд не вправі робити негативні висновки з мовчання обвинуваченого, оскільки дозвіл робити такі висновки може бути ефективним засобом примусу, внаслідок чого тягар доведення перекладається з обвинувачення на обвинуваченого. Це є несумісним з правом не давати примусових свідчень проти себе або визнавати вину, оскільки в обвинуваченого не залишається іншого розумного вибору між мовчанням, яке вважатиметься доказом проти нього, та свідченням [5, с. 121].

Таким чином, мовчання обвинуваченого не може бути визначальним при вирішенні питання щодо вини чи невинуватості особи.

Щодо цього Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) постановив, що «хоча право на мовчання» не згадується спеціально у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [6], немає сумнівів, що право зберігати мовчання на поліцейському допиті і право не надавати свідчення проти себе є повсюдно визнаними нормами, що становлять суть висловлювання про справедливий розгляд відповідно до статті 6 Конвенції [7, с. 209].

Наприклад, у рішенні по справі «Нечепорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року ЄСПЛ зазначив, що допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного.

Так, первинні зізнання заявника були отримані від нього в результаті поганого поводження, яке прирівнюється до катування у значенні ст. 3 Конвенції. При розгляді його справи національні суди визнали ці зізнання допустимими доказами. Однак, це звело нанівець саму суть права заявника не свідчити проти себе. Так, стосовно використання доказів, здобутих із порушенням права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, ЄСПЛ вказав, що це – загальновизнані міжнародні стандарти, які є основними складниками поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 Конвенції. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі не допускати – при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого – використання доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи тиску всупереч волі обвинуваченого [8].

ЄСПЛ розглядав ряд справ щодо України, у яких заявники стверджували про порушення щодо них принципу свободи від самовикриття. Така ситуація викликає стурбованість, що незважаючи на конституційні гарантії, зокрема ст. 63 Конституції України, заявники були примушені давати свідчення проти себе, а національні суди визнали ці зізнання, навіть здобуті із застосуванням катування, допустимими доказами і поклали їх в основу обвинувачення.

Таким чином, приходимо до висновку, що хоча принцип свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї достатньо ретельно закріплені законодавчо та конкретизований законодавцем в ряді положень КПК України, однак, важливо, щоб ці законодавчі гарантії стали реальним важелем запобігання порушенням цього принципу на практиці.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 28.04.2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.05.2020).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01. 01. 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 13.05.2020).
3. Фулей Т. М. Свобода від самовикриття як засада кримінального провадження. Слово національної школи суддів України. 2013. № 2. С. 107-115.
4. Хижна О.Р. Реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї під час проведення допиту: Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 3-14 липня 2018 р. Київ. 2018. С. 83-85.
5. Король В.В. Гарантії забезпечення для свідків свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї за новим КПК України. Право.ua. № 1. 2015. С.119-124.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р., ратифікований Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Дата оновлення: 02.10.2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 13.05.2020).
7. Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у контексті практики Європейського суду з прав людини. Науковий журнал Право і суспільство. 2015. № 6. Ч. 2. С. 207-213.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечепорук і Йонкало проти України» від 21. 04. 2011 року. № 42310/04 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_683/print1524822637936878 (дата звернення: 13.05.2020).

УДК 343.163

Лось А. Ю., студентка гр. КІПР-173

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор, зав. кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ ЯК ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Внесення змін та істотних доповнень до законодавства України, в тому числі і процесуального, суттєво реформують механізм реалізації та кількість виконуваних прокуратурою України, зокрема представницьких, які слугують забезпеченню законності в державі, визначаються захистом інтересів держави і винятковими випадками.

Згідно зі ст. 131-1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1].

Звертаємо увагу, що ст. 131-1 розміщено в розділі VIII «Правосуддя», оскільки розділ VII «Прокуратура» виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016, що опосередковано вказує на віднесення органів прокуратури до судової гілки влади. Однак, необхідно наголосити на тому, що не зважаючи

на такі зміни, прокуратура України і надалі залишається організаційно самостійним державно-правовим інститутом влади, який не належить до жодної з її гілок, що є надзвичайно важливим та навіть необхідним для ефективного виконання та всебічної реалізації, передбачених законодавством завдань з неухильним дотриманням засад її діяльності.

Безпосередньо щодо представницької функції прокуратури, то, поперше, необхідно зупинитися на використуваній у правовій нормі такої дефініції як «інтереси держави», що є законодавчо невизначеною. Для розуміння такого терміна як з теоретичною, так і з практичною метою необхідно звернутися до рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 8 квітня 1999 року в справі № 1-1/99, згідно з яким інтерес держави – це абсолютно оціночне поняття. У своєму рішенні КСУ підкреслив, що державні інтереси закріплюються не виключно положеннями Конституції України, а й нормами інших нормативно-правових актів держави. При цьому, варто пам'ятати, що інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. Базисною основою державних інтересів є нагальна потреба у реалізації загальнодержавних напрямків (політичних, соціально-економічних та інших), спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності держави, її кордону, гарантування державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо. Інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або абсолютно не збігатися з інтересами державних органів, державних підприємств, організацій. Однак держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й у діяльності приватних підприємств, товариств [2]. Інтереси держави прямо передбачаються її завданнями, охоплюються здійсненням її функцій, діяльністю її органів та законодавчо закріпленими за ними повноваженнями [3, с.48].

Таким чином, прокурор у кожному конкретному випадку з обов'язковим посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, самостійно визначає у чому саме відбулося чи потенційно може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві об'єктивну необхідність їх захисту [4]. Обґрунтовуючи інтереси держави та їх порушення, прокурор не повинен виходити за межі наданих законом повноважень, не повинен втручатись у приватні чи публічні відносини, якщо державний інтерес у них не порушується [3, с.49]. Тобто самостійність у визначенні інтересів держави не означає вседозволеність та не допускає суб'єктивної оцінки, так як такі інтереси повинні бути прямо визначеними у відповідному нормативному акті. Державні інтереси мають чітко формулюватися й умотивуватися прокурором. При зверненні до суду прокурор зобов'язаний детально обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва. При цьому, свої повноваження прокурори здійснюють лише під судовим контролем. Так, тільки суд підтверджує або ж спростовує наявність підстав для представництва, а також оцінює правильність або ж невідповідність визначення прокурором органу, на який державою покладено обов'язок щодо здійснення конкретних функцій у правовідносинах, пов'язаних із захистом інтересів держави [5, с.67].

Отже, у кожному окремому випадку за наявності реального об'єктивного порушення інтересів держави і законних підстав для представництва прокуро-

ром в суді необхідно з посиланням на норми права і фактичні обставини довести, у чому конкретно полягають інтереси держави і їх порушення [3, с.50].

Водночас пункт 3 частини першої статті 131-1 Конституції передбачає можливість представництва прокурором інтересів держави у виключних випадках.

При цьому, «виключні випадки» трактуються як виняткові ситуації, що прямо визначені в законі (у доктрині – «закритий перелік підстав представництва»), так і сукупність загальних критеріїв, які надають прокурору можливість самостійно визначати конкретний представницький випадок як виключний («відкритий перелік»). З огляду на це М. Стефанчук зазначає, що поняття «виключні випадки» доцільніше визначати «відкритим переліком», оскільки перелік виключних випадків не може бути сформований заздалегідь, тобто повинен визначатися ситуативно, відповідно до порушених публічних інтересів, які потребують захисту в конкретних обставинах [6].

Згідно ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор має право представляти інтереси держави в суді лише у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [7].

Так, функція захисту державних інтересів насамперед покладається на відповідні суб'єкти владних повноважень, а не прокурора. Прокурор в свою чергу в судовому провадженні замінює такого суб'єкта, який всупереч вимог закону не здійснює захисту або робить це неналежно, лише з метою уникнення таких випадків, коли інтереси держави залишаються незахищеними. Тобто такі повноваження прокурора реалізуються виключно з дотриманням принципу субсидіарності [8].

Отже, враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що останні істотні конституційні зміни представництво прокурором інтересів держави в суді можна визначити як вчинення процесуальних та інших дій, безпосередньо спрямованих на захист інтересів держави у прямо передбачених законом виключних випадках та в порядку, встановленому законом.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 30. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.03.2020).
2. Справа № 1-1/99 за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>.
3. Представництво прокурором інтересів держави в суді: підруч. / за ред. І.М. Козьякова, Л.С. Нецької. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. - 292 с.
4. Морозов Є. Підстави для представництва прокурором інтересів держави в суді. ЛІГА. Блоги. 2018. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/31299> (дата звернення: 23.03.2020).
5. Драган О. Аналіз повноважень прокурора при здійсненні представництва інтересів держави в суді. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. - №1. - 63-73 с.
6. Руденко М. Прокурор та «інтереси держави» в оновлених процесуальних кодексах України: законодавчі новаті, теорія і практика. Юридичний вісник України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prokuror-ta-interesy-derzhavy-v-onovlenih-protseualnyh-kodeksah-ukrayiny-zakonodavchi-novatsiyi-teoriya-i-praktyka/> (дата звернення: 23.03.2020).
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 23.03.2020).
8. Суд роз'яснив законність представництва «інтересів держави» в адміністративному суді органами прокуратури. Судова влада України. 2019. . URL: <https://court.gov.ua/press/news/657965/> (дата звернення: 23.03.2020).

УДК 343.1

Лось А. Ю., студентка гр. КПр-173

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

БЕЗПОСЕРЕДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЗАГАЛЬНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відомо, що в Україні протягом останніх років активно проводяться реформи та відповідно трансформується національне законодавство. У зв'язку з цим в Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) імплементовано досить багато міжнародно-правових стандартів кримінальної процесуальної діяльності. Зокрема, серед основних засад кримінального провадження законодавець закріплює безпосередність дослідження показань, речей і документів, яка одночасно є однією з необхідних умов дотримання справедливого неупередженого розгляду справи, а також гарантією реальної можливості кожної зі сторін довести свою правову позицію до суду. При цьому, необхідно зауважити, що безпосередність дослідження доказів є вихідною ідеєю кримінального провадження на всіх стадіях судового провадження.

В цілому засаду безпосередності дослідження доказів можна охарактеризувати як фундаментальну ідею кримінального процесу, виражену в багатьох положеннях КПК. Так, наприклад, стаття 87 КПК України містить імперативне правило: недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [1].

Таким чином, правовою підставою реалізації засади безпосередності дослідження доказів судом є такі положення кримінального процесуального закону, які закріплюють імперативні обов'язки суду щодо діяльності, пов'язаної з дослідженням доказів, зокрема в суді першої інстанції [2, с.124].

Відомо, що така правова категорія як дослідження доказів вміщує три процесуальні елементи, такі як дослідження показань, дослідження речей та дослідження документів. Звернемо увагу на кожний з перерахованих.

Безпосередність у дослідженні судом показань полягає в тому, що він у ході судового розгляду особисто сприймає відомості щодо обставин кримінального провадження, які відомі обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експерту та мають значення для цього кримінального провадження. Хоча ч. 1 ст. 95 КПК України передбачає надання показань обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом в усній або письмовій формі, проте ч. 1 ст. 23 КПК України чітко визначає, що показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Аналізуючи безпосередність дослідження показань, Т.Ю. Ничипоренко вказує, що засада безпосередності визначає порядок дослідження такого виду доказів, як показання, – вони можуть бути досліджені у судовому слідстві

лише одним способом – шляхом усного допиту відповідного учасника та заслуховування відомостей, які повідомляються ним [3, с.624].

Виходячи зі змісту положень ч. ч. 2 і 3 ст. 95 КПК України, для обвинуваченого, потерпілого надання показань під час судового розгляду виступає їх правом, а для свідка, експерта – обов'язком. Обов'язок забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом покладається на сторону обвинувачення (ч. 3 ст. 23 КПК) [4, с. 137]. Таке положення є новелою КПК України, адже раніше чинним кримінальним процесуальним законом (КПК 1960 р.) виклик в судове засідання свідків, які підлягають допиту, забезпечувався судом, натомість зараз обов'язок забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення КПК покладає на сторону обвинувачення. Такий підхід є проявом не лише засади безпосередності дослідження показань, а й засади змагальності та права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд [5, с. 89]. Зокрема, це право є наслідком запозичення та імплементації норм та міжнародно-правових стандартів, що містяться:

- у п. d) ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ...d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення [6].

- а також п. е) ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення на такі гарантії на основі цілковитої рівності:...e) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього [7].

Отже, вітчизняний законодавець закріпив доволі жорсткі правила про безпосередність дослідження показань учасників кримінального провадження.

Звернувшись до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), вбачаємо, що Суд по-іншому підходить до тлумачення положень п. d) ч. 3 ст. 6 Конвенції.

Зокрема, у справі Майалі проти Франції ЄСПЛ висловив наступну позицію: стаття 6 не дозволяє судам засновувати вирок на показаннях свідка обвинувачення, якого обвинувачений не мав можливості допитати на будь-якій стадії процесу. Виключенням є неможливість проведення особистого допиту, що пов'язано з неможливістю знайти свідка, а також умова, що оспорюваний доказ не єдиний, на якому ґрунтується обвинувальний вирок [8, с.100].

Так, дуже часто свідка не вдається допитати по об'єктивних причинах, за які держава не відповідає. Так, в справі Ферантеллі і Сантаджело проти Італії ЄСПЛ також не визнав порушення п. d) ч. 3 ст. 6 КПЗЛ, хоча одного з основних свідків не допитали за участю заявників. Справа в тому, що цей свідок покінчив життя самогубством у в'язниці ще до початку судового розгляду. Тому ЄСПЛ відзначив той факт, що держава була фізично не в змозі допитати цього свідка на стадії судового розгляду. Його показання, надані на досудовому слідстві, були досліджені та підтверджені іншими показаннями [8, с.100].

Щодо безпосередності у дослідженні речей, то цей процесуальний елемент досліджуваної засади означає, що речові докази оглядаються судом, подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження [1]. У ході дослідження речових доказів судом здійснюється безпосереднє пізнання, оскільки відомості щодо обставин кримінального провадження сприймаються ним особисто. У змагальному процесі можуть фігурувати і предметні (речові) докази. З урахуванням такого нормативного закріплення порядку дослідження речових доказів, за якого вони підлягають огляду у залі судового засідання, засада безпосередності реалізується у повному обсязі. Водночас, норми кримінального процесуального закону встановлюють виняток із загального правила [4, с.139].

Оскільки хід проведення огляду речових доказів та його результати підлягають фіксації у протоколі, необхідно погодитися з М.В. Колосовою, на думку якої у цьому випадку принцип безпосередності діє в усіченій формі, оскільки дослідження первинного доказу відбувається поза судовим засіданням, а в судовому засіданні досліджується похідний доказ – протокол [9, с. 22]. У п. 9 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» вказується, що у судовому засіданні досліджуються як речові докази, оглянуті під час проведення досудового розслідування, піддані експертному дослідженню, так і представлені в суді [10].

Безпосередність у дослідженні документів полягає в тому, що вони повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження [1]. За загальним правилом, безпосередньому дослідженню підлягають подані сторонами кримінального провадження, потерпілим оригінали документів [4, с.140]. Однак у випадках втрати документа судом може досліджуватися його дублікат – документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал [1]. Справедливо зазначити, що засада безпосередності і усності дослідження доказів не є абсолютною. У встановлених КПК випадках вона може обмежуватись.

Отже, безпосередність у дослідженні судом доказів означає, що він зобов'язаний у ході судового розгляду в першій інстанції дослідити показання, речі та документи шляхом провадження судових дій, передбачених КПК: допитати обвинуваченого, потерпілого, свідків, експерта, оглянути речові докази, провести пред'явлення для впізнання, дослідити усі долучені до матеріалів кримінального провадження документи, у тому числі відтворити звуко-, відеозапис, оглянути у виняткових випадках певне місце. Неухильна реалізація засади безпосередності у стадії судового розгляду створює умови для повного дослідження всіх доказів та є вагомою для всебічного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.05.2020).

2. Бринзанська О. В. Дослідження доказів безпосередньо на стадії апеляційного перегляду кримінального провадження. Часопис цивільного і кримінального судочинства. № 3(24). 122-130 с.
3. Ничипоренко Т.Ю. Непосредственность исследования показаний обвиняемого: история и современность. Lex Russica: Научные труды Московской государственной юридической академии имени О.Е. Кутафина. 2010. № 3. С. 621-648.
4. Дехтяр О. Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. Наше право. 2013. №7. 135-142 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р., ратифікований Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.05.2020).
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII. Дата оновлення: 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 14.05.2020).
8. Капліна О. В. Імплементация міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3. 98-101 с.
9. Колосова М.В. Принцип непосредственности гражданского процессуального права: Автореф. дисс. ... к. ю. н.: 12.00.15. Саратов, 2004. 25 с.
10. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.10.2012 р. № 223-1446/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12> (дата звернення: 14.05.2020).

УДК 343.4

Музика В. В., студентка гр. МКПРп – 191

Науковий керівник: Коломієць Н. В., д.ю.н., доцент, зав. кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗМІСТ І МЕЖІ ПРАВА НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Життя є найціннішим благом, яке має правову охорону. Право на життя – це природне та невід’ємне право кожної людини, без належного забезпечення якого всі інші права втрачають свою цінність. Це загальне особисте немайнове право, що є комплексом юридичних можливостей людини щодо розпорядження власним життям та його збереження. У ст. 2 Конвенції визначено, що право людини на життя «... є одним з найбільш фундаментальних положень Конвенції і охороняє одну з основних цінностей демократичного суспільства» [1]. Так зазначено, зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі Андронікоу та Константіноу проти Кіпру.

Стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод має назву «Право на життя»[1] і говорить, що право кожного на життя охороняється законом. Це означає, що над державою тяжіє обов’язок зробити все для того, щоб людське життя перебувало у безпеці.

Сферою застосування статті 2 Конвенції є:

- усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи;
- розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування;

- планування та проведення операцій із застосуванням сили;
- виключно необхідне застосування сили;
- застосування зброї та спецзасобів;
- смерть під час військової служби;
- надзвичайні ситуації, бойові дії, військові навчання;
- загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції);
- безпечність спорудження та експлуатації об'єктів;
- компенсація у зв'язку зі смертю (зникненням).

Стаття 2 Конвенції поділяє обов'язки держав на:

- Негативні – утримуватися від умисного або незаконного позбавлення життя;
- позитивні – вживати відповідні заходи для захисту життя тих, хто знаходиться під юрисдикцією держави.

ЄСПЛ вперше розглянув справу щодо порушення ст. 2 Конвенції «Маккан та інші проти Сполученого Королівства» у 1995 р. У цій справі держава-відповідач була визнана відповідальною за порушення ст. 2 Конвенції через те, що служби спецпризначення вчинили убивство трьох терористів Ірландської Республіканської Армії. Після цієї справи кількість звернень до ЄСПЛ щодо порушення ст. 2 Конвенції стрімко зростає, в основному за рахунок справ, де державою - відповідачем була Туреччина [2].

Існує чимало справ, де державою - відповідачем є Україна: справа «Муравська проти України», справа «Гонгадзе проти України», справа «Кац та інші проти України», справа «Шевченко проти України». У цих справах ЄСПЛ констатував порушення ст. 2 Конвенції – невиконання позитивних обов'язків держави щодо захисту права на життя з боку держави. У справі «Гонгадзе проти України», ЄСПЛ зазначив: «Суд повторює, що перше речення п. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утримуватись від умисного або незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією [2].

Таким чином, визначено основне завдання держави щодо забезпечення права на життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для попередження злочинів проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для превенції, усунення та покарання порушень таких норм. За відповідних обставин, це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади застосовувати заходи попередження для захисту тих осіб, чиє життя знаходиться під загрозою застосування кримінальних дій іншими особами».

Отже, право на життя, згідно з Конвенцією є невід'ємним правом особи і будь-які посягання чи утиски з боку держави, інших осіб є незаконними. Головним завданням будь-якої держави є недопущення порушень цього права.

Проте, дивлячись на кількість звернень до ЄСПЛ з приводу порушення права на життя, таких випадків не стає менше. З цього випливає, що держава не завжди належним чином виконує свої обов'язки, недостатньо налагоджений правоохоронний механізм. Тема дослідження стає все більш актуальною тому, що ЄСПЛ розглядає все більше позовів щодо порушення права на життя і це може стати темою для подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 Редакція від 02.10.2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Особливості застосування статті 2 «Право на життя» ЄКПЛ: Практика ЄСПЛ: Електронний ресурс: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sfsboyvsfkhk-iafkhsftsvarrya-fkhakhkhk-2-tuavs-ra-zykhkhya-zhnto/
3. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України навчальний посібник/ М. В. Мазур: Луганськ, 2006.
4. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. Електронний ресурс :<http://kdkako.com.ua/osnovni-kroky-zvernenia-do-espl/>

УДК 343.2:343.3

Нагорна І. В., студентка гр. ЗМКПРп-181

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Справжня мудрість законодавця полягає не в прийнятті юридичної норми, що задовольняє миттєвий інтерес, а в тому, щоб, вловивши соціальні імпульси, закріпити в законі такий порядок суспільних відносин, який відповідає справжнім потребам суспільного розвитку. Вказаний постулат цілком відповідає вимогам до криміналізації діянь, які законодавець вважає за необхідне визнати суспільно небезпечними, протиправними та визначити їх у кримінальному Законі як діяння, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність.

Говорячи про криміналізацію як певний процес, слід наголосити, що кримінально-правова наука визначає три основні напрями криміналізації. Так, одні автори вважають змістом цього поняття легальне визначення того або іншого роду діяння як злочину та закріплення в законі певних ознак нових складів злочинів, а також, підвищення верхніх меж санкцій в межах існуючих складів, конструювання норм загального характеру, що викликають більш широкий спектр небажаних для суб'єктів правових наслідків [1, с.108; 2, с.40]. Друга група науковців вважає, що під криміналізацією необхідно розуміти процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними та їх фіксація у законі як злочинних і кримінально караних [3, с.25; 4, с.106-111]. Прибічники третього напрямку дотримуються змішаного напрямку щодо визначення поняття «криміналізація» [2, с.41; 5, с.59]

З огляду на різні наукові підходи окремі питання з цього приводу й сьогодні належать до складу дискусійних.

Щодо витоків криміналізації діяльності організованих злочинних угруповань, то вперше у 1918 році у вітчизняному кримінальному законодавстві відбулася криміналізація бандитизму як певної злочинної організації, що була пов'язана з боротьбою з посяганнями на радянську владу як озброєних угруповань політичної спрямованості (озброєних формувань під керівництвом Ма-

хна, Петлюри тощо), так й злочинних груп загальнокримінального характеру. З часом бандитизм втратив політичну спрямованість й трансформувався в особливо небезпечний злочин загальнокримінального характеру, що створює загрозу як громадській безпеці в цілому, так і життю, здоров'ю, власності та іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

Розкриваючи питання криміналізації суспільно небезпечних діянь слід зупинитися на основних принципах, розроблених теорією кримінального права.

Кримінально-правові системні принципи криміналізації складають правила, визначені внутрішніми закономірностями самої системи чинного кримінального законодавства, а також ті обмеження, які ця система покладає на включення в неї певних елементів [6, с. 235].

Наука кримінального права до системно-правових принципів криміналізації відносить принципи: а) відсутності прогалин у законі й не надмірності заборони; б) визначеності й єдності термінології; в) повноти складу.

Принцип відсутності прогалин у законі й не надмірності заборони означає, що при розгляді відповідності йому діяння, яке криміналізується, необхідно вирішити питання про вплив запропонованої новели на змістовну повноту системи: чи не створює вона нормативної прогалини або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства.

Криміналізація дій щодо створення злочинної організації як такої, що створена з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину за своєю юридичною природою створювати прогалину в системі кримінально-правових норм не може.

Така норма в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України також не є зайвою, оскільки сутність цих дій полягає в посяганні на громадську безпеку за допомогою загальнонебезпечного соціального джерела заподіяння шкоди. Криміналізація посягання шляхом встановлення відповідальності за окремі злочини – організовані вбивства, розбої, грабежі, вимагання тощо – не відбиває суспільної небезпечності дій щодо створення злочинної організації, а тому їх криміналізація в окремій статті КК України не є зайвою.

Принцип визначеності і єдності термінології полягає в тому, що криміналізація суспільно небезпечних діянь повинна здійснюватися за допомогою визначених у законі термінів, єдиних для Загальної й Особливої частин чинного законодавства. Якщо властивості криміналізованого діяння й умови настання відповідальності за нього не можуть бути вираженими за допомогою звичної для кримінального законодавства термінології і потребують застосування нових понять, то останні мають бути визначеними в самому законі.

Принцип повноти складу свідчить, що криміналізація діяння припускає конкретність і визначеність кримінально-правової норми, яка встановлює караність саме цього діяння, тобто в законі необхідна вказівка на всі ознаки даної дії чи бездіяльності, необхідні для конструювання конкретного складу злочину [7, с. 242].

Склад створення злочинної організації в теорії кримінального права в його першій частині традиційно розглядається як усічений, оскільки моментом закінчення злочину в окремих його формах є саме створення злочинної організації або участь у ній. Таке становище викликане особливою небезпечністю цього злочину та специфікою посягання на громадську безпеку як його об'єкт.

Оскільки сам факт існування загальнонебезпечного соціального джерела заподіяння шкоди являє собою посягання на громадську безпеку, то така конструкція складу злочину вбачається цілком прийнятною.

Принцип відповідності санкції та економії репресії означає, що суворість покарання за вчинений злочин має відповідати тяжкості вини, а каральні елементи покарання повинні обмежуватися дійсною суспільною потребою. Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп являють собою особливо тяжкий злочин, що посягає на громадську безпеку, а також заподіює шкоду або створює реальну загрозу її заподіяння іншим об'єктам кримінально-правової охорони – життю, здоров'ю, власності тощо. Особлива суспільна небезпечність такого діяння не дає можливості протидіяти йому за допомогою інших заходів, що не є заходами кримінально-правового впливу. Тому досить суворі санкції, що встановлені за вчинення цього злочину, на мою думку, повною мірою відповідають принципу відповідності санкції та економії репресії.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

1. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони дій передбачених ч.1 ст. 255 КК України полягає в необхідності використання засобів кримінально-правового характеру при протидії загальнонебезпечному соціальному джерелу заподіяння шкоди – злочинній діяльності організованих злочинних формувань.

2. Криміналізація дій щодо створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп здійснена таким чином, що вона в цілому відповідає виробленим наукою кримінального права принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Список літератури

1. Злобин Г.А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. Проблемы правосудия и уголовного права. Москва, 1978. С. 108-110.
2. Галиакбаров Р.Р. Проблемы криминализации многообъектных общественно опасных деяний. Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний. Омск : Омск. высш. школа милиции, 1980. 144 с.
3. Терентьев Б.П. НТР и вопросы криминализации технической неосторожности. Проблемы борьбы с преступной неосторожностью. Владивосток, 1978. С. 25-27.
4. Кудрявцев В.Н., Яковлев А.М. Основания уголовно-правового запрета Криминализация и декриминализация. / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев Москва : Наука, 1982. 300 с.
5. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации. Владивосток, Изд-во Дальневосточного ун-та. 1987. 268 с.
6. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.
7. Галимов И.Г., Сундуоров Ф.Р. Организованная преступность: тенденции, проблемы, решения. Казань: Изд-во ун-та, 1998. 432 с.

УДК 343.13

Назаренко О. М., заступник директора

Чернігівський НДЕКЦ МВС України

(м. Чернігів, Україна)

Лой А. В., студент 461 навчальної групи

Академія Державної пенітенціарної служби

(м. Чернігів, Україна)

СПІРНІСТЬ З ПРИВОДУ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ СУДОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ

Одним з дискусійних запитань у юридичних колах є обчислення строків досудового розслідування після повернення судом прокурору обвинувального акту, клопотання для усунення виявлених недоліків.

Згідно з відомостями, розміщеними на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, наприклад суддями лише за липень 2018 р. повернуто прокурорам 197 обвинувальних актів, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору для усунення недоліків. Безсумнівно, частина з них буде скасована апеляційними судами, однак кількість повернутих для доопрацювання обвинувальних актів, клопотань стабільно висока.

У п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України зазначено, що в підготовчому судовому засіданні суд може прийняти рішення про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу.

Разом з тим таке лаконічне законодавче формулювання на практиці викликає низку проблем, пов'язаних із практичною реалізацією цієї норми, та досить часто призводить до необґрунтованого розширювального її тлумачення.

З аналізу судової практики встановлено, що у суддів поки не сформувався однозначний погляд щодо повернення обвинувального акту, клопотання прокурору (окрім підстав, визначених у ст. ст. 291, 293 КПК України), а також у випадку недотримання прокурором вимог ст. 219 КПК України.

Щодо повернення обвинувальних актів прокурорам через недотримання строків досудового розслідування наявні різні трактування норми закону і, відповідно, різні шляхи вирішення на практиці.

Дехто із суддів вважає, що затвердження обвинувального акту поза межами строків досудового розслідування тягне за собою повернення такого обвинувального акту відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України.

Так, згідно з ухвалою Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 6 грудня 2017 р. у справі № 303/2159/14-к, залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Закарпатської області, повернуто обвинувальний акт прокурору, у тому числі з підстав недотримання органом досудового розслідування вимог ст. 219 КПК України. Судді дійшли висновку, що затвердження обвинувального акту відбувалося поза строками досудового розслідування, у зв'язку з чим підлягає поверненню прокурору для усунення недоліків.

Зокрема, згідно з ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 16 квітня 2015 р. у справі № 310/9055/14-к задоволено апеляційну скаргу проку-

рора та скасовано ухвалу Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 9 лютого 2015 р., якою обвинувальний акт повернуто прокурору, у тому числі з підстав проведення процесуальних дій поза межами стр. досудового розслідування. Колегія суддів звернула увагу на те, що повернення обвинувального акту з таких підстав не відповідає вимогам ст. 291 КПК України. Вказано, що оцінку доказів на предмет їх належності та допустимості суд надає після встановлення обставин під час судового розгляду, а не під час підготовчого судового засідання.

Водночас є судді, які доволі своєрідно трактують норми закону щодо повернення обвинувальних актів, які складені по закінченню строків досудового розслідування.

Так, згідно з ухвалою Кілійським районним судом Одеської області від 31 січня 2018 р. у справі № 502/617/14-к обвинувальний акт повернуто прокурору зв'язку з невідповідністю його вимогам ст. ст. 291, 219 КПК України. Зокрема, у судовому засіданні встановлено, що обвинувальний акт складено за межами процесуальних строків, з огляду на таке: з реєстру матеріалів кримінального провадження випливає, що повідомлення про підозру вручене обвинуваченому 8 листопада 2013 р., тому з цього часу відповідно до ст. 219 КПК України, розпочинається відлік строк досудового розслідування; 16 грудня 2013 р. постановою заступника прокурора області продовжено строк досудового розслідування до 3 місяців, тобто до 8 лютого 2014 р., і більше рішень про продовження ст. досудового слідства не приймалось, що підтверджується реєстром матеріалів досудового розслідування; відповідно до ухвал судів, у тому числі й апеляційної інстанції, встановлено, що до 29 червня 2017 р. (дата складання останнього обвинувального акту) належного обвинувачення висувано не було; отже, встановлений у п. 2 ч. 1 ст. 219 КПК України строк досудового слідства закінчився 8 лютого 2014 р., а обвинувальний акт складено 29 червня 2017 р., тобто за межами процесуальних строків, тому він не відповідає вимогам процесуального закону.

В ухвалі Апеляційного суду Одеської області від 10 квітня 2018 р. у вказаній справі порушення строків досудового розслідування не визнається через повернення обвинувального акту прокурору, адже послідовність приписів, передбачених нормами закону свідчить про те, що обвинувальний акт складається після завершення досудового розслідування, отже, його складання не потребує продовження стр. досудового розслідування, оскільки воно

Отже, що ж відбувається зі строками досудового розслідування у випадку винесення судом ухвали про повернення обвинувального акту прокурору, яка набрала чинності.

Варто наголосити, що в період дії КПК України 1960 р. застосовувався інститут додаткового розслідування, що піддавалось критиці як теоретиками, так і практичними працівниками. На відміну від процедури повернення обвинувального акту інститут додаткового розслідування передбачав проведення додаткових слідчих дій для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб або для кваліфікації дій обвинуваченого за іншою статтею, а в окремих випадках – як можливість уникнення винесення судом виправдувального вир..

Натомість чинний КПК України обмежив суддів у прийнятті рішень відповідно до пункту 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, лише коли обвинувальний акт,

клопотання не відповідають вимогам ст. 291 КПК України. Обвинувальний акт, який підписується і затверджується прокурором, має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, зокрема, стосовно викладу як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони вчиненого кримінального правопорушення, а також повних даних щодо особи обвинуваченого. Відсутність в обвинувальному акті таких відомостей унеможлиблює якісно і повною мірою здійснення розгляду кримінального провадження судом та є підставою для повернення обвинувального акту.

При цьому з огляду на лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» прокурор позбавлений можливості проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, крім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акту.

Однак зафіксовано випадки, коли судом прямо вказується на необхідність проведення низки слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, що, у свою чергу, потребує певних затрат часу, які мають бути проведені у рамках строків досудового розслідування.

Законодавець у ст. ст. 219, 294 – 295 КПК України визначив строки досудового розслідування, порядок їх обчислення та продовження.

Проте у вказаних статтях чи будь-яких інших нормах КПК України не визначають, що відбувається зі строками після того, як досудове розслідування завершено та у провадженні прийнято рішення про направлення обвинувального акта, клопотання до суду, але з різних підстав їх повернуто прокурору.

У зв'язку з цим слід керуватися загальними положеннями КПК України, які регулюють досудове розслідування.

З прийняттям КПК України 2012 р. введено у національне законодавство нове для нашої країни поняття «розумність строків».

Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Ключовим у вказаній нормі є посилення на неможливість перевищення закріплених строків. У діючому КПК України визначено загальні строки досудового розслідування, у зв'язку з чим, керуючись ч. 1 ст. 28 КПК України, навіть після повернення обвинувального акту прокурору строк досудового розслідування у такому провадженні не може перевищувати строки, закріплені у ст. 219 КПК України. Інакше ми обмежимо права та гарантії, передбачені чинним законодавством, які регулюють статус обвинуваченого, що, у свою чергу, потягне за собою звернення такої особи до суду з позовом про визнання дій протизаконними та стягнення спричиненої шкоди. А судова практика з таких питань, у тому числі у Європейському суді з прав людини, підтримує обвинуваченого, чий права порушено.

Таким чином, після повернення обвинувального акту, клопотання прокурору строк досудового розслідування відновлюється та обчислюється з того моменту, коли такий обвинувальний акт був направлений до суду, та підлягає неухильному дотриманню з боку учасників кримінального провадження.

УДК 343.163

Патук А. А., студентка гр. КПП-173

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор, зав. кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ІСТОРІЯ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Дослідження багатьох науковців присвячені становленню інституту прокуратури в Україні. За всі роки незалежності Україна визначала однією з головних ідей це зміцнення законності в суспільстві, захист від порушення норм права. На даному етапі розвитку прокуратури, вона реформується. Варто відзначити, що процес становлення і розвитку органів прокуратури є складним і довготривалим. Як свідчить історія держави і права України, тільки за останні триста п'ятдесят років державно-правова система України радикально змінювалася, щонайменше, чотири рази. Також протягом декількох століть українська державність розвивалася в тісному зв'язку з російською і форми цього зв'язку неодноразово змінювалися, що також безпосередньо відбивалося на розвитку органів прокуратури. Враховуючи зазначені вище положення можна вважати, що історико-правові періоди становлення та розвитку органів прокуратури повинні співпадати з основними етапами розвитку державно-правової системи України, а саме: період входження України до складу Російської імперії (1722-1917 рр.), період Української Народної Республіки (1917-1922 рр.), радянський період (1922-1991 рр.), період незалежності.

Щодо терміну “прокуратура”, то він почав застосовуватися на початку XVIII століття. Коли було виникнення цього інституту, народ Франції називав його служителів “людьми короля” [1, с. 27].

З плином часу цей інститут почали започатковувати й інші держави, як: Німеччина, Англія, Польща та Російська імперія. Велика кількість вчених вважає, що в Україні прокуратура з'явилась при правлінні Петра I десь близько 1722 року. В ті часи цей орган був підконтрольний імператору. Коли Русь намагалась йти європейським шляхом, то імператору потрібно було приділяти велику увагу законотворчості у сфері державного управління. Водночас хабарництво й зажерливість під час встановлення нового порядку правління в країні не лише не зменшилися, а навпаки, поширилися знизу доверху. Відомо, що цим вадам були підвладні навіть деякі члени сенату, якому за відсутності Петра I належала вся повнота влади. Тому недостатньо було прийняти закони, які регламентували діяльність державних чиновників, установити сувору відпові-

дальність за недбале їх виконання та зробити жорсткішим покарання за вчинення посадових злочинів і проступків. Потрібен був апарат, який слідкував би за виконанням законів та вживав заходів щодо притягнення до відповідальності винних у їх порушенні. З прийняттям таких законів, то правові засоби нагляду зводилися до протестування, так як нагадували посадовим особам закони і свої повноваження [2].

Послідовними указами імператора Петра I було засновано прокуратуру в провінціях, біля надвірних судів та прокуратуру при святішому синоді. Органи прокуратури, які знаходилися і функціонували на території тодішньої України, були складовими прокурорської системи Російської імперії. На губернського генералпрокурора, що вважався «оком государевим» в губернії, покладалися завдання «дивитися і пильнування мати про збереження всякого порядку, законом визначеного» [3, с. 75].

У свою чергу Н. В. Муравйов зазначив, що прокуратура в Україні з моменту її створення (1722 р.) і до судових реформ Олександра II була переважно органом загального, тобто адміністративного нагляду, а судова, обвинувальна або позовна діяльність була лише одним із доповнень до функції нагляду [4, с. 284].

Кардинальні зміни повноважень прокуратури в Росії відбулися в результаті прийняття Судових статутів 1864 р. Під час вирішення питання про прокуратуру розробники згаданих актів орієнтувалися на західноєвропейські зразки. Прокуратура позбавлялася функції загального повсюдного нагляду, до її компетенції належали лише процесуальні функції. Її повноваження зводилися до підтримання державного обвинувачення в суді, яке на той час включало в себе всю обвинувальну діяльність від порушення кримінальної справи до підтримання обвинувачення в суді [5, с. 81].

Подальший період розвитку інституту прокуратури в Україні пов'язаний з утворенням у листопаді 1917 р. Української Народної Республіки. Так, 15 грудня 1917 року Центральна Рада України схвалила Закон «Про утворення Генерального Суду», який створювався як тимчасовий вищий судовий орган у складі трьох департаментів: цивільного, кримінального і адміністративного. 4 січня 1918 року Центральна Рада схвалила Закон "Про заснування прокураторського нагляду на Україні". У відповідності з яким прокураторії утворювалися при апеляційних і окружних судах. Очолювали відповідні прокураторії старші прокуратори, які призначалися Генеральним секретарем з судових справ [6, с. 497].

22 січня 1918 року Центральна Рада проголосила Україну самостійною державою, що спричинило зміну назв вищих державних органів. Так, посада Міністра юстиції була суміщена з посадою Генерального прокурора. Під час гетьманського правління Україною питання організації і діяльності прокуратури регулювалися Законом "Про заснування Державного Сенату". Під час правління Директорії було скасовано зазначений Закон, а також Закон "Про заснування прокураторського нагляду на Україні".

З утворенням Директорії та проголошенням 26 грудня 1918 р. відновлення Української Народної Республіки відбулись зміни і в становленні інституту прокуратури. 2 січня 1919 р. Уряд Директорії прийняв закон «Про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 8 липня 1918 р. Були затверджені нові штати Надвищого суду, у тому числі й прокураторії [7, с. 17].

Прокуратура УРСР була заснована у складі Народного комісаріату юстиції як окремих відділ, підпорядкований безпосередньо Народному комісару юстиції, котрий постановою ВУЦВК призначався також і прокурором УРСР. Прокуратура УРСР створювалась за принципом централізації та незалежності представників прокурорського нагляду від місцевих органів влади [8, с. 157].

Після 1937 року прокуратура УРСР разом із прокуратурами інших союзних республік утворюють систему органів прокуратури СРСР, організація та діяльність якої вже регламентується законодавством. Пізніше основні положення про організацію і діяльність органів прокуратури було закріплено і в Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. Прокурор УРСР і прокурори областей призначалися Генеральним прокурором СРСР. Районні та міські прокурори призначалися Прокурором УРСР і затверджувалися Генеральним прокурором СРСР [9].

Таким чином, як вважають більшість дослідників статусу української прокуратури часів радянського періоду, вся діяльність прокуратури ділилася на два види: наглядову та ненаглядову. Основним змістом першого виду був так званий загальний нагляд, а основний зміст другого – кримінальне переслідування осіб, які вчинили злочин [10, с. 28].

З набуттям Україною незалежності розпочався четвертий етап становлення інституту прокуратури. Детальну регламентацію конституційний статус прокуратури незалежної України здобув на рівні спеціального закону “Про прокуратуру”, який було прийнято 5 листопада 1991 р.[11], який нині вже є не дійсним, на даний момент чинним є Закон України “Про прокуратуру”, що був прийнятий 14 жовтня 2014 року [12].

З ухваленням нового Закону України «Про прокуратуру» 14 жовтня 2014 року, була започаткована кардинальна реформа прокуратури, яка стосувалася як її функцій (скасування «загального нагляду»), так і організаційного устрою, зокрема реорганізації системи прокуратури, запровадження прокурорського самоврядування, зміни порядку добору та притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів тощо.

Переименування й реорганізація системи прокуратури, по-перше, що привертає увагу, - це зміна назв ланок системи прокуратури: замість місцевих прокуратур утворюються окружні, регіональним повертають звичне найменування обласних, і навіть Генеральну прокуратуру України перейменовано на Офіс Генерального прокурора. Формально перейменування цих органів означає їхню ліквідацію та створення замість них нових структур. А це дозволяє на законній підставі, передбаченій п. 9 ч. 1 ст. 51 Закону України «Про прокуратуру»[12], звільнити всіх їхніх працівників у зв'язку із ліквідацією чи реорганізацією.

Однією із найдискусійніших новацій закону стала ліквідація військових прокуратур, які становили відносно відокремлену спеціалізовану підсистему прокуратури з власною ієрархією і номенклатурою посад. Однак із початком функціонування Державного бюро розслідувань і передання йому повноважень щодо досудового розслідування військових злочинів, збереження військових прокуратур фактично втратило доцільність.

Враховуючи вищевикладене приходимо до висновку, що прокуратура на теренах України пройшла достатньо довгий шлях до свого удосконалення і да-

лі продовжує удосконалюватися та змінюватися. Починаючи з далекого 1722 року і закінчуючи сьогоднішнім прокуратура зазнала кардинальних змін, були змінені назви, функції і завдання, але актуальність цієї теми була і є, і буде надалі, адже невідомо скільки змін ще вона зазнає.

Список літератури

1. Басараб Р. І. Організаційно-правові засади діяльності Генерального прокурора України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Басараб Руслан Ігорович ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2015. 245 с.
2. Історія прокуратури України. Прокуратура Російської імперії URL : http://www.gr.gov.ua/ua/russian_empire.html (дата звернення 13.05.2020).
3. Казанцев С. М. История царской прокуратуры / С. М. Казанцев. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1993. 216 с.
4. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности : Пособие для прокурорской службы. Т. 1. Прокуратура на Западе и в России / Н. В. Муравьев, М.: Ун-тская тип., 1889. 566 с.
5. Голосніченко Д. І. Прокурорський нагляд: питання історії та сучасного зарубіжного досвіду / Д. І. Голосніченко // Вісник НТУУ «КПІ» : зб. наук. праць. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2012. № 2(14). С. 80–85.
6. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія / А. Ю. Олійник. К.: Алерта ; КНТ ; Центр навч. л-ри, 2008. 472 с.
7. Клочков В. Г. Історія прокуратури України / В. Г. Клочков. 3-тє вид., переробл. і доповн. К. : НТВ «Правник», 2004. 245 с.
8. Мурза В. В. Структура та організація роботи органів прокуратури УСРР (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.) / В. В. Мурза // Вісник національного університету внутрішніх справ. Вип. 15. 2001. С. 156–162.
9. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 20 квіт. 1978 р. URL : <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (дата звернення 13.05.2020).
10. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Мичко Микола Іванович. – Х., 2001. 376 с.
11. Про прокуратуру : закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 793.
12. Про прокуратуру : Закон України 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 12.

УДК 343.1

Патук А. А., студентка гр. КІР-173

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс важко уявити без загальних, основоположних чинників, як: верховенство права; змагальності сторін; забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини; рівність перед законом і судом; поваги до людської гідності та ін. Незважаючи на те, що повага до людської гідності закріплена в чинному КПК України (ст. 11) [1] як одна із загальних засад кримінального провадження, її дотримання в слідчій практиці слід забезпечувати краще.

Забезпечення поваги до людської гідності привертають увагу великого кола науковців, але проблема захисту честі та гідності в кримінальному прова-

дженні, а саме розкриття його проявів у системі принципів кримінального процесу залишається недостатньо висвітленою.

У положеннях ст. 11 КПК України закріплено принцип поваги до людської гідності [1], а в положеннях ст. 3 Конституції України йдеться: “Людина, її життя і здоров’я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”, а ст. 68 визначає, що кожен зобов’язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2].

Аналізуючи вказані статті, то можна помітити різний зміст, щодо використання законодавцем понять “честь” та “гідність”, що потребує особливої уваги. А якщо звернути увагу на Закон України “Про національну поліцію” [3]. та “Про Національне антикорупційне бюро України” [4], то в них не згадано про сам принцип забезпечення честі та гідності в діяльності цих правоохоронних органів. Але в ст. 7 “Дотримання прав і свобод людини” Закону України “Про національну поліцію” визначено: “Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання” [3].

Доречно буде звернутися до правової доктрини В. Тертишника де міститься роз’яснення понять, адже на законодавчому рівні вони не визначені: “Честь – це об’єктивно наявні уявлення про властивості моральних, духовних та інших якостей особистості, які визначають ставлення до людини в суспільстві. Гідність – внутрішня самооцінка людини, як особистості. Репутація – наявні в суспільстві уявлення про ділові та інші якості людини чи юридичної особи” [5; с. 31]. Кожна особа має у своєму володінні, користуванні і розпорядженні блага, як честь, гідність і ділову репутацію і може ними розпоряджатися незалежно від впливу третіх осіб. Співіснування цих понять пов’язане між собою, вони дуже близькі за значенням, адже кожне містить в собі за основу моральність, яка є притаманна немайновим правам.

Забезпечення поваги до честі і гідності людини означає:

- Недопустимість дій, що їх принижують особу;
- Недопустимість збирання, використання, зберігання та розголошення хибної, принижуючої інформації про людину;
- Ставитися з повагою до її індивідуальності (поглядів, образу, віри, раси, мрій і т. д.);
- Гарантованість відшкодування моральної та матеріальної шкоди;
- Гарантованість судового захисту цих благ.

Порушення права на честь, гідність, ділову репутацію особи спричиняє збитки у сфері її свободи дій і рішень, суспільного та правового статусу, наносить істотну моральну шкоду.

Моральна шкода - це втрати немайнового характеру внаслідок душевного дискомфорту, переживань, страждань, приниження честі, гідності та ділової репутації, ускладнень особистого життя, що спричинені фізичним болем та стражданнями, які особа зазнала ушкодженням здоров’я, знищенням, пошкодженням чи незаконним вилученням майна чи образами в процесі кримінального правопорушення чи інших протиправних дій; це погіршення ділових чи

інтимних стосунків, взаємин у сім'ї, на роботі, в неформальних колективах, з друзями, родичами, знайомими, коханими, зниження творчої активності і погіршення результатів творчої діяльності; виникнення депресії чи психічних розладів; втрата чи марнування часу, порушення звичайних життєвих зв'язків, ускладнення ділової чи політичної кар'єри та інші негативні наслідки у сфері особистого і суспільного життя, що сталися внаслідок кримінального правопорушення або інших незаконних дій чи бездіяльності [6; с. 129-130].

Повага честі, гідності та ділової репутації є основами, фундаментальними засадами цивілізованого суспільства. Міжнародний пакт про громадські та політичні права (16.12.1966 року) містить принципово-важливі положення, наприклад, відповідно до положень ст. 7 "Нікого не може бути піддано катуванню чи жорсткому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Жодну особу не може бути піддано медичним чи науковим досліддам" та ст. 10 "Всі особи, які позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі" та інші [7].

Крім вищезазначених нормативно-правових актів, під час розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації фізичної та юридичної особи судді також використовують закони України «Про інформацію» [8], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [9], інші закони, а також використовують постанови Пленуму Верховного Суду України. Суди у своїй практиці повинні керуватися статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [10], яка вказує на те, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ конвенції та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [11]. Аналізуючи судову практику, то суди припускаються таких помилок, як:

- Неправильне застосування норм національного законодавства;
- Невикористання практики Європейського суду з прав людини та норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- Ігноруються європейські стандарти при винесенні рішень у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, що призводить до звуження правового поля при винесенні судових рішень щодо цієї категорії справ.

Підсумовуючи можна наголосити, що за всі роки незалежності України у відчизняному законодавстві так і не з'явилося чіткого визначення одних із найважливіших понять, принципів честі, гідності та ділової репутації. Однією з основних проблем захисту честі, гідності та ділової репутації є не використання національними судами Європейської практики, що звужує коло вирішення різноманітних справ.

Список літератури

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88, із змінами, внесеними згідно із Законами України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Закон України "Про національну поліцію" [Електронний ресурс] // 2015, № 40-41, ст.379. – 20. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
4. Закон України "Про Національне антикорупційне бюро України" [Електронний ресурс] // 14.10.2014 № 1698-VII – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
5. Тертишник В. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / В. Тертишник. – 12-те вид., доповн. і перероб. – К. : Алерта, 2016. – 810 с.

6. Пушкіна О. Порушення права на повагу честі, гідності та ділової репутації фізичної особи / О. Пушкіна, І. Грищенко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, серія "Юридичні науки". – 2013. – №1 (4). – с. 129-130.

7. Міжнародний пакт про громадські та політичні права [Електронний ресурс] // № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. – 1612. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

8. Закон України "Про інформацію" [Електронний ресурс] // 02.10.1992 № 2657-XII – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

9. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» [Електронний ресурс] // від 16.11.1992 № 2782-XII – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

10. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», [Електронний ресурс] // від 20 березня 2006 року №3477-IV – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

11. Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової шкоди): Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

УДК 347.23

Савич П. М., студент гр. ЗПРб-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ «КРАДІЖКА»

Злочини проти власності становлять одну із найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь, оскільки вони посягають на одне із найцінніших соціальних благ - право власності. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні.

Предметом крадіжки є майно - речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

До фізичних ознак належить те, що вказані речі можуть бути вилучені з володіння законного власника з подальшим їх привласненням, споживанням тощо або пошкоджені чи знищені. Людина як фізична особа не може бути предметом злочинів проти власності [1, с. 165].

Економічними ознаками таких речей є те, що вони повинні: 1) мати цінову та споживчу вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини; 2) бути відокремлені від природного середовища чи бути створені заново. Звичайним проявом вартості речі є її грошова оцінка. З огляду на це, предметом крадіжки, які полягають у вилученні майна з володіння іншої особи, визнаються документи, які виконують роль грошового еквівалента і надають майнові права без будь-якого додаткового оформлення (цінні папери, білети грошово-речової лотереї, талони на паливно-мастильні матеріали, білети на проїзд транспортом тощо). Не визнаються предметом крадіжки (принаймі закінченої), так звані легітиміційні знаки (жетони камери схову, гардеробні номерки тощо), а та-

кож різноманітні накладні, квитанції, чеки, довіреності, інші документи, які самі по собі не мають вартості, а лише надають право на одержання майна. Це ж стосується й квитків на проїзд авіаційним, автомобільним, водним та залізничним транспортом, які можуть бути використані за призначенням лише після додаткового оформлення (внесення прізвища володільця, заповнення іншого тексту, скріплення печаткою, компостування тощо) [2, с. 176].

Предметом крадіжки не можуть виступати природні багатства в їх природному стані - блага, які, хоч і мають об'єктивну цінність, проте не створені повністю або частково працею людини (наприклад, дичина у лісі, риба у природних водоймах). Протиправне одержання таких об'єктів у свою власність за наявності підстав може розглядатися як злочин проти довкілля й кваліфікуватися, зокрема, за статтями 246, 248, 249 КК. Проте такі ж дії щодо природних об'єктів, які вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини, розглядаються залежно від способу посягання як викрадення чи інший злочин проти власності.

Юридичними ознаками майна як предмета крадіжки є те, що, по-перше, таке майно повинно бути чужим для винного, по-друге, воно, як правило, має належати на праві власності іншому суб'єкту права власності, по-третє, воно не повинно виступати предметом злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК [3, с. 167].

Не є предметом крадіжки вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої та радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, прекурсори, документи, штампи, печатки, а також ряд інших видів майна. Незаконне заволодіння таким специфічним майном виділене законодавцем в окремі склади злочинів (статті 262, 308, 312, 313, 357, 297, 410, 432).

Таким чином, предметом крадіжки можуть бути [4, с. 534]:

1) майно, 2) гроші, 3) цінні папери, які вже перебувають у власності певної особи.

Предметом крадіжки може бути майно [5, с. 567]:

а) яке вже знаходилося у майнових фондах організації, установи чи підприємства, уже перейшло у власність особи на законних підставах чи фактично було в її володінні. Не може бути предметом розкрадання те майно (речі), яке ще не надійшло у фонди організації, а лише має бути їй передане (податок, мито тощо), або такі речі, які вже вибули з цих фондів на законних підставах;

б) передане організацією-власником для тимчасового користування посадовим особам або приватним особам для користування, перевезення, переробки, ремонту тощо;

в) вилучене з фондів організації чи іншої особи без законних підстав (викрадене, тому розкрадання викраденого теж є розкраданням);

г) вилучене з природного стану із застосуванням і затратами праці, яке має грошову вартість та ціну (видобуте з надр, виготовлене, вирощене і т. ін.)- Не можуть бути предметом розкрадання дикоростучі рослини та їхні плоди, не вилучені з природного стану корисні копалини, дикі тварини, птахи;

д) речі, які перебувають у приватній власності громадян і були передані на зберігання, для перевезення або іншої мети організації чи установі, яка несе за них матеріальну відповідальність.

Не можуть кваліфікуватися як крадіжка дії особи, яка має право на отримання певного майна, але порушує встановлений порядок його передачі - отримання. Не утворюють крадіжку і випадки помилки. Наприклад, неправильно були кваліфіковані за ч. 2 ст. 185 КК дії З., засудженого за те, що він за попередньою змовою з С. викрав пиломатеріали на суму 766 крб., які відвіз собі на дачу. Судова колегія Верховного Суду України, розглянувши справу, у своїй ухвалі від 16 травня 1985 р. зазначила, що суд не зібрав достатньо доказів того, що З. мав намір викрасти пиломатеріали. В ході досудового слідства і в судовому засіданні З. послідовно твердив, що не знав, яким чином буде оформлено одержання пиломатеріалів, не знав їхньої вартості. Ще до початку робочого дня він приїхав до С. І. в службовому кабінеті вручив йому 700 крб. для оплати зазначених матеріалів. У справі встановлено, що всі дії по одержанню і списанню пиломатеріалів проведено за вказівкою С., а З. лише придбав їх з порушенням встановленого порядку оплати, що не може свідчити про наявність у нього умислу на розкрадання їх за змовою з С. Інших доказів причетності З. до розкрадання зазначених матеріальних цінностей у справі немає. Отже в діях З. немає складу злочину [2, с. 132].

Таким чином, предметом крадіжки може бути майно, яке має вартість, ціну і перебуває у чужій для винної особи власності. Річ, на яку може бути встановлена власність, має назву майно. Предметом крадіжки може бути як рухоме майно (гроші, монетарні метали, продукти харчування, худоба, засоби виробництва, вироблена продукція, твори літератури, науки, мистецтва тощо), так і нерухоме майно. Таке майно повинно перебувати у приватній, комунальній чи державній власності або перебувати у віданні уповноваженої на це особи.

Список літератури

1. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. - Київ: Юридична думка, 2004. - 656 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. - Київ: Право, 2015. - 680 с.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / А.П. Бабій, І.С. Доброход, Ю.А. Кармазін та ін.; за ред. Є.Л. Стрельцова. - Харків: Одіссей, 2009. - 496 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, А.М. Ришелюк та ін.; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - Київ: Юридична думка, 2012. - 1316 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / С.В. Петков, О.І. Мотлях, Н.В. Малярчук, Ю.В. Корнєєв та ін. - Київ: Центр учбової літератури, 2015. - 696 с.

УДК 343.98

Савченко Д. І., студентка гр. КПр-162

Науковий керівник: Головка М. Б., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Ми живемо в час, коли наука шаленими кроками йде вперед, надрозумні пристрої полегшують нашу діяльність, а держави всього світу змагаються за першість у відкритті все більш інноваційних технологій. На мою думку, задля

226

такого розвитку держава має достатньо забезпечити суспільство відповідними умовами, в першу чергу. Згідно з теорією потреб А. Маслоу однією з найбільш необхідних умов такого розвитку будь-якої особи, отже, і суспільства в цілому – є безпека [4]. На жаль, кримінальні правопорушення становлять значну загрозу безпеці, оскільки вони є досить поширеним явищем в нашій країні, яке не проходить безслідно, а й спричиняє негативні наслідки.

Для того, щоб розслідувати злочини в найкоротший термін, мінімізувати їх вплив на суспільство, досить часто виникає потреба в проведенні окремих експериментально-дослідницьких дій, зокрема слідчого експерименту. Дослідження, перевірка відомостей, проведення необхідних дослідів чи випробувань, відтворення дій, обстановки, певних подій – все це в сукупності і являє собою слідчий експеримент [1]. Тобто його сутність полягає у більш детальному розгляді всіх обставин, котрі стосуються вчиненого правопорушення та які будуть мати вагоме значення під час судового провадження.

Стаття 240 Кримінального процесуального кодексу України наголошує, що «слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» [3].

Актуальність дослідження особливостей проведення слідчого експерименту обумовлена необхідністю усвідомлення слідчим відповідальності, законності, своєчасності та точності проведення цієї слідчої дії, аби не допустити помилок, які можуть тягнути за собою незаконне притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тактика проведення зазначеного експерименту відіграє велику роль, насамперед, для слідчих підрозділів, а також для студентів вищих навчальних закладів, які мають на меті пов'язати свою діяльність із забезпечення законності у сфері кримінальної юстиції.

Такі вчені, як С. А. Шейфер, В. П. Бахін, Є. Д. Лук'янчиков, М. С. Строгович, В. М. Тертешник, В. Я. Тацій, Р.С. Белкін, В. Ю. Шипітько, Л. І. Шаповалова, П. Д. Біленчук та інші, зробили значний внесок у розгляд наведеної теми.

Безумовно, слідчий експеримент має свої цілі проведення, до яких відносяться: перевірка версій та доказової інформації, висування нових версій в ході експерименту та встановлення обставин, які мали вплив на скоєння злочину [6, с. 103].

Слід вказати на те, що існують обставини, при яких проведення слідчого експерименту заборонено: якщо слідчий експеримент пригнічує гідність людини, загрожує здоров'ю, життю учасників або загрожує майну чи може завдати значної матеріальної шкоди [5, с. 151].

В усіх інших випадках відповідно до норм чинного законодавства проведення вказаного експерименту дозволяється. Для його здійснення, як правило, необхідна підготовка, котра складається з двох етапів:

- 1) до виїзду на місце проведення експерименту;
- 2) на місці проведення експерименту, але ще до його початку [1].

Щодо першого етапу: слідчий, якому в межах своєї компетентності надано право на проведення слідчого експерименту, повинен визначити зміст, порядок і спосіб проведення досліджень, місце та час експерименту, учасників експерименту та забезпечити їх обов'язкову участь; підготувати всі необхідні

предмети; перевірити готовність та повноту технічних засобів, які будуть використані під час проведення слідчого експерименту [1].

До речі, до учасників слідчого експерименту входить підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник та не менше двох понять. Оскільки відповідно до ст. 63 Конституції України підозрюваному надається право не свідчити проти своїх близьких родичів і проти себе в тому числі [2], то це означає, що присутність підозрюваного є його правом, а не обов'язком.

На другому етапі на слідчого покладаються такі завдання: з'ясування змін в обстановці та обмірковування подальшого ходу роботи при їх виявленні; фотографування обстановки місця проведення до її реконструкції; генерування сигналів та засобів зв'язку між учасниками; інструктування учасників про їх права та обов'язки [1].

Необхідно наразі вказати умови, за яких проводиться слідчий експеримент:

- 1) обмежена кількість учасників слідчого експерименту;
- 2) проведення слідчого експерименту в максимально наближених умовах, в яких сталася подія чи факт, що цікавлять слідчого;
- 3) частота однорідних дослідів;
- 4) виконання дослідів у кілька етапів [1].

Наступною стадією проведення слідчого експерименту (після підготовки) є перевірка показань та уточнення показань на місці, які будуть зафіксовані у протоколі. Перевірка показань означає співставлення показань однієї особи, яка була допитана раніше щодо конкретизації вчиненого правопорушення, з іншою, під час чого можуть виникнути нові, важливі для справи обставини, докази, потерпілі, співучасники та т.п.

Слідчий використовує тактичні прийоми для перевірки та уточнення показань, такі як: вибір оптимального розташування всіх учасників експерименту; при перевірці двох або більше осіб перевірка здійснюється окремо без присутності інших; спостереження за поведінкою особи, чиї показання перевіряються; порівняння показань особи з обстановкою конкретного місця чи обставин; надання права самостійно показувати та пересуватись по місцю проведення експерименту особі, яку перевіряють і т.д. [1].

Слідчий експеримент буде більш точним, якщо для його проведення долучать технічні пристрої, наприклад, відеозапис, фотографування, звукозапис, вимірювання, складання відповідних схем чи планів тощо. Законодавством зазначено, що незастосування технічних засобів, коли вони є необхідними, обов'язковими, тягне за собою недійсність слідчого експерименту, а також його результатів. Виняток може бути тоді, коли сторони не заперечують проти визнання такої дії [3].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, наскільки в сфері слідчої діяльності визначальним є слідчий експеримент. Варто зазначити, що він є одним із різновидів слідчих дій та, звичайно, має ряд особливостей. Зокрема, його проведення можливе лише завдяки конкретним процесуальним умовам. А також в ході експерименту уповноважені на те особи відтворюють лише деякі конкретні обставини, а не загальну ситуацію, що сталася в цілому.

На підставі викладеного можливо зробити висновок про те, що слідчі

можуть використовувати висновки дослідницького експерименту у подальших дослідженнях двома способами: як основу для перевірки певних результатів проведених слідчих дій, а також для якісного проведення подальшого розслідування [5, с. 150].

Список літератури

1. Берднік І.В., М. Б. Головка, Л. А. Остапенко, І. П. Осипенко, М. П. Черненко. Криміналістика (Криміналістична тактика) : навчальний посібник Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2017. 208 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123/29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%80#Text> (дата звернення: 29.04.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 04.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15> (дата звернення: 29.04.2020).
4. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
5. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 2. 2016. С. 149–153. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/8605/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9D.pdf> (дата звернення: 29.04.2020).
6. Сабадаш В. П., Ларкін М.О. Криміналістика (Центр учбової літератури). 2013. 228 с.

УДК 343.3

Семеняга Д. С., студент гр. КЮ-182

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПОКАРАННЯ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Обов'язкове врахування при призначенні покарання особливостей конкретної справи і підсудного є одним із важливих принципів, що стосуються такої галузі права, як кримінальне. Прийнято вважати, що справедливе призначення покарання за вчинення певного виду злочину є реалізацією завдання кримінального права, оскільки для здійснення завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Яскравим прикладом застосування справедливості за скоєння суспільно небезпечного діяння в стародавньому праві є принцип таліону – око за око, зуб за зуб [1, с. 27]. Згідно з цим, свідомість людини бажає рівної відплати за злочин, особливо якщо цей злочин жорстокий і свідомоскоєний. Крім того, обурення несправедливістю – дуже сильне почуття, здатне спонукати людей на бунт, революцію та на боротьбу із законами, яка триває часом все життя. Сьогодні ж справедливість відіграє роль індикатора, який дає конкретне уявлення про відповідність соціальної та правової держави в суспільстві.

Наявні погляди щодо цього питання висловлює цитата, яку в свій час поширив Арістотель: «Справедливість – це душевна чеснота, яка полягає в тому, щоб усім відплатити по заслугах».

Найважливішою особливістю досліджуваного об'єкта є положення ст. 65

КК України, яке саме по собі свідчить що індивідуалізація покарання ведеться на дотриманні судом принципу будь-якої правової держави, якою згідно з Конституцією є Україна, а саме, принципу законності. Маємо на увазі, що принцип законності є основним началом функціонування всіх державних органів, в тому числі і органів правосуддя. Таким чином, для реалізації принципу індивідуалізації покарання, діяльність суду повинна ґрунтуватися на принципі законності. Розглядаючи статтю 65 КК України, варто і необхідно зазначити нерозривний зв'язок призначення покарання із загальними принципами кримінального права.

До речі, слід розуміти, що необхідною передумовою призначення покарання є скоєння особою злочину, прямо передбаченого в законі про кримінальну відповідальність, і лише тоді, коли в ході досудового розслідування було повністю доведено, що підозрюваний є винним в інкримінованому йому злочині або кримінальному проступку, створюються законні підстави для здійснення дії – призначення особі покарання.

Далі з'ясуємо позицію законодавця, тобто розглянемо статтю 65 КК України, яка передбачає наступні загальні засади призначення покарання, згідно з якими суд його призначає:

- у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч.2 ст. 53 КК;

- відповідно до положень Загальної частини КК;

- враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання [2].

Крім вищезгаданих, у ст. 65 КК України, а саме ч. 2, 3 та 4 визначено ще ряд практичних правил і засад призначення покарання:

- особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів;

- підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за вчинений злочин, визначаються ст. 69 КК України;

- більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу за вчинений злочин, може бути призначене за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків згідно зі ст. 70 та 71 КК України [2].

Розглянуте дає можливість проаналізувати, що цими основами призначення покарання закріплюється порядок його призначення, що дозволяє, з одного боку здійснювати кримінальне судочинство, з іншого боку спрямовує його на досягнення завдань і мети КК України у випадках, що описані у ст. 65 КК України.

Матеріали здійсненого обстеження дозволяють уточнити, що у санкціях, які пов'язані зі складом злочину, визначені вид і межі покарання, що може бути застосоване відносно особи, яка вчинила дане суспільно небезпечне діяння. Передумовою правильного призначення покарання є насамперед, правильна оцінка вчиненого діяння, відповідно до волі законодавця. У той час, неправи-

льна кваліфікація злочину, виключає за загальним правилом призначення справедливого покарання, що відповідає інтересам декількох сторін, головним чином, суспільства та держави, з одного боку і злочинця – з іншої. Проблема правильного і безпомилкового призначення покарання на сучасному етапі відноситься до найактуальніших, оскільки грубим порушенням закону й перекрученням судової політики є довільне або помилкове призначення покарання за вчинення дій, що фактично не містять ознак певного складу злочину.

У зв'язку з викладеним вище, кваліфікація злочину дає чітке пояснення про характер і ступінь суспільної небезпеки діяння і у той же час визначає ті рамки, у межах яких може бути призначене покарання судом за конкретний злочин. Відповідно до цього умовиводу, суд повинен урахувувати ті суспільні цінності, на які посягає винний, скоюючи кримінальне правопорушення, тобто цінність самого об'єкта злочину [3, с. 323].

Достатньо важливим питанням є робота суду, яка, в нашому випадку, полягає у призначенні покарання. Уважного ставлення останнім часом вимагає завдання суду під час індивідуалізації покарання, оскільки суду необхідно установити ознаки певного складу в розглянутому діянні, тобто, кваліфікувавши його і визначити, у межах санкції, уже конкретне покарання винуватцеві даного злочину. Суд, вирішуючи питання про наявність складу злочину в діях особи і про притягнення її до кримінальної відповідальності, повинен брати до уваги всі вказівки Загальної частини кримінального закону про умови і підстави кримінальної відповідальності. Аналогічно, визначення конкретної міри покарання винному в межах санкції з дотриманням всіх вказівок Загальної частини КК України являє собою для суду важливе й відповідальне завдання.

Врахування судом особи винного також є важливим аспектом при індивідуалізації покарання, оскільки це передбачає обов'язок суду взяти на увагу певні позитивні чи негативні особливості та характеристику його особистості. Дана характеристика насамперед може стосуватися соціального статусу особи, її фізичних та психічних якостей, а також соціальну характеристику суб'єкта можуть становити професія, фах, ставлення до праці чи навчання, наявність державних нагород, відзнак, почесних звань, наявність сім'ї тощо. Важливе значення також мають мета і мотив вчинених дій.

При розгляді питання індивідуалізації покарання заслуговує на особливу увагу огляд питання практики Верховного суду. Вище була висловлена теза, що основним завданням суду під час індивідуалізації покарання є кваліфікування діяння і визначення у межах санкції покарання. Розглядаючи ч. 2 ст. 65 КК України, ми відстежуємо у нормі, що є можливість призначення більш суворого виду покарання, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів. Якщо ми говоримо про індивідуалізацію покарання, то кожне суспільно небезпечне діяння є унікальним у своєму вигляді, тому призначення більш або менш суворого покарання є досить індивідуальним, особливим до кожної справи. Верховний суд обґрунтував свою позицію, щодо діаметрально протилежного призначення покарання, а саме, менш суворого, у частині 2 ст. 65 КК встановлено презумпцію призначення більш м'якого покарання, якщо не доведено, що воно не є достатнім для досягнення мети покарання. Суд вважає, що такий же принцип застосовується і при вирішенні питання про порядок відбування покарання, зокрема, про можливість звільнення

від відбування покарання з випробуванням. Обов'язок доведення того, що менш суворий вид покарання або порядок його відбування є недостатнім, покладається на сторону обвинувачення [4].

Статистично, з боку психології доведено, що покарання безпосередньо впливає не на зовнішні об'єктивні умови, що сприяють злочинності, а на психологію людей, стимулюючи належну поведінку або утримуючи людину від порушення норм законодавства. У науці кримінального права інститут індивідуалізації покарання почав складатися давно. До цього принципу зверталися такі дореволюційні юристи, як Н.С. Таганцев, С.О. Баршев [5].

Таким чином, конкретне покарання завжди звернене до конкретного злочинця, воно повинно бути індивідуалізованим, з урахуванням всіх обставин у справі й особистості людини, що вчинила злочин. Індивідуалізації є чи не найважливішою кримінально-правовою ідеєю, оскільки її ґрунтування проводиться на цілях покарання й виходить із того, що не може існувати двох абсолютно однакових злочинів і злочинців. Завжди є ті деталі, які відрізняють одне діяння від іншого. Цей принцип поширюється на правозастосовчі етапи, а саме: призначення покарання, його виконання, повне або часткове звільнення від відбування покарання. Метою покарання, крім відновлення соціальної справедливості, є виправлення засудженого а також попередження вчинення нових злочинів, виходячи з цього, судом ретельно повинні бути досліджені особливості особистості суб'єкта, що вчинив суспільно-небезпечне діяння. Так само провідне значення мають мета й мотив вчинених злочинних дій.

Список літератури

1. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник / В. І. Орленко, В. В. Орленко. - 3-є вид. Київ: Вид-во Паливода А. В., 2008. - 244 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Документ 2341-III, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.05.2020).
3. Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина. - Харків: Право, 2010. - 455 с.
4. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду щодо призначення покарання / Упоряд.: канд. юрид. наук Р. Ш. Бабанли. - Київ, 2019. - 21 с.
5. Баршев С. О. О мере наказания. - Москва, 1940. - 132 с.

УДК 343.9

Старенок І. П., студент гр. ППР-161

Науковий керівник: Осипенко І. П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сьогоденній ситуації злочинна діяльність процвітає, а вчинення злочину не може відбутися без залишенні на місці події певних слідів, котрі необхідні у ході розслідування справи. Одним із таких доказів є папілярні узорі рук пальців і долонь, котрі є індивідуальними у кожної людини на протязі

усього життя. Саме вони є тим сто відсотковим доказом причетності особи до вчинення нею кримінального правопорушення.

При вчиненні будь якого злочину, як би злочинець не хотів приховати вчинене кримінальне-протиправне діяння, а сліди залишаються завжди, адже не можливо розрахувати все. Тому дактилоскопія є специфічною галуззю криміналістики, котра допомагає ідентифікувати особу злочинця чи звузати коло підозрюваних і так як це один із головних доказів, то він залишається актуальним до сьогоднішнього дня. Адже встановлення особи злочинця – це не тільки припинення кримінального правопорушення, а це гарантія спокою суспільства. Здійснюючи злочин особа залишає ряд доказів, котрі у свою чергу вказують на її причетність до даного кримінального правопорушення. Одним із таких доказів є відбитки пальців рук і долонь, які на місці події залишають зловмисники.

Питаннями дактилоскопії у правоохоронній діяльності та дактилоскопічної експертизи займалися такі вчені, як Б. Альбінус, Є. Буринський, Х. Вучетич, Ф. Гальтон, І. Ган, Е. Генрі, В. Гершель, Г. Гросс, М. Жабчинський, А. Квачевський, А. Левенстім, В. Лебедев, М. Лучинський, Е. Локар, М. Мальпігі, С. Познишева, Ж. Пуркінє, Р. Рейсс, Г. Рудий, В. Русецький, С. Трегубова, Г. Фолдс та ін.

Дактилоскопічна експертиза - це той інструмент за допомогою якого досліджуються папілярні візерунки та встановлюється їх належності особі [1].

Дана процедура складається з двох етапів. Першим є всебічне дослідження всіх відбитків, а також їх ознак. Другим етапом виступає порівняльне дослідження, яке полягає порівняння слідів між собою із відбитками рук на дактилокарті.

Результати дактилоскопії мають часом якщо не вирішальне, то, поза сумнівом, істотне значення. Вони допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з'ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях допитаних раніше осіб [2].

Експертиза слідів папілярних візерунків базується на загальних принципах криміналістичної експертизи, і включає чотири стадії: 1) попереднє дослідження. Ця стадія має два етапи: ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та з'ясування завдань дослідження і загальний огляд об'єктів, які надійшли на експертизу; 2) детальне дослідження. Його ділять на два етапи: роздільне дослідження та порівняльне дослідження; 3) оцінка результатів дослідження та формулювання висновків; 4) оформлення матеріалів дослідження.

Одержавши об'єкти для дактилоскопічного дослідження, перш за все потрібно враховувати, що точне розміщення слідів на об'єкті експерту невідоме. Тому, щоб уникнути їх знищення або утворення нових слідів, роботу з пред'явленими предметами потрібно проводити дуже обережно (в гумових рукавичках).

Вивчення розвитку дактилоскопічних знань, особливості їх застосування у в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури є важливими так як саме вони дають змогу відтворити події злочину, а в подальшому й розкрити скоєне злочинне, протиправне діяння. Дактилоскопічні сліди є однією із важливих ланок у ході досудового розслідування, тому що відображають певні

особливості рук, рельєфу шкіри й унікальні властивості папілярних узорів. Уся ця інформація у сукупності дає органам досудового розслідування ті необхідні знання стосовно особи - злочинця і сприяє розкриттю існуючого кримінального правопорушення [3, с. 295]

Таким чином, дактилоскопічна експертиза залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що відбитки пальців рук – це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів. Крім того, вони є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи). З огляду на це напрям потребує активного розвитку з метою підвищення ефективності діяльності експертів.

Список літератури

1. Криміналістика: учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин и др. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 990 с.
2. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури / І. В. Рогатюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_69.
3. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маліков С. В. Криміналістика : підручник, 2005 – 503 с. <http://pravo.co.nf/sledyi-ruk-34357.html>.

УДК 343.163

Штаба Ю. С., студентка гр. КПП-171

Науковий керівник: Сенченко Н. М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах сьогодення Україна зазнає великих змін, через інтегрування різних сфер функціонування держави, задля приведення їх у відповідність до стандартів Європейського Союзу. Тож, у зв'язку з цим, законодавство України набуває все більше «новел». Однією з них є зміна норм кримінального процесуального Закону. Було впроваджено новий підхід до визначення статусу та повноважень суб'єктів кримінального процесу, взаємовідносин між ними, що обумовило подальше внесення змін до низки законів, які регламентують діяльність правоохоронних органів. Метою таких змін була оптимізація діяльності таких органів у нових умовах. Це стосувалося й прокурора як учасника кримінального процесу.

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, було звернено увагу на «приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів» [4].

Щодо реформування діяльності органів прокуратури можна погодитись з думкою В.М. Кравчука, який виокремив такі основні складові досягнення відповідної реформи: 1) прокуратура України вже не матиме спільних ознак з

прокуратурою радянського типу; 2) закладення нової функціональної ідеології прокуратури, зокрема «підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді»; 3) 90 % повноважень прокуратури стосуватиметься кримінально-правової сфери [5, с. 162].

Країни-члени Європейського Союзу визначають прокурорів як тих, що представляють органи державної влади, які від імені всього суспільства і в публічних інтересах гарантують застосування права там, де порушення закону тягне за собою кримінально-правову санкцію, враховуючи як права людини, так і необхідність ефективної системи кримінальної юстиції. Україна визнає нормативну модель прокурорської діяльності як таку, що спрямована на забезпечення охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, законності кримінальної процесуальної діяльності слідчих та оперативних підрозділів, що обумовлює широкий спектр повноважень прокурора, якими він наділений у кримінальному провадженні. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, саме на прокурора покладається обов'язок організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, координації проведення процесуальних дій, забезпечення дотримання під час кримінального провадження вимог законів України. Взагалі, права і обов'язки прокурора складають його повноваження, а повноваження в свою чергу допомагають реалізувати функції прокурора, які покладені на нього в межах завдань кримінального процесу.

Основні функції прокурора закріплені у ст.131-1 Конституції України та ст.2 Закону України «Про прокуратуру». Ними є: функція процесуального керівництва, державного обвинувачення, нагляду за додержанням законів та правозахисна функція. В сукупності вони забезпечують досягнення мети кримінального процесу [1;3].

Прокурор під час кримінального провадження, в залежності від його стадії, виконує різні обов'язки. На стадії досудового розслідування прокуратурою організовується процесуальне керівництво таким розслідуванням, вирішуються відповідно до закону інші питання, які виникають під час кримінального процесу, а також відбувається нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Відповідно до положення чинного КПК України є новела щодо участі прокурора на стороні обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження [2]. Так, самостійним етапом діяльності прокурора є встановлення особи, яка вчинила злочин та збирання достатніх доказів для встановлення її винуватості. Закінчується цей етап складанням або затвердженням письмового обвинувального акта прокурором. В такому випадку, дії прокурора та рішення, що ним приймаються, з моменту звернення до нього слідчого з обвинувальним актом чи іншим підсумковим процесуальним документом за результатами проведеного досудового розслідування, і до початку судового засідання є зазначеним самостійним етапом. Ця діяльність фактично здійснюється на межі двох стадій кримінального провадження: вона завершує стадію досудового розслідування та забезпечує початок стадії підготовчого провадження.

Слід зазначити, що діяльність прокурора на етапі закінчення досудового розслідування має комплексний і багатогранний характер, а її зміст визначається правовою природою процесуального статусу прокурора як специфічного учасника кримінального провадження. З однієї сторони, прокурор продовжує виконувати наглядову функцію під час досудового розслідування, досліджую-

чи матеріали на етапі його закінчення, у тому числі з точки зору наявності чи відсутності підстав для прийняття одного з передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України рішень, а з іншої сторони, прийнявши рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурор бере на себе функції підтримання державного обвинувачення, представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Тому, можна зробити висновок, що у судовому провадженні характер повноважень прокурора у порівнянні з повноваженнями під час здійснення досудового розслідування змінюється. Він не здійснює процесуальне керівництво, не дає вказівки, обов'язкові для виконання. Але, вправі звертатись до суду із клопотаннями, висловлювати свою думку (позицію) з тих чи інших питань, що досліджуються судом. Тобто результати здійснення прокурором своїх повноважень у такому випадку загалом мають рекомендаційний характер.

На прокурора законодавчо покладені державні обов'язки. У зв'язку із цим зазнають певних змін повноваження прокурора в суді, проміжні цілі та завдання його діяльності, у тому числі як суб'єкта доказування.

Аналізуючи наукові дослідження, можна стверджувати, що у доктрині кримінального процесу існують форми участі прокурора у кримінальному провадженні, завдяки яким він реалізує свої повноваження. І що стосується доказування, то прокурор його здійснює шляхом безпосередньої участі у збиранні та перевірці доказів та оцінюючи докази під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень, що надходять до нього від слідчого. З приводу цього А.І. Палюх визначає форми участі прокурора у доказуванні як особливі способи здійснення ним пошуково-пізнавальної діяльності, що полягають у здійсненні безпосередньо прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій або даванні вказівок чи доручень слідчому, керівнику органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, спрямованих на збирання, перевірку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження [6, с. 62]. Тому, до безпосередніх форм участі у доказуванні належать ті, де прокурор особисто бере участь в отриманні доказів, а до опосередкованих – ті дії, де він реалізує свої процесуальні повноваження як процесуальний керівник досудового розслідування кримінального правопорушення.

На теперішній час, за чинним кримінальним процесуальним законодавством прокурор не може здійснювати самостійно доказування в повному обсязі під час досудового розслідування. Рахунов Р.Д. висловлював заперечення проти закріплення за прокурором цього повноваження, бо у такому разі він бере на себе роль слідчого, а нагляд за розслідуванням справи перестає функціонувати [7, с. 154-155]. В даному випадку доцільність аналізу форм участі прокурора у досудовому кримінальному провадженні обґрунтовується тим, що прокурор наділений повноваженнями, які стосуються доказування і у стадії судового провадження. Відповідно, відкидати форми участі прокурора у доказуванні у стадії судового провадження є абсолютно неприпустимим.

Отже, об'єм повноважень прокурора у кримінальному провадженні досить великий. Прокурор при здійсненні своєї діяльності у кримінальному провадженні спрямовує свої дії на виконання функцій прокуратури, що визначаються Законом України «Про прокуратуру» та КПК України, а також реалізує найбільш типові повноваження, які визначені у теорії компетенції, тобто: ке-

рує, управляє, вирішує, організовує, розробляє, вказує, координує, нормує, бере участь, контролює та забороняє [124, с. 49-53].

Враховуючи вищенаведене, прокурор як самостійний учасник кримінального провадження (процесуальний керівник досудового розслідування, сторона обвинувачення), здійснюючи свою кримінально-процесуальну діяльність, реалізує законодавчо закріплені функції на різних стадіях кримінального процесу. Починаючи з його участі в досудовому розслідуванні та закінчуючи участю в судовому засіданні як сторона обвинувачення і контролем за подальшим додержанням законності винесення вироку судом. У зв'язку з інтегруванням норм законодавства до вимог європейських стандартів, повноваження прокурора були змінені в контексті його процесуального статусу. Він буде їх реалізовувати, в більшості випадків, тільки у сфері кримінального провадження. Тому, на сьогодні, прокурор відіграє дуже важливу роль під час всього кримінального процесу, так як від його діяльності на кожному з попередніх етапів залежить подальший розвиток наступних.

Список літератури

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
3. Про прокуратуру : Закон України; Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12.
4. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
5. Кравчук В. М. Реформування інституту прокуратури: пропозиції до здійснення. Прокуратура України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19 травня 2016 року. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 162–165.
6. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський держ. ун-тет внутр. справ. Львів, 2016. 206 с.
7. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. Москва : Госюриздат, 1961. 277 с.
8. Коробко Ю. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2016. 220 с.

УДК 343.2

Юрченко С. М., студент гр. ЗПРБ-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОРГАНІЗАТОР ЗЛОЧИНУ ЯК СУБ'ЄКТ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Суб'єкту злочину притаманні такі ознаки: це повинна бути фізична особа, осудна, досягла віку кримінальної відповідальності.

Виходячи з диспозиції ст. 294 КК України, можемо сказати, що суб'єктом масових заворушень можуть бути лише їх організатори і активні учасники, які досягли 16-річного віку. Інші особи, які були у натовпі, можуть нести відповідальність із 14 до 16 років, якщо вчинили інші злочини: вбивства, згвалтування та деякі інші [1, с.373].

У цій статті ми зупинимося саме на такому спеціальному суб'єкті масових заворушень, як організатор.

Так, згідно зі ст. 19 КК УРСР 1960 року організатором визнавалася особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням.

У чинному КК України визначення організатора злочину, закріплене в ч. 3 ст. 27, є більш детальним: «Організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, а також особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації».

Із цих двох понять ми можемо зробити висновок про те, що законодавець минулих років дуже звузив поняття організатора злочину, обмежившись лише організацією та керуванням злочину, а в чинному кодексі, навпаки, це поняття розширене та доповнене поняттями утворення, фінансування, приховування.

Організатор злочину – це, насамперед, один зі співучасників, поняття, ознаки та відповідальність якого розглядаються в межах інституту співучасті у злочині. Організатор завжди надає злочину більшої суспільної небезпечності, адже злагоджені злочинні дії, організовані й керовані, значно підвищують імовірність досягнення злочинного результату. Організатор злочину – фігура унікальна за ступенем суспільної небезпечності та різноманітності можливих функцій, засобів та методів діяльності. Слід зазначити, що ефективність у викритті та притягненні до кримінальної відповідальності організаторів злочинів є передумовою, запорукою успішної боротьби з груповою та організованою злочинністю в Україні. Адже організатор як головна особа у злочинній групі і верхня ланка в ієрархічній структурі злочинної організації є тим фундаментом, ліквідація якого спричиняє зруйнування будови злочинного утворення [2, с.4].

Організаторська злочинна діяльність являє собою найнебезпечніший вид злочинної діяльності, який виявляється в обміркованих, різноманітних, багатоактних діях особи і зумовлюється певними особистісними властивостями організатора злочину [2, с.4].

Щоб впливати на оточуючих людей, залучати їх до злочинної діяльності, організувати злочинну групу, розробити план вчинення злочину, власним прикладом і авторитетом спонукати інших до злочинних дій, особа повинна бути наділена специфічними особистісними рисами, певними психологічними навичками для здійснення організаторської діяльності (організаторськими здібностями, лідерськими якостями) [2, с.5].

Для визначення поняття організатора злочину вважаємо за потрібне проаналізувати погляди різних учених. Наприклад, професор А. Н. Трайнін вважав, що роль організатора виражається у створенні злочинного співтовариства, у вербуванні його членів, у розробці плану злочинних дій і, нарешті, в керівництві вчиненням злочину. На думку інших авторів, основним недоліком наведеного визначення є те, що його формулювання дає підстави вважати: для наявності організатора необхідна сукупність усіх наведених ознак. Таке тлумачення занадто звужувало поняття організатора або ж, на думку М. І. Ковальова, охоплювало широке коло злочинних дій із підготовки й вчинення злочину кількома особами. Інші науковці проводили фактичне розмежування організаторів і керівників злочину, хоча і не робили різниці між ними в юридич-

ному сенсі. М. А. Шнейдер вважав, що організатором злочину є особа, яка створила злочинне співтовариство або керувала ним.

Організатор злочину – це особа, яка створила групу, розподілила ролі між співучасниками, визначила план злочину, налагодила контакти з іншими злочинними групами і т. ін. Також організатором вважається особа, яка керувала вчиненням злочину. Інші автори вважають, що організатором є особа, яка не тільки викликає в інших осіб бажання вчинити злочин, а й об'єднує їх, розробляє план вчинення злочинних дій, розподіляє ролі між учасниками злочину або здійснює безпосереднє керівництво вчиненням злочину як ватажок, розпорядник діяльності, спрямованої на досягнення злочинного результату.

З об'єктивного боку діяльність організатора можлива лише в активних діях. Це впливає насамперед із терміна «організатор». Організатор – той, хто організовує, засновує, налагоджує або впорядковує що-небудь.

Під словом «організатор» в українській мові також розуміється особа, яка має здібності до організаторської роботи. Авторитетний російський мовознавець В. І. Даль організатора визначав як упорядника, засновника [3, с.36]. Таким чином, семантичне тлумачення терміна «організатор» доводить, що діяння організатора злочину можливе лише у формі дії. Як відомо, в кримінальному праві розрізняють дії одноактні та багатоактні. У цьому сенсі дія організатора злочину завжди багатоактна. Це процес, сукупність певних операцій. Тому стосовно організатора в кримінально-правовій літературі вживається термін «діяльність».

Дуже влучно охарактеризував роль організатора у злочині О. В. Лохвицький: «Організатор – душа злочину; навіть якщо він і не є присутнім при вчиненні злочину, то є присутньою його воля, він машиніст, який пустив у хід машину». Існує думка, що масові заворушення – це завжди дії агресивного натовпу, який спровокований організатором. Тобто організація масових заворушень за такого підходу звужується до провокаційних дій. Термін «організувати» означає: створювати, засновувати що-небудь, залучати до цього інших, спираючись на них; здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення; згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою, зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь; чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [4, с.479].

На думку Г. А. Кригера та П. І. Грішаєва, «організаторами є особи, які створюють злочинне співтовариство чи зграю або керують їх діяльністю, а також особи, які керують підготовкою або вчиненням окремих злочинів». І перша, і остання частини цього визначення піддавалися критиці в науковій літературі. Так, О. М. Царегородцев вважав, що друга частина наведеного визначення, де йдеться про організаторів окремих злочинів, значною мірою звужує поняття організатора злочину порівняно із законодавчим визначенням та з об'єктивною суттю його діянь, адже організатор може не лише керувати вчиненням злочину, а й організовує. При цьому автор наголошує на слові «організовує», уточнюючи, що воно передбачає вербування співучасників, їхнє об'єднання, розробку злочинного плану, розподіл ролей між співучасниками, визначення способів і засобів вчинення злочину і т. ін.

Дії організатора злочину можуть об'єднувати кілька форм організаторської діяльності, а можуть включати лише якусь одну.

Функції організації та керівництва злочином чи злочинним угрупованням здійснює одна особа – організатор. Проте вчені практично закріпили в

юридичній літературі поряд із поняттям організатора поняття «керівник». Причому, як правило, автори не приділяють уваги питанню щодо відмінності і співвідношення понять організатора і керівника злочину [2, с.56].

Оскільки організатори часто поєднують в одній особі організатора і керівника, то в законі не робиться різниці між тими та іншими, вони завжди згадуються разом, але функції їх можуть бути відокремлені.

Особливо часто замість поняття організатора вживають термін «лідер», «авторитет». Термін «лідер», як правило, використовують, аналізуючи формування злочинних груп, або розглядаючи такий склад злочину, як організація масових безпорядків.

Отже, організатором злочину вважають ту особу, яка організовує здійснення злочинної діяльності або ж керує підготовкою для вчинення такого діяння. Організатором можна також вважати людину, яка створила злочинну групу та (або) організацію та керувала ними, або ж людину, що здійснювала фінансове забезпечення такої злочинної діяльності.

Створюючи злочинне угруповання організатор має на меті об'єднання декількох осіб для досягнення поставлених цілей, супроводжується це заздалегідь придуманим планом дій, тактики та стратегії. Як ініціатор здійснення кримінального караного діяння організатор часто силою свого авторитету схиляє учасників до вчинення дій, які вони не завжди хочуть виконувати, найчастіше це все керується суворою дисципліною в об'єднанні. Дії організатора злочину завжди вчиняються з прямим умислом.

Список літератури

1. Бурчак Ф.Г. Співучасть: соціальні, кримінологічні і правові проблеми. - К.: Вища школа, 1986. - 321 с.
2. Гуторова Н.А. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: Навч. посібник. - Харків: ООО "Рубікон ІІ", 1997. - 432 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред професорів В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 3-е вид., перероб. і доп. - Київ: Юрінком Інтер, 2007. - 496 с.
4. Кримінальний кодекс України. Практика судів України з кримінальних справ, 2007-2008 / уклад.: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; за заг. ред. В.В. Сташиса. - Київ: Юрінком Інтер, 2009. - 384 с.

УДК 340.1

Ющенко М. С., студентка гр. КЮ-182

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Жоден склад злочину не може обійтися без такого обов'язкового елемента як суб'єкт, адже без нього було б неможливе вчинення самого суспільно небезпечного діяння, настання кримінальної відповідальності і, крім того, виникало б питання хто є ключовою фігурою злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу (далі – КК) України суб'єктом злочину визнають фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [1]. Однак, суб'єкт злочину як кримінально-правовий ін-

ститут є неоднорідним, саме тому у ньому можна виокремити певні види. Так, в теорії кримінального права прийнято вважати, що частина вищезазначеної статті описує загальний суб'єкт, але, окрім нього, виділяють ще й спеціальний суб'єкт злочину, який залишає за собою низку дискусійних питань.

Проблемні питання, пов'язані зі спеціальним суб'єктом злочину розглядалися великою кількістю авторів. Такі учені як П. П. Андрушко, М. І. Хавронюк, М. І. Бажанов, О. М. Костенко, А. М. Бойко, А. С. Осадча, В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. вивчали особливості кримінальної відповідальності спеціальних суб'єктів злочинів.

Актуальність даної теми пов'язана з необхідністю ефективної боротьби зі злочинністю, оскільки наразі відбувається розбудова української державності на основі концепцій демократичної і правової держави. До того ж, Україна взяла курс на євроінтеграцію і глобалізацію законодавства. Кримінальне законодавство захищає права, свободи громадян, а також інтереси суспільства від злочинних посягань. Проте, такий захист ускладнюється через те що залишаються не визначеними ознаки спеціального суб'єкта злочину, їх зміст, не з'ясовано функціональне призначення спеціального суб'єкта, його вплив на криміналізацію та ін. Крім того, деякі науковці, проаналізувавши норми кримінального законодавства України, зазначають що в Загальній частині нараховується приблизно 50 % складів злочинів із спеціальним суб'єктом, а у Спеціальній – 80 %. Як зазначає А.В. Ландіна наразі прослідковується тенденція спеціалізації підстав кримінальної відповідальності шляхом збільшення кількості складів злочинів із спеціальним суб'єктом [2, с. 60].

Спеціальним суб'єктом злочину відповідно до ККУ є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1]. Кожному спеціальному суб'єкту притаманні певні ознаки, які допомагають відрізнити його від загального. Таким чином, крім обов'язкових загальних ознак, таких як осудність фізичної особи, досягнення нею певного віку, виділяють ще й додаткові спеціальні ознаки, які зазначаються в статтях Особливої частини КК [3, с. 142]. Саме завдяки додатковим ознакам можливе обмеження притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину інших осіб, яким такі ознаки не притаманні. Можна зробити висновок, що суб'єкт вважається спеціальним через те що норми кримінального законодавства передбачають ряд злочинів, які може вчинити лише спеціальний суб'єкт, і, як наслідок, тільки він нестиме кримінальну відповідальність за відповідною статтею.

У разі відсутності хоча б однієї із загальних ознак суб'єкта, склад злочин буде неможливо визначити. Проте за відсутності ознак спеціального суб'єкта злочину у вчинюваному можливі декілька варіантів подальшого розвитку подій: кримінальна відповідальність може виключатися повністю за відсутністю складу злочину; може змінитися кваліфікація злочину з однієї статті КК на іншу; кримінальна відповідальність наставатиме на загальних підставах за відсутністю ознак спеціального суб'єкта, тобто жодним чином не впливатиме на кримінальну відповідальність [4].

Велика кількість науковців по різному визначають і групують ознаки спеціального суб'єкта. Так, М.І. Хавронюк поділяє ознаки за їх змістом на чотири великі групи, вони вказують на:

1) фізичні властивості суб'єкта. Сюди можна віднести його вік, стан здоров'я та ін. Наприклад, можна виокремити повнолітню особу як спеціального суб'єкта, особу, яка хворіє на венеричну хворобу тощо.

2) його правовий і соціальний статус. Ця ознака відображає громадянство, професію, наявність судимості, вид діяльності тощо. Таким чином, спеціальним суб'єктом може бути іноземець, громадянин України, військовослужбовець, суддя та ін.

3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим та іншими особами. Вони можуть перебувати у родинних відносинах (батько, мати, опікун тощо), службових (підлеглий, начальник) або інших.

4) роль у злочинній діяльності (організатор, співвиконавець, пособник, підбурювач, активний учасник тощо) [5, с. 143].

Разом з тим, А.А. Вознюк надає нам більш широкий перелік ознак спеціального суб'єкта, а саме:

- стан здоров'я (суб'єктом є особа, яка заражена вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби – ст. 130 КК);

- громадянство (суб'єктом державної зради є громадянин України – ст. 111 КК);

- професія (суб'єктом ненадання допомоги хворому є медичний працівник – ст. 139 КК);

- відношення до військової служби (суб'єктом злочинів, які зазначені у Розділі XIX КК є військовослужбовець);

- службове становище (Розділ XVII КК визначає суб'єктом злочинів службову особу);

- певне становище (суб'єктом втечі з місця позбавлення волі або з-під варті є особа, яка відбувала покарання у виді позбавлення волі або арешту – ст. 393 КК);

- судимість (суб'єктом хуліганства відповідно до ч. 3 ст. 296 КК є особа, яка раніше була судима за хуліганство);

- участь у кримінальному процесі (суб'єктом введення в оману суду або іншого уповноваженого органу є свідок, потерпілий, експерт, оцінювач, перекладач – ст. 384 КК);

- родинні відносини з потерпілим (суб'єктом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей відповідно до ст. 164 КК є батьки дітей);

- службові або інші відносини з потерпілим (суб'єктом примушування до вступу в статевий зв'язок є особа, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна – ст. 154 КК) [6, с. 87].

А. А. Васильєв має схожу думку з А. А. Вознюк щодо класифікації ознак спеціального суб'єкта у відповідні групи. Однак, він окремо виділяє особливе відношення до потерпілого, яке характеризує суб'єктів таких злочинів, як залишення в небезпеці – ст. 135 ККУ, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304 КК [7, с. 624]. А. В. Ландіна виокремлює додатково психофізіологічні ознаки – стан вагітності, стан сп'яніння, примус.

Необхідно відмітити, що зазвичай додаткові ознаки спеціального суб'єкта зазначаються у диспозиції відповідної норми Особливої частини КК, або логічно витікають із її змісту. Однак, окремі положення КК стосуються певної групи осіб, які наділені відповідними ознаками, що розміщені у Загаль-

ній частині. Зокрема, серед обставин, що пом'якшують покарання можна відмітити такі ознаки спеціальних суб'єктів, як вчинення злочину неповнолітньою особою, жінкою у стані вагітності, під впливом примусу чи погроз, під впливом сильного душевного хвилювання тощо. У свою чергу, такі ознаки як рецидив, вчинення злочину особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів обтяжують покарання [8, с. 286].

Існують випадки, коли склад злочину залежить від ознак спеціального суб'єкта. Останні можуть виступати як одна з підстав криміналізації. А відтак, спеціальний суб'єкт буде найважливішою ознакою складу злочину.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що крім законодавчо закріплених ознак спеціального суб'єкта злочину у ч. 2 ст. 18 КК існують ще й додаткові спеціальні ознаки, які класифікуються науковцями по різному, і за відсутності яких особу не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Крім того, немає можливості чітко визначити саме коло злочинів, які здійснюються спеціальним суб'єктом, тому їх кількість з плином часу безперечно зростає.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Документ 2341-III, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.05.2020).
2. Ландіна А. В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. Вісник Асоціації кримінального права України. 2018. № 1(10). С. 54- 63.
3. Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина. Харків: Право, 2010. 455 с.
4. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
6. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ: Освіта України, 2016. 236 с.
7. Васильєв А.А. Суб'єкт злочину (спеціальний). Українська кримінологічна енциклопедія. Київ: Золота миля, 2017. С. 624-625.
8. Ландіна А. В. Відповідальність спеціальних суб'єктів злочинів за кримінальним законодавством України: узгодженість із принципами кримінального права. Правова держава. 2018. № 29. С. 281-288.

УДК 343.21

Яковенко О. М., студентка гр. ЗПРб-171

Науковий керівник: Берднік І. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЮРИДИЧНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Проблемні аспекти кримінально-правової кваліфікації злочинів посідають особливе місце в науці кримінального права, оскільки саме кваліфікація злочину виступає одним із найбільш складних завдань в правозастосуванні в межах кримінального права. При цьому, жодна будь-яка інша правозастосовча діяльність не вимагає врахування надзвичайно значної кількості конкретних обставин вчиненого суспільно-небезпечного діяння, а також такого досконалого знання кримінального законодавства, яке передбачає відповідальність за його вчинення.

Від правильної кваліфікації злочину залежить доля обвинуваченого і як наслідок санкція, яка буде застосована до нього. Тому, зважаючи на ту обставину, що кваліфікація суспільно-небезпечних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України, є головним питанням здійснення кримінального провадження, а також одним з ключових етапів застосування кримінально-правової норми, стає цілком очевидно, що кваліфікація злочинів фактично виступає базовим поняттям у кримінально-правовій літературі та слідчій і судовій практиці.

Кримінально-правова кваліфікація за своїм змістом, сутністю та значенням виступає ключовою частиною процесу застосування кримінально-правових норм [1, с. 171]. Форми закріплення результатів кримінально-правової кваліфікації у процесуальних документах відображені в формулі кваліфікації, в юридичному формулюванні обвинувачення, які відображають норми кримінального закону, якими встановлена відповідальність за вчинене злочинне діяння. У цьому формулюванні словами відображається зміст обвинувачення, що пред'явлене особі, – тобто практично вказується, у вчиненні якого злочину чи яких злочинів обвинувачується особа [2, с. 140].

Формулювання звинувачення дозволяє усунути певну неконкретність, яка може мати місце у формулі кваліфікації. Адже у формулюванні звинувачення формула кваліфікації не лише розшифровується (тобто в ній називаються норми, які формулою кваліфікації лише позначені), а й конкретизується, оскільки в ній вказуються лише ті ознаки діяння, які мають місце в даному випадку, а також вказуються кваліфікуючі ознаки, передбачені «попередніми» частинами цієї ж статті. Проте, формулювання обвинувачення не замінює формулу кваліфікації, а використовується разом із нею в найбільш об'ємних і важливих процесуальних документах – постанові про пред'явлення обвинувачення, обвинувальному висновку, постанові про віддання до суду, вироку [2, с. 141].

Основною категорією, яка визначає юридичне закріплення кваліфікації є формула кваліфікації.

Формула кваліфікації – це конкретна вказівка на статті Особливої, а в деяких випадках і Загальної частини Кримінального кодексу України, якими передбачене вчинене діяння, шляхом використання скорочених, умовних позначень. Вона становить собою сукупність цифрових та буквених позначень, які вказують на статті (а також їх частини та пункти) Загальної та Особливої частини кримінального закону, за якими кваліфікується діяння [3, с. 130].

Варто відмітити, що формула кваліфікації, щоб була зрозумілою і піддавалася розшифруванню, має складатися з дотриманням відповідних правил. Загальні вимоги до формули кваліфікації такі:

1) в ній має бути чітко визначений кримінальний закон, за яким кваліфікується діяння. В Україні це Кримінальний кодекс України з його загальновідомим скороченням – КК;

2) якщо стаття КК поділена законодавцем на кілька частин або пунктів, слід вказати структурну частину відповідної статті. Наприклад: ч.4 ст.185 КК (крадіжка, вчинена у великих розмірах); п.1, 6 ч.2 ст.115 КК (умисне вбивство двох або більше осіб, вчинене з корисливих мотивів) [4];

3) при необхідності потрібно зробити посилання на статті Загальної частини КК: якщо має місце готування до злочину, то при кваліфікації потрібно послатися на ч.1 ст.14 КК та на статтю Особливої частини КК, яка передбачає

відповідний закінчений злочин (наприклад: ч.1 ст.14, ч.3 ст.185 КК України; якщо має місце замах на злочин, то залежно від його виду (закінчений чи незакінчений) потрібно посилатися на ч.2 або ч.3 ст. 15 КК) та на відповідну статтю Особливої частини КК (наприклад: ч.2 ст.15 КК, ч.3 ст.185 КК України); якщо злочин вчинений у співучасті – і це не «співучасть особливого роду», яка прямо передбачена статтею Особливої частини КК, то при кваліфікації слід вказати частину ст.27 КК, яка передбачає діяльність співучасника того виду, діяння якого кваліфікуються, або ж частину ст.28 КК, яка передбачає форму співучасті, в якій вчинено злочин, який кваліфікується (наприклад: ч.5 ст.27, ч.3 ст.185 КК України; ч.3 ст.28, ч.2 ст.192 КК України) [4];

4) у формулі кваліфікації належить правильно розставити розділові знаки, записати її так, щоб уникнути неясності чи двозначності: якщо має місце множинність злочинів, то кожна стаття Особливої частини має бути відокремлена крапкою з комою; посилання на статті Загальної частини відокремлюються від статті Особливої частини комою; посилання на статтю Загальної частини здійснюється окремо щодо кожної із статей Особливої частини КК (наприклад: ч.2 ст.15, ч.2 ст.194; ч.3 ст.15, ч.1 ст.134; ст. 138 КК України;

5) формула кваліфікації щодо кожної особи записується окремо [5, с. 135].

Крім того, для юридичного закріплення кваліфікації необхідним є формулювання обвинувачення, яке слід розуміти, як словесне посилання на ті кримінально-правові норми, які відображено у формулі кваліфікації. Формулювання обвинувачення дозволяє усунути певну неконкретність, яка може мати місце у формулі кваліфікації (наприклад, пов'язана із наявністю альтернативних основних чи кваліфікуючих ознак складу злочину) [1, с. 172].

Таким чином, юридичне закріплення кримінально-правової кваліфікації відображено в формулі кваліфікації та юридичному формулюванні обвинувачення, що чітко відображають норми кримінального закону, якими встановлена відповідальність за вчинене злочинне діяння.

Юридичне закріплення кримінально-правової кваліфікації відображено в формулі кваліфікації та юридичному формулюванні обвинувачення, що чітко відображають норми кримінального закону, якими встановлена відповідальність за вчинене злочинне діяння.

Формула кваліфікації – це конкретна вказівка на статті Особливої, а в деяких випадках і Загальної частини Кримінального кодексу України, якими передбачене вчинене діяння, шляхом використання скорочених, умовних позначень.

Юридичне формулювання обвинувачення – це словесне посилання на ті кримінально-правові норми, які відображено у формулі кваліфікації.

Список літератури

1. Основи права України: Навч. посіб. / В. Я. Бурак, В. К. Гришук, О. В. Гришук та ін.; За ред. В. Л. Ортинського. Львів: Оріяна-Нова, 2005. – 368 с.
2. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін.; за ред. М. І. Панонова. – Х.: Право, 2016. – 356 с.
3. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник. – К.: Вид. Паливода А. В., 2006. – 300 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – ст. 131.
5. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Фріс П. Л. – К., 2004. – 456 с.

УДК 340.12

Артеменко О. В., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

НОРМА ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Неможливо уявити людське суспільство без регулювання поведінки людей за допомогою певних зразків, моделей, масштабів. Сукупність, система певних норм формує певний правовий інститут, підгалузь, галузь права, право в цілому. Так в результаті багаторазового повторення, виникають норми, на які в майбутньому орієнтується суспільство. Норма права, як загальнообов'язкове правило, лежить в самій основі і конкретно-регулятивного впливу права на суспільні відносини. Норма права має складну структуру, насамперед – ядро, навколо якого «обертаються» її елементи і з'являються її ознаки. Виділити норму права з тої оболонки, якою вона окутана в процесі своєї появи не так просто, тому, що норма права може збільшуватись, ділитись та видозмінюватись.

Норма права – це загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене або санкціоноване державою правило поведінки, що є регулятором суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу. Норма права є самостійним явищем та має свої специфічні ознаки, які відрізняють її від інших соціальних норм.

Єдина у системі соціальних норм, створена (санкціонована або видана) державою, є офіційним виразником державної волі суспільства. Це означає те, що норма права створюється саме державою, є виразником її волі і волі суспільства.

Норма права являє собою владне загальнообов'язкове право відносно дозволеної та забороненої поведінки людей (є правилом регулятивного характеру). Тобто, норма права є обов'язковим правилом для всього суспільства в цілому, за недотримання і невиконання якого слідує юридична відповідальність. За допомогою цієї ознаки, норма права установлює певний порядок у суспільстві.

Норма права є формально визначеною – санкціонується або видається державою у конкретній, визначеній правовій формі, яка є документальною, наприклад, у формі закону. Крім того, формальна визначеність пов'язується зі специфічною структурою норми права. Ця ознака вказує на те, що кожен громадянин може вільно ознайомитись із нормами права та порядком їх дотримання і виконання в різних формах – законах, нормативно-правових актах тощо.

Норма права видається уповноваженими суб'єктами в межах їх компетенції та відповідно до визначеної процедури, тобто створюється у суворо вста-

новленому порядку. Тобто норми права мають видаватися лише певними особами з конкретними повноваженнями, відповідно формально визначеного порядку та процедури виконання.

Норма права єдина у системі соціальних норм, виконання якої забезпечується силою державного примусу. Тобто, норма права є загальнообов'язковою для всіх учасників правового спілкування; слугує керівництвом дії, не підлягає осуду та обговоренню.

Норма права є не просто соціальним регулятором, а державним регулятором суспільних відносин. Тобто вона регулює відносини в суспільстві між суб'єктами правовідносини, встановлює певні правила дозволеної поведінки, згідно яких мають відбуватись відносини.

Норма права є єдиною серед соціальних норм, вплив якої на суспільні відносини викликає юридичні наслідки, гарантом яких є держава. В разі невиконання і недотримання норм права виникають певні наслідки – юридична відповідальність, що закріплена в нормативно-правових актах. Це гарантується державою, тобто порядок і процедура покарання проводиться конкретними органами – судами, правоохоронними органами тощо.

Норма права офіційно закріплює рівень свободи та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави. Тобто є межі дозволеної поведінки для суспільства, що не завдає шкоди населенню.

Норма права має чітко виражену структуру, складається з конкретних елементів (гіпотеза, диспозиція, санкція). Кожен із цих трьох елементів має своє значення для норми права. Гіпотеза вказує на умови, обставини, з настанням яких норма права починає діяти, тобто є передумовою дії норми права. Диспозиція – визначає правила поведінки, згідно з якими повинні діяти учасники правовідносин. Санкція – структурний елемент норми права, що передбачає наслідки порушення правової норми, визначає вид та межі юридичної відповідальності для порушника приписів правової норми.

Таким чином, норма права відіграє важливу роль для громадянського суспільства, так як є складовою частиною права – регулятора суспільних відносин. Ознаки норми права відображають її важливе загальнообов'язкове значення. Норма права та її ознаки є обов'язковою складовою громадянського суспільства, без яких існування суспільства взагалі є неможливим. Норма права є мірою волі і справедливості; є результатом владної діяльності держави, що полягає в узагальненні і систематизації типових конкретних правовідносин, що виникають у суспільстві; має завжди загальний характер, тобто це таке розпорядження, що адресоване до необмеженого числа індивідуально невизначених суб'єктів і розраховано на багаторазовість застосування при визначених життєвих обставинах.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. - Х.: Консум, 2006. - 656 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. — Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — с. 299.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. — К.: Атіка. — 2001. — 176 с.
4. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
5. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : [навч. посіб.] / В. О. Котюк. – К.: Атіка, 2005. – 592 с.

УДК 34:37

Басанько Е. О., студентка гр. ФР-191

Науковий керівник: Карпова І. Г., к. пед. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ВИХОВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Кожен із нас хоче жити в державі, де панує закон. Людина, яка працює, розвивається в фізичному й духовному плані, постійно знаходиться в оточенні інших людей, не повинна порушувати закон, адже це може нашкодити всьому суспільству. Саме тому питання правової освіти є надзвичайно актуальним у наш час.

Питання формування правової свідомості й правової культури як складових мети правової освіти вивчали Г. Васянович, В. Владимірова, М. Городиський, Д. Грубіч, А. Губа [4].

Правове виховання – це виховна діяльність навчального закладу, сім'ї, правоохоронних органів, що спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів [1]. Метою правового виховання є становлення активної позиції учнів щодо прав і свобод людини, забезпечення необхідних теоретичних і практичних матеріалів для набуття досвіду громадської взаємодії.

Школа є місцем, де діти проводять досить багато часу, там формується колектив, який можна вважати своєрідною моделлю суспільства. Безумовно, в класі існують правила і норми, яких учні повинні дотримуватися. Знання прав і обов'язків позитивно впливає на формування особистості. Так, в учнів формується уявлення про життя в суспільстві, розвивається критичне мислення, вони набувають соціального досвіду [2]. Формується активна громадська позиція, що породжує почуття нетерпимості до неправомірної поведінки.

На думку науковців (О. І. Вишневський), становлення правової свідомості, — один з основних напрямів формування громадянина. У сім'ї та в школі дитина повинна не тільки навчитися поважати закони, відстоювати свої права та свободи, але й поважати чужі, толерантно ставитись до чужих поглядів, шанувати права інших на самовираження, власні культурні цінності, вибір конфесій, участь у політичному житті тощо. Все це надзвичайно важлива сфера виховання, передусім з точки зору потреб державотворення.

Таким чином, учні мають розуміти, що правові норми визначають відносини в суспільстві та взаємодію людей між собою. Ми можемо попередити появу конфлікту та кримінального покарання, дотримуючись правових норм. Свідомий громадянин керується такими правовими почуттями як справедливість і відповідальність, які не дозволяють порушувати закон. За відсутності цих почуттів людина піддається впливу власних емоцій (наприклад, гнів, страх), що може призвести до ситуативної поведінки.

Також важливим аспектом у здобутті правових знань є ознайомлення з правовою культурою. Правова культура об'єднує знання законів та поведінку,

узгоджену з законами [3]. У школах доцільно використовувати превентивну роботу. Вчитель підбирає такі методи подачі інформації, які попереджують формування морального зла. Можна використовувати різні практичні прийоми. Наприклад, запросити представників правоохоронних органів для профілактичної бесіди або змоделювати ситуацію, в якій учні самі зрозуміють, що правопорушення є негативним досвідом для кожної особи та для суспільства в цілому.

Звичайно, формування правової культури передбачає використання негативних прикладів. Проте, не варто їми зловживати, щоб у дітей не сформувалася думка, що весь навколишній світ – це суцільна загроза і правопорушення. Варто домогтися колективного осуду неправомірної поведінки й розуміння необхідності дотримання законів і правил у повсякденному житті.

Незнання законів не звільняє від відповідальності. Необхідно зіставляти свої вчинки з нормами права. Учні мають навчитися давати правову оцінку конкретному правопорушенню. Ми впевнені, що такі знання допоможуть попередити безліч злочинів, скоєних неповнолітніми.

Правове виховання в освітніх закладах також включає ознайомлення учнів, які є неповнолітніми, з Конвенцією про права дитини. Дитиною вважають кожну людську істоту до досягнення 18-річчя [1]. Щороку проводяться правові заходи, присвячені Всеукраїнському дню прав людини, 55-річчю Загальної Декларації прав людини, 45-річчю Декларації прав дитини ООН, 15-річчю Конвенції ООН про права дитини, 60-річчю ООН.

Ми вважаємо, що правове виховання в навчальних закладах є запорукою створення демократичної держави, в якій всі громадяни будуть дотримуватись законів та поважати права і свободи оточуючих.

Список літератури

1. Значення правового виховання в школі. : <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14796/>
2. Хильчук Н. О. Правова освіта і правове виховання: досвід, проблеми, перспективи: <https://vseosvita.ua/library/pravova-osvita-i-pravove-vihovanna-dosvid-problemi-perspektivi-8062.html>.
3. Правове виховання, як складова частина виховання громадянської компетентності у сучасній школі: <https://naurok.com.ua/stattya-pravove-vihovannya-u-suchasniy-shkoli-37901.html>.
4. Правова освіта в навчальних закладах. Методичні рекомендації: http://justicedn.gov.ua/images/2018/Sait/Pravova_osvita/Metodichni_rekomendatsii/Pravova_osvita_v_navchalnih_zakladah.compressed.pdf.

УДК 348

Бегека А. Р., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

МУСУЛЬМАНСЬКЕ ПРАВО: ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ

Насьогодні у сучасному світі відбуваються такі процеси, які неможливо було уявити раніше. Це глобалізація, інтернаціоналізація. У зв'язку з цим доречно вивчати різні правові системи, навіть ті, які докорінно відрізняються від

романо-германської. У мусульманській правовій системі, на відміну від європейських правових систем, релігійний аспект є основоположним у формуванні права мусульманських країн, тоді як в європейських країнах цей аспект є вторинним і не має особливого впливу на право. Однією з впливових правових систем є система мусульманського права.

Мусульманська правова система (шаріат), виникла в межах Арабського халіфату. Процес її розвитку безпосередньо був пов'язаний з еволюцією арабської держави, яка переформувалася від релігійної невеликої патріархальної громади на початку VII ст. до найбільшої імперії VIII-X ст. під час правління династій Омейядів та Аббасидів [1, с. 11].

Як система правових норм мусульманське право постало не одразу. На перших етапах розвитку мусульманської громади та ісламського віросповідання юридичні правила поведінки не мали відмінних ознак від інших. У той час богослов'я мусульман та правознавство тісно перепліталися між собою. Мусульманське право надає глибокого розвитку історії та закону ряду країн Сходу. Сфера дії як юридичний та ідеологічний чинник у наш час має широке розповсюдження, що визначається тісним зв'язком між ісламом й мусульманським правом, як релігійною системою, що має важливе значення для світогляду верств населення. Фактично, іслам перебуває у дуже тісному контакті з державою та законом [2, с. 197].

Описуючи виникнення мусульманської правової системи, слід зазначити, що після краху Арабського халіфату право свого авторитетного значення не втратило, навіть набуло «другого дихання». Мусульманська правова система почала діяти у низці середньовічних африканських та азійських країн, які визнали іслам як віру. До них відносяться такі країни як, Індія, Єгипет, Оттоманська Імперія... Шаріат містить у собі багато різних культурних традицій країн Сходу й правових звичаїв, які існували ще в доісламській Аравії та на підкорених арабських територіях.

Таким чином, формування системи мусульманського права відбувалося в VII-X століттях в Арабському халіфаті. У широкому розумінні зміст мусульманського права – це певні правила і норми, які впливають з ісламу, поведінка віруючого населення та покарання за непокірність наказам. Право поширюється на конкретно мусульманський народ. Але в країнах, де мусульмани є основною частиною населення, його доповнюють звичаї та закони. В результаті застосовується релігійне мусульманське право та право мусульманських держав.

На початку VIII – в середині X ст., на думку дослідників, шаріат досяг свого розквіту завдяки діяльності юристів. Цей етап називався «золотою добою» – період кодифікації та імамів. У X ст. мусульманська правова система остаточно постала як самостійна система, пов'язана з релігійними науками. Предмет вивчення мусульманського права містить кілька категорій норм: 1. Норми права, що характеризують ставлення народу до Аллаха (правила поклоніння та виконання всіх релігійних обов'язків). 2. Норми права, що регулюють відносини між державою та людьми [3, с. 602-603].

Однією з характерних рис шаріату в середньовіччі, особливо під час його формування, була відносна цілісність. Одночасно з концепцією уявлення одного Бога – Аллаха, була затверджена ідея єдиного правового порядку з універсаль-

ним характером. Крім того, мусульманське право з Аравійського півострова поширилося на нові території. Але на першому плані перебував не територіальний, а конфесійний, тобто релігійний, принцип. Тимчасово перебуваючи в будь-якій країні, мусульманин був зобов'язаний дотримуватися правил шариату і залишатися вірним ісламу. З часом перетворення ісламу в одну з основних релігій світу сприяло утвердженню шариату як своєрідної світової системи.

Останнім часом у жодній із арабських країн, мусульманське право не є єдиним дієвим. Але в жодній з них воно не втратило своїх позицій у системі дієвих правових норм. Єдиним винятком є Туреччина, де у 20-х роках ХХ ст. шариат у всіх галузях був замінений законодавством буржуазного типу, розробленим на основі західноєвропейських моделей [4, с. 105].

Зрештою, вплив права на сучасні правові системи визначається досягнутим рівнем культурного та економічного розвитку держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що основи правової системи мусульман сформувалися під час становлення та розвитку феодалних відносин в Арабському халіфаті у VII – X ст. Це незмінно одна зі складових ісламу. Право походить від Аллаха, який відкрив і довів його всьому суспільству через посланця – Магомета.

Список літератури

1. Арсанукаева М.С. Арабский халифат. Шариат (мусульманское право). – М., 2002. – 39 с.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М., 1988. – 496 с.
4. Скакун О.Ф. Теория державы и права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
5. Лубський В.І. Мусульманське право в ісламській традиції (історико-релігійн. аналіз). – Черк., 2004. – 208 с.

УДК 343.21:340.15

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У ХVІІІ СТ.

Історично склалося так, що впродовж багатьох століть територія України ділилася між сильними сусідськими державами. Це й обумовило розвиток її державності та формування усіх галузей права. Кожна держава, намагаючись врегулювати суспільні відносини у підвладній території за допомогою звичаєвого права, нормативних приписів та примусу, беззаперечно мала свій вплив на розвиток правової системи України. З давніх часів саме кримінальне право як одне із найперших галузей права запроваджувалося на окупованій іноземними державами українській території. Адже саме за допомогою сили, примусу та покарань можна було досягти обраної мети – зламати непереборне прагнення українського народу до незалежності та забезпечити повне масове підкорення населення владним приписам іноземної держави та волі пануючого класу.

Кримінально-правові відносини на західноукраїнських землях у період австрійського панування регулювалися декількома кримінальними кодексами, які поступово приходили на зміну один одному. Водночас характерною особливістю накопичення нормативно-правового матеріалу в Австрійській імперії була його апробація на галицьких землях. Лише після вдалого завершення експерименту певний закон або кодифікований акт запроваджувався в інших підвладних Австрійській імперії землях. Зокрема В. Кульчицький зазначає, що Галичина та Буковина була своєрідним полігоном для апробації австрійського законодавства. Це показово, зокрема, щодо кримінального права [1, с. 142-143].

Як зауважує І. Вушко, що після приєднання Галичини в 1772 році австрійські правителі епохи Просвітництва намагались створити в Галичині абсолютно нову адміністрацію, базовану на австрійських просвітницьких моделях, що заперечували доавстрійську домодерну спадщину часів Польщі. Відтак Галичина стала простором для експериментів, єдиним регіоном в імперії, де австрійські правителі планували створити зовсім нову адміністрацію, відкинувши повністю попередню історичну традицію [2].

Загалом робота над кодифікацією кримінального законодавства в Австрійській імперії розпочалася ще у XVIII ст., коли 1768 року було затверджено перший кримінальний кодекс, який після входження західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії поширив свою дію на Галичину і Буковину.

Перший австрійський кримінальний кодекс 1768 року – кримінальне уложення, видане за ініціативою імператриці Марії Терезії (так звана Терезіана) у своїх двох частинах урегульовував кримінально-правові відносини в царині процесуального та матеріального права. Проте його чинність на територію Галичини було поширено лише через два роки після їх загарбання (у 1774 році) і тільки в частині кримінально-процесуального права. Однак дослідження цього кримінального закону дає змогу проаналізувати історію розвитку та становлення кримінального права в Галичині у період панування Австрійської імперії.

Австрійський кримінальний кодекс 1768 року давав чіткі роз'яснення поняття конкретного злочину та, відповідно, передбачав їх класифікацію.

Загалом усі злочини поділялися на публічні та приватні. До публічних належали злочини проти релігії, корони і держави, а також посадові злочини; до приватних – вбивство, крадіжка, статеві злочини, злочини проти моралі та сім'ї тощо. Нововведенням цього кодексу було встановлення покарання за злочини, вчинені шляхом друку (пасквілі, карикатури тощо). У кодексі, крім загальних правопорушень, було передбачено підстави для порушення кримінальних справ та підстави для ведення допитів з використанням тортур. І хоча кодекс скасовував найжорстокіші види покарань (утоплення, розірвання кінцьми, поховання живим), проте зберігав смертну кару, яка реалізовувалася через спалення, четвертування, колесування, повішення, відрубання голови. Також цей кодекс передбачав підстави для застосування тортур, а також визначав їх види та процедуру використання [3, с. 407].

У другій половині XVIII століття в Австрійській імперії відбулися значні соціально-економічні та політичні зміни, які зумовили необхідність перегляду кримінального кодексу 1768 року, адже збереження архаїчної тяганини в судочинстві, суворості покарань свідчили про феодалний характер тогочасного

кримінального закону, що засуджувалося передовою австрійською правовою думкою.

Так, у 1779 році імператор Йосиф II скасував можливість застосування тортур у кримінальному процесі і продовжив кодифікацію австрійського кримінального права. З метою вдосконалення кримінального законодавства 13 січня 1787 року імператор Австрії Йосиф II затвердив новий кримінальний закон про злочини і покарання (цей кодекс названий в честь ініціатора його створення – «Йосифіна»), який був певною мірою результатом австрійської кримінальної політики «освіченого абсолютизму».

Цей кодекс містив характерні для буржуазного права положення: вперше поділив злочинні дії на карні злочини, що розглядалися судами, і поліцейські проступки (незначні правопорушення), що передавалися на розгляд адміністративних органів. Також він забороняв судово-слідчі тортури, гарантував надання деяких прав обвинуваченому на захист, забороняв призначення невідзначених у законі покарань, що свідчило про його прогресивність. Також він не передбачав смертної кари (її могли застосовувати тільки за рішенням надзвичайних судів), однак система покарань, що мала феодальний характер, й надалі залишалася доволі суворою [4, с. 35–36; 5, с. 409].

Значним позитивом було те, що кримінальний кодекс 1787 року містив лише норми кримінального (матеріального) права, на відміну від кримінального кодексу 1768 року, а процесуальні відносини врегульовувалися окремим актом – судовою інструкцією від 23 лютого 1786 року. Австрійський «Кримінальний закон про злочини та покарання 1787 року» складався з двох частин та дванадцяти глав. Перша частина мала назву «Кримінальні злочини і кримінальні покарання» та містила сім глав: перша глава – «Про кримінальний злочин взагалі» (§ 1–9); друга глава – «Кримінальні покарання взагалі» (§ 10–39); третя глава – «Про злочини проти монарха і держави» (§ 40–88); четверта глава – «Злочини проти людського життя та фізичної безпеки» (§ 125); п'ята глава – «Кримінальні злочини, що посягають на честь і свободу» (§ 126–147); шоста глава – «Про кримінальні злочини проти права власності» (§ 148–177); сьома глава – «Припинення злочину і покарання» (§ 178–184). Друга частина мала назву «Про політичні злочини і політичні санкції» та вміщувала п'ять глав: перша глава – «Про політичні злочини взагалі» (§ 1–5); друга глава – «Про політичні покарання взагалі» (§ 6–18); третя глава – «Злочини політичні, що посягають на життя та здоров'я» (§ 19–28); четверта глава – «Про політичні злочини проти власності» (§ 29–60); п'ята глава – «Про злочини, які призводять до порушення моралі» (§ 61–82) [3, с. 409].

Аналіз кримінально-правових норм цього кодексу дає змогу зробити висновки про посилення кримінального покарання для революціонерів, грабіжників, казнокрадів, розтратників державного майна, порушників громадського спокою. Покарання були дуже суворими, проте смертну кару було скасовано. Її могли застосовувати лише надзвичайні суди за вчинення військових злочинів. Так, у кодексі обумовлено, що «смертна кара не може бути дозволена інакше, як у разі, якщо винний вчинив замах, що підлягає військовому закону» (водночас єдиним видом страти у випадку таких військових злочинів було повішення). Серед інших покарань були: виставлення біля ганебного стовпа,

биття батоном або палицями, заковування у кайдани, просте тюремне ув'язнення, ув'язнення з каторгою. Найбільш деталізованим з покарань було тюремне ув'язнення (воно поділялось на три групи: тимчасове (від одного місяця до 8 років), постійне (від 8 до 15 років) і тривале (від 15 до 100 років).

Одним з найважливіших нововведень Австрійського кримінального кодексу 1787 року було обмеження покарання, навіть за найтяжчі злочини, тільки особою злочинця; сім'я звільнялася від співвідповідальності. Однак у разі державної зради із тюремним ув'язненням передбачалася і загальна конфіскація майна, що об'єктивно не могло не стосуватися сім'ї [3, с. 409].

Загалом, якщо порівнювати положення австрійських кримінальних кодексів 1768 року і 1787 року, можна зробити висновки про вагомі відмінності, які виявлялися не лише в лібералізації покарань, запровадженні нового поділу злочинів на окремі види, а й в техніці побудови кримінально-правових норм. Крім того, якщо положення Кримінального кодексу 1768 року було викладено за допомогою довгих заплутаних речень, то Кримінальний кодекс 1787 року містив 266 зразково чітких і простих параграфів, які трактувались однозначно. Кримінальний кодекс 1787 року не повною мірою подолав жорстокість покарань, проте він зробив значний поштовх порівняно з Кримінальним кодексом 1768 року.

Список літератури

1. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. К., 2001. 320 с.
2. Вушко І. Свої серед чужих: австрійські чиновники та Галичина у 1772–1867 рр. URL: <http://uamoderna.com/md/vushko-austrian-bureaucrats-galicia> (дата звернення 25.04.2020).
3. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: підручник. К.: ІнЮре, 2015. 808 с.
4. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
5. Prof. DDr. Martin P. Schennach, Verena Schumacher. The Practice of Criminal Law by the Supreme Court in the Austrian Vorm? rz. URL: <https://forhistiur.de/media/nachrichten/Bericht.pdf> (дата звернення 25.04.2020).

УДК 340.5

Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Бокач В. Є., студентка гр. АЮ-191

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Поділ права на публічне і приватне, застосування у зв'язку з цим імперативного і диспозитивного методів правового регулювання у тих чи інших галузях та підгалузях права сьогодні набуває особливої актуальності завдяки сучасним активним нормотворчим процесам.

Проблемі визначення приватного та публічного права, їх розмежування та співвідношення між собою присвячені численні наукові дослідження, але загальноприйнятого її вирішення немає. Теоретична невизначеність у цьому важливому питанні у свою чергу ускладнює правове регулювання, породжує численні недоліки в системі нормативно-правових актів.

Розподіл права на приватне і публічне з'являється в історії як результат розвитку суспільних відносин. Спочатку такий поділ був відсутній, і всі правові інститути мали змішаний характер, як для прикладу у середньовічній феодалній системі. Хоча перші спроби розмежування публічного і приватного права з'являються ще за часів Стародавнього Риму.

Слід зазначити, що публічне і приватне право традиційно вважають наскрізними лініями правового розвитку романо-германської правової сім'ї. Для неї історія цих понять – по суті історія всього права [1, с.2].

Нині поділ на приватне і публічне право у різних формах існує практично у всіх країнах романо-германської системи права. У країнах англо-американського права поділ на публічне і приватне право не використовується. До того ж, там його з давніх часів принципово не визнавали, оскільки в ньому вбачали відмову від ідеї про те, що держава та її органи підпорядковані праву [2, с. 230].

Одним із основних чинників, що ускладнює поділ права на публічне та приватне, є відсутність єдиних критеріїв, за якими можна було б провести чітку межу між публічно-правовими і приватно-правовими відносинами [3, с.78]. Щодо критеріїв (підстав) поділу права на приватне і публічне: у науці загалом склалися дві теорії:

- матеріальна – тобто відмінність між публічним і приватним правом полягає у самій матерії, у самому змісті регульованих відносин. Там, де предметом права буде річ, послуга, матеріальна цінність, там ми маємо право цивільне, де, відповідно, цього немає, там публічне. Приватне право слугує окремому буттю, окремій особі, а публічне – загальному буттю.

- формальна (спосіб судового захисту): право публічне – те, яке охороняється з ініціативи влади в порядку суду кримінального чи адміністративного, а право приватне – те, яке охороняється з ініціативи приватної особи у порядку цивільного процесу [4, с. 36].

Межі між публічним і приватним правом ніколи не були однозначно певними, вони постійно змінювалися. Навіть на сьогодні ці межі не є чіткою лінією, тому відбувається безперервне запозичення публічним правом понять цивільного і навпаки, а також міграція норм із однієї галузі права в іншу. Таким чином відбувається постійний процес взаємного впливу і збагачення.

У наш час публічне право розглядається як комплекс галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у галузі публічних (державних) інтересів за допомогою імперативного методу регулювання. Тут юридичну важливість у питаннях забезпечення публічного інтересу має воля органів державної влади, яка, однак, у першу чергу підкоряється її завданню захисту інтересів, об'єктів і громадян держави в цілому. Тому саме цій кінцевій меті і втілюється логіка побудови галузей публічного права. Останнє своїми методами створює соціальні умови правопорядку, за існування яких людина почувається у безпеці і може втілювати в життя особисті приватні інтереси, використовуючи при цьому відповідні приватноправові засоби.

Сучасне правознавство розглядає публічне право як своєрідну функціонально-структурну підсистему права, що виражає державні, міждержавні та суспільні відносини.

Предметом регулювання публічного права є устрій і діяльність держави та її інститутів, інститутів громадянського суспільства, права та свободи людини й громадянина, відносини особи і держави у сфері громадського правопорядку, механізм і рівні самоврядування, закріплення публічного інтересу в системі фінансів та праці, основи правової системи, правотворчості й правозастосування, принципи, норми та інститути міждержавних відносин і міжнародних організацій тощо. Частина питань, що об'єднуються публічним правом відноситься до його виключної сфери, оскільки охоплює переважно відносини влади як ядро правовідносин. Інша частина питань є «суміжною», торкаючись галузі публічного права.

До публічного права відносять конституційне (державне), муніципальне, адміністративне, адміністративно-процесуальне, фінансове, податкове, кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче право, господарський процес, міжнародне публічне та міжнародне гуманітарне право. Певною мірою інститути й норми публічного права знаходяться у таких галузях законодавства, як законодавство з загальних питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, про землю, про надра, ліси, води, охорону атмосферне повітря. Публічно-правові елементи містяться і в галузях приватного права (зокрема, в сімейному праві до публічно-правових елементів відносять суд, порядок розірвання шлюбу, позбавлення батьківських прав, стягнення аліментів) [5, с. 152].

Характерними рисами публічного права є те, що:

- на відміну від приватного галузі публічного права мають на меті регулювання відносин між суб'єктами, які є нерівноправними;
- його норми у більшості випадків спрямовані на регулювання тих правовідносин, які забезпечують задоволення державного інтересу;
- має особливий суб'єктний склад, тобто, головним учасником відносин частіш за все виступає держава, а допоміжним учасником публічно-правових відносин є суб'єкти приватного права;
- застосування імперативного методу, оскільки він є переважаючим методом регулювання такого виду відносин;

Приватним правом є система норм, які регулюють відносини, що базуються на приватних інтересах, незалежності та ініціативі індивідуальних власників і об'єднань (корпорацій) у їх майновій діяльності та особистих відносинах. На відміну від публічного права, яке встановлює і захищає загальні (публічні) інтереси держави, приватне право спрямоване на захист приватних інтересів відповідно до принципів свободи та рівності усіх суб'єктів. Воно базується на узгодженні відносин між суб'єктами [5, с. 87].

Приватне право має фундаментальне значення в наданні свободи особі, незалежності і самостійності приватних осіб і тому є умовою і гарантом розвитку ринкової економіки, демократії, громадянського суспільства.

У сфері приватного права держава відмовується від безпосереднього та владного регулювання відносин між певними суб'єктами і надає їх можливість незалежно регулювати їх між собою. Отже, приватне право є складовою юридичної децентралізації (несумісної з публічним правом, в якому діє протилежний принцип – принцип централізації), а сама держава виступає у ролі захисника відносин, закріплених приватними особами [5, с. 87].

Отже, розподіл права на публічне і приватне, як показує історія правовідносин, ніколи не був чітким, а в сучасних умовах розмежовувати приватне і публічне право стає все складніше. Вони існують не ізольовано одне від одного, а тісно переплітаються і взаємодіють. Приватне право не може існувати без публічного, тому що останнє покликане охороняти та забезпечувати приватні відносини. Приватне право базується на публічному, без якого воно не могло б існувати.

Список літератури

1. Дорохин С. В. Деление права на публичное и частное: конституционно-правовой аспект / С. В. Дорохин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 136 с.
2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с франц. В. А. Туманова. - М., 2003. - 400 с.
3. Бірюкова А.Г. Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. Право і суспільство. 2018. № 4. С.76-80.
4. Нестеренко А.С. Публічне і приватне право як основа юридичної централізації й децентралізації у фінансовому праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 19. С. 36-38.
5. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», Т. 5: П - С. - 2003. - 736 с.

УДК 340.15(520)

Бут Д. В., студент гр. АЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЯПОНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ

Процес формування японської правової системи є особливим, а тому цікавим. Японську правову систему треба розглядати як «гібридну», оскільки вона сформувалася внаслідок поєднання вибіркового елементів різних правових систем світу. Тривалий час Японія була ізольована від усього світу, незважаючи на це, вона знаходилася під впливом іноземних культур, в тому числі й права. Взагалі, японська правова система сформувалася на основі давньокитайських релігійно-філософських понять разом із американським та романо-германським правом. У цьому і полягає особливість формування японського права.

Японія пройшла в правовому розвитку багато етапів, починалося з зародження неписаного права, першими законодавчими актами, які створювали єдину централізовану систему. Наступний період послаблював владу імператора, після цього почалася феодална роздробленість. Період правил пристойності, в якому формувалася централізована держава, в якій почали розвиватися правові інститути. Епоха Мейзді, коли імперське правління над Японією було відновлено, відбулася буржуазна революція, яка дала поштовх до реформ, а зовнішній вплив сусідніх країн поступово зникав. Японія зацікавилася принципами, якими керувалася Європа.

Після закінчення війни та капітуляції Японії усі сфери життя держави опинилися під впливом та контролем Верховного командування Союзних сил.

Усі інститути права почали формуватися за американськими зразками. Цей процес називався «вестернізація» японського права. В результаті цього виникла невідповідність між старою правовою системою, яка сформувалася під впливом європейського права та глобальним тиском американського права.

Система джерел права сучасної Японії являє собою складну конструкцію, засновану на різних правових моделях. Джерелами сучасного японського права визнаються нормативно-правові акти, міжнародні договори та звичаї. Специфіка законодавства полягає у тому, що місце звичаю в ієрархії джерел права прямо закріплено в діючому законодавстві. Не дивлячись на розвинене законодавство, національна правова система Японії являє собою складне переплетення дії законодавчих актів і традиційних уявлень про моральність, обов'язок, совість, гідність і честь, а загальне благо оцінюється вище особистих інтересів.

Сучасне японське право за своєю структурою нагадує західне право, але з елементами власних національних традицій. Тому японська система права істотно відрізняється. На думку багатьох японознавців, система права Японії має майже усі інститути сучасного права. Правознавці однозначно визнають, що в Японії немає такого загального впливу правових норм на регулювання суспільного життя, як це спостерігається в правових державах Заходу, в яких вільно вступають у різні правовідносини. Японці мало обговорюють тему прав і свобод людини, для них це як і раніше не актуально, і не тому, що в Японії не порушуються права людини.

Найголовніше, що законодавство Японії відіграє меншу роль у вирішенні суперечок та створенні правил поведінки. М'якість японських звинувачень щодо, наприклад, автомобільної аварії. Місцеві поліцейські дільниці можуть надавати кімнати для примирення. Той факт, що японське право не є продуктом органічної еволюції, припускає, що роль права в сучасному японському суспільстві помітно відрізняється від його ролі в західних суспільствах.

В Японії право відіграє менш поширену роль у вирішенні спорів. У сфері приватного права між написаним в законах і реальною практикою також дистанція. Японці вважають за краще якомога рідше вступати в офіційні правовідносини, вони не люблять звертатися до судів для вирішення приватних проблем. Правовий конфлікт для них небажаний, вони краще будуть шукати і знаходити порозуміння між контактуючими сторонами. Отже, ідея права досі не проникла в повсякденне життя японців. Головне для них – норми поведінки, встановлені традицією для кожного виду людських контактів і засновані, принаймні зовні, на почутті симпатії, що поєднує індивідумів в їх відносинах. Тому, хоча суди Японії досить активні, більш значну частину їх діяльності в області приватноправових відносин складає примирення сторін, а не вирішення справ по суті питання. Не випадково в Японії законом передбачені багато видів мирових угод, причому в досудовому порядку.

Японське право ґрунтується на кодифікованому законодавстві, що зближує його з європейським правом. Сучасні закони і кодекси Японії не є плодом виключно національного творіння. Сучасна діюча система законодавства створювалася шляхом запозичення багатьох елементів континентального права, і це запозичення відбувалося безсистемно. Запозичені норми законів від випадку до випадку впліталися в японське право, яке все рівно зберігало традиційні норми моралі та звичаю.

Національна правова система Японії відображає основні риси традиційного далекосхідного права з відповідним поєднанням їх з елементами західного права. Японська правова система це своєрідний феномен та унікальний приклад органічного поєднання елементів правових систем. У Японії збережена правова традиція. Ця правова традиція виявилася настільки стійкою, що навіть масове запозичення європейських і американських правових норм та інститутів не змогла кардинально змінити їхню природу.

Для правової системи Японії характерні внутрішні етичні цінності та традиційна саморегуляція і примирення, що має перевагу перед юридичним вирішенням конфлікту. Хоча зараз значення законів у правовій культурі і житті суспільства зростає. Але вплив правосвідомості японців добре відчувається у нормах законодавства. Правову систему Японії, завдяки такому складному і змішаному характеру, можна назвати індивідуалізованою правовою системою.

Таким чином, національна правова система Японії відображає основні риси традиційного далекосхідного права з відповідним поєднанням їх з елементами західного права. Своєрідність японської правової системи багато в чому пов'язана з її історичними коренями та тривалою ізоляцією від проникнення іноземного права. Японська правова система це своєрідний феномен та унікальний приклад органічного поєднання елементів романо-германської, англо-американської правових систем, релігійних систем синтоїзму та буддизму, конфуціанської етики та звичаїв і традицій, що склалися у процесі історичного розвитку японського суспільства. Японія є однією з найважливіших держав світу, в якій збережена правова традиція.

Список літератури

1. Бугайчук К.Л. Судові та правоохоронні органи Японії: Інформаційний довідник. – Харків: ХНУВС, 2017. – 35 с.
2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. – М.: Междунар. отн., 1998. – 400 с.
3. Ерёмин В.Н. История правовой системы Японии / Отв. ред. А.А. Кириченко. – М.: РОССПЭН, 2010. – 296 с.
4. Лафитский В.И. «Сравнительное правоведение: национальные правовые системы. Правовые системы Азии» в 3-х т. – М.: ИЗиСП, КОНТРАКТ, 2013. – Т. 3: Правовые системы Азии. – 704 с.
5. Нестеренко В.А. История государства и права зарубежных стран: конспект лекций. – Сумы: Сумский государственный университет, 2017. – 224 с.
6. Нода И. Сравнительное правоведение в Японии: Прошлое и настоящее / Очерки сравнительного права. – М.: Прогресс, 1981. – 256 с.

УДК 340.1

Візір А. І., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УКРАЇНІ

В правовій державі забезпечення гідної життєдіяльності людини завжди досягається шляхом формування ряду нормативних регуляторів, а саме: соціа-

льних норм. Призначення цих норм полягає у впорядкуванні відносин між людьми. Держава відіграє значну роль у врегулюванні цих відносин. Вона, закріплюючи правовий статус особи, юридично формулює зміст і рамки здійснення прав та свобод людини та громадянина.

Питання правового статусу особи є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав і Україна не є виключенням. Правовий статус особи відображає юридичне закріплення досягнутого суспільством рівня свободи особи. Саме тому він завжди був предметом дослідження вчених-правників.

В межах даної роботи спробуємо проаналізувати проблеми правового статусу особи в Україні.

Існування різноманітних підходів до поняття правового статусу особи сприяє науковій дискусії. Так, на думку К.Г. Волинка, правовий статус особи – це система взаємопов'язаних прав і свобод та обов'язків, які закріплені в законодавстві і визначають правове положення особи в суспільстві [1, с. 207]. О.Ф. Скакун визначає це поняття так: «Правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві. Під правовим становищем особи розуміється юридичний статус громадянина» [2, с. 377].

О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна та Ю.А. Іванов вважають, що правовий статус особи чи громадянина – це юридично визначене місце особи в її взаємовідносинах із суспільством та державою [3, с. 277].

Незважаючи на різницю у підходах, щодо визначення елементів правового статусу особи, майже всі дослідники визнають, що система прав і обов'язків виступає центральним елементом правового статусу. Саме у правах і обов'язках юридично оформлюються стандарти поведінки особи, які визнає та гарантує держава, визначаються основні принципи взаємовідносин між особою та державою.

Права і свободи людини і громадянина – це правові можливості, необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [4, с.447]. Щодо обов'язків, то під цим поняттям розуміють міру необхідної поведінки. Ця поведінка створює умови для реалізації прав у суспільстві, а також зумовлена іншими потребами. Тож можна сказати, що права та обов'язки перебувають в нерозривному зв'язку.

Права громадянина знаходяться під захистом держави, громадянином якої є особа; мають нормативно-правовий характер; належать лише громадянину певної держави; надаються і гарантуються державою; засновуються на системі принципів національного і міжнародного права; задовольняють політичні, економічні та соціальні інтереси; залежать від політики держави; залежать від розвитку держави; окрім економічних та соціальних інтересів, задовольняють політичні потреби; мають правову основу; гарантуються державою, у тому числі і примусовими засобами; може бути загальним, спеціальним, галузевим, індивідуальним; гарантується державою [5, с. 83-84].

Права та свободи людини і громадянина залежно від спрямованості потреб щодо сфери суспільних відносин поділяються на фізичні, особисті, політичні, економічні, гуманітарні тощо [4, с. 455].

- До фізичних прав і свобод людини належать: право на життя, на свободу та особисту недоторканність, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на охорону здоров'я та медичну допомогу, на достатній життєвий рівень;

- До особистих прав і свобод людини і громадянина належать: право на життя (ст.27); право на повагу до гідності (ст.28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст.30); право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільного залишення території України (ст.33);

- До економічних прав і свобод належать: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст.41); право користуватися об'єктами державної та комунальної власності (ст.41); право на підприємницьку діяльність (ст.42); право на отримання якісної і безпечної продукції та усіх видів послуг і робіт (ст.42);

- До культурних або духовних прав належать: право на освіту (ст. 53), право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (ст. 54), право на результати інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54);

- До політичних прав і свобод людини і громадянина належать: обирати та бути обраним, право брати участь в управлінні державними справами, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст.34).

Правовий статус особи виражає її соціально-економічне і політичне становище в державі й суспільстві, а також можливості для реалізації прав і свобод та покращення свого становища за допомогою права і законодавства. Держава і суспільство зацікавлені і значною мірою стимулюють правомірну діяльність і поведінку особи. Знання цих прав, свобод та обов'язків дає нам можливість захищати ці права законними методами і способами в судовому порядку, а також за допомогою інших юридичних гарантій.

Забезпечення та регулювання прав особи в Україні гарантується державою. На думку М.В. Цвіка, гарантії прав і свобод людини та громадянина – це система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціальних юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини та громадянина, а також забезпечення їх захисту [4, с. 456].

Стан дотримання в Україні основоположних конституційних прав особи і громадянина за висновками правозахисних організацій - і державних, і громадських - не є задовільним. Розвиток конституційних засобів забезпечення прав є вирішенням проблем правового становища в Україні [6, с. 3].

Рівень демократичного розвитку держави і суспільства визначається саме станом справ у сфері забезпечення прав і свобод особи та їх практичною реалізацією. Способами вдосконалення забезпечення прав особи і громадянина можуть бути: якісне формулювання вихідних засад конституційного закріплення й захисту в Україні прав і свобод людини та громадянина; введення до конституційного тексту нових, «додаткових» прав і свобод, які сьогодні у ньому не згадані; конкретизація та уточнення змісту й обсягу деяких прав людини

та громадянина; розширення конституційних гарантій прав і свобод та підвищення ефективності таких гарантій.

Отже, правовий статус особи є однією з найважливіших політико-юридичних категорій, пов'язаних зі станом законності та природою людини. Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства і особи, а й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища і включає в себе як права і свободи, так і обов'язки особи. Однією з основних тенденцій сучасного розвитку правового статусу особи в Україні є утвердження в суспільній свідомості думки про те, що особа є первинним і головним суб'єктом невід'ємних прав, що мають соціальний та природний характер; поширення принципу правової рівності на всіх людей в країні; збільшення переліку прав і свобод, збільшення кількості країн, що дозволяють здійснювати міжнародний контроль за своїми правами людини.

Список літератури

1. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. — 240 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
3. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. — 332 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. — 584 с.
4. Теорія держави і права, академічний курс/ Колектив авторів, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко, С. В. Бобровник, Н. М. Пархоменко, Т. І. Тарахонич, Ю. Л. Власов. 2008. Юрінком Інтер. — 688 с.
5. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. Вісник Національної академії правових наук України. 2012. № 3. с. 3-15.

УДК 342.7

Візір А. І., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

На сучасному етапі державотворення залишається актуальною проблема конституційно-правового статусу людини і громадянина, передусім у частині втілення конституційних принципів, реалізації прав і свобод, їх гарантування й захисту. Тому метою нашого дослідження ми обрали теоретичний аналіз поняття та структури конституційно-правового статусу людини і громадянина.

Зазначена проблема ґрунтовно опрацьовується вітчизняними науковцями [1]. Так, у науковій літературі, під правовим статусом особи розуміють юридичне закріплення становища людини і громадянина в сучасному суспіль-

стві. Правовий статус відображає і юридично оформляє зв'язки особи з державою та з державно-організованим суспільством.

Розгляд питань, що стосуються правового статусу особи обумовлює необхідність визначити, насамперед такі поняття, як людина, особа, громадянин, іноземець та апатрид. Адже, суб'єктами конституційних правовідносин виступають з одного боку – держава, а з другого – громадяни даної держави, іноземці та апатриди [2, с. 96-97].

Людина – це розумна, психофізіологічна, біосоціальна істота, яка живе в суспільстві. Особа – це позначення людини як істоти суспільної, яка усвідомлює, що вона є членом певного людського суспільства. В умовах, коли відносини між особою і державою набувають особливого характеру – правового зв'язку між ними, вони перетворюються у відносини між державою та громадянами цієї держави. Звідси, громадянин – це особа, яка перебуває у особливих правових зв'язках з державою, з органами держави та її системою права. Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві держави, на території якої знаходиться, і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Апатрид – особа, яка не має громадянства жодної держави, та яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

У літературі вирізняють кілька видів правового статусу людини і громадянина:

1) загальний або конституційний – це статус особи як громадянина держави, члена суспільства. Він визначається насамперед Конституцією держави і не залежить від різних поточних обставин. Цей статус є єдиним і однаковим для всіх;

2) спеціальний або родовий – статус, що відображає особливості становища окремих категорій громадян (наприклад, студентів, військовослужбовців, пенсіонерів, науковців, учителів, фермерів, селян, робітників, учасників війн тощо);

3) індивідуальний – відбиває конкретні дані про окрему особу (стать, вік, сімейний стан, освіта тощо). Цей статус рухомий, динамічний, він змінюється разом зі змінами, які відбуваються з особою в процесі її життєдіяльності.

А також:

- статус фізичних і юридичних осіб;
- статус іноземців, осіб без громадянства, осіб із подвійним громадянством, біженців;
- галузеві правові статуси (адміністративно-процесуальний, кримінально-процесуальний тощо);
- статус осіб, які працюють у різних сферах [3].

Перші три статуси співвідносяться між собою як загальне, особливе і одиничне. Вони тісно взаємопов'язані, практично нероздільні. Загальний, тобто конституційний, правовий статус у всіх один. Спеціальних статусів – багато, а індивідуальних – рівно стільки, скільки громадян. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що правовий статус іноземця, особи без громадянства – це самостійні категорії [4, с. 92-93].

Правовий статус особи складають наступні елементи: суб'єктивні правові норми; правосуб'єктність; юридична відповідальність; громадянство; конституційний статус особи (права, свободи, обов'язки) [5, с. 155].

Слід розмежовувати поняття конституційного і конституційно-правового статусу людини і громадянина: перший визначається лише Конституцією України, а другий – як Конституцією України, так й іншими джерелами галузі конституційного права (наприклад, Законами України «Про громадянство України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців» тощо).

Норми, які сукупно визначають конституційно-правовий статус людини і громадянина, складають загальний конституційно-правовий інститут «Основи правового статусу людини і громадянина». Цей інститут відображає структуру конституційно-правового статусу людини і громадянина і складається з кількох головних конституційно-правових інститутів:

- 1) конституційні принципи правового статусу людини і громадянина;
- 2) громадянство;
- 3) загальна правосуб'єктність;
- 4) основні права, свободи та обов'язки;
- 5) гарантії правового статусу.

Тобто, конституційно-правовий статус особи, це складне багатовимірне явище, що складається з конституційних принципів, прав, свобод, обов'язків особи та юридичних гарантій їх захисту.

Конституційно-правовий статус особи і громадянина формується на підставі наступних принципів:

1. Недоторканості і безпеки людини, її життя і здоров'я, честі і гідності (ст. 3 Конституції України).

2. Конституційному принципі рівноправ'я (ч. 1, 2, 3 ст. 24, ч. 2 ст. 38, ст.ст. 38, ч. 2 ст. 43, ч. 1 ст. 51, ч. 1 ст. 52, 71, п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України).

3. Принципі невідчужуваності та непорушності основних прав і свобод (статті 21, 22, ч. 1 ст. 157 Конституції України). І тільки у випадках, передбачених Конституцією України, деякі права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені (наприклад, ч. 3 ст. 30, ч. 3 ст. 34, ч. 2 ст. 35, ст. 37, ст. 64 Конституції України).

4. Принципі єдності конституційних прав і обов'язків.

5. Принципі безпосередньої дії прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 8 Конституції України)

6. Принципі невичерпності прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України.

7. Конституційному принципі гарантованості прав і свобод людини і громадянина відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Слід зазначити, що конституційно-правовий статус людини і громадянина посідає особливе місце в системі галузевих правових статусів. Його специфіка полягає в тім, що він, по-перше, єдиний та однаковий для всіх людей і громадян (тобто загальний), по-друге, конституційно-правовий статус відіграє роль базового, вихідного для всіх інших галузевих статусів.

Отже, маємо підстави констатувати, що конституційно-правовий статус людини і громадянина – це встановлена Конституцією України та іншими законами система юридичних параметрів, яка визначає фактичне становище людини і громадянина у суспільстві на конкретному етапі розвитку держави.

Список літератури

1. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.; Конституційне право України / за ред. проф. В. Ф. Погорілка. К., 1999. 686с.; Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні. К.: Алерта: КНТ, 2008. 470 с.; Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина: навч. посіб.Х.: Факт, 2001. 437 с. та ін.
2. Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. К.: Алерта, 2011. 380 с.
3. Конституційне право України. § I. Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина та його структура URL:http://adhdportal.com/book_3325_chapter_3___.Ponjattja_konstitujjno-pravovogo_statusu_ljudini_gromadjanina_ta_jjogo_struktura.html
4. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
5. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / С.Л. Лисенков. К.: Юрисконсульт: КНТ, 2006. 355 с.

УДК 34:37:340.15

Вертюх М. С., студентка гр. ФР-191

Науковий керівник: Карпова І. Г., к. пед. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX-НА ПОЧАТКУ XX СТ.

На даний час українське суспільство поліпшує умови для розвитку соціальної і правової держави. Тому правова освіта серед молоді набуває все більшої актуальності. Правова освіта являє собою один із основних структурних компонентів освіти в Україні. Вона сприяє отриманню правових знань громадянами, навичок та вмінь, вчить поважати право, закон.

По-перше, правова освіта закликає кожного члена суспільства дотримуватись правил поведінки та правових норм виключно завдяки особистій потребі, своїм переконанням, а не тільки під примусом. Громадянин має бути свідомим. Найскладніше завдання правової освіти – це вироблення звички до дотримання правових норм, правомірної поведінки.

По-друге, правова освіта створює такі умови у процесі навчання, які забезпечуватимуть розвиток особистості учня, передусім правовий розвиток, та його самореалізацію як громадянина. Адже громадянин є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок. Отже, правова освіта є фундаментом нового суспільства в Україні. Це сприяє його розвитку. Для виконання цього завдання корисним було б вивчити історичний досвід організації правової освіти в школах України в минулому, що є метою нашої розвідки.

Правова освіта розвивалась протягом багатьох століть. Проблему правової освіти досліджували учасники освітніх процесів, тобто педагоги, громадські діячі. До цієї проблеми звертались Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, П. О. Куліш, М. П. Драгоманов, І. Я. Франко, М. М. Коцюбинський. У своїх творах вони розповідали про боротьбу за народну школу, за відстоювання нацією загальних прав. Найбільшою правозахисницею вважають Лесю Українку. Більшість свого життя вона присвятила відстоюванню

людських та суспільних прав. На важливість формування правових та моральних цінностей у молоді вказували в своїх працях прогресивні українські діячі Г. Г. Ващенко, Ю. Дзерович, О. В. Духнович, М. О. Корф, І. І. Огієнко, П. Д. Юркевич.

Правова освіта на території України в другій половині XIX- на початку XX ст. розвивалась неоднозначно, на що впливала відсутність власної української держави й перебування українських земель під владою Російської та Австро-Угорської імперій. Проте, відбувались прояви розвитку правової освіти в університетах, які вважались головними її осередками.

Одним із провідних університетів на той час вважався Львівський (1661р.) Відкриття Королівського університету на західноукраїнських землях було однією з умов Гадацької угоди (1658 р.). Львівський університет – один із найстаріших університетів Східної Європи. У ньому викладали філософію, логіку, риторичку, математику, астрономію, військово мистецтво, архітектуру, латинь. Навчання вели латинською мовою. Поміж різних факультетів (філософський, теологічний, медичний), існував і правничий, або юридичний, що вважається основоположником, від якого ведеться розвиток правової освіти в Україні.

Серед відомих українських культурно-просвітніх діячів привертають увагу правові ідеї, які широко поширював у своїх творах Б. Грінченко. В них відчувался національно-патріотичний задум, деякі підходи для формування рис патріотизму. Аналіз науково-педагогічних праць Б. Д. Грінченка дозволяє виділити наступні його ідеї, у яких знаходить відображення й ідеї правової освіти: розроблена ним концепція національно-патріотичного виховання містить оригінальні підходи до формування рис громадянина, які він в активній практичній діяльності керівника київської «Просвіти» намагався втілити в життя; Б. Д. Грінченко дотичний до розробки правових засад української системи освіти та громадсько-правового виховання учнівської молоді; як редактор впливового видання «Громадська думка» (пізніше «Рада»), він наполегливо сприяв формуванню активної громадянської позиції народних учителів в Україні.

Становлення демократичної правової держави, безумовне дотримання та ефективно забезпечення визнаних міжнародною спільнотою стандартів прав людини, домінування права в усіх сферах суспільного життя потребує підвищення правосвідомості та правової культури як суспільства в цілому, так і кожної посадової особи, кожного громадянина України. Можна зробити висновок, що правова освіта є невід'ємною частиною культури держави, яка створює безліч умов для розвитку і процвітання країни.

Список літератури

1. Гуз А. М. Еволюція шкільної правової освіти України у другій половині XIX-XX ст.: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5037.html>.
2. 1661, заснування Львівського університету: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/20/1661-zasnuvannya-lvivskogo-universytetu>.
3. Іваній О. М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc22/11.pdf>.

УДК 340(73)

Волоха М. Г., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ США

Правова система – цілісний комплекс правових явищ, який зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, усвідомлений, постійно відтворюваний людьми і організаціями, та який використовується ними для досягнення своїх цілей. Правова система відображає закономірності розвитку суспільства, його історичні національно-культурні особливості. Кожна держава має свою правову систему, яка має як загальні риси з правовими системами інших держав, так і відмінності від них, тобто специфічні особливості. Виникнення, історія розвитку правової системи держав свідчить про те, що на утримання і розвиток правової системи впливає духовна культура: релігія, філософія, мораль, художня культура, наука. Також на правову систему великий вплив має політика і політична культура.

Правова своєрідність країн дозволяє сказати про їх самобутність, про те, що кожна з них утворює свою правову систему – сукупність всіх правових явищ (норм, інститутів, відносин, правосвідомості), які існують в її межах (правова система в вузькому розумінні). Але поряд з особливостями, відмінностями, в цих правових системах можна помітити і загальні риси, елементи, подібності, які дозволяють їх групувати у «правовій сім'ї» (правові системи у широкому розумінні), які об'єднують декілька близьких у правовому відношенні країн.

Зазнавши значного впливу від англійського права, США є цілком самостійною у правовому відношенні країною. Правова «незалежність» Сполучених Штатів Америки почала складатися ще в XVIII ст., за часів боротьби за незалежність. Тоді загострилася боротьба між прихильниками загального права і послідовниками кодифікації, початок якій було покладено в Новому Орлеані створенням кодексів, насамперед Цивільного (1808 р.).

Проте сам по собі процес правової «незалежності» держав, що входять до системи англо-американського права, ще не означає «залишення» ними сформованого типу правової системи. У 1840 р. у Техасі та у 1850 р. у Каліфорнії, а згодом і в усіх штатах відбулося пристосування англійського загального права до місцевих умов. Так, у Каліфорнії поширеним є прецедентне право, але закони кодифіковані за аналогією з кодифікацією в країнах романо-германського права. Право у Луїзіані створювалося під впливом французького права, у Каліфорнії – іспанського права, більшість же штатів орієнтувалися на англійську правову систему. В них за основу було взято загальне право, сформоване в Англії до 1776 р., тобто до проголошення незалежності США.

За своєю структурою сучасне право США не відрізняється від права Англії. Воно диференціюється на загальне право і право справедливості, форму-

ється судовою практикою у вигляді прецедентів. Процесуальне право преважує над матеріальним. Джерелами права є судовий прецедент, закон, правова доктрина, розроблена окремими суддями і суддівськими корпораціями. Як правило, доктрина утверджує високу роль суду в здійсненні контролю за конституційністю законів, при тлумаченні прецедентів. Як в Англії, так і в США зберігають своє значення суди справедливості, які існують у деяких штатах. У разі відсутності в загальному праві способів для вирішення питання вони керуються правом справедливості [1, с. 319].

В історії формування правової системи США можна виокремити три етапи. Перший – це етап колоніального права (1607–1776). Другий етап, упродовж якого відбувається становлення правової системи США як самостійної, розпочався після здобуття незалежності продовжувався до 1860 року. З другої половини XIX століття і дотепер триває третій етап, на якому американська правова система набула сучасного вигляду.

При визнанні прецеденту – судового і адміністративного – як основного джерела права законодавство має більшу питому вагу в США, ніж в Великобританії. Це деякою мірою є наслідком:

- а) наявності в США федеральної конституції і конституцій штатів;
- б) відсутності в Великобританії писаної конституції.

За територією поширення закони поділені на загальнофедеральні та закони штатів. Особливе місце серед федеральних законів має Конституція США. За 200 з лишком років США першими у світі створили систему антимонопольних законів. У її формуванні брали участь усі гілки влади. Ця система виявилася ефективною. Вона сприяла збереженню і розвитку конкуренції і послужила зразком для багатьох інших країн. Штати наділені багатосторонньою компетенцією у створенні власного законодавства і системи прецедентного права. Законодавча компетенція активно використовується ними, особливо в тих випадках, коли відсутній федеральний закон (наприклад, законами штатів регулюються порядок розлучення, використання майна, види покарань).

Високе місце судового прецеденту в ієрархії джерел американського права і законодавства США визначається низкою чинників. По-перше, Верховний суд США є одним з інтерпретаторів в тексті федеральної Конституції внаслідок належного йому права конституційного нагляду (в США не існує спеціального конституційного суду). По-друге, в Конституції є положення загального і невизначеного характеру, що потребують конкретизації, яку здійснюють у формі судового тлумачення їх змісту в зв'язку з виникаючими конкретними казусами. По-третє, законодавець відчуває ускладнення при регулюванні суспільних відносин, яке лише в загальному вигляді «позначено» у Конституції. Тому в збірниках рішень Верховного суду США містяться тлумачення і визначення майже всіх аспектів діяльності федеральної законодавчої влади. На відміну від англійського права американське має більш вільну дію правила прецеденту. Якщо Апеляційний суд і Палата лордів Великої Британії пов'язані з власним прецедентом, то Верховний суд США і верховні суди штатів не вважають себе зобов'язаними власними прецедентами. Це надає їм змогу в будь-який момент змінити свою практику, пристосуватися до умов, що змінилися, мати свободу у винесенні вироку. Зросла роль таких форм систематизації права, як кодифікація і консолідація.

Судова влада має велике значення і наділена широким обсягом компетенції. Суди штатів здійснюють юрисдикцію незалежно один від одного. Нерідкими є випадки, коли суди штатів приймають в аналогічних справах різні рішення, іноді протилежні [2, с. 11]. Остання обставина призводить до колізії між рішеннями судів штатів і федеральних судів, яким підвідомчі певні категорії справ. Проте, керуючись принципом конституційної спільності штатів, американські юристи прагнуть ураховувати рішення, раніше прийняті в інших штатах, особливо в тих випадках, коли в праві свого штату відсутній відповідний прецедент.

Інститут присяжних зберіг у США більше значення, ніж в Великобританії, де скорочена юрисдикція присяжних і вони поставлені у більшу залежність від судів, ніж це було раніше. Втручання інституту присяжних у США передбачено VII поправкою до Конституції.

Правова система США значною мірою походить від англійського загального права, тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. Але американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, унаслідок цього в США склалася нова правова система.

Список літератури

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): [підручник] Х.: Еспада, 2006. 776 с.
2. Мідор Д. Суди в Сполучених Штатах / пер. укр. мовою з 2-го стереотип, вид. 1992 р. Сент-Пол : Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 1993. 85 с.

УДК 340.13

Годун А. А., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАКОН ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ

В умовах сучасного правового регулювання суспільних відносин надзвичайно велике юридичне значення відіграють закони як нормативно-правові акти вищої юридичної сили.

Категорія закону та його правова природа є предметом дослідження багатьох вчених. Незважаючи на суттєві наукові доробки, нормативного закріплення терміну «закон» в Україні немає.

Метою даної роботи є спроба визначення правової природи закону як нормативно-правового акту, його місця у системі нормативних актів України.

Універсальним підходом в теорії держави і права до визначення поняття закону є його ідентифікація за основними ознаками, під якими слід розуміти притаманні лише йому характеристики, які дають змогу зрозуміти особливості закону та відрізнити його від інших актів.

До головних ознак закону відносять: 1) закон приймається парламентом або народом на референдумі; 2) саме законами регулюються найбільш соціально-

значущі, типові, усталені суспільні відносини; 3) закони мають вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів; 4) приймаються в особливому порядку [1, с. 282]. Науковці виділяють різні ознаки, але, на нашу думку, наведені ознаки є найголовнішими і реально характеризують правову природу закону.

Приймати закони в Україні може лише Верховна Рада України як представницький орган та народ України на всеукраїнському референдумі [2]. Прийняття законів парламентом або народом на всеукраїнському референдумі свідчить про виключність суб'єктів у процесі законотворення, тобто жоден інший орган, суб'єкт чи установа не в змозі прийняти закон.

Законами регулюються найбільш соціально-значущі, типові, усталені суспільні відносини. Конституція України у своїх нормах чітко прописує які суспільні відносини повинні регулюватися виключно законами. Відповідно до статті 92 Конституції України Виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, правовий режим власності, територіальний устрій України, засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них, засади місцевого самоврядування та ін. Також у цій статті зазначається, що виключно законами України встановлюються: Державний бюджет України і бюджетна система, державні нагороди, порядок застосування Збройних Сил України та інше.

Закони мають вищу юридичну силу по відношенню до інших нормативно-правових актів. Вища юридична сила закону означає, що нормативні акти Президента України, органів і посадових осіб державної влади та органів місцевого самоврядування приймаються на основі і на виконання законів, не можуть суперечити ним і тому є підзаконними. Закони змінюються чи скасовуються тільки іншими законами [1, с. 283]. При здійсненні правового регулювання норма закону має більшу юридичну силу ніж сила підзаконного нормативно-правового акту.

Закони приймаються у порядку встановленому Конституцією України, законами України, зокрема Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». Тобто, сама законодавча процедура врегульована самим же законом, це пов'язано із важливістю цього нормативно-правового акту і сферою регулювання суспільних відносин, які врегульовуються законами.

Важливим для характеристики закону, як особливого нормативно-правового акта у системі нормативних актів України, є виділення його видів за юридичною силою.

Так сучасні дослідники, за юридичною силою виділяють конституційні та звичайні закони.

Конституційні закони це закони, що вносять доповнення до Конституції і приймаються не менше як двома третинами від конституційного складу ВРУ у порядку передбаченому розділом XIII КУ. На думку І.М. Овчаренка, закон, що походить від Конституції, має на меті конкретизацію конституційних положень шляхом регулювання найважливіших суспільних відносин або внесення змін до Конституції, приймається із дотриманням особливої ускладненої процедури кваліфікованою більшістю голосів у парламенті та має вищу юридичну силу по відношенню до інших законів та нормативних актів, але крім Конституції України [3, с.12]. У свою чергу конституційні закони поділяються на наступні підвиди:

Органічні - за їх допомогою вносяться зміни та доповнення до діючої Конституції України. Вказані закони вносять зміни саме до тексту Конституції. Як приклад до такого закону можемо віднести Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради України Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських селищних, міських голів» від 11.02.2011 р. Тобто, приймаючи вказаний закон ВРУ приймає зміни саме до норм (тексту) Конституції України. Особливістю такого закону є і те, що він існує і як окремий закон (тобто нормативно-правовий акт) і як акт, що вносить зміни у текст Конституції України. До прийняття вказаних законів висуваються вимоги такі ж самі вимоги як і до Конституції України. Із статті 156 Конституції України слідує наступні вимоги: Законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України [4].

Номінальні закони - перелік і офіційне найменування яких передбачене самою Конституцією. Наприклад, статтею 148-1 Конституції України передбачено наступне: Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови. Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України [4]. Тобто, із змісту вказаної статті можемо відслідкувати те, що у даній нормі є чітке визначення закону, а даному випадку це Закон України «Про Конституційний суд України». Як зазначає Н. Попович, «...номінальними є ті конституційні закони, перелік і офіційне найменування яких передбачене Конституцією України. Вказані закони є по суті продовженням Конституції України. Але їх норми до самого тексту Конституції не включаються. Вони є здебільшого статусними актами. І їх головне призначення – конкретизація і деталізація визначених конституційних норм» [5, с. 160].

Ординарні закони – це закони, на які є лише посилання в Конституції України без зазначення їх назви. Так, з метою більш детального розуміння таких законів, наведемо приклад. Відповідно до статті 36 Конституції України ч.1 Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Тобто, в нормах Основного Закону робиться посилання на закон без його чіткої конкретизації [4].

Звичайні закони - нормативні акти, які приймаються на основі і на виконання Конституції і визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері (наприклад, Закон України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання корупції»). Звичайні закони приймаються більшістю від конститу-

ційного складу Верховної Ради України.

Отже, закони відіграють дуже важливу роль в державі як в процесі державотворення так і в захисті прав, свобод, честі, гідності людини, а також власності і багато інших охоронюваних законом відносин. Охорона та захист окремих суспільних відносин законом свідчить про пріоритет держави. Пріоритетне значення у життєдіяльності громадянського суспільства мають саме закони, які здебільшого і визначають головну конструкцію правової основи громадянського суспільства.

Список літератури

1. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2015. – 576 с.
2. Конституція України: Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Овчаренко, І.М. Закон у системі джерел (форм) права та їх класифікація [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І.М. Овчаренко ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2004. 19 с.
4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010, № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1861-17>.
5. Попович Н. В. Види конституційних законів. Підприємництво. Господарство і Право. 2018. №7. С. 159–163.

УДК 342

Гончар А. В., студент гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На межі тисячоліть людство опинилося на початку нової ери. Швидкість змін, взаємозв'язок і взаємозалежність економіки, політики, культури різних країн настільки висока, що вони досягають планетарних масштабів. У цих умовах одним із найважливіших завдань науки є розробка проблем, пов'язаних із визначенням суті держави та переосмисленням основних напрямів її діяльності. В теоретичному державознавстві загально визнано, що найбільш чітко сутність та соціальне призначення держави виявляються через її функції. В юридичній науці проблема функцій держави належить до найбільш містких за змістом і обсягом матеріалу. Свого часу відомий дослідник М. В. Черноголовкін справедливо наголошував, що який би аспект теорії та практики державно-правового буття не був би взятий, він обов'язково виявить свій зв'язок – більший або менший – з питанням про функції держави [1, с. 224].

В межах даної роботи спробуємо проаналізувати особливості основних напрямів діяльності сучасної держави.

У вітчизняній юриспруденції проблема функцій держави завжди була одним із пріоритетних напрямів наукового пошуку. Дореволюційне правознавство питання щодо діяльності держави, її сутності та соціального призначення вирі-

шувало головним чином за допомогою вивчення задач і цілей держави. У працях К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна проблема функцій держави набула гострого політичного забарвлення і використовувалася для характеристики держави.

Інтенсивний інтерес до вивчення функцій держави в радянській юридичній науці з'явився після доповіді Й. Сталіна на Вісімнадцятому з'їзді ВКП (б) (1939). У цьому звіті були визначені функції держави щодо змісту основних різновидів державної діяльності, зумовлених завданнями, що стояли на різних історичних етапах. Саме тоді прозвучали ідеї щодо зовнішніх і внутрішніх функцій держави, таких як придушення опору експлуататорських класів, економічна організаційна, культурно-освітня діяльність [1, с. 224].

Предметом функцій держави науковці вважають ті суспільні відносини, які охоплюються певним напрямком діяльності держави (економічні, ідеологічні відносини, у сфері забезпечення правопорядку, оборони тощо). Цілями функцій держави виступають результати, які мають бути отримані в процесі реалізації функцій (вони можуть бути найближчими, проміжними, кінцевими). Цілі кожної функції складають у своїй сукупності цілі держави в цілому. Завершуючи питання визначення функцій держави, слід зазначити, що воно повинно впливати з основних особливостей функцій: 1) функції сучасної держави безпосередньо визначаються об'єктивно необхідними, суспільно бажаними цілями та завданнями; 2) функції держави виявляються в її фактичній діяльності, в управлінні суспільством; 3) функції держави нормативно регламентовані та організовані; 4) весь механізм держави, або значна його частина, бере участь у процесі виконання функцій держави; 5) система функцій держави багато в чому визначає структуру її механізму [2, с. 17].

Що стосується функцій держави в сучасних умовах, то для демократичних держав початок ХХІ століття ознаменувався суттєвими змінами соціального, економічного, політичного, морального та ціннісного вимірів, основна роль яких покладається на державу.

Питання функцій сучасної держави залишається одним із найважливіших питань не тільки в теорії, але й у практиці державотворення. Традиційно вважається, що національна держава виконує свої функції в особливому соціальному просторі, який формується сукупністю суспільних відносин на певній території. Сучасний період розвитку суспільства характеризується тим, що його метою є всебічний розвиток людини, забезпечення умов її життя, прав і свобод. Ґрунтуючись на певній соціальній базі, держава є організацією політичної влади, що виступає як офіційний представник усього суспільства і забезпечує за допомогою державного апарату реалізацію своїх функцій. Держава повністю не зливається із суспільством, вона є організацією, яка певним чином відокремлена, інституціолізована у вигляді механізму держави (державної системи), має власні закономірності становлення, функціонування та розвитку. Тому вивчення функцій держави повинно здійснюватися як з точки зору єдності держави й суспільства, так і їх відокремленості [3, с. 22].

Отже, функції держави - це основні напрями її діяльності, націлені на вирішення загальних справ суспільства. Необхідність їх вирішення ставить перед державою певні завдання. Пояснити функції держави — значить пояснити завдання, що постають перед нею, і способи їх здійснення. Зміст функцій по-

казує, що робить держава, чим займаються її органи, які питання вони вирішують. Зміст функцій держави не є незмінним, він може змінюватися під впливом різних факторів (економічних, науково-технічних, військово-політичних, національних, екологічних тощо).

Список літератури

1. Гуцель В. Г. До питання про оновлення теорії функцій держави // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. Х.: Право, 2006. Вип. 11. С. 222-230.
2. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса: Юрид. літ., 2003. 17с
3. Тропіна, В. В. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. Фінанси України. 2008. № 5. С. 15-31.

УДК 342.1

Губанова А. С., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Під поняттям «функції держави» розуміють основні напрями її діяльності з управління суспільством, включаючи механізм державного впливу на розвиток суспільних процесів, в яких знаходить свій прояв її сутність і соціальне призначення.

Ознаки функцій держави:

- функції держави є соціально значущими напрямками її внутрішньої або зовнішньої діяльності;
- у функціях держави знаходить своє вираження, історична сутність та соціальне призначення держави;
- функції держави мають чітко визначений предмет, що означає їх постійний характер протягом тривалого періоду існування держави;
- реалізація функцій держави здійснюється притаманними їм методами і в конкретних формах залежно від змісту окремих функцій, завдань, які вирішуються державою на певних етапах розвитку суспільства;
- у функціях держави проявляються та об'єктивуються притаманні їм особливості й закономірності розвитку соціально-економічних, політичних і духовних перетворень у житті суспільства [1, с. 63].

Формування функцій держави відбувається в процесі своєрідного поділу організаційно-управлінської праці, у ході якої з'ясовується, що бере на себе держава і що залишається суспільству, яке вирішує частину завдань самостійно у формі самоврядування. Важливою характеристикою здійснення державою своїх функцій є ефективність її діяльності у процесі їх реалізації. Ефективність – це одне з понять, які дають змогу оцінити те чи інше явище, дію з точки зору витрат для досягнення тієї чи іншої мети в контексті оцінки отриманого результату з урахуванням значення, яке має отриманий результат для певного

суб'єкта (або суб'єкта, що діяв, або суб'єкта, який дає відповідну оцінку). У такому разі ефективність функцій держави – це оцінка соціального результату, отриманого під час реалізації тих чи інших функцій, у співвідношенні з витратами з боку держави та суспільства у контексті цілей у процесі реалізації відповідних функцій [2, с. 250].

Ефективність функцій держави залежить від багатьох факторів, головними серед яких є правильність визначення цілей, методів і засобів, які потрібно здійснити для виконання певної функції, достатність і забезпеченість матеріальними ресурсами та повноваженнями органів (посадових осіб), які залучаються державою для цього [3, с. 60].

Держава виконує цілу низку різних за змістом, обсягом та іншими показниками функцій, що сприяє виникненню в юридичній науці множинності класифікацій функцій держави за різними критеріями [4, с. 172].

Класифікація може бути визначена як система супідрядних понять певної галузі знань, що використовується як засіб встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів класифікаційної множини.

Розрізняють природні класифікації, що припускають розподіл об'єктів певного роду на взаємозалежні класи відповідно до їхніх істотних ознак (як правило, саме такі класифікації являють наукову цінність), і штучні класифікації, підставами яких є несуттєві ознаки класифікованих об'єктів [4, с. 172].

Критерії класифікації функцій держави мають різний характер. Найзагальнішими критеріями виокремлення функцій держави виступають особливості об'єкта державного впливу, а також зумовлена останніми змінами специфіка змісту кожної функції. Типологізація державних функцій може будуватися й на підставі таких критеріїв, як соціальна значущість, тривалість дії, сфера діяльності, форма закріплення тощо.

У сучасній юридичній літературі загальноприйнятим вважається розподіл функцій держави за соціальною важливістю (значущістю) на основні й неосновні. Під основними функціями розуміють найзагальніші та найважливіші напрями діяльності держави щодо здійснення стратегічних завдань і цілей, які постають перед державою в конкретний історичний період. До неосновних функцій відносять здійснення державою конкретних завдань у другорядних сферах суспільного життя [5, с. 134].

До числа найбільш поширених у юридичній науці належить також поділ функцій залежно від політичної спрямованості діяльності держави на внутрішні, що забезпечують внутрішню політику держави, і зовнішні, що забезпечують діяльність поза її межами [4, с. 173].

У сучасній науці немає єдиної думки щодо переліку внутрішніх і зовнішніх функцій держави. О. Ф. Скакун вважає, що до внутрішніх функцій потрібно віднести політичну, економічну, соціальну, екологічну, культурну, інформаційну, правоохоронну та правозахисну; до зовнішніх – функцію співробітництва та інтеграції із сучасними державами в різних державно-правових сферах суспільного життя, функцію оборони держави, забезпечення миру та підтримку світового правопорядку [5, с. 134].

Найбільш обґрунтованою класифікацією функцій держави на думку М.В. Дзевелюк є класифікація за об'єктами державного впливу. В основу цієї

класифікації покладено сферу діяльності держави. Так, функції держави в цій класифікації розглядаються як основні напрями реалізації завдань та цілей держави в процесі її діяльності в різних сферах життя суспільства. Отже, за об'єктами державного впливу виділяють наступні функції держави:

1) у сфері економіки – довгострокове планування та прогнозування економічного розвитку країни, формування державного бюджету, встановлення системи оподаткування, сприяння підприємницькій діяльності та ін.;

2) у соціальній сфері – соціальний захист малозабезпечених прошарків населення, розвиток системи охорони здоров'я;

3) у політичній сфері – охорону законності та правопорядку, прав і свобод людини, забезпечення вільного волевиявлення громадян, попередження міжнародних та релігійних конфліктів;

4) у культурній сфері – державну підтримку та фінансування культури, мистецтва, освіти;

5) у міжнародній сфері – взаємовигідну економічну, політичну, науково-технічну, військову та культурну співпрацю з іншими державами, захист територіальної цілісності та суверенітету, підтримку системи міжнародної безпеки та ін. [4, с. 174].

Отже, функції держави багатопланові, їх формування відбувається в процесі становлення і розвитку держави. У різні історичні періоди пріоритетного значення набувають ті або інші завдання, цілі держави, і відповідні функції держави.

Список літератури

1. Теорія держави та права : навч. посіб. За заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Богомол Ю. Особливості реалізації функцій держави. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 249-252
3. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: Дакор, 2015. 491 с.
4. Дзевелюк М. Номенклатура функцій сучасної держави. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 171-176
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. К.: Правова єдність. 2010. 520 с.

УДК 34:37:340. 15

Дегтяренко Д. А., студентка гр. ФР-191

Науковий керівник: Карпова І. Г., к. пед. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1917-1920 Р.Р.

Демократичний розвиток суспільства в Україні нині йде шляхом розбудови громадянського суспільства та правової держави. Тема шкільної правової освіти є актуальною, оскільки заклади освіти відіграють важливу роль у фор-

муванні осіб, освічених у правовому сенсі, що є необхідним, адже лише такі люди можуть приймати участь у процесах демократизації суспільного життя.

Саме під впливом молоді, яка знатиме свої права та свободи, способи їх захисту, демократичні положення національного законодавства, вони будуть не лише декларуватись, а й втілюватися в життя. Такі заклади під час вивчення правознавства мають забезпечувати сприятливі умови для розвитку правового мислення учнів, правової свідомості та культури, тобто поєднання правових норм із власною позицією особистості, розвиток у неї здатності керуватися здобутими знаннями в майбутньому, при організації власного життя та прийнятті рішень. Такий підхід обумовлює актуальність нашої теми.

Дослідженням цієї теми займалися відомі українські громадські діячі та педагоги. Зокрема, спадщина Т. Г. Шевченка містить ідеї щодо правової освіти, цій темі також присвячені деякі твори Г. С. Сковороди, П. О. Куліша, І. Я. Франка та ін.

Важко говорити про правову шкільну освіту в часи, коли Україна входила до складу Російської імперії, адже було заборонено навіть викладання українською мовою. До 1917 року школа в Україні була майже повністю зрусіфікована і недоступна для більшості населення.

Дослідження цієї теми почалися ще у другій половині XIX – на початку XX ст. Оскільки частина українських земель входила до складу Російської імперії, то ці дослідження проводилися у контексті права всіх громадян на освіту, освіту рідною мовою тощо. В основному їх здійснювали вчителі та громадські діячі того часу.

Багато педагогів того часу вказували на те, що важливим напрямом правового виховання є шкільна дисципліна, яка пробуджує в учнів почуття законності. Правове виховання у цей період здійснювалось в позакласній роботі шляхом створення народних бібліотек, проведенням популярних читань і бесід. Так, з метою популяризації правових знань було поставлено питання про необхідність уведення юридичних посібників до бібліотек, щоб при кожному приходському училищі складались невеличкі зібрання повчальних та інших корисних книжок.

З появою у 1917 році Центральної Ради було розпочато курс на впровадження гуманітарної політики, що передбачувала розвиток національної системи освіти та школи. У березні 1917 року Тимчасовим урядом було видано наказ про введення вивчення української мови з першого класу, а також викладання української мови, літератури, культури, історії, права в інститутах та створення українознавчих кафедр в усіх закладах вищої освіти. Але стара система освіти не відповідала новим принципам, формам та методам навчання національної української школи та потребувала докорінної реформи.

Питання створення такої школи знайшло своє обґрунтування на Всеукраїнському з'їзді вчителів у квітні 1917 року, після якого було створено шкільну комісію. Пізніше, у червні 1917 року на базі цієї комісії було створено Генеральну шкільну раду, що розробляла план єдиної школи в Україні. Проект цієї школи було схвалено II-м Всеукраїнським учительським з'їздом.

Активну державну гуманітарну політику щодо становлення української школи впроваджувала також Директорія УНР. Міністерство народної освіти продовжувало роботу в напрямку національного шкільного будівництва. У цей

час також значна увага приділялася українізації загальноосвітніх шкіл.

У грудні 1917 року у Харкові було проголошено радянську владу. Радянський уряд доручив займатися освітою Секретаріату. Ним було запроваджено виборність керівних посад у всіх школах. У 1919 році Робітничо-селянським урядом було задекларовано державну політику в галузі освіти, а саме: створення єдиної трудової школи, надання доступу селянам до вищої та спеціальної освіти, запровадження викладання у школах українською мовою, знищення національного гніту.

22 січня 1919 року церква була відокремлена від школи. Згодом урядом було видано декрет “Про передачу всіх навчальних закладів у відання відділу освіти”. Протягом 1919-1920 років було прийнято ще багато важливих нормативних актів щодо шкільного будівництва.

Отже, у період національно визвольної боротьби 1917-1920 р.р. державотворчі управлінські зміни, здійснені Центральною радою, Українською Державою та Директорією УНР, мали прогресивний характер. Всі рішення, прийняті в цей час, заклали міцну основу для подальшого розвитку правової освіти в навчальних закладах. Досвід тогочасної української школи, шляхи та засоби розв’язання державою проблем розвитку українського правознавства в складній історичній обстановці має слугувати прикладом у наш час для успішного демократичного розвитку та правового навчання молоді.

Список літератури

1. Гуз А. М. Еволюція шкільної правової освіти України у другій половині XIX-XX ст. / А. М. Гуз // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2009. Вип. 16. – С. 33-39.
2. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К.; Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
3. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності 1917-1920. – Чернівці, 2009. – С.25-30.
4. Слюсаренко А. Г. Проблеми шкільної освіти за добу Директорії УНР / А. Г. Слюсаренко, А. М. Пижик // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія. – 1996. – Вип. 34. – 143 с.

УДК 342

Деркач В. С., студентка гр. ЦГЮ-191,

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернівці, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВИ

Держава – це історично сформована, свідомо організована соціальна система, що керує суспільством; це організація всього суспільства; його інститут, обслуговуючий інтереси суспільства і покликаний діяти в ім’я загального блага.

Сьогодні в юридичній літературі можна віднайти різноманіття понять держави. Неоднозначність розуміння держави, поняття, ідеї розвитку, роль і призначення її, обумовлена, в першу чергу, складністю цього явища, рівнем

розвитку суспільства, відмінним світосприйняттям, свідомістю загалу.

Розуміння держави в історії державно-правової думки можна побачити в працях Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона, Гроція, Канта, Гегеля та інших філософів.

В 360 р. до н. е. Платон написав свою роботу під назвою «Держава». В своєму однойменному діалозі мислитель виразив думку, що держава являється виразом ідеї справедливості. Дещо інший погляд на це питання мав Аристотель. Центральною проблемою «Політики» в Аристотеля є питання про походження держави. Перший розділ роботи мислителя ставить питання «що таке держава». І він відразу відповідає: «держава – це спілкування, яке організовується для будь-якого блага» [1, с. 161].

Відомим є також визначення держави, яке дали їх К.Маркс і Ф.Енгельс. Вони розглядали державу як механізм для придушення одного класу іншим. Згодом такий підхід підтримав В. Ленін, який писав: «Держава – це машина для підтримки панування одного класу над іншим». Обидва формулювання були поширені в науці й офіційній пропаганді за часів СРСР [2, с. 76].

На думку К.Г. Волинки, держава є особливою організацією політичної влади, що існує в соціально-неоднорідному суспільстві і забезпечує його єдність, цілісність і безпеку та здійснює управління загальносуспільними справами на основі права з допомогою спеціального механізму [3, с. 31].

Безсумнівно, сформулювати загальне поняття держави, яке б відображало усі без винятку ознаки і властивості, характерні для кожного з його періодів у минулому, сьогоденні і майбутньому, неможливо. Проте, протягом історичного розвитку висувалась низка ознак до розуміння поняття «держава».

Оскільки нині не існує загальноприйнятого визначення держави, то кожен науковець який дає визначення цьому поняття вкладає в нього різний зміст, а отже виділяє і різні ознаки.

Проте, найбільш ґрунтовно ознаки держави визначила О. Ф. Скакун. Так, на думку науковця це такі ознаки:

1) має у своєму розпорядженні територію у певних межах (державних кордонах). Територія – матеріальна основа існування держави. Сама територія (обмежена частина поверхні планети Земля) не породжує державу. Вона тільки утворює цілісний недоторканий ззовні простір, у межах якого держава поширює свою владу на населення, що тут проживає;

2) поєднує населення, що проживає на певній території, за ознакою громадянства (населення – соціальна основа держави). Громадянство – правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи;

3) має публічну владу, публічність якої виявляється в тому, що вона офіційно виступає від імені всього суспільства (народу), управляє його справами через спеціальний апарат управління – систему державних органів, що складаються з особливого розряду осіб, професіоналів з управління та опирається на апарат примусу (у разі потреби), якими є органи і установи примусового характеру (збройні сили, поліція, органи державної безпеки, тюремні, виправно-трудова та інші пенітенціарні установи);

4) має суверенітет – верховенство всередині країни, незалежність і рівноправність у зовнішньополітичних зносинах. Сам суверенітет держави пер-

винний щодо державної влади, він і є «право на владу»;

5) має правову основу своєї діяльності, яку становлять нормативно-правові акти, нормативно-правові договори та інші джерела (форми) права, що є обов'язковими для виконання; забезпечує реалізацію норм права як загально-обов'язкових правил поведінки: охороняє і захищає права своїх громадян, а також інших людей, що перебувають на її території. Без права, законодавства держава неспроможна ефективно управляти суспільством, забезпечувати здійснення прийнятих нею рішень;

6) має фінансову основу своєї діяльності – єдину грошову систему, офіційну систему оподаткування і фінансового контролю;

7) має формальні реквізити – офіційні символи: прапор, герб, гімн [4, с. 118].

Таким чином, складність держави як соціального явища обумовила багатоманітність визначень її поняття. У навчальній юридичній літературі останніх років «державу» визначають як форму організації політичної влади в суспільстві, яка володіє суверенітетом і здійснює управління суспільством на основі права з допомогою спеціального механізму.

Список літератури

1. Лосева А.Ф. и др. Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий. Москва: Мысль, 1999. 654 с.
2. Самолук В., Філіп'єв А., Мартинюк Р. Основи правознавства: Навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2006. 253 с.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
4. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.

УДК 341.1/.8

Жернова М. Г., студентка гр. КІР-171

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

КОНЦЕПЦІЯ «М'ЯКОГО ПРАВА» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В останні десятиліття у міжнародному праві спостерігаються певні зміни у формах та методах правового регулювання міжнародних відносин. Втілюючись у різних формах, все більшого поширення набувають норми, які не мають загальнообов'язкового характеру. Відтак, у доктрині міжнародного права з'явилося поняття «м'яке право», хоча сутність такого феномена однозначно не з'ясовано.

У зв'язку з відсутністю єдності поглядів на таке явище як «м'яке право» існує досить багато як прихильників, так критиків цього поняття. Навіть сам термін викликає багато дискусій і поряд з терміном «м'яке право» іноді вживаються й інші. І хоча немає підстав стверджувати, що власне термін «м'яке право» є найбільш коректним, однак саме він отримав визнання.

Концепція «м'якого права» сформувалась в 70-х рр. ХХ ст. переважно в західноєвропейській правовій доктрині. Це пов'язано з прагненням держав та

міжнародних організацій визначити місце таких міжнародних документів, які спочатку не відносились до міжнародних угод, але значення яких виходить за рамки морально політичних зобов'язань [1, с.51].

Загалом можна виділити 3 концептуальні підходи до визначення «м'якого права», а також концепцію заперечення його існування [2, с.78].

По-перше, під м'яким правом розуміється визначений нормативний масив чи документи, які містять:

а) норми договорів, які дещо невизначені щодо свого змісту і через них не виникають конкретні права та обов'язки для держав;

б) норми, що містяться в резолюціях міжнародних організацій, що не мають юридично обов'язкової сили [3, с.162].

Друга концепція «м'якого права» характеризує сукупність норм, в яких відсутні ті чи інші ознаки норм так званого «твердого» права. Свою популярність цей підхід знайшов в західній та американській доктринах міжнародного права. На основі поділу актів на обов'язкові та необов'язкові зарубіжними вченими міжнародне право прийнято розподіляти на «тверде» та «м'яке» відповідно.

Третя концепція є більш узагальненою. Доктрина зводить до поняття «м'якого» права сукупність усіх норм необов'язкового характеру. Більша частина «м'якого» права запроваджується за допомогою «м'яких» (необов'язкових) інструментів, таких як рекомендації, резолюції міжнародних організацій, декларації, «фінальні документи», що публікуються після завершення міжнародних конференцій, тощо [4].

Серед науковців не існує чіткості у визначенні місця «м'якого права» у системі джерел міжнародного права, а також і щодо виокремлення певних ознак юридичного припису, за якими його можна було б віднести до даного виду норм. Невичерпним залишається й перелік міжнародно-правових актів, в яких знаходять своє формальне визначення норми «м'якого права». [5].

Так, Р.Р. Бекстер до норм «м'якого права» відносить: 1) *Pactum de contrahendo*, тобто положення міжнародних договорів, які необхідно уточнити наступними угодами; 2) «несамовиконувані» положення міжнародного договору, їх треба узгодити для наділення їх силою; 3) програмні положення договорів взагалі не створюють правових обов'язків та підлягають обов'язковому виконанню; 4) декларації, заключні акти, резолюції та інші форми вираження згоди, котрі певною мірою можуть впливати на поведінку держав та індивідів, навіть при тому, що їх норми не є формально обов'язковими.

Х. Хілгенберг вважає, що норми «м'якого права» мають власне юридичну природу, а не моральну чи політичну, і тому є обов'язковими до виконання. До актів «м'якого права» він відносить: 1) міжнародні угоди, які уклались не як договори, а отже не регулюються Віденською конвенцією про міжнародні договори, та все ж таки відіграють значну роль у міжнародних відносинах; 2) резолюції міжнародних організацій [6].

Визначальною ознакою актів «м'якого права» з-поміж інших джерел права є те, що вони складаються винятково із рекомендаційних норм та не містять жодних обов'язкових до виконання положень і санкцій за їх невиконання. З початку свого існування «м'яке право» часто використовувалось як спосіб регулювання міжнародних відносин, що дозволяв уникнути міжнародно-правової відповідальності.

Що ж стосується віднесення актів «м'якого права» до джерел міжнародного права, то це викликає певну низку труднощів саме в силу їхнього квазіправового характеру. Здебільшого виконання таких актів ґрунтується виключно на їхній авторитет і пов'язані з ними наміри сторін. Часто міжнародні договори вміщують в себе посилання на норми «м'якого права». Зазначені норми права можуть бути важливим етапом у процесі формування договірних або звичаєвих міжнародно-правових норм [1, с. 53].

Правова природа актів «м'якого права» виключає можливість встановлення у таких актах будь-яких зобов'язань для суб'єктів правовідносин, які вони регулюють. Саме ця ознака вирізняє їх з-поміж усіх інших правових актів і водночас виключає можливість їх формальної визначеності.

Водночас, попри відсутність формальної визначеності, для того щоб бути віднесеною до правової, норма «м'якого права» повинна зберігати свою нормативність, адже, саме нормативність права є основною його ознакою, яка формує це явище загалом [7, с. 119].

Роль актів «м'якого права» доречно розглянути на прикладі європейської системи джерел права. Так, у Раді Європи актами «м'якого права» виступають, у першу чергу, рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка є дорадчим органом при Комітеті Міністрів. Парламентська Асамблея приймає резолюції та інші документи, які визначають основні напрямки діяльності Комітету Міністрів, національних урядів, парламентів та політичних партій; розробляє різноманітні міжнародні договори – європейські конвенції, які сприяють формуванню основи європейської нормативно-правової системи [8, с.116]. Усі акти, що включають в себе норми-рекомендації, загальні принципи та цілі, будь-яких конкретних зобов'язань не визначають.

Враховуючи вищевикладене, можна виділити можливі варіанти значення актів «м'якого права», які і визначають їх місце у європейській системі джерел права:

1) необов'язкова допомога при інтерпретації, під якою розуміється можливість європейських та національних установ самостійно вирішувати доцільність чи недоцільність застосування актів «м'якого права» при тлумаченні правових норм;

2) обов'язкова допомога при інтерпретації, що зобов'язує країн-учасниць європейської спільноти брати до уваги акти «м'якого права» при правотворчій та правозастосовній діяльності;

3) забезпечення послідовної інтерпретації, що передбачає обов'язок країн-учасниць поступово приводити акти національної системи права у відповідність із рекомендаціями та думками, висловленими міжнародними установами.

Отже, «м'яке право» має цілий ряд переваг та дає змогу впливати на міждержавні відносини, незважаючи на рекомендаційний характер його норм. Воно сприяє заповненню прогалін міжнародно-правового регулювання, застосовується в процесі тлумачення положень міжнародно-правових договорів та відіграє важливе значення для врегулювання конфліктів, адже являє собою універсальний засіб підтримки діалогу між державами з різними зовнішньополітичними, економічними та культурними традиціями.

Список літератури

1. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
2. Смирнова К. Концепція «м'якого» права (soft law) в міжнародному праві та праві Європейського Союзу. Український часопис міжнародного права. – 2012. – №3. – с.78–80.
3. Лукашук И. И. Международное «мягкое» право. Государство и право. – 1994. – №8–9. – С. 159–167.
4. Зіборова К.П. Концепція актів «м'якого» права та її значення у міжнародному правопорядку. URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/11863/1/Ziborova.pdf>
5. Макаренко О.Ю. «М'яке право» у системі міжнародного права: доктринально-аналітичний аспект. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593230.pdf>
6. Шалінська І.В. Акти «М'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39605/17-Shalinska.pdf?sequence=1>
7. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М.: БЕК, 1994. – 224 с.
8. Аббакумова Д. В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження: монографія / Д. В. Аббакумова. – Х.: Право, 2016. – 256 с.

УДК 34.03

Жук П. В., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРО ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті 3 Конституції України 1996 року закріплюється, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Але, на жаль, Україна сьогодні посідає одне із останніх місць у міжнародних рейтингах найбезпечніших для життя країн. Зазвичай, у рейтингу враховується рівень життя, освіти, медицини, злочинності.

В межах даної роботи не можна відповісти на питання «Хто винен?», «Що робити?», але спробувати проаналізувати ситуацію можна.

В Україні найбільшу кількість правопорушень скоюють підлітки та особи у віці від 30 до 50 років. На жаль, з кожним роком криміногенна ситуація в Україні погіршується, і це є наслідком певних причин. По-перше, так як частину правопорушень скоюють саме підлітки, слід зазначити, що домінує бажання молодих людей задовольнити свої особисті потреби, інтереси неправним шляхом [1, с. 215]. Наприклад, провідним мотивом поширеного в останній час групового побиття є бажання підвищити свій авторитет серед оточуючих, самоствердитися. Звісно, що при належному вихованні та правильному виборі «компанії», значний відсоток правопорушень знизився би. По-друге, доки у свідомості людини не ствердиться необхідність дотримання правомірної поведінки, на неї буде досить легко вплинути будь-якими засобами зовнішнього впливу. Досить важливими факторами, які впливають на природу виникнення правопорушень є виховання в сім'ї, поведінка оточуючих, наявність або відсутність насильства в сім'ї. Вони у свою чергу починають свій вплив ще з дитинства людини, коли ще тільки відбувається формування май-

бутнього характеру і поведінки. За статистикою, особа, яка виросла у неблагополучній сім'ї має менші шанси на належне самовиховання, ніж дитина, батьки якої приділяли цьому питанню необхідну кількість часу.

Крім самого правопорушника, нікому в повному обсязі не буде відомо, що наштотувало його на скоєння протиправних дій. Варто пам'ятати, що все починається з людини. Те, як людина себе налаштує і діє відповідно до цього, завжди знаходить свої наслідки в суспільстві. Держава, у свою чергу, має створити всі належні умови для підвищення правової освіченості та культури громадян, а також належним чином здійснити реформування нормативно-правової та законодавчої бази. Правопорушення завжди були, є і будуть. Завданням правоохоронних органів України є ведення активної боротьби з ними, але навіть вони не в змозі зменшити масштаби їх поширення в суспільстві. Для цього необхідне проведення комплексу економічних, соціально-політичних, організаційних заходів, спрямованих на зміцнення економічної системи, підвищення матеріального добробуту, свідомості, інформованості та культури громадян, наведення порядку і стабільності в розвитку суспільних відносин.

Причинами правопорушень є певні деформації в свідомості людей. Ці дефекти у свідомості породжуються певними умовами, негативними ситуаціями, що мають місце у соціальній дійсності. діями. Причини і умови злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації соціальних явищ, детермінуючих злочинність як свій наслідок [2, с. 126]. Причини породжують злочинність і тягнуть за собою негативні наслідки. Умови лише полегшують такі явища, а не породжують їх. Недосконалість законодавства, правовий нігілізм, низька правова культура, майнова нерівність та багато інших факторів викликають природне незадоволення осіб, внаслідок якого у них виникає потреба до скоєння протиправного. Юридична наука виділяє такі причини скоєння правопорушень: низький матеріальний рівень життя населення, низький рівень правової свідомості і культури людей, шкідливі звички (алкоголізм, наркоманія), асоціальні потреби окремої групи людей, правовий нігілізм, кризи, безробіття, хиткість соціального становища, недосконалість законодавства, неналежне виконання своїх обов'язків правоохоронними органами.

Сучасне людство, стверджував І. О. Ільїн ще сто років тому, переживає глибоку кризу; в своїй основі це криза духовна, тобто руйнація корінних духовних начал людського буття [3, с.19]. Нажаль, висловлювання видатного філософа-правника не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Як і сто років назад відбувається системне нехтування правом і законами держави, втрачається довіра до органів влади і зацікавленість у їх формуванні, виникають такі форми захисту своїх прав, свобод та інтересів як «Революція на граніті», «Помаранчева революція» або «Революція гідності» [4, с. 235].

В. Т. Маляренко слушно зазначає, що сьогодні майже кожна розумна людина бачить не сформованість судової, прокурорської та слідчої систем, обіцяного прориву в боротьбі з корупцією не видно, вбивства відомих людей не розкриваються, розкрадання державних коштів масштабні. На цьому тлі злочинні угруповання, не відчуваючи професійного спротиву, почувають себе досить вільно» [5]. Це пояснюється тим, що з реформуванням їх діяльності ві-

дбується заміна висококваліфікованих працівників менш досвідченими, внаслідок чого внутрішні органи України стають фактично «безнадійними» [5].

Отже, на нашу думку, на даному етапі розвитку Української держави, відбувається її правовий занепад. Недостатній рівень правотворчості, правовий нігілізм, низька правова культура унеможливають становлення України як соціальної, правової, європейської держави. Необхідна термінова, продумана спеціалістами реформація законодавства, підвищення правової освіченості населення, наприклад, шляхом проведення профілактичних бесід, тренінгів, посилення правового навчання для дітей, покращення економіки. Тільки внутрішнє усвідомлення людиною негативного впливу протиправних діянь дасть ефективний результат. Тобто, якщо кожний громадянин нашої держави поставить собі певні «рамки» щодо «добра і зла», то життєвий рівень країни, її економіка піде вгору. Починати треба із самого себе.

Список літератури

1. Бакірова І. О. Зміст Конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Міністерство Юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8158.
2. Мищенко В. И. Правонарушения молодежи и причины их совершения «Молодой учёный». 2016 г. № 17 (121). С. 214-216.
3. Ильин И. А. Путь духовного обновления / Сост., авт. предисл., отв. ред. О. А. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2011. 1216 с.
4. Шитий С., Бондаренко А. Причины правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. №2. С.235-239.
5. Маляренко В.Т. Провалена реформа, або Дещо про «реформаторські» зміни в прокуратурі та прокурорську майстерність. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/provalena-reforma-abo-deshho-pro-reformatorski-zminy-v-prokuraturi-ta-prokurorsku-majsternist/>

УДК 342.56

Жук П.В., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Системний аналіз норм Конституції України показує, що всі гілки влади – це збалансована система, кожна з них – незалежна. Це свідчить про те, що кожна гілка влади не повинна виходити за межі своєї компетенції та втручатися в діяльність іншої.

Тривалий час наукове розуміння судової влади зводилося до розгляду її не з позиції поняття влади, а з позиції організації судової діяльності. Відтак увага науковців зосереджувалася переважно на процесуальних моментах. Та й сам термін «судова влада» був закріплений на конституційному рівні не так вже й давно. До того ж, досі триває судова реформа, необхідна для створення сучасної європейської системи правосуддя в Україні. У зв'язку з чим, наукове осмислення засад організації судової влади стає все більш актуальним.

Проблеми теоретичного й практичного характеру, пов'язані із організацією судової влади, знайшли відображення в працях В. Авер'янова, В. Бойка, В. Бринцева, С. Василюка, Ю. Грошевого, І. Коліушка, Р. Куйбіди, М. Козюбри, І. Марочкіна, В. Молдована, Н. Сібільової, А. Осетинського, Д. Притики, В. Сташиса, В. Стефанюка, В. Шишкіна, С. Штогуна та ін.

Основним засадам організації та діяльності судової гілки влади в Україні присвячено розділ VIII Конституції України «Правосуддя» та розділ I Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1].

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування суддівських функцій, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Ст. 125 Конституції України та п.1 ст.17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності і визначається законом. Однак зазначені принципи не мають усіх ознак які вирізняють принципи права, тому

наявність цих положень не дає нам права називати їх «принципами». погоджуємося з думкою В. Городовенко, що «запропоновані законодавцем «принципи» судової системи є скоріше її засадами» [2, с. 80].

Аналіз чинного законодавства свідчить, що, можна виділити інші засадничі положення. Відповідно до ст. 126 Конституції України та статей 6-14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» засадами організації судової влади є:

1. Незалежність судів. Проте, незалежність суддів не є абсолютною, вона обмежена законом, процедурними рамками, у межах яких здійснюється судова влада і саме цим забезпечується повноцінна незалежність суддів в процесі здійснення судочинства.

2. Право на справедливий суд.

3. Право на повноважний суд.

Право на судовий захист входить до переліку тих прав, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Статті 7 та 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» гарантують право кожному, у тому числі іноземцям, особам без громадянства та іноземним юридичним особам, на справедливий та повноважний суд. Це означає, що захист порушених прав, свобод та інтересів має відбуватися у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом.

4. Рівність перед законом і судом. Зазначений принцип передбачає, що кожному учаснику судового процесу гарантується рівність перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

5. Професійна правнича допомога при реалізації права на справедливий

суд. Можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі і біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законом гарантована ст. 59 Конституції України та ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус судів». Надання безоплатної правової допомоги регулюється Законом України «Про безоплатну правову допомогу», який зазначає категорії осіб, яким надається така допомога [4].

6. Гласність і відкритість судового процесу. Відкритий та гласний розгляд справ дає можливість особам не тільки безпосередньо ознайомитися з роботою суду, а й підвищує відповідальність судів за законне і правильне вирішення справ.

7. Мова судочинства і діловодства в судах. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус судів» судочинство та діловодство в судах проводиться державною мовою. Конституція України гарантує право кожного, хто не розуміє державної мови, користуватися послугами перекладача.

8. Обов'язковість судових рішень. Відповідно до ст. 129-1 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Обов'язковість судових рішень забезпечується державою на законодавчому рівні. Зазначений принцип отримав подальше закріплення у нормах закону про судоустрій і процесуального законодавства: ст. 13 Закону, ст. 21 Кримінально – процесуального кодексу, ст. 14 Цивільно – процесуального кодексу, ст. 14 Кодексу адміністративного судочинства, 45 Господарсько – процесуального кодексу.

9. Право на перегляд справи та оскарження судового рішення. Можливість оскарження і перегляду винесеного судового рішення є запорукою права на судовий захист. За допомогою цієї процедури сторони й інші учасники судового процесу можуть домогтися відміни незаконного судового рішення. Всі судові рішення можуть переглядатися в апеляційному порядку, а в касаційному порядку – тільки ті, які передбачені законодавством. Можливість перегляду судового рішення зменшує ймовірність судової помилки.

Слід зазначити, що всі перелічені засади організації судової влади знайшли своє відображення в процесуальних кодексах України.

Отже, аналіз чинного законодавства свідчить, що у Конституції України і законодавстві про судоустрій прямо передбачено принципи побудови судової влади: територіальності, спеціалізації та інстанційності, а також і інші засадничі положення її побудови.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; Про судоустрій і статус судів: Закон України від 02.06.2016. №1402-VIII. Документ 1402-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1402-19>.
2. Городовенко В. Засади побудови судової системи України. Суд і правоохоронні органи, 2012. № 9. С. 78-86.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 03.09.1953 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

УДК 340.13

Комар К. С., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАКОН: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

В Україні, як і в будь-якій іншій державі, що належить до континентальної правової системи, основним джерелом права є нормативно-правові акти, серед яких найважливіше місце належить законам.

Слово «закон» є багатозначним. Так, тлумачний словник української мови визначає слово «закон» у таких п'ятьох значеннях: 1) як встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу; 2) як загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки; 3) як основні правила в якій-небудь ділянці людської діяльності, що впливають із самої суті справи; 4) як об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність; 5) як сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення [1, с. 396-397].

У сучасній мові основною сферою використання терміна «закон» є юридична наука та практика. Однак, і тут поняття закону розуміється неоднозначно. Зокрема, дане поняття розглядають у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні - як нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм), що приймається із додержанням законодавчої процедури та має вищу юридичну силу [2]. У широкому розумінні - як нормативно-правові акти в цілому; всі встановлені державою загальнообов'язкові правила; як будь-яке джерело права; як синонім поняття права, а точніше, законодавства [3, с. 284; 4, с. 279-280].

У нормативно-правових актах термін «закон» нерідко застосовується загалом, без уточнення, про який саме закон іде мова. Але найчастіше названий термін у нормативно-правових актах та документах правового характеру використовується поряд з певною назвою, для того, щоб дати посилання на конкретний закон (наприклад, Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Закон України «Про комітети Верховної Ради України» тощо).

На думку В. І. Риндюк, вирішити окреслену проблему можливо, використавши такий метод пізнання як діалектичний. Відповідно, доцільним буде визначення поняття закону як трьох його рівнів - загального, особливого та одиничного. Адже найбільш широке філософське розуміння поняття закону взагалі - це закономірність (природна або соціальна). Відповідно на рівні особливого необхідно розрізняти поняття юридичного закону як форми існування юридичних норм, встановлених владним авторитетом, а на рівні одиничного - поняття закону України як виду (форми) нормативно-правового акту вищого представницького органу державної влади України - Верховної Ради України [5].

Слід зауважити, що закон з'явився пізніше звичаю, і це відбулося, як вважається в юридичній науці, з двох причин: по-перше, поява писемності, оскільки закон перш за все передбачає її використання, а по-друге – наявність спеціальних законодавчих органів. Безумовно, ці дві обставини мають важливе значення, але першопричиною виникнення закону стали вважати виникнення необхідності «охопити єдиним правилом акти виробництва, розподілу і обміну продуктів, що повторюються з дня у день, і потурбуватися про те, щоб кожна людина підкорялася спільним умовам виробництва та обміну. Це правило, що спочатку відображається у звичаї, стає потім законом» [6, с. 12-13].

Нормативно-правові акти за юридичною силою поділяються на законодавчі і підзаконні нормативні акти. Юридична сила – це властивість нормативних актів, яка визначає їх співвідношення за змістом з іншими нормативними актами і залежить від компетенції правотворчого органу та його місця в механізмі держави. Віднесення законів до нормативно-правових актів вищої юридичної сили означає, що всі інші нормативні акти мають відмінну від них правову природу, перебувають «під» законом.

У структурі закону виділяють такі основні елементи (частини):

- найменування органу, що прийняв закон;
- назва закону;
- преамбула закону;
- нормативно-правовий зміст закону;
- наслідки недотримання закону;
- відміна законом інших нормативно-правових приписів;
- опублікування закону і набрання ним чинності.

Структура закону завершується підписом відповідної посадової особи, що надає йому офіційного значення. Як правило, такою особою є глава держави або голова парламенту, що зазначається конституцією тої або іншої країни.

Закон обов'язково публікується в офіційних виданнях, а також може бути опублікований і в інших органах друку, обнародований по телебаченню, радіо, переданий по лініях зв'язку відповідним державним органам і громадським організаціям.

Проблемі класифікації законів присвячені численні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: С.С.Алексєєва, А.М.Колодія, Жана де Лабрюєра, М.Н.Марченка, О.Ф.Скакун, М.В.Цвіка та багатьох інших. Варто зазначити, що більшість авторів у якості основної класифікації законів наводять поділ законів на конституційні та звичайні (поточні). Однак, при цьому, критерії для цієї класифікації зазначаються різні: юридична сила, ступінь значущості для життя суспільства, значення і місце в системі законодавства.

Конституція - це основний закон держави. Як правило, це єдиний правовий акт чи система таких актів, за допомогою яких безпосередньо народ чи органи держави, що виступають від його імені, встановлюють основні принципи устрою суспільства і держави, визначають статус державної влади і місцевого самоврядування, закріплюють права та свободи людини і громадянина.

Конституція України в системі нормативно-правових актів України має найвищу юридичну силу. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише роз-

вивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. Закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України.

Усі нормативні акти мають певні часові, територіальні межі свого існування і дії, а також поширюються на визначене коло осіб (суб'єктів права). За загальним правилом, нормативно-правові акти застосовуються до відносин, що мали місце в період від введення їх у дію до втрати ними сили.

Діяльність, яка полягає у створенні законів, чітко врегульована Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України, і отримала назву «законодавчий процес». Законодавча процедура складається з низки послідовних процедур (стадій). Це вияв законодавчої ініціативи, обговорення законопроекту, прийняття закону, його підписання й оприлюднення (опублікування) [7, с. 27-30].

Підсумовуючи сказане необхідно зазначити, що в Україні триває процес формування юридичних передумов (гарантій) для створення якісних нормативно-правових актів, і перш за все законів.. Вагоме значення тут матиме прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», в якому мають бути систематизовані норми чинних правових документів про правотворчу техніку та технологію, доктринальні положення з цих питань.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад, та голов. ред. В. Т. Бусел. - К. : Перун, 2005. - 1728 с.
2. Овраченко І. М. Закони у системі джерел (форм) права та їх класифікація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 18 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Юрид. думка, 2012. 1020 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. К. : Кондор, 2006. 477 с.
5. Риндюк В.І. Щодо визначення понять «закон» та «законодавство»: техніко-юридичний аспект. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21637/63-66.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Ю. А. Тихомиров. М.: Наука, 1982. 257 с.
7. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

УДК 340.13

Кот В. В., студент гр. АЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ АКТІВ В СИСТЕМІ ПРАВА І ЗАКОНОДАВСТВА

Тлумачення норм права є важливим і необхідним елементом процесу реалізації норм права. Без роз'яснення тексту норми права неможливе її однамітне і правильне застосування. Саме тому в центрі юридичної науки весь час перебували проблеми тлумачення норм права.

Дослідження ефективності правових норм, проблема тлумачення норм права завжди займала вагоме місце в теорії права. Однак дані питання належать і до недостатньо вивчених у сучасній юридичній науці. Важливого значення дане питання набуває в контексті вдосконалення законодавства, його змін в період нестабільних соціально-політичних умовах, що призводять до зниження якості законодавчих актів, а також до виникнення колізій та прогалин в законодавчих текстах.

Метою даної роботи є дослідити значення інтерпретаційних актів для системи права і законодавства держави і суспільства.

Актом офіційного тлумачення є документ, що містить роз'яснення норм правового акту, порядку його застосування, виданий уповноваженим на те державним органом в межах його компетенції та має загальнообов'язковий характер. Тлумачення норм права взагалі посідає важливе місце в системі правового регулювання, долучаючись до процесів правотворчості, систематизації та реалізації норм права. Загалом тлумачення правових норм є цілісним процесом, який супроводжує правотворчий та право реалізаційні процеси, а також процес систематизації нормативно правових актів. Його роль особливо зростає в процесі правозастосування, коли потрібно з'ясувати точний зміст норми права.

У правовій діяльності акти тлумачення норм права суттєво впливають на правові відносини. Залежно від виду правової діяльності цей вплив має прямий чи опосередкований характер. Так, у правотворчій діяльності тлумачення та акти тлумачення сприяють суб'єктові розробці і прийнятті таких норм права, які ефективно регулюють суспільні відносини, регулювання яких вимагають нагальні проблеми життя. Для цього тлумачать норми права, їх проекти, зміни і доповнення до них, інші правові джерела на стадіях розробки і прийняття норм. Тобто з вищесказаного випливає, що надзвичайно велике значення мають акти тлумачення у сфері правотворчості. Вони відіграють досить важливу роль у вдосконаленні чинного законодавства. Розробка і прийняття нових законів передбачає з'ясування змісту попередніх. Загалом проблему подолання прогалин у чинному законодавстві потрібно розв'язувати шляхом узгодження перспективних поглядів учених із сучасними концепціями розвитку окремих галузей права, які спрямовані на врегулювання суспільних відносин в Україні [1, с. 183]. Важливою є роль тлумачення і в процесі правореалізації. Набуття законної сили нормативним актом зумовлює втілення в дійсності зафіксованих у ньому правових приписів, їх реалізацію. Системне тлумачення в правозастосовному процесі відіграє особливу роль: воно повинно не тільки робити зрозумілими положення норм права, а й неминуче призводити до правильного вирішення юридичних справ.

Не менш вагому роль відіграють акти тлумачення норм права у процесі систематизації – кожна форма систематизації правових норм вимагає тлумачення для дійсного змісту правових норм та їх систематизованих зв'язків. Для того щоб з усього масиву правового матеріалу вибрати і підготувати для систематизації потрібні норми, важливо насамперед з'ясувати їх дійсний зміст, внаслідок чого виникають інтерпретаційні акти.

Акт тлумачення відіграє також важливу роль у правовому вихованні, мета якого полягає в послідовній, систематизованій діяльності держави та її органів, а також громадських об'єднань та організацій щодо формулювання системи

правових знань, умінь і навиків, правового мислення, правових почуттів: почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, до тих соціальних цінностей, які регулюються й охороняються правом і законодавством [2, с. 327].

Загалом правова пропаганда є формою правового виховання, інтерпретаційний акт спрямований на цілеспрямовану діяльність усіх членів суспільства з високим рівнем правосвідомості і правової культури, на розв'язання правової політики поширення правових знань, ідей, іншої правової інформації.

Щодо місця та ролі актів тлумачення норм права в правовому регулюванні суспільних відносин варто зауважити, що останнє держава здійснює за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичного закріплення, охорони і розвитку [3, с. 295]. Відомо, що складовими частинами механізму правового регулювання є норма права, юридичний факт, правовідносини акти реалізації права, акти застосування права, інтерпретаційні акти, нормативно-правові акти та інші правові засоби [4, с. 526]. Акти тлумачення входять до різних ланок механізму правового регулювання і виконують функції обслуговування, впливаючи на ефективних чинних правових норм. Тільки система взаємодії елементів правового регулювання, а не їх ізольоване функціонування, може дати необхідний запланований законодавцем результат – можливість ефективного регулювання суспільних відносин.

Отже, від рівня правосвідомості суб'єктів правового регулювання та правильного тлумачення норм права залежить чіткість та ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин та правової діяльності. Глибоке розуміння дійсного змісту правової норми, знання офіційних роз'яснень змісту чинного законодавства значно підвищує якість правового регулювання суспільного життя. У підсумку тлумачення слугує завданням забезпечення законності і підвищення ефективності правового регулювання.

Список літератури

1. Малента В.С. Неофіційне тлумачення норм права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2010. 244 с.
2. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права : навч. посіб. К. : знання, 2008. 334 с.
3. Сухонос В.В. Теорія держави і права : навч. посіб. Суми : Університет.кн., 2005. 536 с.
4. Балинська О.М. Проблеми правосвідомості особи. 2-е вид., доповнене і перероблене. Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2010. 416 с.

УДК 340.13

Крошка І. С., студентка гр. АЮ-191

Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Поняття «нормативно-правовий акт» є одним із ключових понять у правовій системі, що пов'язано з його функціональною роллю як джерела правових

норм. Це поняття входить до понятійно-категоріального апарата не тільки кожного правознавця, а й у повсякденний вжиток в усіх сферах суспільного життя. Регулювання суспільних відносин, зокрема ефективно вирішення конкретних життєвих ситуацій, забезпечується перш за все нормативно-правовими актами.

На дослідження поняття нормативно-правового акту та його сутнісних ознак спрямовано значну кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Доречно назвати напрацювання у цій сфері М. Кельмана, М. Козюбри, А. Колодія, О. Мурашина, О. Петришина, О. Скакун, М. Цвіка та ін. Проблемні аспекти нормативно-правових актів крізь призму юридичної техніки досліджували І. Биля-Сабадаш, Л. Луць та інші науковці.

Насамперед, слід зазначити, що нормативно-правовий акт є різновидом ширшого поняття - «правовий (юридичний) акт». Зазвичай, під правовим (юридичним) актом розуміють документ, що містить правову інформацію, за допомогою якого оформляються рішення та дії різних органів, посадових осіб, громадян. Відповідно нормативний акт, як вид правового (юридичного) акта є матеріальним носієм правової інформації нормативного змісту. Як результат, у правовій системі України використовується термін «нормативно-правовий акт».

Варто зауважити, що на відміну від більшості пострадянських держав, які прийняли відповідні закони про нормативно-правові акти, в Україні такого закону немає, тож і юридично закріпленого визначення поняття нормативно-правового акту не існує.

У своїх дослідженнях В. С. Нерсисянц характеризує нормативно-правовий акт як письмовий правостановлюючий акт держави, що містить нові норми чинного права. Саме своїм правостановлюючим характером нормативно-правовий акт відрізняється від усіх інших правових актів [1, с.402].

Л. М. Легін визначає нормативно-правовий акт як юридичний документ (акт) уповноваженого суб'єкта правотворчості, прийнятий у встановленому порядку, який встановлює, змінює або скасовує норми права [2].

Сутність нормативно-правових актів виявляється в таких їх ознаках як:

– диференційованість за видами органів, які їх видають. Апарат держави складається з розгалуженої системи органів, наділених певним обсягом нормотворчих повноважень, який реалізується шляхом прийняття нормативних актів різних видів та різної сфери дії;

– конкретизація за предметом правового регулювання, що відображається в назві (преамбулі) нормативного акта;

– існування у вигляді ієрархічної системи, в основі якої лежить юридична сила актів — властивість нормативних актів, що визначає їх співвідношення за змістом з іншими нормативними актами і залежить від компетенції нормотворчого органу та його місця в механізмі держави [3, с. 192].

Аналізуючи сутність правового акта, його можна охарактеризувати як виражений у відповідній до законодавства формі результат дії компетентного суб'єкта права, орієнтований на регулювання суспільних відносин [4, с. 7].

Кожний правовий акт здійснюється з певною метою. Так, правові акти можуть бути спрямовані або на встановлення, зміну, скасування норм права, призупинення або припинення дії цих норм, або на виникнення, зміну або припинення конкретних правових відносин. Перша з указаних цілей досягається за допомо-

гою актів правотворчості, друга – завдяки іншим правовим актам. Результатом правових актів є нормативні, індивідуальні правові приписи, а також правові відносини, що виникають, змінюються або припиняються [5, с. 210].

Перевагами нормативно-правового акта у порівнянні з іншими джерелами права є перш за все його визначеність, яка полягає у ясності, чіткості, зрозумілості для його адресата правил поведінки, а також загальнообов'язковість, яка, зокрема, може забезпечуватися і авторитетом державної влади. Однак поряд з перевагами нормативно-правовому акту властиві й недоліки. На відміну від динамізму суспільних відносин, він є «застиглим», а тому схильним до віддалення від плінних суспільних відносин. Якщо до нормативно-правового акта після його прийняття не будуть вноситися уточнення, що коригують його зміст відповідно до змін у суспільних відносинах, то він рано чи пізно перестав функціонувати, перетворюючись на «омертвілий» текст, що не містить норм, які можна застосувати у реальному житті [6, с. 155].

Нормативно-правові акти класифікують за багатьма критеріями: за юридичною силою; за суб'єктами правотворчості; за обсягом і характером дії; за галузевою належністю; за зовнішньою формою виразу. При цьому, найважливішою, як з теоретичної, так і з практичної точки зору, є класифікація за юридичною силою, відповідно до якої усі нормативно-правові акти поділяються на законодавчі та підзаконні акти.

Закон - це нормативно-правовий акт, який приймається органами законодавчої влади держави або шляхом референдуму у спеціальному порядку та регулює найважливіші суспільні відносини. [6, с. 178].

Підзаконними актами є офіційні письмові документи, які видаються уповноваженими суб'єктами нормотворчості на основі законів і не повинні суперечити їм. [4, с. 7].

Нормативні акти приймаються різними органами і в різний час, в різних просторових межах і з різних підстав. Це може призводити до виникнення протиріч між ними. Тому, перш ніж суспільні відносини будуть упорядковані, необхідно, щоб самі нормативні акти були приведені у відповідну систему.

Діяльність із впорядкування і вдосконалення змісту нормативно-правових актів та приведення їх у певну узгоджену систему визначається як систематизація нормативно-правових актів. Вона необхідна для забезпечення доступності нормативних актів, зручності користування ним, усунення застарілих і неефективних норм права, вирішення юридичних конфліктів, ліквідації прогалин у правовому регулюванні.

Систематизація нормативно-правових актів передбачає чотири види їх обробки:

- облік нормативних актів – збір державними органами, державними і недержавними підприємствами, фірмами й іншими установами й організаціями діючих нормативних актів, їхня обробка і розташування за певною системою, збереження, видача довідок для зацікавлених органів, установ, окремих осіб на їхні запити;

- інкорпорація – це об'єднання нормативно-правових актів без їх зміни в збірку за певною ознакою;

- консолідація - це своєрідний вид правотворчості, особливість якого по-

лягає в тому, що новий, укладений акт не змінює зміст правового регулювання, не вносить зміни і новели до чинного законодавства;

- кодифікація - це форма докорінної переробки чинних нормативних актів, спосіб якісного впорядкування законодавства, забезпечення його погодженості та компактності, а також розчистки нормативного масиву, звільнення від застарілих норм, що не виправдали себе.

Отже, нормативні акти, як основне джерело права, забезпечують ефективно правове регулювання у різних сферах суспільних відносин. Поняття нормативно-правового акту можна визначити як юридичний документ нормативного змісту, який прийнятий уповноваженим органом і в установленому порядку з метою регулювання суспільних відносин.

Прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти» сприятиме дотриманню принципу правової визначеності, який є одним із обов'язкових складових верховенства права.

Список літератури

1. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсесянц. М. : ИНФРА М, 1999. 402 с.
2. Легін Л. М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак. Право і суспільство. 2016. № 2. С. 21-26.
3. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Богачова Л.Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. Альманах міжнародного права. 2016. № 14. С. 4-13.
5. Коморний О.М. Правові акти – поняття та ознаки. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2016. № 32. С. 204-215.
6. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

УДК 342.1

Лавріненко Д. С., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Функції держави здійснюються у визначених формах і певними методами. При цьому поняття форм та методів здійснення функцій держави, а також їх класифікації є досить дискусійними питаннями в юридичній науці.

У науковій літературі під формами здійснення функцій держави насамперед розуміють діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності. Прихильники таких поглядів основними формами здійснення функцій держави називають:

- а) законодавчу діяльність, що полягає у виданні органами державної влади законів;
- б) адміністративно-управлінську або ж виконавчо-розпорядчу діяльність,

засновану на законах оперативну, повсякденну та конкретну реалізацію органами держави їх функцій;

в) судову діяльність, пов'язану з розглядом та вирішенням судами у встановленому законом порядку цивільних та кримінальних справ;

г) наглядову діяльність, що поєднує усі різновиди державного контролю та нагляду, включаючи прокурорський нагляд за точним і неухильним виконанням законів усіма державними органами, громадськими організаціями, посадовими особами та громадянами [1, с. 174].

Аналізуючи форми здійснення функцій держави слід виходити з того, що:

по-перше, будь-яка конструктивна діяльність держави тією чи іншою мірою пов'язана із реалізацією функцій держави, а отже, є формою їх здійснення;

по-друге, деякі функції держави і форми їх здійснення можуть на практиці збігатися. Так, правотворчість є однією із основних і виключних функцій держави, і, одночасно, правове регулювання є найбільш ефективною формою діяльності щодо реалізації функцій держави в інформаційній, економічній, політичній, соціальній та інших сферах суспільної життєдіяльності;

по-третє, серед форм здійснення функцій держави слід виділяти основні та допоміжні;

по-четверте, функції держави на практиці здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування;

по-п'яте, основні форми реалізації функцій держави здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування виключно на підставі правових норм;

по-шосте, переважна більшість функцій держави реалізується за допомогою поєднання кількох форм діяльності залежно від того, яка саме конкретна функція здійснюється і в якій сфері [2, с.33].

У науковій літературі найбільш поширеним є поділ форм здійснення функцій держави на правові та організаційні (або ж неправові).

Правові форми – це формально визначена діяльність органів держави, спрямована на здійснення її функцій, яка полягає у виконанні юридично значущих дій та операцій у межах компетенції, виданні відповідних правових актів, що спричиняють юридичні наслідки.

Видами правових форм здійснення функцій держави є:

- правотворча - відображається у діяльності держави з підготовки і прийняття нормативно-правових актів та інших джерел права.

- виконавчо-розпорядча - характеризується діяльністю держави та її органів з оперативного застосування, виконання, використання та додержання правових норм у процесі організації здійснення державних функцій.

- правоохоронна - виявляється в організації охорони правових норм від правопорушень, у контролі й нагляді за здійсненням законності, дисципліни та правопорядку.

- правозастосовна - застосування правових норм і винесення обов'язкових для виконання індивідуально-правових рішень [3, с. 132].

Під організаційними (неправовими) формами розуміється діяльність органів держави, яка полягає у виконанні фактичних дій і операцій, виконуваних у межах правових форм, що не спричиняють юридичні наслідки.

Такі форми поділяють на:

- організаційно-регламентуючу - добір, розстановка, виховання та визначення ефективності діяльності кадрів у сфері здійснення державних функцій.
- організаційно-економічну - організація матеріально-технічного забезпечення, здійснення державних функцій.
- організаційно-контролюючу - організація недержавного контролю у сфері здійснення державних функцій.
- організаційно-виховну - організація виховання, пропаганди, агітації, інформації та іншого забезпечення виховного впливу на населення.

Існує і така точка зору, що будь-яка державна діяльність базується виключно на нормах права і не існує такої діяльності по здійсненню функцій держави, яка була б настільки вільна від правової регламентації, щоб вона складала особливу форму здійснення тієї чи іншої функції.

Під методами здійснення державних функцій розуміють засоби, способи та прийоми, за допомогою яких здійснюються спеціальні види діяльності держави з реалізації її функцій. Варто зауважити, що між функціями держави та методами їх здійснення існує чітке розмежування: функції держави - це напрями діяльності держави, а методи державної діяльності - це засоби, за допомогою яких здійснюється ця діяльність і, відповідно, досягаються цілі (вирішуються завдання), які стоять перед державою та породжують відповідні її функції.

Науковці виділяють такі види методів здійснення функцій держави як:

- метод правотворчої діяльності держави - це засоби, прийоми і способи підготовки, прийняття і оприлюднення законів та інших нормативно - правових актів, що забезпечують здійснення державних функцій.
- виконавчо-розпорядчої діяльності - це засоби прийоми і способи здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері реалізації функцій держави.
- правоохоронної діяльності - засоби, прийоми і способи правоохоронної діяльності відповідних державних органів.
- організаційної діяльності держави - засоби, прийоми і способи здійснення організаційного виду діяльності із забезпечення реалізації державних функцій. До них відносять: програмування, прогнозування, дослідження, здійснення оперативного аналізу та ін. [4, с. 124].

Залежно від способу впливу на соціальних суб'єктів під час реалізації державою своїх функцій розрізняють методи переконання, примусу і стимулювання.

Переконання - такий метод здійснення функцій, коли суб'єкт впливає на суспільне, індивідуальна свідомість, сприяє його формуванню у формі обґрунтування, пояснення, обговорення, навіювання, демонстрації певного прикладу.

Примус - це метод, при якому бажана поведінка досягається можливістю застосування сили або загрози її застосування. Економічні методи примусу - це методи непрямого впливу на об'єкт (наприклад, високі податкові ставки) [5, с. 302].

Незаперечна потреба застосування примусу як методу реалізації функцій держави впливає із самої суті суспільних відносин, а тому й потреба застосування відповідного методу є беззаперечною. На практиці його використання має узгоджуватися з потребами забезпечення прав та свобод усіх громадян, а також тих, хто залежить від дій або бездіяльності держави [6].

Серед методів здійснення функцій держави актуальними є методи стимулювання (заохочень) та рекомендацій, оскільки має відбуватися стимулювання людей до формування корисної для суспільства життєвої позиції, а також створення самими людьми таких благ та умов, за яких життєдіяльність суспільства була б оптимальною з точки зору моралі, права, а також користі для особи.

Отже, під формами здійснення функцій держави в юридичній науці розуміють особливі види діяльності державних органів щодо реалізації своїх владних повноважень, які визначаються насамперед місцем і компетенцією того чи іншого органу в державному механізмі, або однорідну за зовнішніми ознаками діяльність органів держави, яка пов'язана з реалізацією нею своїх функцій. У методах реалізації функцій держави виражається воля держави, і відповідно, ці методи мають державно-вольовий характер.

Список літератури

1. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С.К.Бостан, С.Д.Гусарєв, Н.М.Пархоменко та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – 348 с.
2. Яременко О. Форми здійснення функцій української держави в інформаційній сфері: поняття, особливості, види. *Правова інформатика*. 2006. № 2(10). С. 32-37.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 3-тє видання. – К.: Алерта, ЦУП, 2011. – 524 с.
4. Шестопалова Л. М. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ: Паливода А. В., 2012. 255 с.
5. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник / В. В. Сухонос . Суми: Університетська книга, 2014. 544 с.
6. Веклич В. Форми й методи реалізації функцій держави щодо забезпечення, захисту прав та свобод людини і громадянина. *Віче*. 2011. № 4. URL : <http://veche.kiev.ua/journal/2423/>

УДК 342.95

Мойсієнко А. А., студент гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ЗДІЙСНЕННІ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Органи внутрішніх справ – правоохоронні органи виконавчої влади, що складаються з галузевих служб: поліції, слідчого апарату, внутрішніх військ, кримінально-виконавчих установ. Їм відведена відповідальна роль у механізмі правової держави. Вони беруть участь у здійсненні внутрішніх і зовнішніх функцій держави – проводять діяльність із захисту економіки і навколишнього середовища від злочинних посягань (податкова поліція, екологічна поліція), стоять на стражі законності і правопорядку (патрульно-постова служба та ін.), співпрацюють на міжнародному рівні з забезпечення світового порядку, мають на меті захист і охорону прав і свобод людини.

Функції держави – це взяті в комплексі головні напрями її внутрішньої і зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову і загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави по управлінню суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами.

Насправді на сьогоднішній день у нашій країні чомусь є багато злочинності. От саме тому слід задуматись навіщо нам органи внутрішніх справ, яку роль вони відіграють у нашому світі та які функції виконують?

Розглянемо завдання органів внутрішніх справ:

1) захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки;

2) боротьба зі злочинністю;

3) запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, що вчинили злочин, вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень;

4) забезпечення виконання кримінальних покарань, участь у ресоціалізації засуджених;

5) забезпечення безпеки дорожнього руху;

б) охорона і захист державних об'єктів, майна усіх видів власності.

Все, що стосується захисту людей, спокійного пересування вулицями стосується саме органів внутрішніх справ, які захищають наш спокій, мир та порядок.

Коли ми маємо на увазі органи внутрішніх справ, то в першу чергу одразу на думку спадає саме поліція. Поліція – складова частина системи органів внутрішніх справ, які здійснюють виконавчу державну владу в сфері охорони громадського порядку. До структури поліції входять різні підрозділи: кримінальна поліція, поліція охорони, патрульна поліція, спеціальна поліція. Подивившись на структуру ми одразу розуміємо, як багато вона виконує задля безпеки людей. Однак питання полягає в тому, які саме функції виконують органи внутрішніх справ. Говорячи про поліцію можна виділити певні функції, які вона виконує для нашої української держави.

Функції поліції:

- адміністративна – виконавчо-розпорядча діяльність її апаратів, служб і підрозділів з організації і здійснення охорони громадського порядку і громадської безпеки в межах повноважень, визначених законом. Керуючись адміністративним законодавством, працівники поліції вступають у адміністративно-правові відносини з підприємствами, установами, організаціями, їх посадовими особами і громадянами;

- профілактична – запобігання злочинам та іншим правопорушенням, виявлення причин і умов, що їх породжують, усунення їх. Практично всі підрозділи поліції здійснюють профілактичні заходи. Цим пояснюється використання ними державно-владних повноважень примусового характеру в більшій мірі, ніж іншими органами виконавчої влади;

- оперативно-розшукова – виявлення інформації про правопорушення, що готуються або вже вчинені; про осіб, що ухиляються від органів розслідування або відбування кримінального покарання та ін.;

- кримінально-процесуальна – розгляд заяв і повідомлень про вчинені злочини, провадження дізнання і попереднього слідства у кримінальних питаннях про злочини, розслідування яких покладено законом на органи внутрішніх справ;

- охоронна – охорона на договірних засадах майна усіх видів власності юридичних і фізичних осіб. Як державний озброєний орган виконавчої влади поліція покликана захищати життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Отже, глянувши на перелік цих функцій ми можемо впевнитись, що органи внутрішніх справ здійснюють велику кількість важливих функцій. На нашу думку, правоохоронні органи виконують важку роботу, вони старанно захищають нас. Насправді на сьогоднішній день йдуть важкі часи в нашій країні, однак потрібно думати про роботу інших людей. Потрібно шанувати себе та шанувати закони нашої країни.

Список літератури

1. Сухонос В. В. Теорія держави і права. Суми, 2005. URL: <https://lawbook.online/prava-gosudarstva-teoriya-ukraine/teoriya-derjavi-prava-navchalniy-posibnik-sumi.html>.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник/ ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.

УДК 340.15

Назаренко І. В., студент гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПАТРІАРХАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

В умовах сьогодення існує плюралізм теоретичних поглядів на процес зародження та виникнення держави і права, їх понять, сутності та призначення. Це різноманіття обумовлене, насамперед, історичними особливостями, оскільки в різні історичні періоди висувалися різноманітні теорії, які пояснюють процес виникнення держави і права.

Розроблені в різні часи концепції походження держави і права базуються на різному обсязі накопичених знань, різноманітних філософських та політико-правових вподобаннях, орієнтуються на певні категорії населення, залежать від географічних особливостей, розвитку економіки тощо, і, саме тому, вони не можуть вважатися універсальними та єдиними. В зв'язку з цим, розуміння сучасної держави і права спонукає дослідників до загальнотеоретичного аналізу існуючих у літературі наукових теорій походження держави і права.

У сучасній науці немає єдиного підходу до виявлення причин виникнення держави і права, що пояснюється складністю та багатогранністю цих явищ. Проте сформовано низку теорій виникнення аналізованих феноменів. У зв'язку з цим дослідження основних теорій походження держави і права набуває особливо вагомого практичного значення для юридичної науки в цілому.

Існує багато теорій походження держави, зокрема, патріархальна, теологічна, договірна, патримоніальна, органічна, теорія насильства, класова, примиренська, психологічна та ін.

Сучасні держави світу мають різний вік: одні з'явилися в сиву давнину (первинне виникнення держави); інші, а це дві третини з понад 200 існуючих держав світу, у процесі ліквідації імперій, колоній, суверенізації державо подібних утворень, що відбулися переважно в минулому столітті (похідне виникнення держав – І.Н). Протягом історії створено чимало теорій перинного виникнення держави. Однією з основних теорій походження держави є патріархальна теорія, яка була запропонована античними філософами ще в до сучасний період.

Відповідно до цієї теорії держава походить від патріархальної сім'ї, внаслідок її розростання: сім'я – сукупність сімей (селище) – сукупність селищ (держава). Представниками цієї теорії є Аристотель, Платон, Р. Філмер, Н.К. Михайловський, М.Н. Покровський. Наприклад, Аристотель називав людину політичною твариною, яка вступає у відносини з людьми з метою виживання. Відбувається утворення сімей. Розвиток цих сімей у результаті розмноження призводить до створення селищ, їх об'єднання утворюють державу [1, с. 37].

Отже, згідно з досліджуваною теорією, держава з'являється як результат сімейних взаємовідносин, а влада монарха трактується як продовження влади батька (патріарха) у сім'ї, яка є «батьківською» за характером.

Платон у своїй ґрунтовній праці «Держава» конструює ідеальну справедливу державу, яка бере свій початок із сім'ї, де влада монарха порівнюється з владою батька над членами його сім'ї, де існує відповідна єдність космосу в цілому, держави і окремої душі. Держава – це обруч, який скріплює своїх членів на основі взаємної поваги і батьківської любові. Платон вважав, що справедлива людина нічим не відрізняється від справедливого суспільства.

За своєю ідеєю справедливості Платон – противник крайнощів: багатства і бідності. Він тонко помічає політичне значення розшарування суспільства, що веде до держави бідних і багатих. Його ідеалом є аристократичне державне упорядкування.

Ідеї патріархального розвитку держави набули поширення у XVII ст. завдяки праці англійця Р.Фільмера «Патріарх», у якій він доводить, що влада походить від Бога, він передав її своєму старшому синові – патріарху, а той у свою чергу – своїм нащадкам – королям [2, с. 57].

Таким чином, патріархальна теорія походження держави представляє державу продуктом природного розвитку, результатом розростання сім'ї. В основі виникнення держави – природне прагнення людей до взаємного спілкування. Для цього вони об'єднуються в сім'ї, декілька сімей складають рід (селища), а із селищ утворюється держава. Державна влада є продовженням батьківської влади в сім'ї, влади домовласника. Як результат, держава – найвища форма політичного спілкування людей. Сьогодні дана теорія не може бути прийнята, однак її деякі елементи, насамперед роль сім'ї у становленні державності, повинні враховуватися.

На сьогодні існує безліч теорій походження держави і права, які в конкретні історичні періоди були домінуючими. Проте, єдиної думки, щодо найбільш обґрунтованої теорії походження держави і права на сьогодні в науці так і не вироблено, що й обумовлює плюралізм теорій.

Список літератури

1. Гусарев С.Д., Калюжний Р.А. Основи держави і права: Навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 208 с.
2. Забарний Г.Г., Калюжний Р.А., Шкарупа В.К. Основи держави і права: Навч. посіб. К.: Вид-во Паливода А.В., 2009. 240 с

3. Білозьоров С. Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи : теоретичні аспекти. Право України. 2006. № 1. С. 50-54.

4. Теорія держави і права: Академічний курс. За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

УДК 342.3

Нікітенкова О. О., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Невід’ємним атрибутом держави, що відображає інституціональний аспект державності та реалізує завдання держави на практиці є механізм держави. Попри свою фундаментальність для теорії держави і права поняття «механізм держави» й досі є предметом наукових дискусій.

Термін «механізм держави» почав застосовуватись у 30-х роках ХХ ст., тому що саме тоді була обґрунтована думка про необхідність механізму диктатури пролетаріату. Вона полягала в тому, що партія проводила свої політичні рішення через державні та недержавні організації. У другій половині 50-х рр. ХХ ст. були переглянуті догмати радянської ідеології, і таке розуміння механізму держави замінила концепція політичної організації чи політичної системи суспільства [1, с. 145].

Механізм держави утворюється у відповідності до певних критеріїв, таких як: цілі та функції держави, її економічний базис, співвідношення політичних сил. Механізм держави завжди існує в певній формі, що відображає реальну силу державної влади [2, с.76].

Механізм держави являє собою певну матеріальну та організаційну базу, що необхідна для функціонування держави, не беручи до уваги її форму правління, форму державного устрою чи її тип політичного режиму. [3, с. 46]

Варто зазначити, що поняття механізму держави дуже схоже на поняття апарату держави. Щодо співвідношення даних понять у науковій літературі загалом склалися два підходи – широкий і вузький. Вузький підхід базується на поглядах радянських правознавців 60-80-х років ХХ ст. про ідентичність державного механізму й апарату держави. Проте, у працях сучасних науковців вузький підхід майже не використовується. Прихильники другого підходу, широкого, включають до механізму держави, крім державного апарату, й інші складові елементи, перелік яких досить різноманітний.

Зокрема, механізм держави визначається як сукупність різноманітних державних структур, що забезпечують економічні, соціальні, політичні та правоохоронні функції, а державний апарат – це конституційно передбачена система державно-владних структур, наділених визначеними повноваженнями представницького, управлінського та судового характеру [4, с..6].

Отже, механізм держави є певною сукупністю різноманітних органів

держави, державних ЗМІ, військових сил, матеріальних засобів державної влади, в той час як апарат держави включає в себе лише систему органів держави [5, с. 71].

Державні органи, державні підприємства, державні установи - це ті елементи, з яких складається структура державного механізму. Вони об'єднані спільними цілями, єдиними принципами впорядкування, що забезпечує цілісність механізму держави. Між структурними елементами механізму держави існує субординаційний зв'язок.

Так, орган держави є структурним елементом державного механізму, що виконує владні функції і наділений для цього певним комплексом повноважень. Державні органи взаємопов'язані між собою та підпорядковуються один одному.

Державні підприємства, тобто ті підприємства, що мають державну форму власності мають на меті виробництво продукції, яка необхідна державі. Вони засновані для виконання господарської діяльності, здійснюють різноманітних послуги, які задовольняють потреби суспільства та виконують різні роботи.

Державні установи - це окремі державні організації, що виконують практичну діяльність та здійснюють державні функції в різних сферах суспільного життя [6, с. 74].

Механізм держави, як правова категорія, має свої специфічні ознаки:

- це ієрархічна система, тобто вона заснована на таких засадах як координація та субординація. Її фундаментом є органи держави, територія держави, збройні сили та інші державні військові формування, державні символи, столиця держави;

- є цілісною системою, яка складається з внутрішньо організованих елементів, що мають єдині завдання та принципи на яких вони побудовані. При цьому кожний з елементів органічно поєднаний з іншими [7, с. 87];

- складається з особливої групи людей, яка відокремилась із суспільства і займається тільки тим, або головним чином тим, що управляє [8, с. 154];

- первинними структурними елементами механізму є створені державою формування (органи, організації);

- основним призначенням механізму держави є реалізація завдань і функцій держави;

- чітка функціональна визначеність кожного з елементів структури;

- одним із найважливіших завдань механізму є здійснення державної влади [1, с. 147].

Таким чином, механізм держави - це цілісна ієрархічна система внутрішньо організованих елементів, яка покликана виконувати завдання і функції держави, що наділена державно-владними повноваженнями.

Список літератури

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Коталейчук С.П. Теорія держави та права: Навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 320 с.
3. Бурбеца В. В., Пильгун Н. В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. Юридичний вісник. 2017. № 2 (43). С. 46-51.
4. Шатіло В. А. Співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 2 (27). С. 5-11.
5. Теорія держави та права : навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
6. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка - К.: МАУП, 2003. 240 с.

7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. К.: Кондор, 2005. 609 с.

УДК 340.13

Пальона А. В., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ВІДМІННІСТЬ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ АКТІВ ВІД НОРМАТИВНИХ

Україна, проголосила себе в Конституції 1996 року правовою державою (ст. 1), що вимагає належного розвитку системи законодавства країни, створення досконалих за формою і змістом законів. Найбільш впливовим та науково обґрунтованим правовим чинником для життєздатності підготовленого закону є дотримання вимог актів застосування норм права. Сучасна наука та практика повинні враховувати наявні теоретико-прикладні напрацювання для подальшого становлення правозастосовного акту в Україні як невід'ємного компонента створення ефективного законодавства, його вдосконалення та недопущення помилок при застосуванні. Метою цієї роботи є з'ясування відмінності правозастосовних актів від нормативних.

Одним із важливих важелів реалізації норм права є акти правозастосування, що приймаються державними органами та посадовими особами в результаті розгляду конкретних справ та у межах нормативно-правових актів. Саме акти правозастосування визначають ступінь реальності права, його дієвість та ефективність.

Правозастосовчий акт – це правовий акт компетентного органу або посадової особи, виданий на підставі юридичних фактів і норм права, що визначає права, обов'язки або міру юридичної відповідальності конкретних осіб.

Нормативно – правовий акт – офіційний документ, прийнятий компетентним уповноваженим органом держави або безпосередньо народом у встановленому порядку, що містить правові норми, виконання яких забезпечується силою державного примусу.

Поширення дії правової норми на конкретний життєвий випадок та конкретних суб'єктів забезпечується за допомогою актів правозастосування, які враховують антагоністичні інтереси та цілі у процесі індивідуального правового регулювання. Це надає суспільним відносинам необхідного рівня упорядкованості, забезпечує збалансоване поєднання різноманітних інтересів та цілей.

У цьому аспекті акти правозастосування:

- 1) забезпечують реалізацію (застосування) норм права;
- 2) визначають індивідуальну міру можливої та необхідної поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах;
- 3) забезпечують захист суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків сторін у правовідносинах.

Основними ознаками актів застосування права є: по-перше, акт застосування права – це рішення у конкретній справі офіційного компетентного органу, який держава уповноважила на реалізацію права у визначених сферах суспільних відносин (це офіційний акт компетентного суб'єкта, що уособлює його одностороннє волевиявлення і виражає волю держави). По-друге, акт застосування права містить державно-владне веління, обов'язкове для дотримання і виконання усіма, кому воно адресовано, і забезпечуване силою держави (він має юридичну силу й забезпечується відповідними засобами державного примусу). По-третє, акт застосування права має визначену, встановлену законом форму (він видається у певній формі й у передбаченому законом порядку (процедурі)). По-четверте, акт застосування права націлений на індивідуальне регулювання суспільних відносин. У ньому строго індивідуалізуються (персоніфікуються) суб'єктивні права і юридичні обов'язки конкретних осіб виходячи з визначеної життєвої ситуації. Акт застосування прав регулює не вид суспільних відносин, а одиничний, конкретний прояв правових відносин (він завжди містить індивідуально-конкретне, державно-владне веління (розпорядження) щодо вирішення конкретної справи). Це означає, що його приписи стосуються індивідуально конкретно визначених суб'єктів. По-п'яте, акт застосування права здатний відігравати роль юридичного факту, тобто на його підставі можуть виникати, змінюватись і припинятись правовідносини. З вищевикладеного можна зробити висновок, що акти застосування норм права виступають як один із засобів державного управління і, одночасно, як засіб вирішення конкретних юридичних справ – вони виконують функцію індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах [1, с. 81].

Нормативно-правовий акт - це офіційний акт-документ уповноважених суб'єктів правотворчості, який встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин. До нормативно-правових актів належать конституції, закони та нормативні рішення органів виконавчої влади. На відміну від акта застосування права, нормативно - правовий акт спрямований на регулювання типових і схожих суспільних відносин і розрахований на неодноразове застосування без вказівки на конкретну особу, тоді як акт застосування спрямований на регулювання конкретних життєвих ситуацій і в ньому вказується конкретна особа [2, с. 109].

Як джерело права нормативно правові акти мають переваги перед іншими джерелами права:

- нормативно-правовий акт, в силу традиційно в силу встановлених правил вважається найліпшим засобом оформлення вже установлених норм права
- в силу своєї чіткості і визначеності нормативно-правовий акт «легкий» в застосуванні [3, с. 211].

За загально визнаною думкою, нормативно-правовий акт має певні специфічні ознаки : 1) приймається або санкціонується вповноваженими на те органами держави або народом (референдум); 2) завжди містить нові норми права, або змінює (скасовує) діючі; 3) відповідає Конституції, міжнародним договорам держави, не суперечить актам вищої юридичної сили; 4) містить у собі загальнообов'язкові правила (норми) поведінки; 5) приймається з додержанням правил нормотворчої процедури; 6) має визначну юридичну силу в залежності від місця акта в системі нормативно-правових відносин і від рівня органа, який його ухвалив; 7) діє протягом визначеного терміну; 8) охоплює конкретну територію.

Правозастосовчий акт і нормативний акт мають багато спільного, але разом з тим суттєво відрізняються. Акт застосування норм права виступає як один із засобів державного керівництва і засіб вирішення юридичних справ, що виконує функції індивідуального регулювання поведінки суб'єктів в конкретних правових відносинах, видається у певній формі і передбаченому законом порядку, має юридичну силу і забезпечується відповідними засобами. Нормативні акти містять у собі норми права, тобто веління до невизначеного кола осіб, характеризуються можливістю неодноразової їх реалізації, тобто це правовий акт, який містить норми права і спрямований на регулювання суспільних відносин. Спільними рисами є те, що вони є правовими актами, приймаються і забезпечуються компетентними органами і звичайно ж мають владний характер. Звичайно, є те, що відрізняє їх одне від одного. Наприклад, правозастосовчий акт відрізняється тим, що застосовується на основі нормативного, має конкретний, персоніфікований характер, також він не є джерелом права, а виступає як юридичний факт.

Отже, акти застосування норм права виступають як один із засобів державного управління і, одночасно, як засіб вирішення конкретних юридичних справ – вони виконують функцію індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах. Основною відмінністю актів застосування норм права від нормативно-правових актів є те, що нормативні акти містять норми права, тобто приписи, що адресовані невизначеному колу осіб і для них характерні формулювання типу: «Прокурор зобов'язаний розглянути...», а правозастосовчі акти містять індивідуальні приписи, адресовані персонально до зазначених у них осіб та організацій. Тобто нормативні акти характеризуються можливістю неодноразової їх реалізації, а акти застосування щодо конкретного життєвого випадку мають одноразову чинність.

Список літератури

1. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. 3-тє вид., змін. й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов. 3-е изд. М. : Юриспруденция, 2000. 528с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Видання 2-е; Харків: Еспада 2009. 752 с.
4. Процес правозастосування та його стадії. // URL: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-gosudarstva-i-pravalekcii/4392-proces-pravozastosuvannya-ta-yogo-stadii.html>.

УДК 342.3

Пальона А. В., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

РЕСПУБЛІКАНСЬКА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

За формою правління держави традиційно поділяються на монархії та республіки. На сьогодні, республіка є домінуючою формою державного правління у

світі, якій суттєво поступається монархічна форма правління. Із понад 200 існуючих нині держав близько 160 перейшли до демократичної республіканської форми правління [1, с. 52]. Водночас, у XXI ст. особливої актуальності набуває нове бачення форм державного правління взагалі і республіканської, зокрема.

Поняття «республіка» (від лат. *Respublica*; *res* - «справа», *publicus* - «суспільний, всенародний») традиційно визначається як форма державного правління, при якій вища державна влада здійснюється колегіально виборними органами, що обираються населенням на певний строк.

У сучасній правовій доктрині республіка зазвичай розглядається як протилежність монархії. Проте, ця протилежність полягає не в позитивності чи демократизмі першої та недемократичності другої, а насамперед у правовому статусі глави держави. Зокрема, в республіці глава держави завжди обирається на певний термін і несе юридичну відповідальність перед своїми виборцями. При цьому ця виборність та відповідальність можуть бути суто формальними. Республіканська форма правління, здебільшого, спирається на існування інституту одноосібного глави держави – президента [2, с. 11].

Існує й інший підхід, відповідно до якого республіканська форма державного правління можлива лише у співвідношенні з демократичним політичним режимом [3, с.73]. При цьому деякі вчені навіть пропонують вважати республіками і ті держави, які за способом заміщення посади глави держави є монархіями, але відповідають демократичним принципам.

Вищесказане дає підстаю науковцям розглядати поняття «республіка» у двох значеннях: широкому і вузькому. При цьому у вузькому значенні «республіка» означає лише виборний спосіб заміщення посади глави держави на противагу спадковому принципу в монархії. Широкий же підхід до республіки в конституційному праві має пов'язуватися не тільки і не стільки з історичною інтерпретацією республіки, скільки має розглядати республіку як форму правління, що ґрунтується на доктрині республіканізму в цілому (а не тільки на тих її засадах, що були притаманні республіці за часів античності). Широкий підхід до розуміння республіки є достатньо перспективним, оскільки за такого підходу категорія республіки набуває власний ціннісний зміст і значення, а також дає можливість з'ясувати зміст інших конституційних цінностей (демократія, принцип поділу влади) [4, с. 610].

До юридичних ознак республіки зазвичай відносять:

- виборність вищих органів держави безпосередньо або опосередковано народом, тобто представницький характер державної влади;
- змінюваність вищих посадових осіб і державних органів у результаті виборів;
- строковість повноважень вищих посадових осіб держави і державних органів;
- відповідальність вищих посадових осіб держави за неналежне виконання своїх повноважень перед народом або вищим представницьким органом;
- верховенство актів, які видаються вищим представницьким органом країни [5, с. 109].

Історія свідчить про існування різних видів республік. Сучасні ж республіки прийнято поділяти на парламентські, президентські і змішані (президентсько-парламентські або парламентсько-президентські).

Так, парламентська республіка характеризується тим, що верховна влада належить парламенту, який формується виборним шляхом – громадянами, що мають право голосу на виборах. Уряд формується парламентом, підзвітний і підконтрольний йому, несе політичну відповідальність перед останнім; залишається при владі доти, доки має підтримку парламентської більшості. Пост прем'єр-міністра, як правило, автоматично посідає лідер партії (партійної коаліції), яка перемогла на виборах. Існує парламентська відповідальність уряду, що найчастіше носить солідарний характер – недовіра прем'єру спричиняє відставку всього уряду. Президент – глава держави, але не глава уряду, а тому малоактивна політична фігура у житті держави. Повноважень у президента менше, ніж у прем'єр-міністра, який є главою уряду. Його правовий статус значною мірою нагадує статус монарха в парламентській монархії.

У президентській республіці президент є одночасно главою держави і уряду (виконавчої влади). Він керує різними сферами суспільного життя за допомогою підпорядкованого йому державного апарату, однак не має повноважень щодо розпуску парламенту. Тому, в президентській республіці як правило, відсутня посада прем'єр-міністра. Обирається президент безпосередньо народом або обраними народом виборцями, а тому несе політичну відповідальність безпосередньо перед народом. Уряд формується президентом і відповідальний перед ним. За такої форми правління існує інститут відповідальності президента у вигляді процедури відсторонення від влади в порядку імпичменту. Члени парламенту не можуть бути членами уряду, одночасно відсутній інститут парламентської відповідальності уряду. У президентській республіці існує чітке розмежування між органами законодавчої та виконавчої гілок влади. Зазначені ознаки президентської республіки є класичними ознаками, що можуть по-різному виявлятися у сучасних державах [6, с. 73].

Президентська й парламентська форми державного правління – традиційні, класичні, так звані «чисті», або «правильні» форми. Це визнана точка зору в юридичній науці. Вважається, що недоліки цих форм державного правління певною мірою були подолані у створеному теорією і практикою державного будівництва ХХ ст. новому виді форми державного правління – змішаній республіці, яка на сьогодні є однією з найпоширеніших у Європі [7, с. 463].

До загальних ознак змішаного правління відносять такі як формування уряду за участю глави держави (президента) і парламенту, відповідальність уряду перед главою держави й перед парламентом, біцефальність виконавчої влади (наявність двох центрів – президент та прем'єр-міністр), відсутність конституційного визначення статусу президента ні як глави виконавчої влади, ні як глави уряду, повноваження президента як арбітра між гілками влади та гаранта у певних сферах державної діяльності, заміщення поста (посади) президента шляхом загальних прямих виборів.

Таким чином, республіка – це така форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк. Республіканська форма правління має свої різновиди – парламентську, президентську, змішану. Остання є синтезом двох перших і може бути етапом переходу до президентської або парламентської республіки відповідно.

Список літератури

1. Макарова З.С. Республіканська форма державного правління: поняття та види. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 52-56.
2. Сухонос В. В. Інститут глави держави в умовах республіки : конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 318 с.
3. Терещук М.М. Різновиди республіканської форми правління: порівняльна характеристика. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2006. Вип.33. С. 72-78.
4. Литвинов О.М. Республіканська форма правління: особливості інтерпретації в сучасних умовах. Форум права. 2013. № 1. С. 607-612. URL: file:///D:/Personal/Downloads/FP_index.htm_2013_1_102.pdf
5. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
6. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. Право України, 2009. № 10. С. 72-77.
7. Процюк І. В. Змішана республіка: поняття та ознаки. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012 № 25. С. 462-471.

УДК 340.14

Переверза А. М., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Марушак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ФОРМА ПРАВА» ТА «ДЖЕРЕЛО ПРАВА»

Предметом чи не найдавнішої дискусії в сфері юриспруденції є співвідношення таких категорій, як «джерело права» та «форма права». Науковці не одностайні, хтось ототожнює ці терміни, а хтось навпаки вважає, що це різні поняття.

Мета роботи полягає в тому, що спираючись на наукові праці, погляди різних вчених, проаналізувати співвідношення категорій «форми» та «джерела» права, а також сформулювати своє бачення щодо цього питання.

Однією з ознак права, як суспільного регулятора, є формальна визначеність, тобто право має певну зовнішню форму. Як зазначив Є. В. Білозьоров, форма права – це спосіб вираження зовні юридичних правил поведінки, а також засіб об'єктивізації норм права [1, ст. 155]. Водночас, М. В. Цвік вважає, що форма права являє собою сукупність офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм, що визнані конкретною державою [2, ст. 178]. Таким чином, форма права являє собою організацію змісту права, способи його існування, функціонування та впорядкування. Ще на початку ХХ століття Г. Ф. Шершеневич вважав використання терміну «джерело права» непридатним, оскільки він є багатомірним. Ця багатомірність викликає необхідність замінити термін «джерело права» терміном «форма права», під якою слід розуміти різні види права, що відрізняються за способом виразу змісту норм права. А С.Ф. Ке-чек'ян свого часу писав, що при характеристиці джерел права обмежуються визнанням того, що джерелами є «те, що відноситься до форми права» [5, с. 4].

У свою чергу, поняття «джерело права» може тлумачитися ширше ніж форма права. Так склалися такі підходи до розуміння терміна «джерело права»:

- у матеріальному розумінні – це умови життєдіяльності суспільства і людини в цілому, тобто це соціальні, економічні та інші умови, які впливають на формування права в цілому;

- ідеологічне значення – це уявлення про право, теорії, ідеї, що покладені в основу норм права. Джерела права в аспекті пізнання права: правові доктрини, юридична практика, праці вчених юристів, які мали значення для становлення права;

- формально-юридичному значенні джерела права ототожнюють із зовнішніми формами виразу, тобто формами права [1, с. 155].

В. С. Нерсисянц визначав, що тлумачення поняття «джерело права» певною мірою є умовним, оскільки цей термін може мати безліч значень, наприклад, під джерелами права можуть розуміти різні соціальні чинники або силу, яка створює право чи певне джерело інформації про нього [4, с. 26]. Тобто, термін «джерело права» належить до найбільш незрозумілих у юридичній науці, адже відсутнє не лише загальновизнане його сприйняття, а й доволі спірним є той сенс, у якому він уживається [5, с. 3].

Не зважаючи на це, більшість науковців визначають «джерело права» як спосіб зовнішнього вираження права. Однак сам термін «зовнішній вияв права» не завжди розуміється і тлумачиться однозначно. Так, в одних випадках «зовнішній вияв права» називають формами права, в інших – джерелами, а хтось вважає, що це одночасно і форма, і джерело права.

Відсутність в юридичній літературі загальновизнаних понять як «форми права», так і «джерела права» привела до різноманітних тлумачень як самих термінів, так і їх взаємодії та взаємозв'язку.

О. Ф. Скакун зазначила, що «джерело права» і «форма права» взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Джерело права розкриває витoki формування права, причини і закономірності процесу його виникнення та розвитку, а форма права показує, як зміст права нормативно організовується і виражається ззовні [6, с. 206]. На противагу даній позиції, М.Н. Марченко визначає найбільш логічним і доцільним використання їх як синонімів, як ідентичних термінів і понять [7, с. 474]. Ідею тотожності таких понять як «форма» та «джерело» права також підтримав М. В. Хропанюк. На його думку, джерела права – спеціальний правовий термін, котрий використовується для позначення зовнішніх форм виразу юридичних норм [8, с. 184].

З середини 80-х років ХХ ст. в науці з'явився складний термін «джерело (форма) права», тобто наукове товариство дійшло згоди та почало ототожнювати поняття «форма права» і «джерело права». Прихильники такого підходу вважають, що, оскільки процес (джерело) і результат (форма) діяльності з приводу створення норми права розірвати не можливо, доцільним було б використовувати термін «форма права» і «джерело права» як синоніми. В. С. Нерсисянц зауважив, що розуміння джерела права у формально-юридичному значенні є результатом «джентльменської угоди» між юристами (як практиками, так і вченими), яка покликана створювати умови для уникнення багатозначності цього поняття [4, с. 265].

Проте, на наш погляд, розбіжності між категоріями «форма права» і «джерело права» існують. «Джерело права» передбачає умови і чинники, що обумовлюють зміст правил поведінки і якість норм права, що відповідають їм. Як дже-

рело права можуть виступати правотворча діяльність державних органів , воля суспільства тощо. Результатом же такої діяльності і виступає форма права.

Список літератури

1. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров та ін.] / за заг. ред.: С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студентів юрид. вищих навч. закл.] / М. В. Цвік та ін. / за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції): навч. посіб. / за ред.: О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
4. Нерсесянц В. С. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. Москва: НОРМА–ИНФРАМ, 1999. 832 с.
5. Кечек'ян С. Ф. О Понятии источника права. Ученые записки Московского гос. ун-та. Вып. 116. Кн. 2. 1946. С. 3-25.
6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
7. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права. Учебник / М.Н. Марченко. М.: Проспект, 2001. 760 с.
8. Хропанюк В. Н. Теория государства и права [учеб. пособ. для выших учебных заведений]/ под ред. В. Г. Стрекозовна. М.: Омега-Л, Интерстиль, 2003. 382 с.

УДК 342.72/.73/749

Переверза А. М., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Екологічні права і обов'язки становлять окрему групу прав і обов'язків людини і громадянина. Вони означають систему юридично закріплених за громадянами повноважень та зобов'язань в екологічній сфері, а також відповідають за забезпечення екологічної рівноваги, встановлюють соціальні, економічні та інші основи охорони навколишнього природного середовища [1]. Так, ст. 50 Конституції України закріпила право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Конституція гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Причому, констатовано, що така інформація ніким не може бути засекречена.

Найповніше екологічні права та обов'язки закріплено в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно із законом, кожний громадянин має право на: безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, які стосуються навколишнього природного середовища; участь у здійсненні охорони навколишнього природного середовища, а також раціонального використання природних ресурсів; об'єднання в громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища; участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності (проєк-

тування, будівництво, реконструкція) на навколишнє природне середовище; отримання екологічної освіти; подання до суду позовів до державних органів про відшкодування шкоди, завданої їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом та участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки.

Усі екологічні права громадян захищаються і відновлюються в судовому порядку.

Поряд із правами законодавство передбачає стосовно до громадян і деякі обов'язки. Так, ст. 66 Конституції України встановила обов'язок кожного не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. У свою чергу, ст. 12. Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» чітко визначила перелік зобов'язань громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

- не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;

- вносити штрафи за екологічні правопорушення;

- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Законодавство України передбачає виконання й інших обов'язків у галузі охорони навколишнього середовища, а також раціонального використання природних ресурсів. Наприклад, згідно зі ст. 10 Закону України «Про тваринний світ», громадяни зобов'язані охороняти тваринний світ і середовище перебування диких тварин, сприяти відтворенню відновлюваних об'єктів тваринного світу, використовувати об'єкти тваринного світу відповідно до закону, відшкодовувати шкоду, завдану ними тваринному світу внаслідок порушення вимог законодавства про охорону, використання і відтворення тваринного світу [2].

Виконання цих обов'язків є невід'ємною складовою нормального функціонування навколишнього середовища, що в подальшому знизить ризик виникнення екологічних проблем та катастроф взагалі.

У чинному законодавстві також встановлені гарантії екологічних прав громадян, а саме, екологічні права громадян забезпечуються:

- проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

- обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки;

- участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

- здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України [3].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» держава гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством.

Отже, екологічні права належать до соціальних прав і становлять окрему групу прав людини і громадянина. Наша держава гарантує і охорону і реалізацію екологічних прав та обов'язків людини і громадянина, які закріплені в Конституції та законах України.

Сьогодні, як ніколи, на державу і її громадян покладена велика відповідальність, яка стосується екологічної рівноваги, безпеки та охорони природи, оскільки від рівня забезпечення прав і виконання їх обов'язків залежить вирішення багатьох не тільки екологічних, а й інших труднощів.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06. 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
2. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06. 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

УДК 340:321.7

Песік Я. В., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ ДЕМОКРАТІЇ

Поняття «демократія» на сьогоднішній день – одне з найголовніших понять для кожного громадянина та держави в цілому. Незважаючи на проблеми, що постають у рамках демократичної форми організації суспільства, його

державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з покликами сучасності. Сучасному стану демократії в Україні властиве те, що, з одного боку, народовладдя є символом жаданого майбутнього, а з другого – суспільні інститути та ЗМІ, практика участі громадян у виборах співіснують із розчаруваннями у ході демократичних реформ в Україні.

Вважається, що першим поняття «демократія» вжив близько 460–400 рр. до н.е. давньогрецький історик Фукидід, пояснюючи, що демос – це народ, кратос – влада. Насправді, точний переклад цього терміну з грецької означає народовладдя, чим наголошується, що йдеться про суверенітет, верховенство народу стосовно органів державної влади [1, с. 32].

Демократія – це такий політичний режим у державі, який заснований на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян, їх участі у формуванні і функціонуванні апарату політичної влади і контролю за його діяльністю. Але, розглядаючи народовладдя, демократію та державу діалектично, можна зробити висновок про те, що в загальному явищі державності демократія постає як його внутрішня форма, «момент сутності», тоді як сама сутність – найбільш глибинне та визначальне в державі за демократичної форми відшуковує себе саме у народовладді.

Демократія має, безперечно, власні конституюючі ознаки. При цьому сама конституція розглядається як зовнішній обмежувач для правителів, який утримує їх від прагнення до розширення влади із зловживанням нею в остаточному підсумку.

До конституюючих ознак демократії, враховуючи сучасні тенденції, можна віднести критерії, які дозволяють розглядати ту чи іншу державу як демократичну. Це, наприклад, законодавче проголошення верховенства влади народу, який є єдиним джерелом влади. У демократії джерелом влади виступає саме народ, а не будь-який інший суб'єкт політичного життя (монарх, духовенство, аристократія). На практиці суверенітет народу проявляється в тому, що народ обирає своїх представників до органів влади і має можливість змінити їх, і це його право закріплюється в конституції [2, с. 13]. Народові належить також право висувати соціальні ініціативи і брати участь у референдумах. Проте і на такий суверенітет накладається обмеження. Наприклад, Ю. Фребель, на якого посилається Ю. Хабермас, утверджував суверену волю колективу не у формі закону, а в процедурі утворення думки і волі. Він писав: «Єдність переконань була б нещастям для прогресу пізнання, але єдність мети у справах суспільства – це необхідність» [3, с. 13]. Ця думка й сьогодні лишається актуальною.

Демократія передбачає ротацію осіб, які наділяються владою. Хоча, як на мене, це ще спірне питання. Р. Даль висунув наступне твердження: «Республіка – це правління, яке: (а) отримує всю владу прямо чи опосередковано від великої кількості людей; (б) здійснюється людьми, які обіймають свою посаду доти, доки самі цього хочуть протягом певного часу, або доти, доки належним чином поведуться» [4, с. 98].

Усім громадянам надається однакове право брати участь в управлінні державою. Практично це означає, що будь-який дієздатний громадянин має право висувати свою кандидатуру на будь-яку виборну посаду в державі. Гро-

мадяни мають право створювати політичні партії і громадські організації, асоціації та об'єднання з метою свого волевиявлення та участі у конкурентній боротьбі за владу. Демократія визначає підсумок дискусій під час прийняття рішень більшістю і прагне до підпорядкованості меншості волі більшості. Громадяни, нарешті, мають право на доступ до інформації, яка стосується їх корінних суспільно-політичних інтересів. Перераховані критерії можна вважати мінімальними вимогами, які дозволяють, згідно з сучасними поглядами, класифікувати державу як демократичну[5, с. 41].

Отже, поняття демократії – багатогранне. Демократія надає більше свободи народу і кожній людині особисто, аніж будь-яка інша система правління, але тільки тоді, коли вона приведена до повного ладу, наприклад, діє на основі конституції. Також у демократичній державі рівний правовий статус усіх громадян, тобто вони всі захищені законом і мають виконувати обов'язки, зазначені у цьому законі. Аби правильно функціонувати, демократичне суспільство має покладатись на сильну та незалежну державу, у якій добре врегульований правопорядок та яка дотримується справедливого розподілу благ.

Список літератури

1. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ.вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
2. Мурашин Г. Акти безпосереднього народовладдя та гарантії їх здійснення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2010. № 1. С. 12-19.
3. Бегунов Ю. К., Лукашев А. В., Пониделко А. В. 13 теорій демократії, СПб.: Бизнес-Пресса, 2002. 240 с.
4. Даль Р. Введение в теорию демократии, М.: Наука, 1992. 160 с.
5. Медведчук В. Новий вимір демократії. К.: Основні цінності, 2001. 144 с.

УДК 340.15

Петрів К. Є., студентка гр. ФР-191

Науковий керівник: Карпова І. Г., к. пед. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИХ СИМВОЛІВ: МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Власна символіка відіграє велику роль для кожної держави, оскільки є історично-культурною спадщиною народу. Державна символіка України формувалася не одне сторіччя. В її основі лежать народні цінності, традиції, культура та історія нашої держави. Саме тому тема української символіки є актуальною.

Згідно з Конституцією визначено, що державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державний Прапор – невід'ємний атрибут кожної країни, що є символом її суверенітету і незалежності. Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Вперше поєднання синього і жовтого з'явилося на гербі Львова: Данило

Галицький подарував місту герб із зображенням жовтого лева на блакитному тлі. Першу писемну згадку про походження нашого прапора можемо знайти у середньовічній хроніці, що розповідає про Грюнвальдську битву 1410 року.

Так загони з львівських земель виступали із синьою короугою із золотим левом. Прапори козаків Запорізької Січі також часто мали поєднання синьо-жовтого, особливо починаючи з XVIII століття.

Сучасний синьо-жовтий прапор був вперше публічно зафіксований 25 червня 1848 року у Львові, який українці вивісили над Львівською ратушею як національний прапор. Утвердження синьо-жовтого прапора як державного відбулося тільки з проголошенням Української народної республіки. 22 березня 1918 р. Центральна Рада в Києві ухвалила “Закон про державний прапор Української Народної Республіки”, який був жовто-блакитним. У 1918 р., у період Гетьманату Павла Скоропадського, порядок кольорів було змінено на синьо-жовтий. Таким він залишився і в період влади Директорії. Остаточо Верховна Рада України затвердила Державний прапор 28 січня 1992 року.

Зараз існує багато суперечок щодо того, як повинні бути розташовані кольори на прапорі. Одні трактують наші кольори, як небо і пшеничний лан, інші – як сонце і вода. Стала навіть популярною така, можна сказати, легенда.

Одного разу, ще на початку 1992 року китайська художниця Мао Мао попросила на одному мистецькому заході тодішнього президента України Леоніда Кравчука зробити все від нього залежне, щоб в самостійній Україні змінили розміщення кольорів на прапорі. Адже сине з гори, а жовте знизу за словами художниці утворюють гексаграму “Π”, що віщує лихо й занепад молодій державі. Тоді як зворотне розміщення кольорів утворюють зовсім іншу гексаграму “Тай”, яка уособлює розквіт.

Герб – символ влади, знак держави. Герб України – синій щит із золотим тризубом. З найдавніших часів тризуб шанується як магічний знак, свого роду оберіг. Подібні зображення археологи зустрічали в багатьох пам'ятках культури датованих першими століттями нашої ери. Існує до 30 теорій походження і значення тризуба: сокіл, якір, символ триєдності, тощо.

Перша згада у літописах про ці знаки належить до V століття. Історія українського герба почалась ще з княжого роду Рюриковичів. Його зображення археологи знаходять на монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах.

У листопаді 1917 року було проголошено створення УНР, тому з'явилась необхідність створення герба. Комісію, яка мала розробити символ, очолив Михайло Грушевський. Він хотів зобразити золотий плуг на синьому тлі, а навколо мали розташовуватись історичні герби українських земель. 6 січня 1918 року тризуб з'явився на першій українській банкноті 100 карбованців, а згодом – на прапорі українського військово-морського флоту.

В підсумку комісія обрала ідею з тризубом. Українська Центральна Рада пояснила прийняття тризуба тим, що це є знак князівської влади і спадкоємності української державної традиції. З часів приходу до України більшовиків та витіснення військ УНР й до 1991 року, в часи СРСР, герб був заборонений, але незважаючи на це, його використовували різні організації. Після оголошення незалежності України тризуб як Малий Державний герб затвердили 19 лютого 1992-го Постановою Верховної Ради України із зображенням. Питання про Великий Герб досі актуальне.

Наразі неможливо точно сказати, що означає український тризуб. Існують десятки версій його значень, найпопулярніші з них:

- Голуб. Тризуб є зображенням голуба, як символу Святого Духа.
- Символ роду. Згідно язичницьких вірувань, тризуб є відображенням Триглава або Роду: чоловіче начало, жіноче начало, народження і смерть;
- Батько, Син і Святий Дух. Тризуб містить число три, що означає єдність Бога-Батька, Бога-Сина та Бога-Духа Святого;
- Скіпетр. Символ є відтворенням форм верхньої частини скіпетра візантійських монархів, скіпетра скіфських царів, зображення корони;
- Слово “Воля”. У тризубі зашифроване слово “Воля”.

Гімн у перекладі з грецької мови означає святкова пісня. Державний гімн є одним із визначних символів єднання українського народу. Перша музична символіка нашого народу була ще за часів Київської Русі. В той час роль гімну виконували бойові заклики та пісні, які створювали патріотичний настрій перед битвами.

Справжнім всеукраїнським, національним, а згодом і державним гімном стала пісня “Ще не вмерла Україна”, авторами якої стали поет Павло Чубинський і композитор Михайло Вербицький. Історія створення українського гімну починається 1862 року, коли український поет Павло Чубинський написав вірш “Ще не вмерла Україна”. Одразу після написання вірша його поклав на музику Микола Лисенко.

Створена на його мелодію пісня набула певного поширення на Наддніпрянщині. В 60-х роках XIX ст. в одному із львівських журналів було надруковано вірш “Ще не вмерла Україна”. Цей вірш сподобався М. Вербицькому своїм патріотичним змістом і він поклав його на музику. Зрештою остаточно пісня-гімн утвердилась у свідомості українського народу саме в співавторстві П. Чубинського і М. Вербицького. На тлі інших пісень духовно-патріотичного змісту “Ще не вмерла Україна” вирізняється широтою осмислення історичної долі народу, передбаченням його духовного відродження.

До державних символів країни в сучасному світі належать Державний Герб, Державний Гімн та Державний Прапор, який є найшановнішим із названих атрибутів. Ставлення до державних символів своєї країни відображає зрілість нації й держави, її гідність та повагу до себе. Наша символіка уособлює в собі складний шлях українського народу до незалежності, тому завданням кожного громадянина України є знати і поважати символи своєї держави.

Список літератури

1. Міфи про жовто-блакитний прапор України: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Історія створення Державного Гімну України <https://subject.com.ua/textbook/art/10klas/59.html>.
3. Волинський О. 25 важливих фактів про український прапор: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2762994-25-vazlivih-faktiv-pro-ukrainskij-prapor.html>.
4. Кукса В. В. Історія становлення й утвердження Державного прапора України: <https://kpi.ua/flag-photo>.
5. Гунчевська Є. Тризуб: заповнює повідомлення наших предків: <https://uamodna.com/articles/tryzub-zakodovane-povidomlennya-vid-nashyh-predkiv/>
6. Патрікеєва Н. 100 років гербу України: як тризуб став державним символом: <https://www.radiosvoboda.org/a/29449449.html>.
7. Валенкевич Н. І. Історія походження Державних символів України: http://volodarka.rda.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2961:2015-08-21-09-46-42&catid=66:2012-03-20-14-19-23&Itemid=97.
8. Карпов В. В. Українська звитяга у символах : https://nakkim.edu.ua/images/vidannya/Monografii/Karpov_V_V_Ukrayinska_Zvytiaga.pdf.

УДК 340.12

Пивовар М. А., студент гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Україна сьогодні будує свою правову систему за принципами романо-германської правової сім'ї, однак значний вплив все ще справляє її соціалістичне минуле, оскільки частина законодавства України, в тому числі і деякі кодекси, була прийнята за часів СРСР. Водночас, де-факто, в правовій системі України, як джерело права застосовується правовий прецедент. Зважаючи на це, важливо, на нашу думку, дослідити до якої правової сім'я доцільно відносити правову систему України.

В межах даної роботи спробуємо визначити місце правової системи України серед правових систем світу, окреслити найбільш характерні риси існуючих правових сімей та визначити їх співвідношення з правовою системою України.

Зміст поняття правової сім'ї складається з певного комплексу найхарактерніших ознак. Згідно до класифікації, запропонованої Р. Давидом виділяють такі правові сім'ї: англосаксонську, романо-германську, соціалістичну, релігійну (як найбільш яскравого представника розглянемо мусульманську правову систему, яку, на нашу думку, можна вважати окремою правовою сім'єю) та сім'ю традиційного права.

Характерними рисами англосаксонської правової сім'ї є:

1) зародження і становлення відбулося в межах Англії і її колоній; саме цим зумовлена спільність походження даної правової сім'ї. До сім'ї англійського права входять, поряд з Англією, колишні колонії Британської імперії [3, с.313];

2) специфічні джерела права. Формою права, яка історично є основою в англосаксонській правовій сім'ї є юридичний (судовий і адміністративний) прецедент. Право на створення прецедентів належить лише вищим судовим інстанціям: наприклад, в Англії такими інстанціями є Палата лордів, Апеляційний суд, Високий суд.

3) провідну роль у правотворчості отримують суди, які займають особливе місце в системі органів держави. Суд дотримується нейтралітету. І держава, яка дбає про суспільний інтерес, і окремі особи, які захищають приватні інтереси, вимушені на рівних доводити в суді свою правоту[4, с.394-396];

4) домінуюча роль емпіричного підходу у таких сферах як розробка правового регулювання і підготовка юристів. Зокрема, і сьогодні для заняття адвокатською практикою в Англії не є обов'язковою, хоча і є бажаною, вища юридична освіта. Мирові (магістратські) судді, якими виноситься переважна більшість рішень справах, найчастіше не мають юридичної освіти: вони тільки мають бути добросовісними громадянами з середнім достатком і певним життєвим досвідом.

Романо-германська правова сім'я є більш поширеною, ніж англосаксонська. До неї відносяться правові системи таких країн як Франція, Бельгія, Голландія, Італія, Іспанія, ФРН, Австрія, Швейцарія, скандинавські країни.

Характерні риси романо-германської правової сім'ї:

1) виникнення і становлення даної правової сім'я відбувалося на території континентальної Європи. Проте інтенсивний розвиток цієї правової сім'ї в останнє століття відбувався і в інших регіонах. З урахуванням поширення романо-германської правової сім'ї світом, цю сім'ю іноді поділяють на такі правові підгрупи: латиноамериканська, скандинавська, латинська та інші [4, с. 396-397].

2) в системі джерел права чільне місце займає нормативно-правовий акт, який визначається як основне джерело права. Як правило, для нормативно-правових актів, характерна побудова згідно до ієрархії: конституційні закони – звичайні закони – підзаконні акти. Поширеним явищем є кодифікація нормативно-правових актів [3, с.303-304];

3) право має чітку структуру, а саме: право поділяється на публічне і приватне, існує поділ на галузі та інститути;

4) провідна роль у правотворчості належить законодавцю, як правило, – представницькому органу державної влади. На відміну від країн англосаксонської правової сім'ї, тут норма права не створюється суддями[1; с.50].

5) матеріальне право є первинним і є визначальним стосовно процесуального права. Процесуальне право розглядається як утворення, що є своєрідним додатком до матеріального права.

Соціалістична правова сім'я в умовах світової системи соціалізму утворювала третю велику сім'ю права, яка була виділена за ідеологічним критерієм.

Характерними рисами соціалістичної правової сім'ї є:

1) історично правовим системам країн, що належали до соціалістичної правової сім'ї властиві ознаки романо-германської правової сім'ї. В цих правових сім'ях схожі норми права, джерела права, система права, юридична термінологія, юридична наука, що були створені, на базі римського права;

2) класовий характер обумовлює відмінності соціалістичного права від права романо-германської правової сім'ї. Структура соціалістичного права не знає поділу на такі підсистеми як публічне і приватне право. Однак має місце поділ з використанням галузевого критерію. До цієї правової сім'ї відносяться національні правові системи таких країн як КНР, КНДР, Куба, В'єтнам.

3) країни, колишні республіки СРСР, якими було проголошено демократичний шлях розвитку своїх національних правових систем, залишаються в межах соціалістичного правового поля [2, с. 206].

До мусульманського права належать правові системи таких країн, як Іран, Ірак, Пакистан, Судан та інші.

До характерних ознак мусульманської правової сім'ї відносять:

1) панівне місце в системі соціального регулювання відведено не нормам права, а релігійним нормам;

2) як джерела права використовуються священні книги: Коран, Сунна, Іджма, вплив яких поширюється на мусульман. На їх основі створюються власне правові норми у формі тлумачень і коментарів. Конкретизація першоджерел відбувається в працях учених-богословів (доктринах) [5, с. 595-596] ;

3) право не є структурованим, в ньому немає звичного для романо-германського типу поділу права на приватну і публічну підсистеми права, на галузі та інститути;

4) в сфері правового регулювання в мусульманському праві переважають

зобов'язання. Для цього типу права характерна стабільність, навіть консерватизм, а подекуди й нетерпимість до інших впливів.

До сім'я традиційного права. Належать переважно країни Африки та Сходу. Історично звичай є використовувався у всіх правових системах, однак в значній частині країн Африки і зараз продовжує залишатися основним регулятором суспільних відносин, особливо за межами міст.

Характерними ознаками сім'ї традиційного права є:

1) основним джерелом права визнаються звичаї та традиції, які утворилися природним шляхом в ході існування суспільства;

2) є неподільність правових норм і норм моралі, звичаїв і традицій; вони складають єдине цілісне утворення;

3) метою правового регулювання є захист інтересів, в першу чергу, груп або співтовариств [3, с. 349];

4) процесуальна форма реалізації і застосування права виступає не в формі юридичної процедури, а ритуалу і магічного обряду;

5) зазвичай, мета судового розгляду полягає в примиренні сторін, відновленні згоди в суспільстві та забезпеченні її згуртованості.

Отже, правову систему України, на даному етапі, варто відносити до романо-германської правової сім'ї, але з елементами соціалістичного права. зважаючи на їхні характеристики. Водночас, правова політика нашої держави здійснюється під гаслом європейського вибору України. Стратегічним напрямом сучасної української держави є входження в європейський простір, а це вимагає визнання й використання судової практики Європейського Суду з прав людини, тобто, визнання прецеденту як джерела права.

Список літератури

1. Гасанов Г. И. Основные правовые семьи народов мира. Системные технологии. 2014. №10. С. 48-52.
2. Гусарев, С. Д. Теорія права і держави : навч. посіб. / Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет внутрішніх справ. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.
3. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. пос. / за заг. ред.: С. Л. Лисенков, В. В. Копейчикова; Міністерство освіти і науки України, Академія адвокатури України. К. : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
4. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Елементарний курс: навч. пос. Харків : Одісей, 2007. 432 с.
5. Теорія держави і права: Навч. посіб. / упоряд.: Шестопалова Л.М.. К. : Прецедент, 2004. 224 с.

УДК 342.7

Пінчук А. О., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ: СТРУКТУРА ТА ВИДИ

Становище особи у складних взаємовідносинах із суспільством та державою виявляється у такій юридичній категорії як правовий статус. Правовий статус є системою еталонів, зразків поведінки суб'єктів, які, з одного боку, захищаються державою, а, з іншого - схвалюються суспільством.

Традиційно поняття правового статусу визначається як система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод та обов'язків особи.

Правовий статус особи відображає юридичне закріплення досягнутого суспільством обсягу свободи особи. Він ґрунтується на сучасному вченні про свободу, в основі якого лежать такі ідеї:

- усі люди вільні від народження, і ніхто не має права відчужувати їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав є головним обов'язком держави;

- свобода особи полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншій особі;

- межі свободи можуть визначатися законом, який відповідає праву, а право є мірою свободи;

- обмеження прав є можливим виключно з метою сприяння досягання загального добробуту в демократичному суспільстві [1, с. 71].

Характерними рисами правового статусу є те, що:

- правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів;

- відображає індивідуальні особливості людини та її реальне ставлення у системі суспільних відносин;

- права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів - обов'язків та відповідальності;

- ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків;

- правовий статус характеризується відносною стабільністю [2, с. 96].

Структура правового статусу особи може бути представлена у вигляді таких елементів як правосуб'єктність; права, свободи, обов'язки; гарантії; відповідальність [3, с. 54]. Названі елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими.

Правосуб'єктність належить до умов набуття правового статусу, тому що вона полягає в здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність. Однак цим її призначення не вичерпуються. Без правосуб'єктності неможливо визначити правовий статус фізичної та юридичної особи: спеціальна правосуб'єктність впливає на спеціальний статус, а індивідуальна правосуб'єктність значною мірою характеризує індивідуальний статус. Правосуб'єктність сприяє встановленню відмінності правового статусу від інших соціальних статусів особи - економічного, політичного, етнічного тощо.

Існують різні підходи до питання про співвідношення правосуб'єктності та правового статусу: одні вчені вважають правосуб'єктність передумовою правового статусу, інші схильні включати її до правового статусу в якості структурного елементу, треті називають правосуб'єктність більш об'ємною категорією, яка вбирає в себе правовий статус [4, с. 29].

Права особи у структурі правового статусу - це формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси [5, с. 93]. Іншими словами, це ті юридичні можливості певної людини, що є похідними від загальних абстрактних правил, закріплених законодавчо.

Свободи особи - нормативно закріплені можливості, що мають певні особливості у порівнянні з правом. Це виявляється у самостійному виборі суб'єктом способу життя, діяльності та поведінки в умовах, що забезпечуються державою і суспільством. Як правило, свободи мають диспозитивний зміст, що надає можливість вибору того варіанту поведінки, котрий найповніше забезпечує реалізацію суб'єктивних інтересів.

Юридичні обов'язки особи - це встановлені та гарантовані державою вимоги до поведінки людини, офіційно закріплена міра необхідної діяльності в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право.

Гарантії реалізації прав та обов'язків істотно впливають на зміст і соціальне значення статусу особи. Без створення державою умов для здійснення прав, обов'язків вони залишаються «заявою про наміри». Однак загально-соціальні та спеціально-соціальні гарантії є факторами реалізації правового статусу особи, а не елементами структури його системи [6, с. 180].

Юридична відповідальність також є елементом правового статусу, що особливо виявляється при аналізі спеціального статусу посадової особи. Вторинність юридичної відповідальності стосовно суб'єктивного юридичного обов'язку не виключає необхідності розглядати її як структурний елемент правового статусу [7, с. 218].

Класифікацію правового статусу здійснюють за різними критеріями. Так, за суб'єктами розрізняють правовий статус: фізичних та юридичних осіб; іноземців, осіб без громадянства; статус біженців; статус українських громадян, які перебувають за кордоном; професійний та посадовий статус; статус осіб, що знаходяться у екстремальних умовах.

За характером правовий статус поділяють на:

- загальний (конституційний), що характеризує статус особи як громадянина держави. Він визначається конституцією і не залежить від певних поточних факторів, є рівним, єдиним і стабільним для всіх суб'єктів. Зміна цього статусу залежить від волі законодавця, а не від бажання конкретної особи. Даний статус є базовим, вихідним для решти статусів, тому він не повинен враховувати багатоманітності суб'єктів права, їх особливостей та специфіки. Він визначає ступінь демократичності та соціальне призначення держави [8, с. 36];

- спеціальний (родовий) статус відображає особливості правового становища певних категорій громадян. Він базується на загальному, хоча детальніше характеризує його, доповнюючи права, обов'язки та пільги, передбачені законодавством для певної категорії осіб (статус студентів, військовослужбовців, пенсіонерів, інвалідів тощо);

- галузевий статус характеризує особливості прав та обов'язків суб'єктів стосовно певної сфери суспільних відносин. Він конкретизує загальний статус нормами галузевого законодавства. Це надає можливість виділити адміністративно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, кримінально-правовий та інші статуси;

- індивідуальний статус фіксує можливості та обов'язки певної конкретної особи. Він є сукупністю персоніфікованих прав та обов'язків, є динамічним та змінюється відповідно до змін у житті суб'єкта. На індивідуаль-

ний правовий статус впливають такі фактори, як стать, вік, сімейний стан, професія і т. ін.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що загальний статус не може змінюватися без відома держави, законодавця, а індивідуальні статуси є більш динамічними, рухомими і можуть змінюватися за бажанням самих носіїв. Але такі зміни знову ж таки можуть відбуватися у межах загального статусу, не порушуючи його. У загальному правовому статусі складові частини – постійні, а в індивідуальному – змінні. Це не порушує принцип рівноправності громадян, тому що та чи інша особа може мати свій особливий індивідуальний статус, наприклад, відповідні пільги.

Отже, правовий статус особи – це комплексна категорія, що має певну стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також визначає права, свободи та обов'язки, відповідно до яких індивід як суб'єкт права будує свою поведінку у суспільстві. При цьому, правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність у соціальному середовищі, а й характеризує реальну взаємодію держави та особи.

Список літератури

1. Кравченко Ю.Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави. Монографія. – Харків, Вид-во Нац.ун-ту внутр.справ, 2003. – 406 с.
2. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 95-98.
3. Основи загальної теорії права та держави. Рабінович П. М. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка.- 2001.- 176 с
4. Ортинська Н.В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. Право і безпека. 2016. № 3 (62). С. 28-32.
5. Теорія держави і права навч. посіб. / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова: за заг. ред. О. В.Петришина – 5-те вид., допов. і змінене – Х.: Право, 2016. – 198 с.
6. Загальна теорія права Підручник / За заг.ред. М.І. Козюбри – К. Ватте, 2015. – 392с.
7. Теорія держави та права навч. Посіб. / за заг. Ред. С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомирова. – К.: НАВС, Освіта України, 2017. – 320с.
8. Бондаренко Н.О. Конституційно правовий статус особи: теоретико-практичні засади / Н. О. Бондаренко // Форум права. – 2016. - №4. – С.35-40.

УДК 34.06

Пономаренко В. А., студент гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Юридичний факт – це конкретні життєві обставини, що передбачені нормами права, які зумовлюють виникнення, зміну та припинення правовідносин. Разом із тим роль юридичних фактів виходить за межі власне правовідносин: вони є самостійною ланкою в механізмі правового регулювання.

Розглядаючи юридичні факти з точки зору їх матеріальної основи, у першу чергу необхідно відзначити, що це факти реальної дійсності, які мали місце в минулому або існують у момент розгляду. Тобто це факти, що об'єктивно, незалежно від нашої свідомості існують (існували) у реальному світі.

Характерними вимогами до юридичних фактів є наступні:

- а) вони повинні бути передбачені нормами права;
- б) мають фіксуватися, як правило, у відповідній процедурно-процесуальній формі;
- в) мають породжувати передбачені нормами права юридичні наслідки.

Деякі вчені визначають юридичні факти як конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Юридичні факти – це конкретні, індивідуальні обставини, які являють собою життєві явища та реально існують у певному просторі та часі.

Якщо мова йде про факти-дії, то конкретність дій означає, що вони породжені певними суб'єктами і несуть конкретний соціальний та правовий зміст. Конкретність юридичних фактів-подій віддзеркалюється у тому, що вони відбуваються у певній визначеній місцевості, в певний визначений відрізок часу.

Отже, юридичні факти – це такі обставини, котрі несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, входять до предмету правового регулювання. Ними виступають лише такі обставини, які прямо чи опосередковано зачіпають права й інтереси суспільства, держави, соціальних колективів, особистості. Беззмістовні з соціальної точки зору події і дії не можуть мати і юридичного значення.

З погляду свого соціального змісту, юридичний факт має насамперед адекватно відображати соціальну ситуацію. Стосовно соціальної ситуації, юридичні факти виконують подвійну роль: по-перше, ідентифікаційну, оскільки вони покликані точно позначити соціальну ситуацію, забезпечити її фіксацію в правовому регулюванні. У цій якості юридичні факти виступають у ролі «індексів», що свідчать про наявність соціально-юридичної ситуації. По-друге, розмежувальну, яка полягає в тому, що юридичні факти окреслюють межі ситуації, дозволяють обмежити її від подібних випадків, зробити її унікальною.

Головна роль, яку виконують юридичні факти в правовому регулюванні – забезпечення виникнення, зміни і припинення правовідносин. Юридичні факти за юридичними наслідками поділяються на: правоутворюючі – факти, з якими норми права пов'язують виникнення правовідносин (наказ про прийняття працівника на роботу); правозмінюючі – факти, з якими норми права пов'язують зміну правовідносин (наказ про переведення працівника на іншу посаду); правоприпиняючі – факти, з якими норми права пов'язують припинення правовідносин (наказ про звільнення працівника з роботи).

Юридичні факти класифікуються за різними підставами. Традиційно за вольовим критерієм факти поділяються на юридичні події та юридичні дії. Юридичні події – це обставини (явища), виникнення і дія яких не залежить від волі особи, але з настанням яких правові норми пов'язують настання певних правових наслідків, тобто виникнення, зміну або припинення правовідносин (наприклад, смерть, хвороба, землетрус, тощо).

Юридичні дії – це обставини, настання яких залежить від волі особи (наприклад, укладення угоди, скоєння правопорушення тощо). В свою чергу серед дій, залежно від того, чи узгоджуються вони з приписами правових норм, чи ні, розрізняють правомірні та неправомірні дії.

Правомірні дії – це ті, що здійснюються на основі і згідно з приписами правових норм. Вони поділяються на юридичні акти і вчинки. Неправомірні дії – це дії, що чиняться всупереч приписам правових норм. Вони охоплюються поняттям правопорушення. Залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, серед неправомірних дій розрізняють злочини і проступки. Злочини – це найбільш суспільно небезпечний вид неправомірних дій. Вони визначаються кримінальним законом і зумовлюють кримінальну відповідальність, оскільки посягають на цінності, що взяті під охорону нормами кримінального права. Проступки – це менш суспільно небезпечні неправомірні діяння. Залежно від виду суспільних відносин, розрізняють адміністративні, дисциплінарні та ін.

Уперше зробив спробу узагальнити і систематизувати юридичні факти В.Б. Ісаков. Вчений зазначав, що у деяких випадках факт – це триваюча соціальна обставина (наприклад, стан здоров'я). В інших ситуаціях фактом можуть бути правовідносини (наприклад, членство у житлово-будівельному кооперативі). Це зовсім не дискредитує самостійність фактів, тому що правовідносини теж можуть виконувати роль юридичних фактів.

За носієм (суб'єктом) юридичні факти поділяються на:

- 1) юридичні факти фізичних осіб;
- 2) юридичні факти юридичних осіб;
- 3) юридичні факти суспільства;
- 4) юридичні факти держави та державних утворень.

У свою чергу кожен із вищевказаних видів юридичних фактів можна класифікувати за їх властивостями, як це зробив В. Б. Ісаков. Так, на думку вченого, в основу класифікації юридичних фактів може бути покладено систему ознак особистості, яка використовується у конкретно-соціологічних дослідженнях. Це стать, вік, соціальне походження, національність, належність до політичних партій, освіта, культура, кваліфікація, стаж роботи тощо. Враховуючи дану систему, що відображає саме стабільні елементи у характеристиці особистості, науковець пропонує виділити такі групи юридичних фактів:

- ті, що характеризують загальні фізіологічні ознаки особистості (стать, вік, стан здоров'я);
- ті, що характеризують найбільш загальні соціальні ознаки особистості (громадянство, національність, місце проживання);
- ті, що характеризують сімейно-побутові відносини (шлюб, наявність дітей, утриманців тощо);
- ті, що характеризують трудову діяльність і спосіб отримання доходів (робітник, державний службовець, утриманець, особа, що навчається);
- ті, що характеризують суспільно-політичну діяльність (перебування на виборних посадах в органах державної влади та місцевого самоврядування, відзначення державними нагородами, присвоєння почесних звань та ін.);
- ті, що характеризують ставлення до правопорядку (судимість тощо) [4, с.25].

За походженням юридичні факти поділяються на: соціальні; природні; технічні.

Соціальні факти – обставини, що зумовлені діяльністю суспільства або його окремих суб'єктів, які існують тривалий час, мають якість об'єктивної реальності, а також безперервно або періодично породжують юридичні наслідки. Більшість юридичних фактів належить саме до цього виду.

Природні факти – це обставини, що зумовлені природними властивостями і якостями об'єктів, існують тривалий час, мають якість об'єктивної реальності, а також безперервно або періодично породжують юридичні наслідки.

Технічні факти – це обставини, що визначаються технічними характеристиками об'єктів, існують тривалий час, мають якість об'єктивної реальності, а також безперервно або періодично породжують юридичні наслідки.

За формою прояву розрізняють позитивні і негативні юридичні факти.

Позитивні – юридичні факти, що виражають явища дійсності, які існували чи існують на даний час. Негативні – юридичні факти, що виражають відсутність певних явищ дійсності. Наприклад, наявність стажу роботи є позитивним юридичним фактом, а відсутність судимості – негативним.

За значимістю юридичні факти поділяються на основні (головні) і додаткові (підлегли). Основний юридичний факт найбільш повно відображає сутність конкретної життєвої ситуації, що підлягає правовому регулюванню. Додаткові (підлегли) юридичні факти мають уточнююче значення, конкретизують та деталізують юридично значущі обставини. Наприклад, основними фактами для призначення пенсії за віком є вік і стаж роботи, усі інші фактичні обставини (стан здоров'я тощо) мають додатковий характер.

За галузями права юридичні факти поділяються на: конституційно-правові (народний депутат, членство у політичній партії); кримінально-правові (судимість, осудність, беспорядний стан); адміністративно-правові (державний службовець); цивільно-правові (власність, оренда); сімейно-правові (шлюб, перебування на утриманні, аліменти).

Залежно від документального закріплення юридичні факти поділяються на оформлені і неформлені. Більшість юридичних фактів існує в оформленому, зафіксованому вигляді (так, факт судимості підтверджується обвинувальним вироком суду, наявність освіти – дипломом, інвалідність – висновком медико-соціальної експертної комісії). Разом із тим деякі юридичні факти можуть існувати в неформленому вигляді.

За структурою слід розрізняти прості та складні юридичні факти.

Прості – що складаються з одного факту, якого досить для настання юридичних наслідків. Наприклад, позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини. Складні – певна сукупність елементів одного юридичного факту, необхідного для настання юридичних наслідків. Вони містять декілька юридично значущих ознак. Зокрема, факт дієздатності громадянина містить у собі як суб'єктивний елемент – здатність своїми діями здобувати і реалізовувати права і виконувати обов'язки, так і об'єктивний елемент – вік.

Юридичні факти відіграють важливу роль у правовій системі, вони поєднують норми права з реальними суспільними відносинами. За їх допомогою

життєві обставини набувають юридичного значення і таким чином впливають на суспільні процеси та явища.

Подальший розвиток класифікації юридичних фактів необхідний для вирішення різноманітних завдань юриспруденції, у тому числі підвищення ефективності правового регулювання. Дуже важливо для правової сили юридичних фактів вчасно й правильно їх установити, зафіксувати, засвідчити й довести. Від цього залежить якість і швидкість реалізації законних прав й інтересів фізичних й юридичних осіб.

Список літератури

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навчальний посібник. К.: МАУП, 2003. 228с.
2. Завальний А. Юридичні факти: Історичні та сучасні аспекти розуміння; Право України. 2006. №1. С.113-116.
3. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. М.: Юрид.лит., 1984. 144 с.
4. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права. Право України. 2003. №7. С.29-33.

УДК 340.15:348

Приходько Т. О., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ІНДУСЬКЕ ПРАВО: ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Індуське право є одним із підтипів релігійно-звичаєвого типу правової системи. Воно характеризується глибокими релігійно-моральними витоками. Індуське право застосовується до всіх індусів незалежно від їх національної, державної приналежності або місця проживання. Тобто це стосується осіб, які визнають складну сукупність релігійних, соціальних та філософських поглядів, які у сукупності визначаються поняттям «індуїзм». Практично, мова йде про вихідців із півострова Індостан, за виключенням тих, хто сповідує іслам, християнство, іудаїзм та зороастризм.

Авторитетна дослідниця індуського права Н.О. Крашеніннікова вважає, що з врахуванням кардинальних політичних змін в регіоні протягом чотирьох тисячоліть історичного розвитку сьогодні не просто дати чітке визначення та єдине формулювання індуського права [3, с. 10].

У працях, присвячених дослідженню індуського права, майже відсутні його визначення. Н.О. Крашеніннікова пояснює це історичними змінами в ньому, що виключають можливість навести єдине формулювання. У загальному вигляді індуське право можна визначити як релігійно-правову систему, яка регламентує суспільні відносини всередині громади, що сповідує індуїзм.

До характерних рис індуського права відносять:

1) індуське право є складовою частиною індуїзму – релігії, що являє собою комплекс різноманітних релігійних, філософських і соціальних поглядів. Індуїзм сформувався внаслідок еволюції і злиття ведичних і брахман-

ських традицій. В основу його віровчення покладено релігійні та філософські ідеї брахманізму (карма, сансара, реінкарнація та ін.); 2) персональний характер дії права, що поширюється тільки на осіб, які сповідують індуїзм, незалежно від того, в яких державах вони мешкають. Найбільша громада прихильників індуїзму (близько 1 млрд.) проживає в Індії, де вони становлять близько 83 відсотків населення. Як релігійні меншості вони представлені в Палестині, Бірмі, Сінгапурі, Малайзії, Танзанії, Уганді й Кенії. У судовій практиці Індії склалося правило, відповідно до якого індуське право діє стосовно осіб, виходячи з двох критеріїв – народження в родині індусів або належність до релігії. Воно не поширюється на осіб, які перейшли у віру, несумісну з індуїзмом. Проте індус не втрачає права знову повернутися до своєї віри, що тягне за собою відновлення дії на нього індуського права. Норми індуського права застосовуються до послідовників усіх релігійних напрямків індуїзму – буддизму, джайнізму, сикхізму та ін. Індуське право офіційно не поширюється на чотири релігійні меншості Індії – мусульман, християн, іудеїв і парсів; 3) яскраво виражений кастовий характер. Касту характеризують як соціальну спільноту або групу в складі індійського суспільства, спільноту по народженню, спадкоємну, ендогамну, закриту для проникнення сторонніх, що традиційно спеціалізується за родом господарської діяльності чи колом занять із яскраво вираженою кастовою самосвідомістю; 4) в індуському праві існує кілька шкіл, наявність яких пояснюється різними причинами – великою різноманітністю населення (в Індії проживає близько 500 народностей, які говорять 1652 мовами) і великою розмаїтістю джерел права. В одній місцевості віддають перевагу одним із них, в другій – іншим. В індуському праві переважають дві головні школи – Митакшара і Дайябхага. Ці школи разом із підшколами панують кожна у відповідних географічних районах, хоча особистий статус індивідів і не залежить від того, де вони проживають. Школа Дайябхага поширена в Бенгалії й Ассамі, Митакшара – в інших частинах Індії й Пакистану; 5) індуське право зазнало сильного впливу інших правових систем – мусульманського і англійського права. Найдавніші джерела індуського права – веди були створені ще в II тис. до н.е. Протягом значного історичного періоду воно розвивалося самостійно. Мусульманське панування, що встановилося в Індії в XVI ст., досить відчутно загальмувало розвиток індуського права. Суди зобов'язані були застосовувати тільки мусульманське право, індуське ж може застосовувати тільки панчаяти (збори) каст для вирішення внутрішньо-общинних проблем. Це привело до звуження сфери дії індуського права, що залишилося діяти головним чином у вузькій сфері релігії й особистих стосунків.

У XVII і XVIII ст. мусульманське панування змінилося англійським. Англійці не заперечували проти застосування щодо населення Індії, особливо у царині приватного права, більш знайомих йому правових норм. Проте встановлення англійського панування значно вплинуло на розвиток індуського права. Р. Давид зазначав, що цей вплив виявився подвійним чином. Насамперед слід наголосити на його позитивній дії, оскільки було офіційно визнано (на відміну від періоду мусульманського панування) авторитет індуського права, тобто англійці визнали рівне значення мусульманського й індуського права, а англій-

ським судам було надано право розглядати на їх основі всі спори, що не торкалися інтересів англійців. З іншого погляду, англійське панування, навпаки, було негативним для індуського права, бо воно спричинило глибоку його трансформацію. Наслідком цього впливу було обмеження індуського права лише регламентацією вузького кола відносин, тоді як найважливіші сфери громадського життя підпали під дію нового територіального права, що застосовувалося до всіх громадян Індії незалежно від їхньої релігійної належності.

На початок англійського панування в індуському праві були сформовані лише способи врегулювання внутрішньо-сімейних, кастових відносин, відносин землекористування та спадкування. З інших питань воно не мало достатнього розвитку. Британське завоювання перервало самотній шлях розвитку індуського права, яке в міру еволюції могло б охопити нові види відносин. Після завоювання це право застосовувалося судами у обмежених сферах: спадкування, шлюб, каста, релігійні інститути. Для тлумачення норм індуського права судам закріпили експертів – пандитів.

У сфері права власності та зобов'язального права традиційні норми були замінені нормами загального права. Велика кількість змін відбулася в індуському праві. Найбільш значні законодавчі роботи були проведені у сферах, де більше не застосовувалося індуське право і визначилася лінія на формування англо-індійського права.

Після проголошення незалежності у 1947 р. відбулася уніфікація індуського права, проведені законодавчі роботи. Конституція Індії відмінила систему каст. У 1955 р. був прийнятий Закон про шлюб, який суттєво реформував сімейно-шлюбні відносини. У 1956 р. набрали чинності ще три закони: Закон про неповнолітніх та опіку; Закон про спадкування; Закон про усиновлення та виплату засобів на утримання членів сім'ї.

Таким чином, індуське право було модифіковане та уніфіковане; проведена велика робота по кодифікації. В даний час судді керуються новими законами та прецедентами (хоча індуське право не вважає судові рішення обов'язковим). Відбулися перетворення індуських правових інститутів.

Індуське право, яке сформувалося ще у давнину, зберегло свою регулюючу здатність (в обмежених сферах) до даного часу і є важливим компонентом юридичної сфери індуського суспільства. Законодавець, створюючи нові закони, не може в короткий термін змінити звички та світогляд, які мають тисячолітні корені і пов'язані з релігійними віруваннями. Біля 80% індусів, що живуть у сільській місцевості, продовжують використовувати традиційні інститути.

Основна причина стійкості індуського права полягає у тісному зв'язку його норм з традиційними індуськими соціальними інститутами (з общинною та кастовою структурою), достатньо стійкими і здатними до адаптації у різноманітних соціально-економічних та політичних умовах.

Список літератури

1. Сравнительное правоведение (основные системы современности): учебник. Отв. ред. В.А. Туманов. М.: Юристъ, 2007. 510 с.
2. Порівняльне правознавство: підручник для студентів юридичних спеціальних вищих навчальних закладів; за ред. В.Д. Ткаченка. Х.: Право, 2003. 274 с.
3. Крашенинникова Н.А. Индусское право: история и современность. М.:Изд-во Мос. ун-та, 1982. 190 с.
4. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу Навчальний посібник. Львів, 2003. 268 с.

УДК 340.12

Пчолкина В. С., студентка гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТУ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Теорія держави і права вивчає загальні закономірності виникнення, розвитку, призначення й функціонування держави і права. Вона, так би мовити, виділяє державу і право з усієї системи суспільних явищ і досліджує їх внутрішні закономірності. Але тоді держава й право розвивається у взаємозв'язку з економікою, політикою, мораллю, культурою й іншими суспільними феноменами. Причому теорію держави і права цікавить не тільки соціально-економічна обумовленість державних і правових явищ, але й зростаючий вплив останніх на економіку, соціальне й духовне життя суспільства.

Предметом науки теорії держави і права служать багатосторонні і складні взаємодії суспільства й держави, роль і місце держави і права в політичній системі суспільства. Вона вивчає не тільки державно-правові явища й процеси, але й представлення людей у них. В її предмет входить суспільна, групова і індивідуальна політична й Необхідною умовою нормального розвитку і функціонування суспільства є його внутрішня організованість, певний рівень впорядкованості існуючих у ньому відносин. Це й обумовлює появу та існування держави і права. Ці два суспільні феномени підпорядковуються загальним законам розвитку суспільства, проте для них характерні і свої специфічні, тільки їм притаманні, закономірності.

Теорію держави і права можна розглядати, як логічне узагальнення державно-правової практики, що відбиває закономірності розвитку держави і права, сукупність положень узагальнюючого характеру, що становлять самостійну юридичну науку. Теорію держави і права можна визначити, як систему узагальнених знань про основні і загальні закономірності розвитку держави і права, про їхню суть, призначення, функціонування і розвиток. Тобто, предметом теорії є найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права.

Предмет теорії держави і права створюється практично всією системою юридичних наук, що пояснюється тим, що галузеві й інші юридичні науки вивчають окремі аспекти держави і права, їхню історію і не дають узагальнених теоретичних знань про елементи і складові держави і права.

Теорія держави і права також вивчає теоретичні основи і загальну характеристику певних державно-правових явищ (правовідносини, правопорушення), які вивчаються галузевими науками тільки у певному аспекті. Наприклад, правопорушення (злочин, адміністративний, дисциплінарний проступки). На відміну від кримінального, адміністративного чи трудового права, теорія держави і права вивчає сутність та загальні моменти, які характеризують будь-яке правопорушення.

Предметом теорії держави і права є загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права, їхніх окремих елементів, а також органічно пов'язані з ними інші соціальні явища і процеси.

А сама теорія держави і права як юридична наука є системою об'єктивних знань про ці загальні та специфічні закономірності, їхні окремі елементи та органічно пов'язані з ними соціальні явища і процеси.

Предметом загальної теорії держави і права є сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування правових і державних явищ і процесів, а також головні, вихідні для всієї юридичної науки поняття.

Відповідно до наведеного визначення у структурі предмета теорії держави і права можна вирізнити три складові:

- 1) сутність права і держави;
- 2) найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування права і держави;
- 3) систему юридичних понять.

Уся побудова держави та її діяльність регламентуються правовими нормами, а правові норми видаються і забезпечуються державою. Держава немислима без права як засобу вирішення державних завдань і виконання своїх фундаментальних функцій. У нормах права держава здобуває своє юридичне оформлення, її діяльність здійснюється тільки на підґрунті правових норм. У цьому відношенні велика роль конституцій, що закріплюють структуру держави, систему її органів, їх завдання, компетенцію, форми діяльності.

Природне право, ідеї свободи і справедливості обумовлюються не державою і не нею даруються. Проте норми позитивного (законодавчого) права, що визначають реальне становище людини, містять різні нормативні розпорядження, що формулюються правотворчими органами держави. Правозастосовними органами вони виконуються, а правоохоронними органами охороняються від порушень. Не можна пізнати право і державу, досліджуючи їх ізольовано або протиставляючи одне одній.

При науковому вивченні та викладі курсу теорії держави і права цілком прийнятним є відносний поділ теорії держави і теорії права для розуміння специфіки кожної із них.

Теорія держави і права досліджує загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, виробляє свою систему наукових понять, визначень і принципів, внаслідок чого є самостійною юридичною наукою в системі юридичних наук, що має для цих наук загально-теоретичне й методологічне значення.

Теорія держави і права вивчає активні процеси розбудови держави, діяльність, спрямовану на створення національної системи права; дає пояснення не тільки змісту чинного законодавства, але його основних принципів, ідей, закономірностей та напрямів розвитку основоположних державно-правових явищ.

Отже, теорія держави і права має своїм предметом, тобто вивчає, не окремі суспільні закони, що стосуються окремих сторін функціонування держави і права, а вивчає всю систему цих законів, взятих у комплексі в найбільш узагальненому вигляді.

Предмет науки теорії держави і права є історичним. Він змінюється в мі-

ру залучення до сфери пізнання нових властивостей і явищ правової і державної дійсності, а також вилучення всього того, що виявляється ілюзією, помилкою, оманною.

Предмет теорії держави і права складають явища, які можна назвати азбукою юриспруденції. Без засвоєння цих явищ неможливо правильно та грамотно вивчати закони, складати угоди та договори, тлумачити їхній зміст, визнавати їхню дію в просторі, у часі та за колом осіб.

Таким чином, можна сказати, що у основі дослідження такої науки як теорія держави і права лежить безпосередньо розвиток і функціонування державних явищ, та явищ, які відбуваються у праві. Ні одна із усіх юридичних наук не може вивчити та дослідити право і державу в їх цілісності. Адже, наприклад, галузеві дисципліни вивчають лише конкретну сферу знань. Для кожної вона різна. Так, кримінальне право зосереджує свою увагу на такому понятті як протиправне діяння і кримінальна відповідальність. Трудове право – на правовідносинах. А теорія держави і права вивчає всі ці поняття в їх загальному вигляді.

Список літератури

1. Венгеров А. Б. Теория государства и права. М.: «Омега-Л», 2004. 608 с.
2. Марчук В. М. Теория держави і права. К.: Київ. нац. торг-екон. унт, 2012. 415 с.

УДК 342.2

Радченко І. С., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕРЖАВНИЙ АПАРАТ

Наша держава знаходиться на етапі свого становлення. Особливої ваги та значення наразі набуває питання забезпечення її ефективного функціонування, що безпосередньо залежить від продуктивної роботи державного апарату.

Мета даної роботи визначити співвідношення категорій «апарат держави» і «механізм держави» та місце державного апарату в механізмі сучасної української держави.

В науковій літературі питання щодо співвідношення понять «державний апарат» та «механізм держави» є дискусійним.

Юридична енциклопедія згадує про державний апарат, який походить від англ. «Statemachinery» – «в конституційному праві спеціально створена і постійно діюча система органів держави, через які в результаті діяльності їх посадових осіб від імені держави здійснюється державна влада, реалізується компетенція відповідної держави (її цілі, завдання, функції, права та обов'язки) [1, с.260].

Апарат держави - основна ланка механізму держави, що забезпечує повсякденну роботу системи органів влади та управління по здійсненню практи-

чних заходів, спрямованих на реалізацію функцій держави. Має структуру відповідно базовим функціям держави, є самостійною структурною одиницею державної влади.

Апарат держави практично організовує всю виконавчу роботу, проводить в «життя» виконання прийнятих в суспільстві норм і правил, вживає заходів і дій, які забезпечують нормальне функціонування як апарату так і самої держави в цілому [2, с.127].

Зміст діяльності апарату держави, всіх його підрозділів складає управлінська, організаційна діяльність, яка здійснюється в основному в правових формах: правотворчій, правоохоронній, правовиконавчій. Форми державного апарату мають владний характер, тому що наділяється правовими повноваженнями, врегульованими нормами публічного права і реалізується в загальнообов'язкових приписах, спрямованих до керованих об'єктів. В організаційно-управлінській діяльності державний апарат прагне до максимальної ефективності своєї роботи, в результаті цього він постійно знаходиться в певному стані саморозвитку для удосконалення своєї ефективності [3, с. 150].

Державний апарат, за посередництвом якого безпосередньо здійснюються державна влада і управління суспільством, виокремлюється із більш широкої за обсягом категорії «механізм держави» на підставі належності державним органам як окремому різновиду державних організацій державно-владних повноважень. Державний апарат покликаний виконувати основні функції держави щодо практичного здійснення державної влади і управління суспільством, різними сферами його життєдіяльності, є невід'ємною, істотною ознакою як виникнення, так і існування держави. Тому саме державному апарату має бути приділена першочергова увага в контексті більш широкої проблематики механізму держави [2, с. 126].

Механізм держави показує не юридично оформлену конструкцію, а сам процес, безпосередню діяльність державних органів, їх взаємодія в процесі реалізації окремих функцій держави. Тому він в принципі не може збігатися з системою державних органів.

Механізм держави - це сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інститутів, за посередництвом яких практично здійснюються завдання і функції держави [2, с. 124].

Тобто, апарат держави і механізм держави не є тотожними поняттями, хоча досить тісно між собою пов'язані. Механізм держави, на наш погляд, є більш статичним поняттям, не враховує всіх моментів її динаміки, розвитку, впливу на об'єкти. А от державний апарат посідає провідне місце в системі механізму реалізації влади, підкреслює владний характер його впливу на суспільні відносини, характеризує суттєву зацікавленість держави в реалізації її владних повноважень в усіх сферах.

Отже, державний апарат посідає провідне місце в сучасній українській державі, адже на його «плечі» покладена важливе завдання - виконувати основні функції держави щодо практичного здійснення державної влади в країні. Це система органів за допомогою яких здійснюється державна влада, виконуються функції держави, досягаються різноманітні цілі та завдання держави, і наділені для цього державно-владними повноваженнями.

Список літератури

1. Основи держави і права: Навч. Посіб./ За ред. В. В. Комарова. – Х.: Нац. Юрид. Акад. України, 2016. 260 с.
2. Загальна теорія держави і права: Підручник / за заг.ред. В. М. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2015. 368 с.
3. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления / В. Б. Аверьянов. – К.: Наукова думка, 2014. 150 с.

УДК 340

Радченко І. С., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

У сучасному світі гостро постає питання культурно-естетичної спрямованості професій, вирішення яких потребує високої кваліфікації кожного працівника певного напрямку професійної діяльності, оскільки, на даний момент, до людини кожної професії висувається безліч не тільки професійних, а й високоморальних вимог. Це і пояснює підвищену зацікавленість цією проблемою, але й досі ця проблема не є повністю вирішеною і доведеною до логічного кінця, бо як відомо, людина саморозвивається все життя, і не може спиратися на одні й ті ж твердження й думки, тому це питання, на нашу думку, буде відкритим завжди.

Сьогодні ми звернемо увагу на чинники формування естетичної культури фахівців права – юристів. Естетична свідомість юриста є багатомірною, тобто дослідити її по одному чиннику неможливо. На культуру впливає в першу чергу сприйняття та ідеалізація світу, певної людини, близькість цього сприйняття до світових ідеалів. Щоб повністю проаналізувати проблему потрібно аналізувати події, які відбувалися на протязі життя в певної людини, яка є юристом, її зміни світогляду залежно від проблем і т.д.

Проявляє себе естетична культура юриста у його професіоналізмі, любові до своєї професії, захопленні професією; престижності юридичної професії. Юрист-це «продукт» культури певного часу, в якому він живе.

Естетичну культуру юриста ми повинні розглядати через призму професійної діяльності, оскільки саме у професійній досконалості міститься джерело прояву естетичних переживань особистості. Професіоналізм, який є складовою культури юриста, проявляє себе у відданості свої професії, захопленні нею, професія стає життєво необхідною, тоді цей юрист має право претендувати на звання професіонала своєї справи. Професіоналізм і майстерність юриста є свідченням його творчого начала, особливого підходу до справ, певного власного методу, створеного за роки важкої праці. Є всі підстави стверджувати, що юрист, який відзначається високо-естетичною культурою є справжнім фахівцем і людиною духовно багатою, а саме такі юристи і потрібні нашій країні, в якій йде процес побудови цивілізованого суспільства.

Необхідно зазначити, що актуальною проблемою є співвідношення культури і професіоналізму юристів, погляди на неї можна умовно згрупувати наступним чином. Прихильники першої точки зору стверджують, що естетична та професійна діяльність у сфері права повністю співпадають [1, с. 100]. Це спірне твердження, адже не кожен результат естетичної діяльності містить професійну інформацію. Прихильники другої точки зору наголошують, що естетичний момент правотворчої діяльності відрізняється від безпосередньо професійної діяльності [1, с. 100]. Звичайно, в деяких моментах ця теорія може претендувати на правильність, але і в історичній, і у повсякденній практиці естетична діяльність втілюється у професійну, утворюючи тим самим найдосконаліші форми і результати правотворчої діяльності, що несуть у своїй сутності закони краси, природного права, вдосконалюючи правову систему позитивного права. Існує і третя точка зору, сутність якої полягає у тому, що естетична діяльність значно ширша за професійно-правову, тому що її результатом стають не лише певні норми, догми, правові приписи, але й неписані закони суспільного ладу, норми моралі, які накладаються на професійну діяльність і практику [1, с. 101]. Однак, ми повністю підтримуємо твердження Романової А. С., що «професійна діяльність не обмежується тільки шаблононо-приписним змістом, оскільки вона ґрунтується на законах добра, справедливості, розуміння внутрішньої сутності людини, на пошуку позитивних якостей, навіть у негативних проявах людської поведінки, на розумінні найзапекліших злочинців і пошуку в їхніх душах моменту людяності, на виробленні так званого професійного імунітету, який би не давав власній внутрішній культурі, переконанням правника зменшитися, притупитися внаслідок спілкування з певним контингентом правопорушників» [2].

Особливу роль в культурі юриста посідає культура мовлення, вміння спілкуватися з людиною, впливати на неї. Виконання юристом робочих справ завжди пов'язане з необхідністю взаємодії з іншими людьми, тобто з установленням і розвитком контактів, побудовою стосунків, обміном інформацією тощо. Іншими словами, трудова діяльність юриста обов'язково передбачає спілкування, рівень і якість якого значно впливає на вирішення, а часто і вирішує справи, а також приносить задоволення своєю працею.

Під час спілкування особистість кожного разу складає оцінку інших ціннісних орієнтацій, долучає інформацію й уявлення про інші цінності до свого духовного світу або відкидає. Саме у цьому процесі залучення – відторгнення цінностей і відбувається становлення особистості. Тому спілкування виконує й людино творчу функцію.

На нашу думку, естетична культура юриста проявляється у його вмінні знаходити рішення будь-якої проблеми, шляхом переговорів, дотриманні норм закону; вмінні правильно і раціонально говорити і висловлювати свою думку; по-особливому підходити до вирішення певної задачі, яка постає перед ним; розвиватися протягом усього життя; вміти доводити справу до логічного кінця; бути відданим своїй професії та своїм рішенням; мати глибоку моральність у вчинках і діях; помічати свої недоліки і помилки та вирішувати їх; займатися постійним вдосконаленням та любити свою діяльність.

Подальші дослідження цієї проблеми науковцями всього світу буде безперервне, адже процес саморозвитку, культури і моралі в суспільстві є невичерпним, тому кожне століття буде інтерпретувати цю проблему по-різному, за-

лежно від культурно-естетичної освіченості нації.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що формування естетичної культури юриста відбувається через зовнішні і внутрішні чинники впливу прекрасного на особистість. Постійна орієнтація на культурно-естетичну заданість манер у культурі поведінки та спілкуванні юриста є його необхідною умовою існування як спеціаліста. Правил естетичної культури в професійній діяльності слід дотримуватись постійно, адже кожен юрист повинен бути зразком поведінки для всіх громадян.

Список літератури

1. Естетика / М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовой та ін.; за заг. ред. В.Лозового. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 208 с.

2. Романова А.С. Естетизація процесу особистісного становлення юриста. URL:http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2011/11rasosyu.

УДК 34.03

Ричик А. О., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН

У сучасному правознавстві категорія правових відносин (правовідносин) займає одне з центральних місць у системі основних категорій і понять як загальної теорії права, так і галузевих правових досліджень. Увага до цієї категорії як однієї з найважливіших, фундаментальних у вітчизняній правовій науці обумовлена тим, що правові відносини виступають тією формою, за допомогою якої абстрактні норми права набувають свого реального буття, втілюються в реальні, конкретні суспільні відносини.

Метою даної роботи є визначення поняття правовідносин та характеристика його основних складових.

Правовідносини відображають особливий вид зв'язку права із суспільними відносинами, що ним регулюються, в яких діалектично поєднуються абстрактні норми з конкретністю життєвих відносин. Правові відносини відображають право у динаміці, у функціонуванні і розвитку. Вони поєднують правову дійсність з діяльністю людей, виступають тією конкретною формою, в якій головним чином протікає соціальна діяльність, пов'язана з правом.

Характеристика правових відносин є предметом численних наукових дискусій та об'єктом наукових досліджень. Зокрема, дане питання розглядається у працях таких відомих науковців, як: Білозьоров Є. В., Ведерніков Ю.А., Власенко В. П., Горова О.Б., Гусарев С.Д., Завальний А. М., Заяць Н.В., Кельман М.С., Кириченко В. М., Козюбра М.І., Крестовська Н.М., Куракін О.М., Матвеева Л.Г., Мурашин О.Г., Саміло Г.О., Тихомиров О.Д., Хома Н.М. та інші.

Поняття правових відносин є одним з основних у юридичній науці, адже цей елемент правової системи охоплює всі види правового регулювання та його нормативної дії на поведінку людей. Поза правовідносинами право впливає на людську поведінку в ідеологічному, моральному, тобто ціннісному аспекті, у всіх інших випадках – саме з їх допомогою [1, с. 46].

У науковій літературі існує багато варіантів тлумачення вказаного поняття. Кравчук М. В. визначає правовідносини як суспільні відносини, врегульовані нормами права, що виникають між двома і більше суб'єктами, які мають правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність), з приводу задоволення своїх матеріальних і духовних потреб та інтересів та між якими існує правовий зв'язок у формі суб'єктивних прав, свобод та обов'язків, які підтримуються, охороняються та не забороняються державною владою або всім суспільством, а також не суперечать принципам права, правової держави та громадянського суспільства [2, с. 317]. Цвік М.В. вважає, що під правовідносинами слід розуміти суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [3, с. 335]. Крестовська Н.М. та Мавеева Л.Г дають таке визначення вказаного поняття: «правові відносини — це суспільні відносини, врегульовані нормою права, змістом яких є суб'єктивні юридичні права та обов'язки їх учасників. Правові відносини є юридичним виразом економічних, політичних, майнових, культурних та інших суспільних відносин. Разом з тим правові відносини є найбільш поширеною і виразною формою реалізації права, втілення в життя його приписів» [4, с. 428].

Отже, єдності науковців у характеристиці правових відносин не існує. Водночас, всі дослідники розглядають правовідносини як головну частину юридичної науки. На нашу думку, слушним є визначення правовідносин як виду суспільних відносин, що виникають на основі права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

У межах правовідносин життєдіяльність суспільства набуває цивілізованого, стабільного і передбаченого характеру. Правовідносини є різновидом суспільних відносин, вони зароджуються та визрівають у глибині суспільних відносин. Правовідносини обумовлюються політичними, економічними та іншими соціальними потребами, що сприяє необхідності їх визначення і захисту з боку держави.

Правовідносини виникають і існують тоді, коли є два і більше суб'єктів суспільних відносин, між якими виникає правовий зв'язок у формі суб'єктивних прав та обов'язків з приводу задоволення своїх матеріальних і духовних потреб та інтересів. А метою правових відносин є врегулювання та впорядкування певних суспільних відносин, які існують між людьми і їхніми організаціями [5, с. 148].

Юридичний зміст правовідносин становлять правомочність і юридичні обов'язки, які виникають на основі суб'єктивних прав. Саме їх аналіз формує уявлення про мету і характер правовідносин [3, с. 344]. Зміст правових відносин – специфічний зв'язок між суб'єктами права, який реалізовується через суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правових відносин, що передбачені нормами права [6, с.70].

В правовідносинах суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог норми права і набуття певних прав і обов'язків [3, с. 344].

Регульовані за допомогою права суспільні відносини не втрачають свого фактичного змісту (економічного, політичного, майнового, сімейного тощо), а лише набувають додаткових якостей – визначеності, передбачуваності, забезпеченості державою, стабільності, безпечності. При цьому правові відносини завжди контролювані свідомістю людини, але є суспільні відносини які взагалі не можуть бути правовими, тому що за своїми природними рисами виникають як емоційний (несвідомий, духовний) зв'язок між людьми.

Правові відносини мають свої специфічні риси, саме це дає їм відокремитися їх від інших суспільних відносин. Різноманіття суспільних відносин і особливості норм права, що їх регламентують, обумовлюють виникнення правовідносин, які багато в чому відрізняються між собою [7, с. 194-195].

Отже, правовідносини є центральним об'єктом досліджень провідних українських науковців. Питання про правовідносини є дискусійним, погляди вчених різняться. Та все ж таки відносини, в яких учасники суспільних відносин виступають носіями прав і обов'язків відповідно до норм права, становлять одну з найважливіших сфер суспільного життя. Правовідносини виникають, змінюються або припиняються скрізь, де діє право. Вони супроводжують людину протягом усього її життя. Виникнення правовідносин залежить від ініціативи і поведінки самих людей — сторін таких відносин. У цьому контексті правовідносини є завжди продукт, результат дії (взаємодії) сторін, саме вони визначають якість взаємодії в рамках правових відносин і її результативність.

Список літератури

1. Петрончак Ю.О. Приватні правовідносини як вимір буття особи у зрізі дозволеного і належного. Вісник Львівського торгівельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019. Вип.8. 46-50 с.
2. Кравчук М. В. Теорія держави і права: Навч. посіб. Тернопіль: Екон. думка, 2016. 574 с.
3. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М. В. Цвіка, О.В.Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
4. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
5. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
6. Дубінська З.П. Специфіка суб'єктів правовідносин у сфері спорту в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. Вип.1. 69-74 с.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

УДК 342.156

Ричик А. О., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СУВЕРНІТЕТ ЯК ОЗНАКА ДЕРЖАВИ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався кардинальними геополітичними трансформаціями. 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР була прийнята

ята Декларація «Про державний суверенітет України», яка проголосила суверенітет на всій її території, передбачивши політичні, економічні та правові гарантії суверенної України.

У Декларації були зазначені такі ознаки державного суверенітету України:

1) верховенство (інакше: прерогатива влади) – відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни: державна влада може скасувати, визнати недійсним будь-який прояв усякої іншої суспільної влади;

2) самостійність – можливість самостійно приймати рішення усередині країни і ззовні за дотримання норм національного та міжнародного права;

3) повнота (інакше: універсальність) – поширення державної влади на всі сфери державного життя, на все населення і громадські організації країни;

4) неподільність влади держави в межах її території – одноособовість влади в цілому і лише функціональний її поділ на гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову;

5) незалежність у зовнішніх відносинах – можливість самостійно приймати рішення ззовні країни за дотримання норм міжнародного права і поважання суверенітету інших країн;

6) рівноправність у зовнішніх відносинах – наявність у міжнародних відносинах таких прав і обов'язків, як й у інших країн.

До зазначених ознак суверенітету слід додати:

7) невідчужуваність – неможливість довільної відчуженості легітимної та легальної влади, лише наявність закріпленої законом можливості делегувати суверенні права держави органам місцевого самоврядування (в унітарній державі), суб'єктам федерації та органам місцевого самоврядування (у федеративній державі) [1].

Основні положення Декларації знайшли своє віддзеркалення в чинній Конституції України. Так, відповідно до ст.1 Конституції України, Україна є суверенна держава, а відповідно до ст. 2 – суверенітет України поширюється на всю її територію [2].

Що ж розуміється під поняттям «суверенітет»? Як що коротко, суверенітет – це верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах.

Слід зазначити, що в юридичній літературі і досі існує дискурс відносно віднесення суверенітету до ознак держави. Адже без суверенітету держави як такої не існує. Тому як у далекому минулому, так і в наші дні вчені намагаються обґрунтувати існування суверенітету, дослідити причини і умови його виникнення і існування, його витoki, розвиток і форми прояву [2, с. 261].

Проблемними питаннями, що стосуються державного суверенітету, його складових у різні часи займалися відомі вітчизняні та закордонні автори, зокрема, С. Алексеєв, У. Бек, Ж. Боден, М. Ільїн, В. Копейчиков, Я. Кларк,, С. Краснер, Н. Матузов, О. Петришин, В. Тацій, Ю. Тодика, І. Щербина, І. Умнова та ін. Наразі суверенітет сприймається науковцями, як один із показників досконалості держави, її невід'ємна властивість та важливий атрибут. Значення суверенітету як важливої ознаки держави полягає у тому, що суверенітет засвідчує верховенство держави, містить характеристику взаємовідносин державної влади з іншими суб'єктами влади як усередині країни, так і за її межами. Зокрема, суверенність конституційного ладу полягає у наступному:

1. Відповідно до ст. 5 Конституції України, право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

2. Конституційний лад встановлюється конституцією, а тому її прийняття вважається пріоритетним правом народу.

3. Суверенність конституційного ладу полягає у суверенності держави [4. с.75-76].

До основних ознак державного суверенітету відносять:

- верховенство – передбачає верховну владу держави на власній території, її територіальну цілісність і недоторканність;

- неподільність – засвідчує неможливість існування в країні двох верховних влад, а отже двох суверенітетів;

- невідчуженість – суверенні права не потребують чийогось визнання чи затвердження і не можуть підлягати сумніву або бути скасованими;

- необмеженість – виключно добровільне обмеження сфери реалізації власного суверенітету.

Також, невід’ємними юридичними ознаками суверенітету є єдність та незалежність державної влади. Єдність державної влади полягає в наявності єдиного органу або системи органів, що становлять у сукупності вищу державну владу, а незалежність означає самостійність держави у відносинах з іншими державами.

Відрізняють два види державного суверенітету:

- внутрішній (законодавчий) суверенітет. Характеризується верховенством на своїй території, припускає право законодавчої влади видавати закони, виражає повноту державної влади відносно до усіх інших організацій у політичній системі суспільства;

- зовнішній суверенітет. Виражає незалежність і рівноправність держави у міжнародних відносинах.

Не зважаючи на те, що юридичні властивості суверенітету не мають абсолютного характеру, суверенітетом володіють будь-які держави незалежно від розміру території, кількості населення, форми правління і устрою. Суверенітет держави відноситься до основного принципу міжнародного права. Він знайшов своє вираження у Статуті ООН та інших міжнародних-правових документах [5, с. 42].

Отже, можна зробити висновок, що суверенітет є важливою ознакою демократичної держави, оскільки без нього держава не може функціонувати повноцінно. Суверенітет виражає зміст і масштабність компетенції держави як у внутрішній так і зовнішній політики.

Нинішня епоха характеризується посиленням значення державного суверенітету.

Список літератури

1. Про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Погорілка В.Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Наукова думка, 2002. 261 с.

4. Совгіря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум. 2001. 42 с.

УДК 340.1

Самойленко І. О., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Проблема правового регулювання є однією з центральних в загальній теорії держави і права, і саме вона викликає одні з найбільших суперечок в юридичній науці – починаючи з визначення даної категорії і закінчуючи більш детальними питаннями і положеннями.

Що являє собою правове регулювання? Відповідь саме на це питання є основною метою даної роботи.

В сьогоденнішніх реаліях суб'єкти права постійно контактують одне з одним кожен день у великій кількості, тому держава запроваджує певні правила для того, щоб вони могли відчувати себе безпечно у відносинах з іншими суб'єктами. Вона встановлює рамки поведінки кожного суб'єкта права, для розуміння того, що можна робити, а що ні. Рамки в поведінці суб'єктів встановлюються за допомогою права. Правове регулювання суспільних відносин якраз і є тим відображенням права за допомогою якого держава може врегулювати суспільні відносини [1, с. 383].

Така правова категорія як правове регулювання має особливості.

А саме:

– державна забезпеченість, яка проявляється в тому, що саме держава в особі її компетентних органів визначає, які суспільні відносини будуть законодавчо врегульовуватись, а які ні. Державна забезпеченість також полягає в тому, що держава повинна покращувати ефективність дії права за допомогою правової просвіти, тобто поширення правових знань серед населення [2, с.208];

– має здійснюватися в чіткій відповідності до визначених вимог, правове регулювання має відповідно до законодавчо визначених вимог, що формуються державою, беручи до уваги всі аспекти людського життя. До вимог правового регулювання можна віднести: чіткість, однозначність, виваженість, обґрунтованість, суворе дотримання прав та свобод, врахування інтересів учасників суспільних відносин. Результатом дотримання цих вимог буде юридично оформлена модель суспільних відносин [3, с. 9];

– об'єктом правового регулювання є поведінка людей та їх об'єднань у суспільстві, яка через свою соціальну значущість регулюється нормами права (юридично значуща поведінка) [4, с. 95];

– здатність регламентувати відносини на основі юридичних норм. Правове регулювання, ставить перед суб'єктами певні межі та окреслює рамки в яких суб'єкти повинні діяти, за перехід цих меж держава передбачає правові наслідки (позитивні і негативні) [5, с. 200];

– має визначені стадії, за допомогою яких суспільні відносини отримують свій правовий вплив, за допомогою виникнення суб'єктивних прав та

юридичних обов'язків та їх реалізації. Стадії показують весь процес як суспільні відносини отримують своє правове врегулювання [6, с. 299].

Поняття правового регулювання повинно містити основні його ознаки, так як саме вони максимально розкривають суть та зміст даного явища. Слушним, на нашу думку, є визначення правового регулювання запропоноване П. М. Рабіновичем. Він вважає, що правове регулювання це здійснюваний державою, за допомогою всіх юридичних засобів, владно-регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку [7, с. 165]. Це визначення містить необхідні ознаки, що характеризують дане поняття та розкривають його суть.

З визначення зрозуміло, що правове регулювання здійснюється за допомогою певних юридичних засобів. Правові засоби являють собою інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права. Правовими засобами можуть бути: норми права, правозастосовчі акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки

Правове регулювання є інструментом соціального управління, що покликане впорядковувати суспільні відносини й забезпечувати реалізацію інтересів учасників цих відносин. Але воно на своєму шляху зустрічається з певними проблемами та перешкодами, які потребують вирішення. Таке правове явище як механізм правового регулювання покликано вирішувати ці проблеми, крім того воно є реальним втіленням правового регулювання. Якраз за допомогою механізму правового регулювання держава може здійснювати свій владний вплив на суспільні відносини. Тобто, механізм правового регулювання є реальним відображенням того як право врегулює суспільні відносини.

Визначення механізму правового регулювання повинно окреслювати такі аспекти: по-перше, це забезпечення за допомогою сукупності правових засобів правового впливу на суспільні відносини і, отже, забезпечення ефективності правового впливу. У цьому аспекті проблема має своїм предметом механізм забезпечення ефективності правового регулювання. По-друге, це внутрішня будова механізму, його окремі елементи (частини), взяті у співвідношенні [8, с. 125-126].

Механізм правового регулювання можна інтерпретувати як систему правових засобів, за допомогою яких забезпечується стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання індивідуальних, громадських та державних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості [9, с. 78].

Основними завданнями правового регулювання є: 1) визначення загального кола людей, на яких воно поширює свою дію; 2) встановлення змісту суспільних відносин (зміст поведінки суб'єкта), а також об'єкти правовідносин; 3) визначення обставин, в яких особа повинна керуватися цим правилом поведінки; 4) розкрити саме правило поведінки вказівкою на права і обов'язки учасників відносин, що регулюються, характер їх зв'язку між собою, а також державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків [10, с. 262].

Отже, правове регулювання являє собою інструмент держави, що здійснює регулюючий вплив на суспільні відносини, за допомогою чого держава

встановлює чіткі правові рамки як для суспільства в цілому, так і для окремої людини. Правове регулювання є тим фактором, що допомагає забезпечити інтереси кожної людини, не порушуючи інтереси інших.

Список літератури

1. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
3. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. № 32. С. 7-10.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів. Альманах права. 2012. № 3. С. 199-202.
6. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
8. Андрєєв А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 125-128.
9. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 74-79.
10. Теорія держави та права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

УДК 342

Самченко В. О., студент гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Як відомо, Україна не лише проголосила про свій намір стати правовою державою, а й закріпила положення про свій правовий статус у формі конституційної норми. Формування соціальної, правової держави є складним і тривалим процесом. Для того, щоб побудувати в Україні правову державу, необхідно, перш за все, забезпечити вимоги, що становлять її зміст, а це: забезпечення верховенства права, захист і забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, поділ влади та інші.

Метою даного дослідження є аналіз принципів правової держави, оскільки від побудови реальної правової держави багато в чому залежить і рівень соціально-економічного розвитку країни, накопичення матеріальних благ, що дало б можливість здійснювати ефективну соціально-економічну політику та забезпечувати соціально-економічні права громадян.

Розглянемо конкретніше суть правової держави, яка виражається в її принципах. У словосполученні "правова держава" на першому місці стоїть право, на другому - держава. Це означає верховенство права в суспільстві.

Ознаки відображають загальний настрій, який проявляється в реформах, рішеннях уряду, звичайному повсякденному житті громадян [1, с. 93].

1. Правова рівність. Відповідно до цієї ознаки, всі суб'єкти права повинні працювати незалежно один від одного. Слідчий не зобов'язаний думати про те, що подумає прокурор – він повинен займатися розслідуванням справи, робити це чесно і сумлінно. У свою чергу співробітник прокуратури не повинен спиратися на думку судді, який веде справу. Його робота може базуватися тільки на прагненні досягти справедливості. Суддя ж у своїй роботі спирається на закон і примат права, а не на рішення судів вищих інстанцій або політичну ситуацію в країні.

2. Правовий захист людини і громадянина. Всі люди, які проживають на території правової держави, мають рівні права. У ряді випадків, строго визначених законом, вони можуть обмежуватися, але не більше. Наприклад: свобода переміщення може обмежуватися шляхом взяття під варту в разі, якщо людина скоїла кримінальний злочин.

3. Права і свободи людини непорушні. Ці постулати закріплені в Європейській Конвенції про права людини, і вони не повинні порушуватися ні за яких обставин. Деякі з таких прав і свобод можуть обмежуватися, але тільки в крайньому разі. Наприклад, особа, яка боляче туберкульоз, можуть без його згоди направити на лікування, тому що його захворювання порушує право інших людей і представляє для них небезпеку.

4. Пріоритет права. При вирішенні будь-якого питання право і закон стоять на чолі кута. Особисті відносини сторін, особливості конкретної ситуації на справу не впливають, якщо будь-які послаблення не передбачені в тому ж законі.

5. Єдність права і закону. Закон – це формалізована норма права, але не єдина його прояв. Також право може проявлятися через звичаї, норми моралі та інше. Ці аспекти також необхідно враховувати, і вони не повинні суперечити один одному.

6. Поділ влади на виконавчу, судову і законодавчу. Кожна з цих гілок повинна бути автономна. Крім того, кожна з гілок повинна мати незначне організаційний вплив на іншу, щоб уникнути сваволі.

Правова держава — це ідеал, до якого зараз прагне більшість демократичних країн світу, в тому числі України. У такій країні немає місця свавілля органів влади або порушення букви закону. Кожна людина відчуває себе захищеним, а свої права — непорушними. Люди взаємно поважають один одного і прагнуть до чесного життя [1, с. 99].

Основоположним началом права є принцип загальної рівності, тобто загальної і рівної для всіх міри свободи: для держави та її органів, для окремої особи і колективів, для всіх громадян країни. Така формальна рівність є властивістю права, виражає таку його специфіку, як справедливість. Право у суспільному житті виступає насамперед у формі законів та інших нормативних актів. Тому громадяни й організації можуть бути юридично рівними і вільними тільки як учасники конкретних правовідносин, тобто таких відносин, які врегульовані законом, нормативними актами.

Отже, верховенство права (закону) у суспільстві - основний принцип правової держави. Він зумовлює й інші його принципи, зокрема підпорядку-

вання законів самої держави та її органів, посадових осіб, інших організацій, громадян, а також утвердження економічної свободи людини. Повинна дотримуватись незалежність правової системи, наявність багатопартійності, легальна діяльність не лише урядових, а й опозиційних партій, об'єднань і рухів. Влада повинна розподілятися на три гілки - виконавчу, законодавчу та судову, які будуть стримувати й урівноважувати одна одну [2, с. 26].

Повинно дотримуватись суспільно-політичне представництво громадян на усіх рівнях державного управління, здійснювати волю народу, всезагальне, рівне й пряме виборче право. Політичні діячі не можуть користуватись прерогативами, які не надані їм законом. Правова держава характеризується якістю власне закону. Він повинен бути справедливим, гуманним, закріплювати невід'ємні природні права кожної людини: право на життя, на свободу, на особисту недоторканість. Але свобода не є абсолютною. Вона допускає обмеження, тобто має певну міру. Ця міра повинна бути рівною для всіх. На основі громадянського суспільства повинна виховуватись правосвідомість, інакше громадянське суспільство не зможе підпорядкувати своїй волі державний апарат.

Охарактеризувати правову можна як таку державу, в якій визнається пріоритет прав людини перед правами будь-якої спільноти, прав народу перед правами держави, де визначальним пунктом громадського регулювання є інтереси особистості, ці інтереси та гідність людей поважаються як беззаперечні цінності, коли авторитет сили чи майна витісняються авторитетом людяності, освіченості, компетентності (що не можна сказати про не правову державу, де такими цінностями вважаються ідеологічні настанови, політична доцільність або економічна вигода) [3, с. 135].

Сутність правової держави полягає ще й у дотриманні закону тими, хто перебуває при владі, у взаємній відповідальності держави та громадян один перед одним. Це означає, по-перше, визнання громадянами авторитету права, закону, законотворчості, згоду й готовність людей жити і чинити так, щоб не уражати інтереси інших.

По-друге, демократизм суспільного управління у правовій державі значною мірою залежить від компетентності й кваліфікації державних управлінців. "Демократична правова держава - це ще й освічена, кваліфікована керівна верства населення, корпус управлінців, які дотримуються субординації з чітким розподілом повноважень, які виконуються не тільки завдяки постановам, а й через силові структури верховних органів".

Правова держава повинна у рівній мірі відобразити інтереси й потреби всіх шарів населення, вона має бути нейтральною у протистоянні й змаганні суспільно-політичних позицій, повинна забезпечувати дотримання закону тими, хто перебуває при владі [4, с. 203].

Демократія - не тільки участь у виборах і референдумах, а ще й добровільне дотримання народом вимог та настанов існуючої влади. Правова держава забезпечує також і активну участь громадян у розв'язанні суспільних проблем. Принципи демократії та основні права та свободи громадян, які вказано у конституції, не належать відміні у звичайному порядку, як інші правові норми. Для внесення поправок, змін в конституції передбачено спеціальні процедури, більш складні, ніж при проходженні звичайного законопроекту.

Таким чином, знання та повага до закону є необхідною умовою формування правової держави в Україні, що в свою чергу передбачає утвердження принципів правової держави (які закріплені Конституцією України) у всіх сферах суспільного життя.

Список літератури

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: Пер. з англ. – К.: Вид. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007. – 208 с.
2. Тертишник В. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності / В. М. Тертишник // Вісник національної академії наук України. – 2007. – №3. – С. 25-29.
3. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Укр. центр правн. студій, 2001. – 302 с.
4. Правова держава // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. — 2017. — Т. 3 : Загальна теорія права. — С. 467.

УДК 342

Сипченко А. І., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Веремієнко С. В., старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕРЖАВА: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Протягом всієї історії людства мислителі і вчені намагалися зрозуміти, що являє собою держава, в чому її сутність, особливості, чому вона виникає і є необхідною суспільству, яка її юридична природа, що відрізняє її від інших організацій, створених людством. На ці та інші питання, пов’язані з державою було багато різних відповідей: деякі в чомусь збігалися, інші були абсолютно незалежними, оскільки були принципово протилежними одна одній. Проте, з урахуванням такого різноманіття поглядів становиться очевидним одне – сутність поняття держави залишається нез’ясованою і в наш час.

Держава є дуже складним соціально-політичним явищем, що тісно пов’язане, залежне і обумовлене економічним, політичним і культурним розвитком суспільства. Держава - це знаряддя, інструмент політичної влади. Держава, посідаючи особливе місце, має характерні ознаки, що відрізняють її від інших політичних інститутів влади. Вона на всьому історичному шляху свого розвитку є особливою організацією і силою, яку ніяка інша політична організація не здатна замінити.

Незважаючи на різноманітність підходів до визначення держави, у науковій літературі традиційно склався погляд на неї як на суспільне явище, до структури якого входить кілька головних та кілька побічних елементів, серед яких ключовими є територія, населення і публічна влада [1].

Перш за все, держава - це єдина політична організація, яка охоплює усе населення країни у певних просторових межах. Територія є матеріальною основою існування держави. Причому, сама територія не породжує держави. Вона лише створює простір, у межах якого держава поширює свою владу на населення, що мешкає тут. Територія - природна умова існування та функціонування держави, її матеріальна база. У найширшому розумінні територія - це

простір, в межах якого здійснюється державна влада.

Варто зазначити, що сьогодні неможливо розкрити природу держави, обмежуючись тільки тією територією, на якій вона розташована. Процеси глобалізації й міграції населення змушують державну владу все частіше враховувати політичні, економічні, культурні інтереси своєї цілісності за межами власної території. Проблема просторового буття сучасної держави – це складний комплекс, який включає геополітичні відносини найрізноманітнішого характеру: від дружніх і партнерських, до стриманих і ворожих.

Говорячи про склад території держави, елементи, що входять до неї, поділяють на дві групи: 1) реальна, фактична територія, межі якої чітко визначені міжнародними договорами і внутрішнім законодавством; 2) квазі- територія, що постійно змінює свої розміри й конфігурацію [2, с. 6].

Територіальна ознака породжує громадянство - юридичний зв'язок особи з даною державою, який виражається у взаємних правах і обов'язках. Громадянин держави набуває: а) обов'язок підкорятися державно-владним велінням; б) право на заступництво і захист держави. Громадянство - це стійкий правовий зв'язок між державою та особою, який виражається в їх взаємних правах та обов'язках. Найявність громадянства передбачає виникнення у громадянина громадянської прерогативи - групи громадянських прав, якими не у повному обсязі наділені негромадяни держави. До виключних прав, обумовлених громадянським зв'язком між державою та особою, належать: право обирати та бути обраним у представницькі органи влади, право займатися визначеними видами діяльності, обіймати посади в органах державної влади, обов'язок служити у збройних силах [3, с. 89].

Держава має спеціальний апарат управління - систему державних органів, що складаються з особливого розряду осіб, професіоналів з управління. Апарат державного управління - узвичаєна назва всієї сукупності органів виконавчої влади (органів державного управління), що беруть участь у реалізації основних завдань і функцій держави шляхом повсякденного й оперативного здійснення виконавчої та розпорядчої діяльності в економічній, соціальній та інших сферах діяльності держави.

У розпорядженні держави є апарат легального примусу: збройні сили, установи і заклади примусового характеру (армія, поліція, тюремні і виправно-трудові установи). Апарат примусу - спеціалізовані загони озброєних людей, наділених повноваженнями у разі необхідності від імені держави застосовувати силу для забезпечення виконання велінь та розпоряджень держави, що містяться у приписах правових норм [4, с. 116-117].

Правову основу діяльності держави становлять нормативно-правові акти, нормативно-правові договори та інші джерела (форми) права, що є обов'язковими для виконання. Вона в особі компетентних органів видає загальнообов'язкові юридичні норми, забезпечує їх реалізацію, тобто держава організує суспільне життя на правових засадах, виступаючи, таким чином, як арбітр, що узгоджує індивідуальні, групові і суспільні інтереси. Вона забезпечує і захищає права своїх громадян, а також інших людей, що перебувають на її території. Без права, законодавства держава не в змозі ефективно керувати суспільством, забезпечувати здійснення прийнятих нею рішень.

Суверенітет – це одна з істотних ознак держави, її можливість повнопра-

вно здійснювати внутрішньо- та зовнішньополітичні функції, не допускати втручання у свою діяльність іноземних держав та інших внутрішньодержавних сил (організацій). Невід'ємними юридичними ознаками суверенітету є єдність, верховенство, незалежність державної влади [5, с. 8].

Держава має єдину грошову систему, офіційну систему оподаткування і фінансового контролю, а також такі формальні реквізити як офіційні символи: прапор, герб, гімн.

Отже, держава - це суверенна політико-територіальна організація влади певної частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, що має спеціальний апарат управління і примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими для населення всієї країни, а також здійснювати керівництво та управління загальносуспільними справами.

Список літератури

1. Клімова Г.П. Концептуальні підходи до аналізу поняття «держава». Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualni-pidhodi-do-analizu-ponyattya-derzhava/viewer>
2. Долматов І.В. Просторове буття сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 18 с.
3. Кириченко В. М., Куракін О. М.. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 264 с
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підруч. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
5. Бєлевцева В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості. Підприємство, господарство і право. 2009. № 10. С. 7-10.

УДК 340.1

Степанець Ю. О., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ І ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сьогодні наша держава перебуває на етапі складних трансформаційних процесів практично в усіх сферах суспільного життя, що покликані забезпечити побудову в Україні правової, демократичної, соціальної держави. Актуальність даної теми полягає у необхідності формування науково-теоретичної основи реалізації принципу законності, як одного з фундаментальних принципів правової держави.

Мета роботи полягає у дослідженні принципів законності та їх реалізації в умовах формування правової держави.

Передусім слід зазначити, що законність є основою державної дисципліни в усіх органах державної влади. Отже, точне слідування законам та іншим видам відповідно до них і для їх виконання нормативним актам визначає стрижень державної дисципліни. Важливе значення і місце законності пов'язане з тим, що вона надає можливість правовими засобами втілювати в життя політику влади,

охороняє права та інтереси державних і громадських організацій, права та інтереси громадян, які охороняються законом, передбачаючи свідоме та обов'язкове дотримання і всіма установами та організаціями, і всіма членами нашого суспільства законів та інших нормативних актів [3, с.124].

Законність означає ідею, вимогу і систему (режим) реального вираження права в законах держави, у законотворчості та підзаконній нормотворчості. Законність передбачає: – наявність реальних і обов'язкових гарантій прав і законних інтересів громадян. Недопущення будь-яких проявів свавілля; – суворе та обов'язкове дотримання законів, рішуче припинення порушень права, відповідальність за правопорушення; – здійснення всіх державних владних функцій відповідно до закону, а також підзаконність будь-якої соціально значущої діяльності. Звідси – основні вимоги законності, найважливішими з-поміж яких є: загальнообов'язковість права, рівність усіх перед законом, обов'язкова відповідальність за кожне вчинене правопорушення [6, с.18].

Принципи законності – це відправні засади, незаперечні засадничі вимоги, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки учасників правових відносин.

Зокрема, принципами законності є такі [1, с.14].

1. Верховенство закону щодо всіх правових актів. Цей принцип припускає виключність закону, тобто підпорядкованість закону всіх юридичних актів (нормативних і застосовних) відповідно до їх субординації. Конституція країни має вищу юридичну силу. Всі закони повинні відповідати Конституції, підзаконні нормативні акти – законам, причому підзаконні акти приймаються і діють лише тоді, коли певні суспільні відносини не врегульовані законом. Правозастосовні акти мають бути піднормативними, тобто відповідати нормативно-правовим актам — законам і підзаконним актам.

2. Загальність законності означає, що в суспільстві всі державні органи, громадські організації, комерційні об'єднання, посадові особи, громадяни перебувають під дією закону. Не може бути винятку ні для фізичної, ні для юридичної особи, на яку б не поширювалися вимоги законності.

3. Єдність розуміння і застосування законів на всій території їх дії. Закони є єдиними для всієї держави, всіх її регіонів. Вони висувають однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають в сфері їх часової та просторової дії. Єдине розуміння сутності і конкретного змісту законів забезпечує законність правозастосовної діяльності, однаковість застосування юридичних норм до всіх суб'єктів права. Єдність законів не виключає, а навпаки, припускає багатоманітність у правотворчості і правозастосуванні. Кожний орган держави, громадська або комерційна організація конкретизують і застосовують закони з урахуванням свого функціонального призначення і місцевих особливостей. Однак конкретизація і застосування відбуваються в рамках закону і відповідно до нього.

4. Недопустимість протиставлення законності і доцільності.

Не можна відкидати закон, не виконувати його, керуючись міркуваннями життєвої доцільності (місцевої, індивідуальної та ін.), тому що такі міркування враховуються в законі. Правові закони самі володіють вищою суспільною доцільністю. Доцільність закону означає необхідність вибору суворо в рамках закону найоптимальніших (таких, що відповідають цілям і завданням суспільства) варіантів здійснення правотворчої діяльності і діяльності з реалізації права.

Необхідність точного і неухильного виконання правових розпоряджень незалежно від суб'єктивного ставлення до них окремих осіб обумовлена презумпцією доцільності чинного закону.

5. Невідворотність відповідальності за правопорушення означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння. Правоохоронні органи покликані як запобігати правопорушенням, так і вести ефективну боротьбу з ними. У цьому полягає реальність законності – досягнення фактичного виконання правових розпоряджень у всіх видах діяльності і невідворотності відповідальності за будь-яке їх порушення [1, с.14].

Усі принципи законності працюють тільки у системній єдності, чітка і неухильна реалізація названих принципів може розглядатися як своєрідна програма дій із зміцнення законності у сфері застосування права в умовах формування правової держави.

На жаль, сьогодні в Україні, порушниками закону є не тільки громадяни, а й державні службовці, керівники органів державної влади, вищі посадові особи держави. Зважаючи на це, істотно посилюється проблема реалізації забезпечення принципів законності. Адже саме завдяки дотриманню і практичному забезпеченню принципів законності відбувається трансформація правових норм та їх регулятивний вплив на ті чи інші суспільні відносини.

Отже, принципи законності – основні начала, керівні ідеї, основоположні вимоги, що розкривають сутність, основу змісту законності як обов'язкового режиму державного та суспільного життя, що забезпечують її дієвість на практиці. Дотримання принципів законності є найважливішим напрямком формування правової держави.

Список літератури

1. Горбунова Л. М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 16.
2. Гринюк Р. Ф. Поняття законності та її вплив на процес розбудови правової держави . Правничий часопис Донецького університету. 2013. № 1 (9). С. 3-4.
3. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики за заг. ред. Б. В. Авер'янова. К.: Факт, 2013. 384 с.
4. Колодій А. М. Права людини та громадянина в Україні: навч. посібник, К., 2003. 336 с.
5. Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні: монографія / Відп. ред. П. М. Рабінович. – Львів.: Видавництво ЛЮБФ «Медицина і право», 2012. С. 19.
6. Котюк В. О. Теорія права. К. : Вентурі, 2016. С. 110.

УДК 34

Трошко А. В., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЮРИДИЧНА НАУКА

Актуальність дослідження проблематики теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки зумовлена тим, що загальна теорія держави і права це не просто юридична дисципліна, галузь юридичної науки, а це наука,
350

яка становить собою систему знань про об'єктивні властивості держави і права (їх внутрішню структуру і логіку розвитку); про основні та загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державно-правових явищ та напрямки їх подальшого розвитку як у межах окремо взятої правової системи, так і в цілому у світі.

Теорію держави і права називають фундаментальною наукою для решти юридичних наук. І це не випадково, адже «фундамент» - це основа, база, на досягненнях, здобутках якої «розміщуються» та розвиваються галузеві юридичні науки. Тому дослідження сучасного стану теорії держави і права та перспектив її розвитку в умовах євроінтеграції та реформування внутрішнього законодавства, рецепції гуманістичних положень європейського права у вітчизняну юридичну практику є актуальним та важливим.

Метою даної роботи є дослідження особливостей сучасного стану теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки, а також місця й ролі теорії держави і права в системі юридичних знань.

Проблеми виникнення, природи, сутності держави і права, їх функціонування, ролі та значення в житті суспільства, державно-правової дійсності й тенденцій її розвитку, політико-правових процесів і їх відображення у свідомості людей відносяться до числа найскладніших і ключових. Теоретичне осмислення й усвідомлення цих проблем – необхідна умова наукового управління суспільними процесами.

Кожна наука має свій предмет дослідження, під яким розуміється досліджувана нею сторона об'єктивної дійсності. Іншими словами предмет науки – це ті явища й процеси реального світу, які досліджуються нею, на що направлене наукове пізнання. Предмет теорії держави і права не є винятком. Оскільки теорія держави і права є базовою дисципліною, то питання предмета її вивчення традиційно піднімаються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими: О. Іваненко, М. Кельман, В. Корельський, С. Легуша, Л. Луць, Ю. Оборотов, Н. Пархоменко, О. Скакун, Ю. Шемшученко та інші. Але, оскільки юридична наука розвивається, враховуються наукові здобутки вчених інших країн світу, більш важливими стають загальнолюдські цінності тощо, - все це має знайти своє відображення і в предметі теорії держави і права.

Теорія держави та права – це загальнотеоретична, фундаментальна юридична наука, що вивчає сутнісні властивості, загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави та права, інших пов'язаних з ними явищ суспільної дійсності, а також здійснює інтеграцію юридичних наук у єдину систему та їх методологічне забезпечення [1, с. 18].

Як фундаментальна юридична наука теорія держави і права вивчає державу і право як самостійні та відносно автономні явища, в їх єдності та органічному зв'язку, взаємній і соціальній обумовленості. Формулюючи базові юридичні поняття та категорії, розглядаючи загальні положення про державу і право, а також соціальні, ідеологічні передумови їх виникнення і розвитку, теорія держави та права посідає чільне місце в системі юриспруденції. Вона надає найширші за обсягом і найглибші за змістом знання про державно-правові явища, причини та умови їх виникнення, а також напрямки розвитку з урахуванням вимог сьогодення. Власне формування юридичних знань починається з

теорії держави і права. Не маючи безпосереднього відображення у юридичних нормах, положення теорії держави і права створюють можливості для інтеграції теорії з практикою [3, с. 7].

Теорія держави та права виявляє й пояснює загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави та права. Їх можна назвати фундаментальними закономірностями, оскільки вони властиві різноманітним державам та їх правовим системам. Наприклад, «людина – право – держава» є закономірним системоутворюючим зв'язком, без якого неможливе законодавче закріплення та державне забезпечення прав і свобод людини [4, с. 10].

Водночас, теорія держави та права використовує не лише власні наукові надбання, але й застосовує в узагальненому вигляді наукові здобутки інших юридичних наук, що вивчають різні аспекти державно-правової дійсності. Виступаючи стосовно галузевих і спеціальних юридичних наук узагальнюючою та спрямовуючою наукою, теорія держави та права потрібна також для розроблення достатньо вузьких проблем, що стоять перед цими науками. Вона синтезує висновки галузевих знань, залучає їх до арсеналу власних наукових ідей. Тому здійснювана нею інтеграція юридичних наук сприяє їх взаємозбагаченню, а загальна картина державно-правової дійсності стає більш цілісною [6, с. 32-33].

Особливу роль виконує єдиний для всієї юриспруденції понятійно-категорійний апарат, що формується, удосконалюється та вивчається теорією держави та права [7, с. 10].

Наукові дослідження, проведені в межах теорії держави та права, мають теоретичний, методологічний, прогностичний і міждисциплінарний характер. Виступаючи стосовно галузевих і спеціальних юридичних наук як узагальнююча і спрямовуюча наука, теорія держави і права потрібна для розроблення достатньо вузьких проблем, які стоять перед цими науками. Вона синтезує і систематизує висновки галузевих знань, включаючи їх до арсеналу власних наукових ідей. Однак це не означає, що висновки теорії обмежуються сукупністю вказаних ідей. У той час, як галузеві юридичні науки акцентують увагу на сучасній державно-правовій практиці, на чинному праві, то дослідження теорії держави і права аж ніяк не обмежені у просторі і часі. Тому здійснювана нею інтеграція даних усіх юридичних наук сприяє їх взаємозбагаченню, а загальна картина державно-правової дійсності стає правильнішою і цілісною. Разом з тим вирішення багатьох проблем юридичної практики, реформування суспільних відносин, забезпечення законності дій різних суб'єктів права, вдосконалення механізму правового регулювання одержують адекватне, об'єктивне наукове обґрунтування [8, с. 8]. Для теорії держави та права властивий високий рівень наукових узагальнень, вона містить положення, що утворюють теоретичну і методологічну базу (фундамент) юриспруденції, об'єднує юридичні науки в єдину, цілісну, внутрішньо узгоджену систему.

Таким чином, теорія держави та права в системі юридичних наук є фундаментальною, методологічною юридичною наукою, визначає загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державноправових явищ, генерує загальноправові принципи, методіку осмислення окремих сфер правової дійсності, розробляє юридичну термінологію загальнонаукового використання. Основні тенденції світового та вітчизняного суспільного

розвитку, стратегія інтеграції України у європейську спільноту, поглиблення відповідних державних і правових трансформацій зумовили появу нових орієнтирів, стандартів та цінностей, що мають бути осмислені з позицій наукового пізнання та знайти своє відображення у правових нормах. Теоретичною основою відповідних процесів є наукові дослідження теорії держави і права.

Список літератури

1. Теорія держави та права : підруч. / За заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 416 с.
2. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. I. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша та ін. 2-е вид., стереот. К. : КНТ, 2008. С. 14.
3. Гладкий С.О. Практично-орієнтоване вивчення загальної теорії права: ауторефлексивний підхід // Держава і право: Збірник наукових праць. 2019. Випуск 83. С. 3-14.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підруч. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
5. Жаровська І. М. Сучасна теорія держави і права: традиційність та новаторство підходів // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2016. № 837. С. 252-257.
6. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
7. Малько А. В. Теория государства и права. Элементарный курс : учеб. пособ. / А. В. Малько, В. В. Нырков, К. В. Шундилов. 4-е изд. стер. М. : КНОРУС, 2014. 510 с.
8. Білас І.Г., Білас А.І. Трансформація загальної теорії держави і права у сучасну юриспруденцію та її функціональне призначення у формуванні праворозуміння юристів // Наше право. 2015. № 4. С. 5-16.

УДК 342.72/.73

Ущенко Я. О., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

УТВЕРДЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Сьогодні культурні права займають особливе місце в житті кожної людини і держави. Адже зазначені права забезпечують можливості вільного духовного розвитку особистості і суспільства та, в цілому, визначають рівень розвитку країни.

Під культурними правами розуміють комплекс конституційних прав і свобод, що забезпечують можливості вільного духовного розвитку людини і громадянина за рахунок доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання й участі у подальшому їх розвитку [1].

Культурні права й свободи є самостійною групою конституційних прав та свобод людини і громадянина в системі прав, що охоплюють різні соціальні та особисті права. Серед них – права на освіту, творчу й наукову діяльність, участь у культурному житті та користування закладами культури, доступ до культурних цінностей, використання результатів науково-технічного прогресу, право на інформацію.

Згідно з Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Україна визнає право кожної людини на участь у культурному житті.

В українському законодавстві право на участь у культурному житті закріплено у Конституції України 1996 р., Законі України «Про культуру» 1992 р., інших нормативно-правових актах. Так, ст. 53 Конституції України передбачає право кожного на освіту.

Право громадян на освіту забезпечується:

- розгалуженою мережею навчально-виховних закладів, які можуть бути як державними, так і приватними;
- системою наукових установ, закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів;
- відкритим характером навчально-виховних закладів;
- створення умов для вільного вибору профілю навчання відповідно до їх інтересів та уподобань;
- різними формами навчання - очною, заочною, й дистанційною [3, с. 30].

У ст. 54 Конституції України визначаються зміст свободи творчості і права на результати інтелектуальної, творчої діяльності та їх гарантії. Відповідно до цієї статті, громадянам гарантуються: 1) свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; 2) захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; 3) право на результати їхньої інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому Конституція забороняє будь-яке використання або поширювання цих результатів без згоди їх власників, за винятками, встановленими законом. З цього випливає, що наукова і науково-технічна діяльність є інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових знань [4]. Свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості має загальний характер, тобто цією свободою володіють усі громадяни, а не тільки особи творчих професій.

Отже, держава гарантує свободу творчості та вільний вибір діяльності у сфері культури.

Згідно із ст. 6 Закону України «Про культуру» громадяни мають право на:

- свободу творчості;
- вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором;
- провадження творчої діяльності самостійно або з використанням будь-яких форм посередництва;
- створення закладів культури недержавної форми власності різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм;
- об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури;
- збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності, традицій, звичаїв та обрядів;
- захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав;
- доступ до культурних цінностей, культурної спадщини і культурних благ;
- здобуття культурно-мистецької освіти.

Поряд із правами законодавство передбачає стосовно до громадян і деякі обов'язки у сфері культури:

- дотримуватися вимог законодавства щодо провадження діяльності у сфері культури;
- дбати про збереження народних традицій і примноження національного культурного надбання, сприяти охороні культурної спадщини;
- поважати культуру, мову, традиції, звичаї та обряди Українського народу;
- піклуватися про естетичне виховання і культурний розвиток дітей, прилучення їх до цінностей вітчизняної та світової культури.

У межах закону, держава забезпечує працівникам сфери культури певні соціальні гарантії. Також, держава зобов'язується вживати заходів для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури та заохочувати розвиток міжнародних контактів та співробітництва у науковій та культурній галузях. Одним із головних обов'язків держави є повага свободи, що безумовно необхідна для наукових досліджень і творчої діяльності.

Таким чином, культурні права – це права, що забезпечують можливості вільного духовного розвитку особистості і суспільства. Основні з них: право на освіту, на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови, на свободу літературної, художньої, наукової діяльності і творчості, на користування досягненнями науки і техніки, культурними й історичними надбаннями народу та світової громадськості. Відповідно до національного законодавства держава гарантує своїм громадянам забезпечення та реалізацію зазначених культурних прав. Особи, винні у їх порушенні, несуть дисциплінарну, цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до законодавства.

Список літератури

1. Культурні права URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51487#:~:text.
2. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
3. Волинка К. Забезпечення прав і свобод людини в Україні: теоретичні і практичні аспекти. Право України, 2000. № 11. С. 30 – 33.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

УДК 340.13

Ущенко Я. О., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

НОРМА ПРАВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ

Актуальним питанням в юриспруденції є систематизація соціальних норм. Системна цілісність усіх видів соціальних норм забезпечує належне ре-

гулювання життєдіяльності суспільства. Особливу роль у ньому відіграють норми права.

В межах даної роботи, спробуємо проаналізувати норми права і як вид соціальних норм, і як структурний елемент системи права.

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, здійснювати охорону і захист таких відносин. Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюється за допомогою соціальних норм. У цілому соціальні норми створюють цілісну систему регуляторів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість та поведінку суб'єктів. Багатогранність соціального життя спричиняє різноманіття соціальних норм, як регуляторів суспільних відносин [1, с.134]. У системі таких норм норми права посідають провідне місце.

Слово «норма» в перекладі з грецького означає правило поведінки. Але кожен знавець права може трактувати цей термін по-своєму. М. Козюбра зазначає: «норма права – це закріплене у джерелах права і відтворюване в поведінці суб'єктів права правило загального характеру, що визначає стандарт належної чи дозволеної поведінки або наслідки його порушення, ефективна дія якого забезпечується державою». С. Алексєєв визначав: «норма права – це правило поведінки, що походить від держави і охороняється нею та надає учасникам суспільних відносин цього виду юридичні права і покладає на них юридичні обов'язки». П. Рабінович вважає: «юридична норма це формально обов'язкове загальне правило поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю». С. Бобровник зазначає: «норма права - загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене чи санкціоноване державою правило поведінки, що забезпечує регулятивний вплив держави на суспільство шляхом надання суб'єктам певних прав та покладення обов'язків, охороняється та гарантується державою, можливістю примусового впливу» [2, с.16].

Розглядаючи право у системі соціальних норм, можна сказати, що воно пов'язано з усіма його складовими. Зв'язок права і моралі визначається в тому, що право базується на нормах моралі, ґрунтується на них. Деякі дослідники навіть вважають, що право є юридично оформленою мораллю, тобто більшість правових норм є водночас нормами моралі. Щодо політичних норм то у процесі розвитку суспільних відносин політика є одним із чинників формування права. Право має закріплення в законодавстві, яке виражає державну політику. А законодавство встановлює правові форми здійснення політики. Щодо особливостей взаємодії правових норм і норм релігійного права, вони визначаються тією мірою, якою релігійні норми визнаються обов'язковими у тій чи іншій державі і забезпечуються з її боку примусом щодо їх виконання. Корпоративні норми поступаються правовим за сферою дії, обов'язковістю, юридичною силою, але вони є важливими задля функціонування суспільства, адже поширюють свій вплив поза межі правового регулювання [3, с. 164-172].

Тобто можна стверджувати, що норма права безперечно пов'язана з усіма соціальними нормами, і в сукупності вони здійснюють регулювання суспільних відносин.

Якщо розглядати норму права як особливий вид соціальних норм, то варто звернути увагу на її особливості. Вони проявляються в соціальній цінності

права, функціях і ознаках. Правові норми регулюють найважливіші економічні, політичні й соціальні відносини, складаються історично. Вони обумовлюються конкретними суспільно-економічними умовами суспільного розвитку.

Щодо ознак, то на відміну від інших, норми права офіційно встановлені або санкціоновані державою, формально визначені в законах та підзаконних актах, загальнообов'язкові для всіх суб'єктів, забезпечуються застосуванням державного примусу. В них закріплюються права і обов'язки суб'єктів [4, с.113].

Отже, норма права це складне поняття, яке потребує всебічного дослідження. В системі соціальних норм норма права посідає особливе місце, взаємопов'язана з усіма іншими видами соціальних норм, що забезпечує ефективне регулювання суспільних відносин.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
2. Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. Право і суспільство. 2018. № 3. Ч.1. С. 15-18.
3. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студентів юрид. вищих навч. закл.] / М. В. Цвік та ін. / за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

УДК 340.11

Харченко В. Ю., студентка гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Одним із видів людської діяльності є поведінка людини, яка перш за все спрямована на безпосереднє задоволення її потреб та досягнення певних особистих інтересів, а також зайняття відповідальною позицією у сфері суспільних відносин. Поведінка людей має різні форми виразу, мотиви, цілі, наслідки, вона може регулюватися нормами права або поза сферою правового регулювання.

Поведінка людей, що регулюється нормами права, зумовлює виникнення правової поведінки [1, с. 161].

У суспільних науках є чимало визначень цього поняття. Не розглядаючи їх, зазначимо, що в теорії права вирізняють кілька аспектів, а саме:

- поведінка включає деякі особливості діяльності та спілкування;
- поведінка характеризує лише такі діяльність і спілкування, які зовні виявляють внутрішній стан людини;
- поведінка має бути соціально значущою;
- явище мусить бути виявлене зовні та зафіксоване органами інших суб'єктів відчуття;

- поведінка обов'язково повинна контролюватися волею людини.

Право регулює відносини у суспільстві шляхом впливу на поведінку конкретних осіб, яка складає зміст цих відносин. Поведінка у сфері правового впливу, тобто врегульована правом, або правова поведінка, стає юридично значущою і входить до предмету вивчення юридичної науки.

Діяльність та вчинки людей ми сприймаємо та оцінюємо з урахуванням їхньої соціальної значущості, корисності чи шкоди їх наслідків для суспільства. У правовій системі суспільства право, яке є критерієм оцінки цих вчинків як соціально корисних чи шкідливих. Нормативно-правові акти становлять систему юридичних нормативів, які забезпечуються державою, виступають формально-обов'язковим критерієм оцінки будь-якої поведінки як юридично значущої або як юридично індиферентної. Будь-яка юридично значуща поведінка суб'єктів права (індивідуальних чи колективних) є правовою: вона передбачена нормами права і тягне за собою юридичну оцінку і юридичні наслідки (позитивні або негативні). Тобто, правова поведінка – це соціальна поведінка особи (дія або бездіяльність) свідомо вольового характеру, яка є врегульованою нормами права і спричиняє юридичні наслідки. Юридично нейтральна поведінка не є правовою. Правова поведінка – форма вияву свободи особи.

Для глибшої характеристики правової поведінки треба розглянути її об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Виділяють такі ознаки правової поведінки:

1) має соціальне значення як соціально корисна (правомірна поведінка) або як соціально шкідлива (правопорушення), що позначається на стані суспільних відносин у ході соціального розвитку;

2) має зовні виражений характер у вигляді дії або бездіяльності;

3) має свідомо вольовий характер, тобто припускає усвідомлення обставин і можливість здійснювати волю: спрямовувати свою поведінку і керувати своїми вчинками;

4) регулюється правовими нормами, що містяться в текстах правових актів, які або прямо описують умови і ознаки правових вчинків, або передбачають будь-які заходи моделювання правової поведінки. Це відрізняє правову поведінку від інших типів соціальної поведінки;

5) має властивість спричиняти юридичні наслідки, оскільки пов'язана з реалізацією суб'єктом своїх інтересів (досягнення особистих цілей, задоволення потреб, зазнання певних втрат);

6) реакцією держави на результати правової поведінки (стимулювання, охорона соціальних корисних дій або вжиття заходів юридичної відповідальності за соціальне шкідливі дії) [2, с. 216].

Правова поведінка має свою структуру, яка включає такі елементи.

Суб'єкт правового вчинку – фізична чи юридична особа (орган держави, громадське об'єднання тощо), визнані дієздатними та деліктоздатними (тобто здатними здійснювати свої права й обов'язки, нести юридичну відповідальність).

Суб'єкти правового вчинку – суб'єкти, за якими визнається здатність усвідомлювати і скеровувати свої дії (тобто правоздатні особи).

Суб'єктивна сторона правового вчинку – відображує внутрішнє ставлення суб'єкта до свого діяння та його наслідків.

Суб'єктивна сторона правового вчинку – частина правосвідомості

суб'єкта, пов'язана безпосередньо з фізичною формою діяння.

Об'єкт правового вчинку – це явища навколишнього середовища, на які спрямовані діяння.

Об'єктом правового вчинку виступають суспільні відносини, соціальні цінності. Об'єктивну сторону правового вчинку утворюють ті складові, що характеризують форму його зовнішнього виразу: діяння (дія чи бездіяльність, засоби і т. ін.), суспільне значущі наслідки (корисні чи шкідливі), причинний зв'язок між діянням і його наслідком [2, с. 218].

Правомірна поведінка – це суспільно-необхідна, бажана і допустима з точки зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка полягає в дотриманні (виконанні, використанні) норм права, що охороняються і гарантуються державою.

Зловживання правом – це особливий вид правової поведінки, що полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (школа) окремій особі, суспільству, державі.

Правопорушення – це суспільно небезпечне або шкідливе неправомірне (протиправне) винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке спричиняє юридичну відповідальність [2, с. 217]

Отже, будь-яка юридично значима поведінка суб'єктів права є правовою, оскільки вона перебуває в сфері правового впливу. Правова поведінка служить формою вияву свободи особи, найважливішою формою існування будь-якої професійної діяльності, здійснюваної в державі.

У правовій поведінці реалізується свобода людського спілкування, задоволення різноманітних інтересів особи. Дії громадян, посадовців, державних, суспільних і приватних організацій – всіх суб'єктів права будуть правомірними тоді, коли вони відповідають встановленим у нормах права дозволам.

Список літератури

1. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні ті видові ознаки. URL:file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/Nzspp_2012_2_7%20(10).pdf.
2. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс. Київ: Навчальний посібник, 2010. 263 с.

УДК 342.12:321.21

Чмир В. М., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО»

Поняття «громадянське суспільство» почало формуватись з давніх давен. Формувалось протягом тривалого історичного періоду, викристалізовуючись із архаїчних інститутів, які з розвитком пристосовувались до потреб суспільства, структура якого поступово ускладнювалася.

У сучасному розумінні громадянське суспільство існує незалежно від держави, є системою самостійних суспільних інститутів та відносин, але з іншого боку наявні права та свободи у такому суспільстві мають якимось чином забезпечуватися. Або іншими словами повинен існувати такий інститут, який би забезпечував належне їх дотримання і рівень розвитку. Саме тому невід'ємною частиною громадянського суспільства має стати правова держава [1, с.8].

Громадянське суспільство – це спільність усіх вільних громадян, їх об'єднань та асоціацій, що мають рівні можливості бути власником, взаємодіють між собою та державою в цілому на основі права та демократії, реалізуючи різні соціальні, економічні та інші інтереси і потреби.

Громадянське суспільство – це продукт взаємодії особисто вільних індивідів, що утворився без державного втручання.

У структурному відношенні громадянське суспільство – це сукупність вільних індивідів, недержавних об'єднань громадян і сфера відносин між ними, незалежна від держави. Воно включає такі компоненти:

- вільні, рівноправні, самостійні індивіди. Основною фігурою громадянського суспільства є людина як особистість та її приватні інтереси і потреби, вільна реалізація, яких проходить поза державним контролем;

- недержавні об'єднання індивідів. З одного боку, в громадянському суспільстві кожен має можливість задовольнити одвічний потяг людини до спілкування – за віковими, інтелектуальними, економічними, спортивними, релігійними, політичними інтересами. З іншого боку, економічна і соціальна сфера життєдіяльності людини знаходять себе саме завдяки функціонуванню громадянського суспільства;

- суспільні відносини між індивідами та їх об'єднаннями, що розвиваються на основі рівності та самоврядування [3, с.111].

Громадянське суспільство має ряд ознак:

- людина, її інтереси, права і свободи є основною цінністю громадянського суспільства: індивід є незалежним від держави; людина не знаходиться під контролем сім'ї та інших інститутів громадянського суспільства; людина самостійно обирає сферу професійної самореалізації на основі власних уподобань; людина самостійно формує та проявляє свої політичні переконання; права і свободи людини визнаються, дотримуються та гарантуються державою;

- відкритість громадянського суспільства: інформаційна свобода; свобода думки і мови; свобода освіти та виховання; свобода пересування в межах країни та можливості виїзду за кордон;

- плюралізм громадянського суспільства: наявність різних суспільних груп; вільна конкуренція між політичними силами в боротьбі за державну владу; відсутність визнання жодної ідеології як обов'язкової;

- самоуправління громадянського суспільства;

- наявність правової держави [4, с. 64].

Громадянське суспільство є одним із найважливіших ціннісних і культурологічних феноменів сучасного суспільства, тому стосовно нього існує велике розмаїття поглядів, більшість з яких зводиться до основних трьох напрямів:

- у громадянському суспільстві вбачається найбільш якісний етап розвитку людського суспільства, а держава розглядається як складова такого суспільства;

- громадянське суспільство виступає механізмом, що поєднує особу, її інтереси й потреби та державу як політичну організацію суспільства;
- громадянське суспільство і держава сприймаються як окремі елементи суспільної структури із неоднозначним співвідношенням (зокрема вони можуть розглядатися чи як рівноправні партнери, чи як нейтральні щодо один до одного елементи, чи як антагоністичні структури) [6, с.39].

Звідси й розмаїття головних акцентів у поширених визначеннях громадянського суспільства, зокрема це його розуміння передусім як:

- суспільства, в якому пріоритет віддається інтересам людини; □ форми прояву непримусової людської солідарності;
- системи недержавних інститутів, що охоплюють усі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини;
- сфери самовиявлення і самореалізації потреб та інтересів вільних індивідів, щодо якої не припускається довільне втручання держави;
- системи специфічних суспільних відносин, що чинять визначальний вплив на державну владу та протидіють їй у разі посилення авторитарних тенденцій; сукупності позадержавних суспільних відносин та асоціацій (об'єднань), що виражають різноманітні інтереси і потреби членів суспільства [6, с.39].

Функціональним проявом громадянського суспільства слід вважати таку діяльність його інститутів, яка спрямована на утвердження і захист головних соціальних цінностей, випровадження та оптимізацію інституційних механізмів демократії, а також політико-правових засад її утвердження й удосконалення. Причому власне в такому вимірі свого буття громадянське суспільство сформувалось одночасно і як політичне співтовариство [6, с.40]. Особливістю такого функціонування в Україні є значний розрив між формальною та неформальною участю. З одного боку, значна кількість українців бере участь в демонстраціях, страйках та інших формах неполітичної громадянської дії. З іншого боку, рейтинги неформальної участі не віддзеркалені у рейтингах членства в організаціях громадянського суспільства [2, с.44]. Іншими словами можна сказати, що в даному випадку держава і громадянське суспільство є рівнозначними елементами суспільства взагалі. Крім того, суспільство функціонує на засадах демократії і права, тобто право може регулювати порядок утворення і функціонування структурних елементів громадянського суспільства, однак безпосередньо закон не регулює відносини між людьми, що входять до зазначених елементів, а саме різноманітні об'єднання громадян, масові рухи тощо [5, с.137].

Отже, громадянське суспільство неможливо розглядати, не зіставляючи з правовою соціальною державою. Взаємозалежність правової держави і громадянського суспільства полягає в тому, що правова держава є формою організації громадянського суспільства, невід'ємною умовою його стабільності і розвитку.

Список літератури

1. Козинець О.Г. Громадянське суспільство: історія та сучасність. Роль та місце правової держави у формуванні та розвитку громадянського суспільства: Збірник матеріалів круглого столу Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги»», 2007. С. 6-11.
2. Косілова О. І. Особливості формування правової держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. Інформація і право. 2012. №3. С. 40-46.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс: посібник. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: ТОВ «Одісей», 2008. 432 с.
4. Ромашов Р. А., Пархоменко Н. М., Легуша С. М., Муртазаєва Г. Н. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Ромашова, Н. М. Пархоменко. Київ: КНТ, 2007. 216 с.

5. Сухонос В. В. Теорія держави і права. Суспільство, держава і право: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 689 с.

6. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О. О. Тихомиров та ін.; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

УДК 342.52

Шевченко М. В., студент гр. КЮ-192

Науковий керівник: Нітченко А. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

СКЛАД, СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Звернувши увагу на побудову правових держав на пострадянському просторі із введенням сучасних демократичних норм суспільного розвитку, можна зрозуміти, що в державах, які мають республіканській устрій проблема організаційної структури парламенту, як гілки влади є досить актуальною.

В сучасній представницькій демократії існує багато недоліків, які існують через дифузію влади, яка в свою чергу виражається у нечіткому розмежуванні у вищих органах влади своїх повноважень. В результаті чого виникають спірні та кризові ситуації. Тому необхідно звернути увагу на особливу потрібність у стабільності та чіткості системи державної влади [1, с 114-115].

Парламент – це один із центральних механізмів стабільності держави, бо парламент є легітимною основою установчої влади народу [1, с. 114-115].

Красногор О. В., який є одним із багатьох дослідників теми організаційної структури парламенту констатував, що саме парламент, або іншими словами Верховна Рада, є єдиним загальнонаціональним, безперервно діючим, колегіальним виборним органом законодавчої влади, який втілює представництво народних інтересів у порядку і межах визначених Законами України та Конституцією України [2, с. 130].

Якщо зробити аналіз останніх досліджень і публікацій, то побачимо, що напрацювання вітчизняних конституціоналістів (А. Георгіца, В. Журавського, Л. Кривенко, В. Погорілко, В. Шаповала) присвячені ролі парламенту, більшою мірою зорієнтовані на розкриття його внутрішньої будови та відносин з іншими органами влади, забезпеченні стабільності державного управління [3, с.189]. Ми ж звернемо нашу увагу на нормативно-правовому регулюванні організаційної структури Верховної Ради України.

Конституційний склад Верховної Ради України та її структура визначаються Конституцією України, Законами України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року, «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року, «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 року та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 76 Конституції України конституційний склад Верховної Ради України становить 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування

строком на 5 років. Щоб стати народним депутатом України, треба на момент виборів досягти двадцяти одно річного віку, проживати на території України протягом останніх 5 років та мати право голосу. Депутатом не може стати кандидат, який має судимість, або якщо вона не погашена і не знята в установленому порядку. Конституція та Закони України визначають повноваження депутатів на строк – 5років [4].

Структурно – змістовна характеристика парламенту розкриває моно – і бікамерну побудову парламенту, надає уявлення як впливає процедура формування палат на обсяг повноважень, структуру керівних органів, об'єднань депутатів, комісій та на спеціалізовані органи контролю за найбільш важливими сферами – захистом прав людини і громадянина та фінансовою безпекою держави [5, с. 14.]

З того часу як 28 червня 1996 р. була прийнята Конституція України, структура парламенту змінилася. Структура Верховної Ради України сьогодні – це її внутрішня будова, куди входять: Голова Верховної Ради України, перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України, комітети Верховної Ради України, Рада голів комітетів Верховної Ради України, лічильна комісія Верховної Ради України, тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України, тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України, спеціальна тимчасова слідча комісія Верховної Ради, депутатські фракції у Верховній Раді України, погоджувальна рада депутатських фракцій, найстаріший за віком депутат у Верховній Раді України.

Засідання Верховної Ради України веде Голова. Також він організовує роботу, підписує різні акти, які приймалися Верховною Радою України, а також координує всю діяльність органів парламенту. Коли відбувається певні відносини Верховної Ради України з органами влади інших держав, то голова Верховної Ради є представником від України. Також на голову Верховної Ради покладається організаційна робота апарату Верховної Ради України [2, с.132].

Так сталося, що комітети Верховної Ради України охоплюють велику зону профільних питань і тому в складі комітетів, формуються підкомітети. Вони потрібні для законодавчої діяльності та для вирішення вузьких питань щодо здійснення парламентського контролю. Така структура комітетів допомагає оптимізувати їх діяльність та будує додаткові механізми контролю в центрі самого комітету, коли відбувається контроль за нормопроектною діяльністю [2, с.132].

В Конституції України також передбачена діяльність тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій парламенту, для того щоб розглядати питання та вирішувати справи, які мають великий суспільний інтерес. Діяльність цих комісій може мати серйозні політичні та правові наслідки. Це може бути ініціювання питання про відставку Кабінету Міністрів України і тому подібне. Тому в Конституції України чітко зазначено, що закон встановлює організацію і порядок діяльності комітетів, підкомітетів та тимчасових спеціальних та слідчих комісій [2, с.132]. Аналіз напрямків діяльності комітетів і комісій у структурі Верховної Ради України свідчить, що діяльність комітетів Верховної Ради України спрямована на виконання таких основних функцій, як законопроектна, організаційна та контрольна [2, с.133].

У висновку слід зазначити, що Верховна Рада України є виборним колегіальним органом ефективність діяльності якого значно залежить як від її складу, так і від структури.

Список літератури

1. Величко В.О., Будакова В.І. Шляхи покращення функціонування парламенту України. Харків, 2013. 114 с. URL: <http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6594/1/Velychko.pdf>
2. Красногор О.В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльності. К., 2015. 130 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npmaup_2015_1_24.pdf
3. Мельниченко В. Дієвість парламенту як необхідна передумова стабільності державного управління в умовах політичної демократії. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-27.p>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iv>
5. Словська І.Є. Верховна Рада України в системі вітчизняного парламентаризму: конституційно-правове дослідження. Одеса, 2014. URL: <http://dSPACE.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1781/%d0%a1%d0%bb%d0%be%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d0%86.%d0%84..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

УДК 342

Шевченко М. В., студент гр. КЮ-192

Науковий керівник: Марущак О. А., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

АФІНСЬКА ФОРМА ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ

Дослідження виникнення держави являється одним із ключових у теорії держави та права. Тему виникнення держави досліджували багато вчених в різні часи, особливо можна виділити таких як, Платон, Арістотель, Аврелій Августин, Фома Аквінській, Нікколо Макіавеллі, Бенедікт Спіноза, Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Жозеф Артюр де Гобіно, Фрідріх Ніцше, К. Маркс, Фрідріх Енгельс та ін.

На прикладі Афінської держави ми маємо на меті показати процес класичної форми виникнення держави. На початку варто зазначити, що виникненню держави слугували певні причини, які поділялися на дві групи, загальні та особливі, а особливою причиною виникнення Афінської держави була боротьба інтересів конфліктуючих груп, які становили категорію основних класів суспільства.

Афіни це класична, або іншими словами «чиста», форма виникнення держави, повністю без втручання із зовні. Першим етапом до створення держави були реформи Тезея. А завершили весь довгий процес становлення, реформи Солон і Кліфсена. Війна між родовою аристократією та простим народом закінчилась перемогою останнього і в результаті чого утворилась робочо-власницька держава в Афінах. Форма була демократична республіка [1, с. 46].

В кінці II тис. до н.е. чотири групи племен жили на території Аттики. Це була область Греції, де пізніше з'явилася Афінська держава. Ці племена мали свої народні збори, раду старійшин та виборного вождя, який називався базилевс. Люди перейшли до виробляючої економіки з індивідуалізацією праці, що призвело до поділу землі общин на ділянки зі спадковим володінням сімей. Також призвело до поширенню майнової диференціації, почалося поступове виділення родової верхівки і зuboжіння маси вільних общинників. Багато з них

могли перетворитися у фетів–батраків, які могли потрапити в рабство через борг. Через розвиток ремесла та торгівлі, весь цей процес почав прискорюватися і цьому сприяло також приморське положення Афін. Першими власниками рабів стали багаті сім'ї [2, с. 74].

Пізніше відбулося об'єднання чотирьох племен Аттики під єдиною владою і для цього були свої передумови:

- через географічне положення, необхідне було пристосувати господарювання до умов навколишнього середовища;
- коли відбувся перехід до виробляючої економіки, почалося виснаження місцевих природних ресурсів;
- поява міжплемінних контактів, в результаті чого зменшення кровно родинних зав'язків і асиміляція родів та племен;
- регулювання конфліктів, які виникали поза племінними рамками.

Важливим етапом становлення Афінської держави вважають реформи Тезея, який був для них місцевим героєм. Результатом цих реформ вважають зміни, які почалися протягом ряду століть і закінчились до VIII ст. до н.е. Сіноїкізм була однією з реформ, іншими словами, це об'єднання племен, які проживали на території Афін в єдиний народ. Передумови об'єднання я описав до цього. Афінський поліс вже стає територіальною формою політичної організації суспільства, яке потребувало централізованого управління суспільними справами, регулювання зовнішніх відносин і т.д. Почали виникати нові конфлікти серед населення різних класів, або точніше між заможними та бідними. Ці конфлікти створили фундамент для заснування нових механізмів влади [3].

Евпатриди почали поступово обмежувати владу базилевса, завдяки своєму багатству та виключному праву займати громадські посади. Функції базилевса переходили до людей, які очолювали посаду архонта, які вибирались з евпатридів. Спочатку архонт була довічною посадою, а пізніше її обмежили десятирічним терміном. В VII ст. до н.е. люди почали обирати обмежену кількість архонтів, а саме дев'ять. Обиралися вони на один рік. Колегія взяла на себе військові, релігійні та судові функції базилевса, але пізніше колегія взяла на себе повний контроль над справами держави [2, с. 75].

К VI столітті до н.е. в державі починає виникати дуже складна обстановка. Через товарно-грошові відносини процес соціального розшарування все прискорювався, зростала кількість бідняків фетів і т.д. І на допомогу держави прийшов Солон з низкою своїх реформ які стали необхідним та дуже важливим етапом в державотворенні Афінів. Солон провів боргову реформу – сисахфію та анулював всю заборгованість бідняків. Також з ним пов'язана цензова реформа. Вона була потрібна для знищення спадкових привілеїв знаті. А за майновою ознакою, Солон поділив громадян на чотири розряди. Пізніше Солон заснував новий судовий орган – геліея, де міг бути обраний будь-який афінський громадянин, не зважаючи на його майновий статус. А також був створений орган управління – Рада чотирьохсот. В 509 році до н.е. відбулися реформи Кліфсена, якими він ліквідував в Афінах остачу родового ладу. Кліфсен поділив Аттику на 10 територіальних філ, де були по три території – тритії, а тритії в свою чергу поділялися на деми. Кліфсен також скасував Раду чотирьохсот, а замість неї створив Раду п'ятисот. Ще одним новим органом була колегія десяти стратегів, які мали військові функції. Реформи Кліфсена повніс-

тю завершили довгий процес становлення Афіньської держави [2, с. 77].

Вважаємо за доцільне, погодитись з Фрідріхом Енгельсом, бо аналізуючи історію виникнення Афіньської держави, він казав, що вона є гарним та типовим прикладом утворення держави в цілому, бо цей процес, з одного боку відбувався у чистому вигляді, тобто без будь-якого насильницького втручання, як із зовні так і всередині. А з іншого боку, тому що в даній ситуації, високо розвинена форма держави, а саме демократична республіка, виникла з родового суспільства, ну і на останок те що нам відомі всі істотні факти та подробиці утворення даної держави [4, с.44].

В результаті дослідження можемо дійти висновку, що процес виникнення Афіньської держави був повністю самостійним та не підлягав жодним зовнішнім втручанням інших країн. Завдяки різним дослідникам теми походження Афіньської держави ми можемо повністю в усіх деталях побачити даний процес. А також аналізуючи походження цієї держави я зрозумів, що цей процес в певній мірі підтверджує договірну теорію походження держави.

Список літератури

1. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. -К.: Кондор, 2005. – с. 46
2. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2 –е вид. перероб. й доп: Навч. посібник. – К: центр учбової літератури, 2008 – с. 74–77.
3. Виникнення держави в Афінах. URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/viniknennya-derjavi-afinah-63582.html> (дата звернення 17.04.2020).
4. Юринець Ю.Л., Белкін Л.М., Генеза створення афіньської держави як обґрунтування договірної теорії походження держави. Юридичний вісник 1(26). –К., 2013 – с. 44

УДК 34.01

Шемець М. А., студент гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО: ЙОГО ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ

Поділ права на приватне та публічне склався історично, і не мав постійного характеру, межа між ними була рухливою, вона зміщувалася то в один, то в інший бік в залежності від змін у статусі особи та влади у суспільстві.

Поділ права на публічне і приватне є багатоаспектним явищем, яке має як теоретичну так і практичну цінність. Одночасно, проблема співвідношення приватного і публічного права важлива тому, що її розв'язання дозволить вирішити значну кількість актуальних практичних питань, зокрема, щодо ролі держави як публічної інституції в житті суспільства, можливих меж втручання її в економіку тощо.

Поділ права на приватне й публічне є однією з відмітних рис континентально-європейського (романо-германського) права. Він об'єктивно зумовлений складністю й неоднорідністю суспільних зв'язків і відносин, які потребують нормативної регламентації, підкреслює системний характер права, його спрямованість на регулювання різноманітних сфер соціальної та індивідуальної життєдіяльності.

Публічне право – це сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (державних) інтересів з допомогою імперативного методу регулювання. Тут юридичний пріоритет у питаннях захисту публічного інтересу має воля органів державної влади, яка, однак, у першу чергу підкоряється її завданню захисту інтересів особи і населення країни в цілому. Тому саме цій кінцевій меті і підпорядковується логіка побудови галузей публічного права. Останнє своїми засобами створює соціальні умови правопорядку, за наявності яких громадянин відчуває себе захищеним і має можливість реалізувати власні приватні інтереси, використовуючи при цьому відповідні приватноправові засоби [1, с.255].

Між публічним і приватним правом немає неперехідних кордонів, вони взаємопов'язані. Тому приватне право фактично не існує без публічного, оскільки останнє покликане охороняти і захищати приватні відносини. Приватне право ґрунтується на публічному, без якого воно могло б бути знецінене. Крім того, в процесі історичного розвитку грані між ними в деяких сферах суспільного і державного життя стираються, виникають змішані публічно-правові і приватноправові відносини (наприклад, з питань соціального, трудового права та ін.). Разом із тим на сьогодні публічне і приватне право залишаються фундаментальними вихідними частинами дійсно демократичної правової системи [1, с.256].

Публічно-правові відносини регулюються виключно веліннями, що надходять з одного єдиного центру, яким є державна влада. Регулюючи ці відносини з власної ініціативи і виключно своєю волею, державна влада принципово не може допустити в цих сферах поруч із собою жодної іншої волі, жодної іншої ініціативи. Тому норми, що видаються владою, мають виключно примусовий характер і це характерне для всіх галузей публічного права [2, с.57].

Влада, що визначає характер, сутність публічно-правових відносин, є таким суб'єктно-об'єктним відношенням, яке сполучає єдність владного суб'єкту та підпорядкованого об'єкту. Втіленням цього відношення виступає саме суб'єкт влади, який в своїх рішеннях окреслює як свої дії, так і поведінку підвладних осіб, а також має матеріальні та духовні засоби, що гарантують здійснення запланованого процесу [2, с.57].

До публічного права можна віднести наступні галузі: конституційне право; адміністративне; фінансове; адміністративно-процесуальне; кримінальне; кримінально-процесуальне; виправно-трудова; арбітражний процес; міжнародне публічне право; міжнародне гуманітарне право; екологічне право [3, с.141].

До ознак публічного права належать:

- регулює відносини між державними органами або між приватними особами і державою;
- забезпечує публічний інтерес – акцентує увагу на заборонах, обов'язках людей (підданих) перед державою;
- забезпечує одностороннє волевиявлення суб'єктів права;
- припускає широку сферу розсуду;
- містить норми загальні й безособові, що мають нормативно-орієнтувальний вплив;
- характеризується переваженням директивно-обов'язкових норм, розрахованих на ієрархічні відносини суб'єктів і субординацію правових норм і актів;
- широко використовує новітні технічні прийоми.

Таким чином, предметом регулювання публічного права – є сфера «державних справ»: сфера устрою і діяльності держави як публічної влади, усіх публічних інститутів, апарату держави, адміністративних відносин, державної служби, кримінального переслідування і відповідальності, принципів, норм і інститутів міждержавних відносин і міжнародних організацій і т.д.

Публічне право можна визначити як сукупність правових норм, що складають особливу функціонально-структурну систему, яка з метою урегулювання і захисту суспільних інтересів за допомогою розпоряджень переважно імперативного характеру регламентує відносини за участю держави, а також між суб'єктами, які є фігурантами держави або знаходяться у відносинах влади і підкорення.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Харитонова О.І. Поділ права на приватне та публічне: теоретичні питання. Вісник Хмельницького інституту регіонального права. №5. 2008. С. 56-58.
3. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

УДК 342.7

Ющенко О. Д., студент гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

*Чернігівський національний технологічний університет
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ

Однією з реалій сучасного міжнародного правопорядку є визнання прав людини складником предмета міждержавних відносин: ставлення держави до її громадян вже не вважається справою виключної внутрішньої юрисдикції. Права людини – це цілісний орієнтир, що дозволяє застосовувати «людський вимір» до держави, права, етики, моралі. Права і свободи людини є визначеним нормативним виміром її соціально-культурної діяльності. Більш того, вони виступають як одна з найбільших культурних цінностей.

Для України питання прав людини нині набуває надзвичайної актуальності. Виявлення з перших кроків самостійного державного будівництва бажання посісти гідне місце у світовому та європейському співтовариствах означає для України необхідність приведення свого законодавства у відповідність з міжнародними, а у географічному вимірі – європейськими стандартами прав людини.

Конституційні права і свободи є загально-суб'єктивними, тобто такими, які стосуються всіх, але належать конкретній фізичній особі. У той же час вони мають об'єктивну природу: вони існують не тому, що закріплені в Конституції, а закріплені в Конституції тому, що існують у реальному житті.

Права людини – певні можливості, які є необхідними для існування та розвитку людини в конкретний період.

Права людини залежать від рівня розвитку людства і повинні бути загальними і рівними для кожної людини. Зміст і обсяг таких можливостей людини зу-

мовлюються в першу чергу можливостями суспільства у цілому, перш за все рівнем його економічного розвитку. І з цього боку права людини – явище цілком соціальне: породжуються вони самим суспільством. На відміну від прав, свободи реалізуються шляхом невтручання держави в сферу поведінки особи.

Права та свободи, закріплені в основному законі можна умовно поділити на дві групи. Перші це природні права, які належать людині від народження і є невідчужуваними. Це такі права як право на життя, на повагу до своєї гідності, на свободу та особисту недоторканість, свободу думки, світогляду та віросповідання. Ця група прав визнається, а не встановлюється державою.

Жодна людина не може бути позбавлена таких можливостей, адже інакше вона не зможе проявити себе саме як людина, як індивід, незалежно від місця, часу та умов її існування.

Іншими за своєю природою є права, які встановлюються державою в офіційному порядку, виходячи з потреб сучасного суспільства.

Такими правами є політичні (можливість громадян брати участь у суспільно-політичних відносинах, у здійсненні влади, у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування), економічні (пов'язані з діяльністю людини в економічній сфері), соціальні (спрямовані на задоволення власних соціальних потреб), культурні (право на користування надбаннями культури, свобода наукових досліджень) та екологічні.

Щодо цієї категорії прав, то в окремих випадках можливе їх обмеження, але лише відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Всі вищезгадані права детально та конкретно задекларовані Конституцією України.

Гарантії прав і свобод людини прийнято поділяти на загально соціальні й спеціальні. До перших належать, насамперед, явища економічні (ступінь розвитку ринкової економіки, різноманітність форм власності та засобів виробництва, рівень продуктивності праці); політичні (демократичний устрій суспільства, плюралістична політична система, наявність розгалуженої мережі політичних партій, демократична виборча система); духовно-ідеологічні (ідеологічний плюралізм, відсутність одержавлення однієї з ідеологій, поширення загальнолюдських ідеалів).

Спеціальні гарантії прав і свобод людини в Україні представлені нормативними і правовими механізмами реалізації таких прав і свобод.

Сьогоднішні реалії такі, що держава, на жаль, ще не може в повній мірі виконувати покладений на неї обов'язок щодо втілення цієї норми Конституції у життя.

На сучасному етапі розвитку держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає у тому, що практика реалізації такого обов'язку держави має поки що виключний характер, залишаючись лише програмною установкою. Розрив між проголошеними в конституції України правами і свободами особи, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав і свобод, та існуючою практикою їх реалізації і захисту можна пояснити тим, що провідні передумови для дієвого забезпечення прав і свобод людини, якими є вільне громадянське суспільство і демократична правова держава в нашій країні ще не сформувались.

Список літератури

1. Конституція України: редакція від 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.04.2020).
2. Волченко А. Права людини // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2015. с.604
3. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. Право України. 2017. №2. С. 24-35
4. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
5. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення. К., 1992. 100 с.

УДК 340.1

Янченко Я. В., студентка гр. ПД-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Чернігівський національний технологічний університет

(м. Чернігів, Україна)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПІДСТАВИ ПРИТЯГНЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ

Юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм. Єдиною підставою для юридичної відповідальності є склад правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не має ознак правопорушення, то ця особа не підлягає юридичній відповідальності.

Вона має ретроспективний характер, оцінює минуле, тобто є відповідальністю за діяння, яке вже відбулося. Тим самим вона відрізняється від політичної, моральної та інших видів соціальної відповідальності, які можуть оцінювати й майбутні дії.

Виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільну й дисциплінарну.

Підстави юридичної відповідальності – сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою (притягнення до відповідальності) і об'єктивно необхідною (настання відповідальності):

- 1) наявність складу правопорушення (фактична підстава);
- 2) наявність норми права, що прямо передбачає склад правопорушення (нормативна підстава).

Стадії механізму покладання юридичної відповідальності:

- 1) стадія загального стану - виникнення підстав для притягнення до юридичної відповідальності;

- 2) стадія притягнення до юридичної відповідальності – встановлення суб'єкта правопорушення і дослідження обставин вчинення протиправного діяння;

- 3) стадія встановлення юридичної відповідальності – ухвалення рішення про вид і міру відповідальності (вирок суду в кримінальній справі, рішення суду в цивільній справі, протокол щодо адміністративного правопорушення, наказ керівника організації, установи щодо результатів адміністративного (службового) розслідування тощо);

- 4) стадія настання юридичної відповідальності – накладання стягнення або виконання покарання. Повна реалізація юридичної відповідальності особи

настає з виконанням встановленого рішення чи з відбуванням встановленого судом покарання.

Підстави звільнення від юридичної відповідальності передбачаються у кримінальному, адміністративному, трудовому та іншому законодавстві. Так, кримінальне законодавство передбачає випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України) та відбування покарання (розділ XII Загальної частини КК України).

Підставами звільнення від кримінальної відповідальності є такі:

а) у зв'язку з дійовим каяттям. Тобто особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 45 КК України);

б) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням завданих особою, яка вперше здійснила злочин невеликої тяжкості збитків або усуненням заподіяної шкоди (ст. 46 КК України);

в) у зв'язку з передачею на поруки – особу, яка вперше вчинила злочин та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку (ст. 47 КК України);

г) у зв'язку зі зміною обстановки – особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК України);

г) у зв'язку із закінченням строків давності – особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули відповідні встановлені Кримінальним кодексом строки (ст. 49 К К України).

Підставами звільнення від адміністративної відповідальності є:

а) давність притягнення до адміністративної відповідальності;

б) передача матеріалів справи на розгляд товариського суду, громадської організації чи трудового колективу;

в) обмеження усним зауваженням при вчиненні незначного адміністративного правопорушення.

Звільнення від дисциплінарної відповідальності. Власник або уповноважений ним орган чи фізична особа може замість накладення дисциплінарного стягнення передати питання про правопорушення на розгляд трудового колективу або його органу (ст. 152 КЗпП України).

Отже, юридична відповідальність є однією з найважливіших видів соціальної відповідальності. Вона існує для правопорядку та охорони суспільного ладу, отже підстави її виникнення базуються на правопорушенні або діянні.

Список літератури

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
2. Зайчук О.В. Теорія держави і права: Академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Загальна теорія держави і права. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і
студентів**

(м. Чернігів, 14-15 травня 2020 р.)

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка

*Селецький О. В., Гузь К. П.
Селецький О. В.*

Прийнято 25.05.2020. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. – 21,62.
Тираж 100 пр. Замовлення № 518/20.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.